

Zámbó Géza

**A gyermekvédelmi gyámság
(Történeti gyökerek, jelenkori problémák és lehetséges jövőképek)**

Szeged
2004.

Előszó

1. Ez a könyv a gyámságról szól. A gyámság egységes jogintézmény, ugyanakkor kettős arculatot mutat. Max Kaser, a római jogi kutatások elismert szakértője, a gyámságra jellemző kettősséget a római jogban együttesen fennálló önérdékűségre és idegen érdekűségre vonatkoztatja. Szóhasználatát igen találónak tartjuk, ezért kölcsönözzük, mivel a jogintézményre jellemző látszólagos kettősséget más összefüggésben is lehet érzékeltetni. Álláspontunk szerint az individuális vagy egyes szerzők szerint magángyámságra, illetve a nevelésbe vett gyermek gyámságára, más szóval gyermekvédelmi gyámságra – erre a kettős arculatú jogintézményre –, a vonatkozó közös és eltérő szabályok összessége mutatja a teljes képet.

A gyámság jogági hovatartozására vonatkozóan különféle álláspontok ismertek. Uralkodó álláspontnak tekinthető, hogy a gyámság a magánjogba, más megközelítés szerint a családjogba tartozik. Az individuális gyámságra vonatkozó szabályok – a különféle országokban – általában a polgári, a családjogi törvényekben vannak elhelyezve, ezeket a szabályokat egészítik ki a nevelésbe vett gyermekek gyámságára vonatkozó rendelkezések.

A nevelésbe vett gyermekek gyámságához kapcsolódó állami beavatkozás és az ezt szabályozó közjogi normák feszítik a családi jog jogági keretét. Az individuális gyámság korszakokon át fejlődött ki és vált szinte megcsontosodott intézménnyé. A nevelésbe vett gyermekek gyámságához kapcsolódó szabályozás viszont a napjainkban is a változások korát éli, és a jogalkotó kitüntetett figyelmét élvezi. Ezen szabályok magyarázatára, bírálatára teszünk kísérletet.

A gyámságról tudományos – belátható keretek közé szorítható – könyvet készíteni emberpróbáló feladat, különösen abban az esetben, ha a szerző a témát a maga komplexitásában kívánja megjeleníteni.

2. Ez a könyv részben összehasonlító jogi munkára épül. Tartalmazza a gyámság átfogó jogtörténeti elemzését, a kitekintést, a hazai fejlődés jellemzőinek bemutatását. Evidens volt számunkra, hogy a római jogi szabályozásból kell kiindulnunk. Bemutatjuk a jogintézmény fejlődését és annak hatásait a későbbi időszakok különféle szabályozásaira vonatkoztatva. Érzékeltetjük, hogy – a hazai fejlődésre is – milyen hatással volt Werbőczy Tripartitumában a római jogból átvett, recipiált jogintézmények megjelenítése.

A történelmi fejlődési korszakokat tekintve a gyámság kutatása más-más képet mutat. A magyar korai feudalizmus korára kevésbé jellemző a gyámság tudományos igényű kutatása, kevés a fellelhető eredeti dokumentum. Mi elsősorban Sipőcz, Jelenits és Degré meghatározó munkáira hagyatkozhattunk.

Élénk érdeklődést tapasztaltunk a kutatók részéről viszont – az általunk is meghatározónak tartott – 1877. évi XX. tc., a Gyámtörvény hatályba lépését követő időszakban és még a századfordulót követően is. Munkákban elsősorban Hattyuffy, Knorr, Németh, Csiky Kálmán, Grünwald, továbbá Szokolay meghatározó – a gyámságot sokoldalúan magyarázó – munkáira fogunk utalni. Nyilvánvaló volt számunkra, hogy nem nélkülözhetjük – a szakirodalom tükrében – a Gyámtörvény anyagi és eljárásjogi szabályainak magyarázatát. Erre az időszakra vonatkoznak döntően levéltári kutatásaink is. A jogtörténeti elemzés azért átfogó jellegű – magába foglalja az intézeti gyámságot is –, mivel eddig ilyen komplex jellegű tudományos munka nem készült.

A nevelésbe vett gyermekek vonatkozásában a gyermekvédelem és gyámság összetartozó kategóriák. Ezért bemutatjuk a gyermekvédelem fejlődési szakaszainak főbb állomásait. A könyv nagyobb részében a hatályos jogi szabályozás magyarázatára és bírálatára koncentráltunk. Különös figyelmet fordítottunk a II. világháborút követő rendeleti szabályozásra, a gyámság államosítására, az intézeti gyámság jogintézményének bevezetésére, annak fejlődésére, és a megszüntetését előidéző okok kifejtésére.

A szakma érdeklődése a Csjt. hatályba lépését követően kézikönyvek, iratminták, segédletek kibocsátásának formájában nyilvánult meg. Ezekben az akkori politikai akarat alapján nyomon követhetők az ideológiai felhangok.

Ennek a mintegy 50 évnek a magyarázata és bírálata képezi dolgozatunk gerincét és vezeti el az olvasót – az 1997. évi XXXI. törvényhez, a Gyermekvédelmi törvényhez és a hozzá kapcsolódó rendeleti szabályozás által bevezetett – gyermekvédelmi reformintézkedésekhez.

Vizsgáltuk, hogy ezek milyen szabályozásbeli változásokat idéztek elő a nevelésbe vett gyermekek gyámsága tekintetében. Elemeztük a rokonok szerepét a gyám segítése, ellenőrzése tekintetében. Javasataink közreadásával feleletet próbáltunk adni a gyám helyettesítésével, ellenőrzésével kapcsolatban érzékelhető probléma megoldásához. A gyámi tanácsadók működését részletesen vizsgáltuk, ezzel összefüggésben is megfogalmaztuk dilemmáinkat. Általában tettünk javaslatokat – a jogalkalmazókat foglalkoztató – a gyermekvédelmi gyámságot érintő további problémákra is.

3. A gyámhivataloknál és szakszolgáltatóknál lefolytatott konzultációink során – az általunk kidolgozott szempontrendszer alapján – jogalkalmazói nézőpontú ismereteinket gyarapítottuk. Látogatást tettünk a területi gyermekvédelmi szakszolgálatoknál és ott tárgyaltunk vezetőikkel, volt intézeti gyámokkal, nevelőszülői, továbbá gyámi tanácsadókkal és hivatásos gyámokkal is. Alapvetően orientáltak bennünket a szakminisztérium által rendelkezésünkre bocsátott koncepciókban, értékelésekben foglaltak, valamint az országos háttérintézmény szakértőivel lefolytatott egyeztetések. Építettünk az állampolgári jogok országgyűlési biztosának ajánlásaira is. Azonos szempontok alapján magyar nyelvre fordítottuk és elemeztük a különféle országok gyámságra vonatkozó törvényi, rendeleti szabályait. A kitekintést különösen fontosnak tartottuk elvégezni, mert nem lettünk fel más országok hatályos jogi szabályozását bemutató magyar nyelvű tanulmányt. Mindezekből merítettünk és reményeink szerint kellő muníciót szereztünk végkövetkeztetéseink, javasataink megfogalmazásához.

Hogy ezt mennyiben sikerült megvalósítanunk, azt az olvasó dönti el. Kutatómunkánk során végig a legjobb szándék vezérelt bennünket.

Szeged, 2005. április

A szerző

Első fejezet A gyámság története

1. rész A kezdetek: gyámság a római jogban

I. Bevezetés

Ebben a fejezetben a gyámság intézményére vonatkozó szabályozást vizsgáljuk a római jogi szabályok alapulvételével. Úgy véljük, a gyámság témakörében íródott – teljességre törekvő – mű nem nélkülözheti az alapok ismertetését. Márpedig kétségtelen a római jogra való visszavezethetőség a gyámsági jog szabályozásának általunk vizsgált eseteiben.

Munkánk időbeli keretének kijelöléseként rögzítjük, hogy a gyámság intézményének szabályozási módjait a római korban az ie. V. századtól az iu. VI. századig kísérjük figyelemmel, tehát a XII táblás törvény meghozatalát követő időszakról Iustinianus koráig.

Ezt követően egy rövid kitérő erejéig a római jog továbbélésének mikéntjét vizsgáljuk. Úgy véljük, ez nélkülözhetetlen annak a fél évezrednyi időnek az áthidalásához, amely a iustinianusi kódex elkészülte és a római jogot felelevenítő bolognai stúdium kezdete között van.

II. Gyámság a római korban

A gyámság a kezdeti időktől fogva kettős arculatú intézmény volt. Max Kaser megállapítása szerint¹ a gyám érdekeit előtérbe helyező hatalmi aspektus és gyámolt oltalmazásának gondolata, az önérdekűség és idegenérdekűség keveredett benne. Az időbeli fejlődést tekintve hangsúlyeltolódások figyelhetők meg. Ahhoz, hogy Paulus (D.26.1.1.pr.) sokszor idézett meghatározásához eljussunk, mely szerint „A gyámság, mint Servius meghatározta, erő és hatalom egy szabad személy felett, annak védelmére, aki kora miatt önmaga önmagát védeni nem képes.”, hosszú időnek kellett eltelnie.² A kezdeti időszakban ugyanis egyértelmű volt a hatalmi viszony dominanciája.

1.A gyámi és az atyai hatalom elhatárolása

Mielőtt a gyámság részletes tárgyalására sor kerülne, fontos egy elhatárolást tenni. A hatalmi viszony megléte és a jogosítványok hasonlósága miatt el kell különíteni az atyai hatalmat (*patria potestas*) a gyámi hatalomtól (*tutela*).

Az ősi római jogban az atya hatalmát csak a mos, a szokás szabályai korlátozták. Ennél fogva az atya, hatalma alatt álló gyermeke vagy felesége felett, a családi tanács maghallgatása nélkül nem ítélezhetett, azaz nem ölhetette meg, illetve a

¹ Max Kaser: *Das Römische Privatrecht* I.² München, 1975. 76.p.

² Brósz Róbert - Pólay Elemér: *Római jog*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1974. 170.p.

házközösségből nem taszíthatta ki. Ezen írottjogilag kezdetben még nem rögzített szabályok megszegőjével szemben a censor lépett fel megrovást alkalmazva, vagy a senatusból való kizárással.³ A családfő hatalmi jogosítványai kettős természetűek voltak: személyi és vagyoni jogok. Személyileg az atyát megillette gyermek élete és halála feletti rendelkezés (ius vitae ac necis), az elsőszülöttek kivételével a gyermekkitétel joga (ius exponendi), a gyermek Tiberis folyón túlra való eladásának joga (ius vendendi), valamint annak a személynek a mancipiumába⁴ való adásnak joga, akinek kárt okozott a hatalomalatti (ius noxae dandi). Az atyai hatalom e jogosítványai fokozatosan szűkültek. A császárkorban előbb büntették, majd végleg eltörölték a gyermek élete felett való rendelkezési jogot.⁵ A vagyoni jogokat illetően leszögezhetjük, hogy a családgyermek által szerzett jogok a pater familiast illették, míg a vállalt kötelezettségek csak őt terhelték. A császárkorban már megindult a hatalomalattiak vagyoni önállósodása, de ezen folyamat részleteinek feltárása már nem képezi dolgozatunk tárgyát.

Az atyai hatalomra vonatkozó alapvető ismérvek ismertetését követően elvégezhetjük az atyai hatalom és a gyámság összevetését.

- A gyámolt önálló jogalany (personae sui iuris), szemben a pater familias hatalma alatt álló hatalomalattival (personae alieni iuris);
- a gyámot nem illeti meg a gyermek élete és halála feletti rendelkezés joga (ius vitae ac necis);
- a gyám jogilag idegen vagyont kezelt, a jogviszony megszűnte esetén elszámolásra köteles.

A gyám jogosítványai tehát némileg szűkebbek a pater familiaséhoz képest.⁶

2. A gyámság fogalma

Lássuk ezek után a gyámság fogalmát: a gyámság (tutela) azon önjogú személyek cselekvőképességének pótlására szolgáló intézmény, akiknél ez koruknál vagy nemüknél fogva hiányzik vagy korlátozott; tehát atyai hatalom (patria potestas) alatt nem álló serdületlenek, illetőleg atyai vagy férji (manus) hatalom alatt nem álló nők esetén kerül szóba.⁷

Már a rómaiak elkülönítették a jogképes és a cselekvőképesség fogalmát. Az, hogy valaki jogképes volt, tehát jogok és kötelezettségek alanya lehetett, még nem jelentette azt, hogy ezen jogokat saját cselekedeteivel akár saját magának, akár másoknak maga is szerezhette, tehát cselekvőképessé lett volna. Példaként említhetjük az önjogú nőket, akik jogképesek voltak ugyan, de nem végrendelkezhettek, szerződéseket önállóan nem köthettek stb.

³ Dr. Bölskei János: A rászorultakról való gondoskodás a Csjt. és a Ptk. rendelkezései tükrében. Magyar Jog, 1999/3. 163.p.

⁴ A mancipiumba adás a régi gyermekeladásból fejlődött ki. A családfő a másnak kárt okozó családtagot a kár ledolgozása céljából átadta a károsultnak. A mancipiumban lévő szabadnak minősül, politikai és házassággal kapcsolatos jogai változatlanok, de a felszabadítással újból a patria potestas hatalma alá kerül. – Brósz - Pólay: Római jog. 141.p.

⁵ Brósz – Pólay: i.m. 159-160.p.

⁶ Molnár Imre-Jakab Éva: Római jog. Szeged, 2001. 167.p.

⁷ Molnár Imre-Jakab Éva: i.m. 170.p.

A cselekvőkéesség hiányát vagy korlátozottságát több tényező eredményezhette. Ilyenek: a kor, a nem, az elmeállapot, a tékozlás, bizonyos testi fogyatékoságok. A gyámság témakörében folytatott vizsgáldásunk kapcsán az első két tényező kerül számításba.

Életkor alapján a római jog az embereket két csoportra osztotta: a serdültek (puberes) és a serdüetlenek (inpuberes) csoportjára. A serdüetlenesség fogalma eltérő a klasszikus és a iustinianusi korban, sőt a klasszikus kor is két különböző felfogást vonultatott fel. A sabinianusok és a proculianusok iskolája a lányok serdültégi korhatárát egységesen 12 évben határozta meg. A fiúknál az előbbi iskola egy-egy konkrét személy nemi fejlettségét vizsgálta, az utóbbi pedig a 14. életév betöltését kívánta meg. Iustinianus idején a serdültégi korhatár a lányoknál 12, a fiúknál 14 év volt. A serdüetleneken belül elkülönítették az infantesek (beszélni nem tudók) és az inpuberes infantia maiores (az infantia koránál idősebb serdültek) kategóriáját. Az infantesek korhatárát Iustinianus a 7. életévben állapította meg.⁸ A cselekvőképtelennek minősülő infantesek önállóan ügyleteket nem köthettek, helyettük a gyámjuk járt el. Az inpuberes infantia maioresnek minősülők korlátozott cselekvőkéességük révén a számukra csak jogokat jelentő ügyleteket önállóan, a visszerhes ügyleteket viszont csak gyámi hozzájárulással köthették meg. A gyámi hozzájárulás megléte esetén sem volt érvényes az ügylet, ha egyoldalú joglemondásról vagy kötelezettségvállalásról volt szó.⁹

A cselekvőkéesség szempontjából a másik korlátozó tényező a nem volt. A nők egészen az isz. IV. századig legfeljebb korlátozott cselekvőkéességgel rendelkeztek életkoruktól függetlenül. Az önjogú nők életük végéig gyámság alatt álltak. A főszabály alóli mentesülés lehetőségét csak a császárkor teremtette meg, ennek részletei azonban csak később kerülnek ismertetésre.¹⁰

3. A gyámság fajtái

A gyámság jogalapját tekintve három típust különíthetünk el: a törvényes, a végrendeleti és a hatósági gyámot.

Már a XII táblás törvényben rögzítve volt a pater familias azon joga, hogy a hatalma alatt állóknak gyámot rendeljen (tutela testamentaria). A manus alatti feleségnek történő gyámrendelés esetén lehetőség volt arra is, hogy a feleségnek teljes, vagy korlátozott (meghatározott számú alkalomra szóló) gyámválasztást engedjen.¹¹

Ha a családfő gyámrendelési jogával nem élt, akkor úgyszintén e törvény szabályai szerint azon legközelebbi agnat rokon minősülhetett gyámnak, aki a gyámolt halála esetén örökölné (tutela legitima). Az agnatusok Ulpianus meghatározása szerint, az apai férfi vérrokonok és ugyanannak a familiának a férfági lemenői. Több ugyanazon fokban rokon esetén a gyámságot közösen jogosultak viselni. A posztklasszikus kor e téren is változást hozott. Ekkor már a cognat rokonok kötelezettsége a gyámi tisztség viselése. (A cognat rokonok esetén nem csupán az apai, hanem az anyai ági vérrokonok is számításba veendők.)¹²

⁸ Brósz Róbert – Pólay Elemér: i.m. 168-170.p.

⁹ Jakab Éva: Forum Romanum- Jogesetek és szerződésinták a római jogból. Szeged, 2002. 20.p.

¹⁰ Brósz Róbert – Pólay Elemér: i.m. 169.p.

¹¹ Gaius: Institúciók 1.150.

¹² Brósz Róbert – Pólay Elemér: i.m. 168-169.p.

Már Gaiusnál és a iustinianusi Istitúciókban ¹³is olvashatunk a törvényes gyámság „kiterjesztő értelmezéséről”. Ebben az esetben tehát nem a törvény rendelkezéséről van szó, de az értelmezések „úgy fogják fel ezt, mintha a törvény szavai vezetnék volna be” a szabályt. Törvényes gyámnak tekinthető a patronus illetve annak fiai az általa felszabadított libertus felett; illetve a családfő, ha fiát vagy attól született unokáját serdületlen korában, vagy leányát illetve leányunokáját másnak mancipiumba adja, azzal, hogy az majd neki őket remancipálja. Az ily módon újra hatalmat szerző családfő a manumissio (felszabadítás) aktusa által felszabadítja a remancipáltat, és az ő törvényes gyámja lesz.

Ha valakinek egyáltalán nem volt gyámja, akkor az ie. II. században hozott lex Atilia értelmében Rómában a praetor, az ie. 31-ből való provinciákra vonatkozó szabályozást tartalmazó lex Iulia et Titia értelmében a tartományokban a helytartó nevezte ki a gyámot. ¹⁴A Iustinianusnál már tutor dativusnak nevezett rendelt gyám kirendelésére akkor is sor kerülhetett, ha a végrendeletben a gyám kijelölés feltételhez vagy időponthoz volt kötve vagy például ha a gyám az ellenség fogságába jutott. ¹⁵Marcus Auréliustól kezdve a gyámok hatósági úton való kirendelésére külön tisztséget létesítettek (praetor tutelarius vagy pupillaris).

A gyám Rómában az előbbieken meghatározott rend szerint csak férfi lehetett. A császárkorban azonban az anya és a nagyanya kérelmezhetette (de nem voltak kötelezhetőek!) a gyámi tisztség betöltését. ¹⁶

4. A gyám feladatai, felelőssége

A gyámság intézménye kezdetben kifejezetten a gyám érdekeit szolgálta. A cél a vagyon egységének védelme volt a családon belül, hisz a törvényes gyám a gyámolt törvényes örökösének volt tekinthető. Később a gyámolt érdekeinek előtérbe helyeződésével a gyámi jogok korlátai is jelentősebbé váltak a vagyonkezelés terén. Ilyenek voltak a császárkorban megjelenő elidegenítési tilalmak. Septimius Severus rendelete nyomán az ingatlanok, Iustinianustól pedig minden vagyontárgy elidegenítéséhez hatósági jóváhagyásra volt szükség. ¹⁷

A gyám feladatai a gyámolt életkora szerint voltak elkülöníthetők. Ha a serdületlen gyámolt még infansnak minősült, a gyám önállóan járt el helyette. A jognyilatkozataiból származó jogok és kötelezettségek az ő személyében álltak be, csak a gyámság megszűnésével szálltak át a gyámoltra. Inpuberes infantia maiores esetén a gyám csupán hozzájárulását (auctoritas) adta az ügyletnek. A gyámolt érdekeit védő rendelkezésként, vagyonának biztosítására a törvényes gyámot biztosítékadási kötelezettség terhelte (cautio rem pupilli salvam fore), míg a végrendeleti és hatósági gyám egész vagyonát törvényes zálogjog terhelte a gyámolt javára. ¹⁸

¹³ Gaius: Istitúciók 1.165-166. és v.ö. Iustinianus: Istitúciók 1.17-18.

¹⁴ Bessenyő András: Római magánjog I. Dialóg Campus Kiadó, Bp.-Pécs, 1998. 250.p.

¹⁵ Iustinianus: Istitúciók 1.20.

¹⁶ Tóth Ádám: A gyámság intézménye a római jogban és Werbőczy – Tanulmányok Werbőczy Istvánról, Szerkesztette: Hamza Gábor: Professzorok Háza, Bp., 1990. 156-157.p.

¹⁷ Bessenyő András: i.m. 251.p. és v.ö. Tóth Ádám: i.m. 158.p.

¹⁸ Brósz Róbert – Pólay Elemér: i.m. 171.p.

A kötelezettségét megszegő gyámmal szemben kezdetben csak vallási vétség elkövetése volt megállapítható.¹⁹ Már a XII táblás törvény említést tett azonban egy a gyámság megszűnése után indítható *actio de rationibus distrahendis* nevű büntetőkeresetről, sikkasztás esetére, az elsikkasztott dolgok értékének kétszeresére. Későbbi korokban a gyámmal szembeni fellépés jó eszköze az *actio tutelae directa* nevű kereset. Ez alapján szándékos és gondatlan vagyonkezelésért is felelősséggel tartozott a gyám, de csak a szándékos cselekmény elkövetésének megállapítása járt infamiával.²⁰ A gyám gyámmal szembeni követeléseinek érvényesítéséhez *actio tutelae contraria* nevű kereset szolgált.²¹

5. A gyámság megszűnése

A gyámság megszűnt:

- a gyám vagy a gyámolt halálával,
- a gyám vagy a gyámolt *capitis deminutio*jával,
- a gyámolt felserdülésével,
- ha a gyámot a praetor annak kérelmére felmentette a tisztsége alól, vagy
- ha a gyámot büntetésként elmozdították tisztségéből.²²

A *capitis deminutio* az előző jogállapot megváltozását jelentette. Ez három módon történhetett. A *capitis deminutio maxima* az, ha valaki szabadságát és polgárjogát is elvesztette, tehát például szabad ember rabszolgává lett.

A *media* az, ha valaki polgárjogát vesztette el, de szabadsága megmaradt (például száműzték, vagy önként lett más állam polgára).

A *minima* a családi állapot megváltozását jelentette az agnat családból való kiválás útján (például manusos házasságkötéssel nő esetén, vagy önjogú örökbefogadása esetén).

Iustinianusnál némileg eltérő szabályt találunk. Mindenféle gyámság megszűnt, ha a gyámmal kapcsolatban *capitis deminutio* bármilyen formája felmerült. Ugyanez vonatkozott a gyámra is, azzal a kivétellel, hogy a *capitis deminutio minima* nem szüntette meg a végrendeleti és a hatósági gyámságot.²³

A gyámság Rómában elfogadott nézet szerint nem csupán jogot jelentett a gyámolt vagyonának kezelésére, hanem terhet is a gyámnak. A gyámságra kötelezhető személy meghatározott okokra hivatkozva kérhette felmentését.

Mentesítést kaphatott az a római polgár, akinek három római, négy itáliai, vagy öt provinciában lévő gyermeke volt, továbbá az állami ügyekben távol lévő személy, a tisztségviselő, ügyei intézésében őt akadályozó betegségben szenvedő, 70. életévét betöltő, a gyámolt atyjával fennálló főbenjáró ellenségeskedés esetén, stb.²⁴

¹⁹ Max Kaser: i.m. 76.p.

²⁰ A bűncselekmény elkövetése ún. közvetett becstelenség megállapításához vezetett Rómában. Ennek a politikai jogok elvesztése, a kétoldalú perképtelenség, valamint a nem infamis személlyel való házasságkötés tilalma voltak a következményei. – Brósz – Pólay: i.m. 165.p.

²¹ Bessenyő András: i.m. 251-252.p. és v.ö. Tóth Ádám: i.m. 159.p.

²² Molnár Imre-Jakab Éva: i.m. 168.p.

²³ Gaius: *Institúciók* 1.159-163. és v.ö. Iustinianus: *Institúciók* 1.22.

²⁴ Iustinianus: *Institúciók* 1.25.

6. A nők gyámsága

A nők gyámsága (*tutela mulierum*) némi eltérést mutatott az előzőekben bemutatottakhoz képest. Az isz. IV. századig minden önjogú nő gyámság alá került. Kezdetől fogva kivételt jelentettek a Vesta-szüzek, akiket a „szent hivatásuk megtiszteléseként”²⁵ mentesítettek. A gyámság alatt álló nő egyes szerződéséhez (pl. amelyek kötelezettségvállalást jelentettek) szükséges volt gyámja hozzájárulása, de a vagyonkezelés joga a nőt illette.

A *lex Iulia de maritandis ordinibus* és a *lex Papia Poppaea* a gyermekjog alapján szabadította meg a nőket a gyámság alól. Ha szabad nőnek három, libertinának négy gyermeke volt, szabadult a gyámság alól.

Az ie. I. század az agnat rokonok gyámságát, míg a posztklasszikus kor az egész intézményt eltörölte.²⁶

²⁵ Gaius: *Institúciók* 1.145.

²⁶ Bessenő András: i.m. 252.p.

2. rész A római jog továbbélése, hatásai

I. A római jog továbbéléséről általában

Ahhoz, hogy eredeti célunknak megfelelően a római jognak a magyar gyámsági jog fejlődésére gyakorolt hatását vizsgálhassuk, egy rövid kitekintés erejéig el kell szakadnunk a gyámság intézményétől, és azt vizsgáljunk: miként volt lehetséges, hogy a római jog hasson a birodalom bukását követő korok Európájára is?

A Nyugatrómai Birodalom 476-ban bekövetkezett bukását követően, területén germán (gót és burgund) népek telepedtek le, keveredve a volt római polgárok leszármazottaival. Az ezen népek által alkalmazott, *Leges Romanae Barbarorum*nak nevezett, törvénykönyvek bizonyítottan Gaius és Paulus művein, valamint II. Theodosius császári rendelet- gyűjteményén alapultak.²⁷

A Ruzsoly József művében megjelenő²⁸ wiackeri gondolat szerint azonban „Európában az újabb magánjogtörténet a iustinianusi Corpus Juris újrafelfedezésével kezdődik.” A hatalmas joganyag kodifikálásával, egy a keleti és nyugati területekre egyaránt érvényes joganyag kialakításával Iustinianus a kettészakadt birodalom egységesítésére törekedett. Ha törekvése kudarcot is vallott, ez a joganyag volt az, amely Európa egyes területein különböző formában megjelent.

A Bizánci Birodalom területén a római jog továbbéléséről beszélhetünk. A iustinianusi kódex azonban nem eredeti formájában élt tovább, az egyszerűsödő életviszonyok kivonatolt törvénykönyvek készítését tették szükségessé. Fontos továbbá, hogy bár Bizánc még hosszú ideig egy egységes birodalom fenntartásán munkálkodott, azonban hatása – Ruzsoly József meglátása szerint²⁹ elsősorban az arabok előretörésének köszönhetően – egyre inkább csak a balkáni és egyes kelet-európai területekre korlátozódott, elszigetelődött.

Itáliában a keleti-gót birodalom bukását követően a bizánci befolyás csak rövid ideig biztosította a iustinianusi mű továbbélését. Az újjáéledést XI. század végétől tapasztalható gazdasági, társadalmi változások segítették elő.

A XI. századi Európában jelentős átrendeződés ment végbe. A volt Római Birodalom keleti és nyugati részének kettészakadása az 1095-ös egyházszakadással véglegessé vált. A formálódó hatalmi viszonyok és harcok közepette az újjáélesztett jogtudomány ideológiai támaszt is jelentett. A XI. század elején alapított bolognai egyetemen tevékenykedő Irnerius nevéhez fűződik a iustinianusi törvénykönyvek glosszálásának (szélgjegyzetekkel való ellátásának) megkezdése.³⁰ Azt pedig, hogy a roncaliai birodalmi gyűlésen Barbarossa Frigyes elé tárt jogkönyvek és a glosszatori tevékenység elnyerte a császár támogatását, nem nehéz belátni. *Quod principi placuit, legis habet vigorem* – ami a császárnak tetszik, törvénytörő – hangzott az abszolút hatalmat elismerő tétel.³¹ Mindez nem volt elegendő alap az investitúraharc eldöntésére, de arra igen, hogy a császár támogassa a római jogot is oktató

²⁷ Brósz Róbert – Pólay Elemér: i.m. 85-86.p.

²⁸ Ruzsoly József: Európa jogtörténete. Püski Kiadó, Bp., 1996. 7.p.

²⁹ Ruzsoly József: i.m. 9.p.

³⁰ Az elnevezését a munkamódszeréről kapó glosszatori iskola képviselői a iustinianusi törvénykönyvekhez készítettek magyarázatot a sorok közé írt szélgjegyzetekkel. A jogesetgyűjteményeket is közlétező jogászok munkájuk során rendkívüli precizításra, az ellentmondások kiküszöbölésére törekedtek. Brósz – Pólay: i.m. 87.p.

³¹ Gönczi-Horváth-Stipta-Zlinszky: Egyetemes jogtörténet. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 1997.121.p.

egyetemeket. A római jog európai jogfejlődésre gyakorolt hatása a kommentátorok tevékenysége révén vált teljessé. A XIII. századtól a főként a pavai és perugiai egyetemeken munkálkodó kommentátorok a glosszátorok széljegyzeteit látták el magyarázatokkal. Munkájuk eredményeként alakult ki a továbbmagyarázott iustinianusi jog, a kánonjog és a longobárd hűbéri jog keverékeként előálló ún. *ius commune* (közös jog).

A méltán híres olasz egyetemeken szerzett tudást hazavitték valamennyi európai állam fiai. A római jognak ez a sajátos reneszánsza segítséget jelentett a formálódó monarchiáknak a közigazgatás, igazságszolgáltatás kapcsán felmerült problémák megoldására. Igaz ugyan, hogy a jogfejlődés alapja mindenhol a hosszú időn keresztül helyben formálódó hazai jog (*ius patrium*) volt, de vitathatatlan az újra fölfedezett római jog és mellette a kánonjog (mint szintén egyetemes jog) hazai jogok fejlesztésére való hatása.

Ennek a fejlődésnek volt az eredménye a középkorban két jogföldrajzi területre szakadt Franciaország (a nyugati gót és burgund királyságok vulgárjogát őrző déli részt nevezték az írott jog területének, míg a germán hűbéri szokásjogok sokaságát felvonultató északi részt a kutümök (*coutum*=szokás) területének) jogi szempontból való egységesülésének.

A római jog fokozatos beszivárgását követően a római jog egyetlen törvényi aktussal történő recepciójára került sor Németországban, 1495-ben. A birodalmi kamarai rendtartásban (*Reichskammergerichtsordnung*) rögzítésre került a római jog szubszidiárius jelleggel való alkalmazásának kötelezettsége, arra az esetre, ha sem a városi jog (*Stadtrecht*), sem az országos jogok (*Landsrecht*) nem tartalmazzak szabályt egy adott kérdésben, tehát joghézag van. Az új szabály hosszú időn keresztül ellenállásba ütközött az önállóságukat féltő tartományi fejedelmek és városok részéről, de kötelesek voltak azt alkalmazni.³²

Ami a római jog magyarországi megjelenését illeti, elmondhatjuk, hogy a honfoglalás utáni időkben fennálló bizánci kapcsolat, a későbbi nyugati kereszténységhez való csatlakozás miatt, nem volt elégséges a római jog átvételére. Pólay³³a XIII. századból származó adatokra hivatkozva állítja: 1301-ig kb. 80 magyar diák tanult *natio Hungaricába* tömörülve a bolognai egyetemen. Az 1367-ben Nagy Lajos által alapított pécsi egyetemen már római jogot is oktattak, bár továbbra is jelentős volt a külföldön (Krakkóban, Prágában, Bécsben, vagy továbbra is Itáliában) tanulók száma. A mohácsi vést megelőző Magyarországon a legjelentősebb római jogi hatást Werbőczy Hármaskönyve mutatja, de ennek részletei később kerülnek kifejtésre.

A római jog továbbélésének bemutatását követően a gyámság intézményét a germán és a frank korban vizsgáljuk, részben a honfoglalást követő magyar helyzettel, részben pedig a hatályos európai helyzettel való későbbi összevethetőség érdekében.

II. A gyámság intézménye a germánoknál

A gyámság a germán jogban a kezdeti időszakban nemzetségi alapokon nyugodott. Azok a személyek, akik koruk miatt önállóak nem lehettek és nem álltak atyjuk

³² Brósz Róbert – Pólay Elemér: i.m. 87-89.p.

³³ Brósz Róbert – Pólay Elemér: i.m. 92.p.

„mundiuma” alatt, a nemzetség valamely férfitagjának gyámsága alá kerültek. A Szásztükör³⁴ szerint a gyám mindig a legidősebb atyai ági rokon volt. A kiskorú gyámságának átvétele az őt megillető fegyverekkel és más örökséggel való rendelkezést is magában foglalta a nagykorúság eléréig, de a gyám tevékenysége felett maga a nemzetség mindig ellenőrzést gyakorolt.

A Szásztükör tanúsága szerint a germánok is ismerték az özvegyésre jutott nők feletti gyámságot. Itt azonban a nőnek lehetősége volt bírósághoz fordulni a személyét vagy vagyonát sértő gyámmal szemben.

A római jogi gyámság és a germán jogbeli gyámság közötti alapvető különbség az volt, hogy az előbbinél sohasem alakult ki a gyámok feletti állami felügyelet. A germánoknál a nemzetségi kötelékek lazulása nem járt a gyámi hatalom megnövekedésével. A központi hatalom megerősödésével az atya védelme alatt nem állók „főgyámságát” a XIII. századtól fokozatosan a fejedelem, az uralkodó igényelte magának. A jogfejlődés eredményeképpen ebből alakult ki a recepció korát követően a gyámság állami felügyelete.³⁵

A római jog recepcióját megelőző időszakból Szásztükör a gyámság egy sajátos formáját is rögzítette: a hűbéri gyámságot. Jelentősebb hűbérurak (különösen a királyi hűbérese) halála esetén az vált szokássá, hogy a birtokot öröklő kiskorú, miután kora folytán a hűbéri szolgáltatásokat nem teljesíthette, ennek pótlására a birtok jövedelmét volt köteles a hűbérúrnak átadni. Ezt nevezték angevellének. A birtok azonban a kiskorú kezén maradt, a jövedelmezőség fenntartásáról a nagykorúságig a tartományi jog által meghatározott gyám gondoskodott.

A XIII. század végéről származó, római jogi és kánonjogi hatást egyaránt tükröző Svábtükörben már csak kivételként szerepelt az angevelle. Főszabályként a tartományi jog szerinti gyám viselte helyettesként – a nagykorúság eléréséig – a hűbért, így a hűbéri szolgáltatások személyében is terhelték. A fejedelmek főgyámságának kialakulása folytán azonban az intézmény fokozatosan elhalt.

A Svábtükör városokra vonatkozó szabályai egyértelműen római jogi hatást mutatnak, természetesen sajátos német „színezettel”. Ismert volt a gyámság hármas tagozódása. Az atya jogosult volt végrendeletében gyámot rendelni, ha ezzel nem élt, – *Ruszoly József* szerint – az anyát, sőt a gyámoltat is megillette a gyámválasztás joga. Ezután az atyai, illetve az anyai rokonok következtek, alkalmatlanságuk esetén pedig a város magisztrátusa gondoskodott a gyámról.³⁶

Csupán jelezni szeretnénk azt, hogy a római jog recepcióját (XV. század) követő időszakban a formálódó abszolutista államokban a fejedelmi főgyámság fokozatosan az államhatalom kezébe került. Az 1448-as és 1577-es Reichspolizeiordnungban törvényileg is rögzített állami főhatalom a gyámok teljes ellenőrzését jelentette, némi önállóság lehetősége csak a XIX. századtól merült fel ismét.³⁷

³⁴ A Szásztükör a XIII. század elején keletkezett gyűjtemény volt, ami Osztfáliának a római jogi befolyás előtti, tartományi és hűbéri szokásjogát foglalta össze. Both Ödön: *Fejezetek a nyugat-európai állam- és jogtörténet köréből*. JATEPress, Szeged, 1996. 44.p.

³⁵ Németh Péter: *A gyámság és gondnokság*. Bp., 1878. Az Athenaeum R. Társulat kiadása. 3.p.

³⁶ Ruszoly József: i.m. 271-273.p.

³⁷ Németh Péter: i.m. 3-4.p.

III. A gyámság intézménye a frankoknál

A frank és a germán jogfejlődés közös alapokról indult, így a kezdeti időkben a frankoknál is a mundiumra vonatkozó szabályok érvényesültek. A XIII. századtól azonban elszakadt egymástól a két terület fejlődése, és a frankoknál a jog mind területi, mind társadalmi szempontból sokkal tagoltabbá vált.

Normandiában és Bretagne-ban a hűbéri gyámságnak azon formája alakult ki, hogy a nagykorúságot el nem ért hűbéres birtoka a nagykorúság eléréig visszaháramlott a hűbérúrra, aki hasznosíthatta is a birtokot, de köteles volt a kiskorúról gondoskodni. Más területeken a visszaháramlás nem következett be, mind a hűbéri szolgálat ellátását, mind a kiskorúról való gondoskodást a családon belül oldották meg. A kiskorú legközelebbi férfirokona – ideiglenes hűbéri esküt téve – átvette a szolgálatot, míg az őt követő örökös gondoskodott a kiskorúról. Ruszoly József Beaumanoir-t idézi, aki szerint a gyámsággal kapcsolatos feladatok ezen megosztása csak akkor volt helyeselhető, ha a hűbéri esküt tevő személy rossz hírű volt, vagy az anya – pl. újabb házasságkötése miatt – nem láthatta ezt el. A gyámság azonban itt sem volt kötelezettség, így ha a rokonságból senki nem jelentkezett, itt is a hűbérúr látta el a feladatot.

Paraszti származású árva esetén a birtok megőrzése vált az elsődleges kötelezettséggé. A gyám az árva birtokát a maga javára nem hasznosíthatta, éppen ezért a gyámság megszűnésekor elszámolási kötelezettség terhelte, és díjazásra tarthatott igényt. A gyám parasztlárva esetén is elsődlegesen valamelyik rokon volt. Az előbbiekhöz hasonlóan a gyámság itt sem kötelezettséggként jelent meg, így ha vállalkozó nem volt, akkor a király, mint főgyám helyett, az illetékes bíró vette át a gyámságot.

Korábban már kitértünk annak ismertetésére, hogy Franciaország két jogföldrajzi területre tagolódott. A római jog vulgárjog formájában élt tovább Franciaország déli területein, míg az északi rész a germán szokásjogok őrzője volt. E két terület jogi szempontból való egységesülése a középkorban fokozatosan ment végbe. Ennek hatására a francia jogban kialakultak bizonyos a rendi hovatartozástól független szabályok.

A gyámságnak két fő fajtáját ismerték. Az egyik a szokásjogi úton kialakult törvényes gyámság (bailles, gardes coutumières), a másik a bírói vagy rendelt gyámság (tutelés, tutela dativa) volt. E két fő forma mellett fokozatosan teret nyert a végrendeleti gyámság is.

A gyámság fajtáinak összevetése kapcsán néhány megállapítást tehetünk. A törvényes gyámokat a családi tanács választotta, de ezen túlmenően szükség volt a bíró általi megerősítésre is. A bírói gyámság pedig éppen a rokonok hiánya esetén merült fel.

A törvényes gyámot a vagyon kezelése során megillette a vagyon hasznosításának a joga, de ki is zárhatták ezt, és elszámolásra kötelezhatték. A bírói vagy végrendeleti gyámot azonban minden esetben elszámolási kötelezettség terhelte.

A „hasznot hajtó” gyámság lehetősége kezdettől fogva csak a nemesi vagy polgári származású gyámolt vonatkozásában merülhetett fel, későbbi korokban azonban egyre inkább csak a nemesi hűbérbirtokkal kapcsolatban beszélhetünk róla.

A „számadásköteles” gyámság esetén – a gyámolt érdekét védendő – a gyámoltat az elszámolásig zálogjog illette meg a gyám vagyonán.³⁸

³⁸ Ruszoly József: i.m. 274-275.p.

A két jogföldrajzi terület közeledése révén némi egységesülés volt tapasztalható, de hangsúlyozni kell, hogy egységes magánjogról Franciaországban a forradalmat követő időkig nem beszélhetünk. Csak az 1804-ben kihirdetett Code Civil des Français egységesítette a magánjogot, benne a gyámságra vonatkozó szabályozást. A Code Civil készítői a római jogi jogintézményeket vették alapul és a germán szokásjogi és hűbérjogi elemeket is felhasználták, de mindezt a modern kor, a polgári társadalom szükségleteihez igazították. Ezért gyakorolhatott ez a törvénykönyv hosszú évtizedekig meghatározó befolyást számos európai és latin-amerikai állam jogfejlődésére.³⁹

³⁹ Ilyen államok voltak például: Spanyolország, Belgium, Görögország, Argentína, Bolívia, Venezuela, stb. Dr. Sipos László: A gyámsági jog és a gyámügy újraszabályozása a kiegyezés utáni kodifikációs folyamatban. *Ügyészségi Értesítő*, 1992/2-3. 42.p.

3. rész A gyámság intézményének kezdeti formái Magyarországon

I. A gyámság az államalapítástól 1526-ig, a revokációs jog megjelenése

A honfoglalást megelőző időkben először a magyarságra, mint közösségre alapvetően két szerveződési forma volt jellemző: a nagycsalád és a nemzetség.⁴⁰ Bónis György mindkettőt a vér és jog közösségeként említi.⁴¹ Ez a közösség két jogosulti kört ölelt fel: az ún. osztatlan család tagjai közé tartoztak a szülők, a gyermekek, vagy a szülők halálát követően felnőtt, közös háztartásban élő gyermekek, valamint az ő leszármazóik, házastársaik, ha együtt éltek és közös haszonra gazdálkodtak. A másik jogosulti kör az osztályos atyafiaké, akik között a vérségi kapcsolat volt, de csak az ősök között állt fenn a tényleges birtokközösség. Az így meghatározott közösségben a birtok „nem azé, aki birtokolja, hanem az egész nemzetségé, mégpedig nemcsak az élőké, hanem a jövődő maradékoké is.” A nagycsalád illetve a nemzetség esetén tehát a mindenkori birtokos jószágok feletti rendelkezési joga az utódok érdekében korlátozva volt, az ősi birtok megőrzésének a kötelezettsége volt az elsődleges. Ez a birtokközösség az oka annak, hogy az atya halála esetén a megfelelő kort el nem érő gyermekek a nemzetségen, nagycsaládon belül a legközelebbi férfirokon hatalma alá kerültek, tehát a gyámság is vérségi kötelékek által meghatározott volt. Elsősorban a nemzetségnek állt érdekében a vagyon megóvása, a gyermekről való gondoskodás.

A magyarság további szerveződésének eredményeképpen még a honfoglalást megelőzően kialakult a közösség szerveződésének egy átfogóbb kerete: a törzs. Ez már nem a vérségi elven, hanem hatalmon és belátáson alapuló kötelék volt. Az államalapításkor a törzsek, mint a korábbi politikai szerveződés alapjai, elhalásra ítéltettek, Bónis György szavaival élve⁴² "összetörték az uralkodóház állammá táguló nagycsaládjának pörölycsapásai alatt."

Az államalapítás és a kereszténység felvétele nem csak a törzsekre nézve gyakorolt maradandó hatást. A vagyonközösség elve, a korábbi kollektivisták jogszemlélet is alapjaiban állt szemben az istváni reformokkal. „Mindenki kivétel nélkül ura, vagyis tulajdonosa legyen mindannak, amilye éppen van, úgyszintén a király adományainak is.” – olvasható István dekrétumai második könyvének 35. fejezetében az egyéni tulajdont meghonosítani kívánó rendelkezés.⁴³ E tulajdonos halála esetén javait fiúgyermekei örökölték korukra való tekintet nélkül, nem pedig a nemzetségen belüli legidősebb férfi. A törvényes kort el nem ért gyermekek ezen joguk érvényesítéséhez azonban védelemre szorultak. Ezt a védelmet a kezdeti időkben az egyház biztosította.

⁴⁰ A kettő közötti alapvető különbség, hogy míg a nagycsalád szorosabb, mindennapos együttléttel járó kötöttséget tételez fel, a nemzetség ennél lazább szerveződés.

⁴¹ Bónis György: Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban (Sajtó alá rendezte és az utószót írta: Balogh Elemér). Osiris Kiadó, Bp., 2003. 63-64.p.

⁴² Bónis György: i.m. 70.p.

⁴³ Jelenits István: A gyámügy története. „Gyámügyi- és Gyermekevédelmi Közzolgálat”, VII. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam. Közzétette: Vitéz Keresztes Fischer Magyar Királyi titkos tanácsos belügyminiszter. Szerkesztette: Mártonffy Károly, Bp., 1943. Pécs Egyetemi Kiadó Nyomdaipari Rt. 22.p.

A keresztény egyház érdekei – a nálunk nyugatabbra fekvő államoknál már jóval korábbról megfigyelhetően – kezdettől fogva a vagyonszövésen alapuló rendszer megszüntetését, a vérségi kötelékek lazítását, a birtokkal való szabad rendelkezési jog elismerését kívánták. Csak így volt biztosítható az, hogy céljainak megvalósításához anyagi eszközökhöz jusson. Teljessé válik a kép, ha Hintzét idézzük⁴⁴, aki bár a germánok vonatkozásában fejtette ki gondolatait, de véleményünk szerint mindez a magyar viszonyokra nézve is helytálló. „Az egyháznak igen nyomós okai voltak rá, hogy a nemzeti szervezettel szembeálljon. Mert először benne gyökerezett az ősök tiszteletével a pogányság maradványa. Másodszor ragaszkodott a vérbosszúhoz, vagy a helyébe lépett jóvátételi rendszert, teljesen irracionális, az egyházi jog szellemével ellenkező módon kezelte. Harmadszor egyedül ellenőrizte a családjogot és mindenekelőtt konzerválta a végrendeleti szabadság kizárásával, amely az egyháznak az egyházi alapítások dotálása végett legnagyobb érdeke volt.”

Az Istváni reformokat pártoló egyház számára az árvák védelme nem volt újszerű tevékenység. (Európa szerte hagyományai voltak ennek.) Erek Istvánt idézi Jelenits, amikor azt mondja, hogy a királyi vármegyerendszert a püspökségek beosztásaként kell felfognunk, és a vármegye egyházi elöljárója, a főesperes egyúttal az ispánokkal együttműködő világi hatóság is volt.⁴⁵ Az egyház árvák védelmére vonatkozó tevékenysége nemesekre és nem nemesekre egyaránt kiterjedt.

A kezdeti időszak tárgyalásának lezárásaképp leszögezhetjük, hogy az államalapítást követően a szociális jellegű feladatok ellátásában már kialakult gyakorlattal rendelkező egyház kezében volt az árvák ügye. Feladatát azonban, mint alább kifejtésre kerül, nem tudta maradéktalanul ellátni.

A királyi adományrendszer révén önállósodó egyházi, nemesi birtokok a főesperesek feladatának ellátását is egyre nehezebbé tették. A növekvő földesúri hatalom, a kibontakozó oligarchia miatt a központi érdekek érvényesítése nehézkessé vált, Róbert esztergomi érsek 1232-es bullája szerint „az árvák és a szegények sorsa napról napra rosszabb lesz.”⁴⁶

Ennek okát a feudális földtulajdon sajátosságaiban kell keresnünk. Degré hivatkozik arra, hogy az általunk vizsgált korban a tulajdon és a birtok fogalmi jellemzői nem felelnek meg a római jogi dominium, possessio fogalmi jegyeinek.⁴⁷ A két fogalmat a kor jogászai nem következetesen alkalmazták, egyrészt, mert ekkor a kötöttségek miatt nem érvényesülhetett a tulajdonnal kapcsolatos szabad rendelkezési jog, másrészt, mert a birtokláshoz bizonyos többletjogosítványok kapcsolódtak. Így a magyar joggyakorlatban a XIX. századig nem volt ismeretes az a római jogi szabály, amely a rosszhiszemű birtokost kötelezte a birtok gyümölcseinek, azaz hasznainak kiadására. Ezáltal vált lehetségessé, hogy a gyámolt javainak birtokosává váló gyám akár teljesen felélje a gyámolt vagyont.

Fontosnak tartjuk kiemelni, hogy a gyámolti vagyon elherdálásának veszélye csak a birtokszövés megszűnése esetén merült fel. Önmagában az egyéni tulajdont

⁴⁴ Bónis György: i.m. 26.p.

⁴⁵ Jelenits István: i.m. 23.p.

⁴⁶ Jelenits István: i.m. 25.p.

⁴⁷ Degré Alajos: Feudális gyámsági jog Magyarországon – Kandidátusi Értekezés Tézisei, Magyar Tudományos Akadémia, 1955. 1.p.

preferáló istváni reformok nem szüntették meg a jóval korábbi időkből eredeztethető vagyonközösségi rendszert. A kettő sokáig egymás mellett élt. Még a XV. századból is vannak adatok az akár unokatestvéri körig történő közös gazdálkodásra.⁴⁸ Ezen személyi kör pedig nyilvánvalóan a családi vagyon megőrzésére törekedett. A gyámságra itt a legközelebbi örökös volt a jogosult, elsősorban az atyai ági rokonokat figyelembe véve.

Az anya gyámként való fellépése csak a XIV. századtól kezdve kezdett elterjedni, jogát ekkor is inkább az anyai ágról származó vagyon vonatkozásában ismerték el. A birtok családban való tartására való törekvést az is jelzi, hogy ha – a XV. századtól mind gyakoribbá váló – végrendeleti gyám gyámkodáshoz való jogát valamely rokon per útján vitatta, a nemesi bíróságok szinte kivétel nélkül az utóbbinak adtak igazat.

Az árvák védelmében részben pápai nyomásra, részben saját vagyoni érdekeinek védelmére a XIV. század folyamán egyre fokozódó mértékben a király lépett föl. A korabeli oklevelekből kitűnően, az uralkodó az árvák főgyámjának tekintette magát. Ez a király általi gyámrendelésben, több gyámjelölt esetén a gyám személyének kiválasztásában, illetve az úgynevezett védőlevelek⁴⁹ kiadásában öltött testet. Ilyen védőlevelet (protectionales) nem kizárólag a király, hanem a pápa is adott ki egyházi testületeknek és később világi személyeknek is. Azt foglalta magába, hogy a védőlevélben megnevezett különös királyi védelemben részesül, megsértésüket a király megtorolja, velük szemben a bíró nem járhat el. Ez az árvák vonatkozásában rendszerint azt jelentette, hogy az árva ellen indított per annak törvényes kora eléréséig felfüggesztésre került.

A főgyámság hangsúlyozása természetesen nem az árvák fokozottabb védelme érdekében történt – előnyt jelentett a király számára. Közvetlen vagyoni előnyként jelentkezett a védőlevelekben rögzített azon tétel, mely szerint az árva halála esetén a birtoka a királyra háramlik; de egy vagyonos árva gyámjául való kijelölés a gyám irányában egy sajátos adományt, a királynak való elkötelezettséget is jelentett.

A király főgyámsága csak a nemesi árvákra vonatkozott. A polgárok vonatkozásában a város bírója járt el és a városi tanács döntött jogvita esetén, míg a jobbágyárvák sorsa a földesuruktól függött.

A XIII. században a gyám szinte korlátlanul rendelkezhetett a gyámolt vagyonával (a gyámolt vagyonát megterhelhette, nevében jogokról mondhatott le). A XIV. századtól kezdve az elzálogosításra csak a gyámolt szükségleteinek fedezése érdekében kerülhetett sor, és a visszaélések megakadályozására egyre elterjedtebbé vált az árvát megillető revokációs (visszavonási) jog⁵⁰. Ez azt jelentette, hogy az árva az őt érintő szerződéseket teljeskorúságának eléréséig megtámadhatta, a gyám pedig köteles volt biztosítékot adni arra nézve, hogy a szerződés árva általi megtámadása esetén sem szenved kárt a vele szerződő harmadik fél. Mindezen korlátok sem jelentették tényleges akadályát annak, hogy a gyámságot, mint hasznot hajtó jogot fogják fel, amely akár szerződéssel másra ruházható.

A gyámság intézményének sajátos megjelenéseként fogja fel Sipos László Mátyás 1485. évi dekrétumainak 2. cikkelyét, amely a nádort, mint az ország örökösének

⁴⁸ Degré Alajos: Feudális gyámsági jog Magyarországon. 3.p.

⁴⁹ Degré Alajos: Feudális gyámsági jog Magyarországon. 5.p.

⁵⁰ Degré Alajos: A magyar gyámsági jog kialakulása a dualizmus korának gyámsági kódexéig. Az ELTE Magyar Jogtörténeti Tanszékének kiadványa, Bp.,1977. 7-9.p.

gyámját vagy gondnokát (tutor vel curator) említi.⁵¹ A nádor a trónörökös kiskorúsága esetén gyakorolta e tisztségét, tehát vita nélkül megjelenik a gyámság differentia specificája: az atyai hatalom nélkül maradt kiskorúról való gondoskodás. A „tutor vel curator” kifejezés ugyanakkor rámutat egy jogelméleti problémára: a jogtudomány fejlettségének alacsony foka miatt egyáltalán, vagy nem a mai ismérveknek megfelelően történt meg a gyámság–gondnokság intézményének elhatárolása.

Megjegyezzük, hogy e törvény keletkezésének dátumát illetően forrásaink eltérőek. Jelenits István az 1500. évi negyedik dekrétum 14. cikkelyeként, míg Mezey Barna az 1510. évi dekrétumok 4. cikkelyeként hivatkozik rá.⁵² A Corpus Iuris Hungariciti alapul véve, arra a következtetésre jutottunk, hogy az 1500. évi dekrétumok 14. cikkelyének 3.§-ára történhettek az utalások. Itt ugyanis a törvény az asszonyok perbe hívhatóságának szabályait rögzíti, és ennek kapcsán beszél az özvegy női felmenőknek biztosított gyámi jogállásról.

II. Római jogi hatások, a gyámság Werbőczy István Hármaskönyvében

Bár a gyámságra vonatkozó törvényi szabályozással az imént említett módon csak 1500-ban (1510-ben) találkozhatunk először, szokásjogi úton már jóval korábbról származóan szélesebb körű szabályokat kell kialakulniak tekintenünk. Werbőczy István 1514-ben terjesztette elő Tripartitum Opus Consuetudinarii Inlyti Regni Hungariae⁵³ - Nemes Magyarország Szokásjogának Hármaskönyve című munkáját, amely részletesen foglalkozott a kérdéssel. Bár a Hármaskönyv az országgyűlés általi elfogadása ellenére, királyi megerősítő pecsét híján törvényre nem emelkedett, Werbőczy művének saját költségen történő kinyomtatása után gondoskodott a megyékhez való eljuttatásáról. A Hármaskönyv szokásjogi úton vált a joggyakorlat részévé.

Werbőczy művének sajátossága, hogy az egyértelműen kimutatható római jogi szabályozás átvételére való törekvés mellett, a középnemesség helyzetének megszilárdítására törekedett.

A Tripartitum 22. tituluson keresztül taglalja a gyámság kérdését. Werbőczy szerint „mivel a báró urak, mágnások és nemesek elhunytával, és az árnyékvilágból való kiköltözésével magzataik és gyermekeik gyakran gyöngye és nem törvényes korban szoktak hátramaradni, s méltán s joggal mások gyámsága, nevelése és oltalma alá kénytelenek jutni: azért ezeknek a gyermekeknek gyámságáról és neveléséről is szükségképpen kell értekezniem,⁵⁴ A részletekbe menő fejtegetések oka Degré Alajos szerint, hogy Werbőczy e területen sok visszaélést, zavart talált, amelyet nyilvánvalóan tisztázni akart.⁵⁵ A római jogi, gyakorlatban addig nem használt szabályok alkalmazása ugyanakkor arra is rámutat, hogy nem csupán összegezni akarta az addigi szabályokat, hanem formálni is azokat.

⁵¹ Dr. Sipos László: i.m.40.p.

⁵² Jelenits István: A gyámügy története. 26.p. és v.ö. Mezey Barna (szerk.): Magyar jogtörténet. Osiris Kiadó, Bp., 1996. 109.p.

⁵³ Dr. Sipos László: i.m. 40.p.

⁵⁴ Jobbágyi Gábor – Heinerné Barzó Tímea: Családi jog. Egyetemi jegyzet. Miskolc, 1997. 331-332.p.

⁵⁵ Degré Alajos: A magyar gyámsági jog kialakulása a dualizmus korának gyámsági kódexéig. 11.p.

1. A gyámság alanyai

A gyámoltak körének meghatározásánál *Werbőczy* a római jogi elvet követve két csoportot különített el. Megállapítása szerint a gyámság egyrészt „jogosan adott és engedett hatalom annak oltalmára, aki nem teljes koránál fogva magát meg nem védheti.”⁵⁶ Másrészt szükségesnek tartotta, hogy a nők – könnyelmű természetükre való tekintettel – életkoruktól függetlenül atyai, gyámi vagy férji hatalom alatt álljanak.⁵⁷ A gyámság fennálltának szükségességét a nők kivételével tehát az életkor határozta meg.

A fentebb említett teljeskorúság a 24. életév betöltésével következett be. Kiskorúnak volt tekintendő a fiúk esetén 14., a lányok esetén 12. életévét be nem töltött személy. A lányok- fiúk elkülönítése *Tóth Ádám* megállapítása szerint római jogi hatásra csak *Werbőczy*nél jelentkezett, a *Tripartitumot* megelőzően a serdültségi korhatár egységesen 14 év volt. A serdült, vagy más kifejezéssel élve törvényes kort elért gyermekeknek fokozatos cselekvőképességet biztosítottak, azt megelőzően csak korlátozott cselekvőképességgel rendelkeztek. Így a lányok 16. életévük beöltésével férjhez mehettek, a gyermek 18. életvének betöltésével ingóságairól végrendelkezhetett, ajándékot fogadhatott el.⁵⁸

A kiskorú személyéről és vagyonáról gondoskodó gyám személyének kiválasztása nagy jelentőséggel bírt. A választás módját az határozta meg, hogy a gyámság mely fajtájáról van szó, de néhány alapvető fontosságú szabály generálisan is rögzítésre került. A gyámnak alkalmasnak kellett lennie feladatainak ellátására. Az alkalmassá nyilvánítás akadályául egyrészt testi hiba, másrészt törvényi előírás szolgálhatott. Nem lehetett gyám testi hibára való hivatkozással a gyermekkorú, az elmebeteg, a fogságban lévő, illetve aki saját magáról sem tudott gondoskodni. A törvény erejénél fogva volt kizárt az olyan személyek gyámul való rendelése, akik cselekvőképtelenek, aki más hatalma alatt állnak, akikről feltételezhető volt, hogy a kiskorú vagyont elpazarolják, akik a kiskorú apjával ellenséges viszonyban voltak. Kizártak voltak továbbá a hűtlenek, a becstelenek és a nők (kivétel az anya). Külön kiemelendő az a tétel, mely szerint alkalmatlanná vált az is, aki önként más hatalma alá vetette magát, azaz örökbefogadás útján került más családfő atyai hatalma alá, így akadályozva meg azt, hogy a család vagyona idegen kézbe kerüljön.⁵⁹

2. A gyámság fajtái

Werbőczy fenntartja gyámság fajtáinak római jogból ismert hármass felosztását. E tétel akkor nyeri el igazi jelentőségét, ha hozzátesszük, hogy ez ellentétben állt a kor európai gyakorlatával. Más európai államok a felosztást ismerték ugyan, de a hatósági (bírói döntéssel kinevezett) gyám egyértelműen elsőbbséget élvezett a végrendeleti vagy törvényes gyámmal szemben.⁶⁰

⁵⁶ Homoki Nagy Mária: A magyar magánjog történetének vázlata 1848-ig. JATEPress, Szeged, 2001. 37.p.

⁵⁷ Tóth Ádám: i.m. 155.p.

⁵⁸ Béli Gábor: Magyar jogtörténet. Az államalapítástól 1848-ig. Pécs, 1996. 7-9.p.

⁵⁹ Homoki Nagy Mária: i.m. 37.p.

Degré Alajos: A magyar gyámsági jog kialakulása a dualizmus korának gyámsági kódexéig. 13.p.

⁶⁰ Tóth Ádám: i.m. 157.p.

A gyámság fajtáinak Werbőczy által alkalmazott sorrendjét illetően az egyes forrásokban eltérő kijelentéseket találunk. *Homoki Nagy Mária* szerint a Hármaskönyvben korlátozás nélkül került rögzítésre a fajták római jogból átvett sorrendje (végrendeleti, törvényes, hatósági). Eszerint az apa jogosult volt végrendeletében „fiai vagy leányait nőági- vagy vérrokonai, sőt gyakran barátai gyámsága és védelme alá helyezni”. Az apa ezen akaratát szerinte kötelező volt végrehajtani. Ha az apa nem élt a gyámrendelés jogával, akkor került sor a törvényes gyámság szabályainak az alkalmazására. A törvényes gyámok az osztályos atyafiak közül kerültek ki, azaz azon személyek közül, akik a kiskorú esetleges halála esetén utána örökölnének. A törvényes gyámok körében felmerült az anya személye, de csak más osztályos atyafi hiányában és csak addig, míg „előbb elhalt férjének címét és nevét viseli és második házasságra nem lép”.⁶¹

Degré Alajos szerint Werbőczy a Tripartitumban csak elvi jelleggel ismerte el az apa végrendeleti gyámrendelésének elsődlegességét, az ehhez fűzött kiegészítő szabályok – épp a családi vagyon védelmének érdekében – korlátozták ezt. *Degré* szerint ugyanis a végrendeleti gyámrendelésnek az osztályos atyafiak ellentmondhatnak, „mert joguk sérelmével nem lehet a gyámságot hűtlenekre, becsstelenekre, nőági atyafiakra ruházni”. Szerinte az ösiségi kötöttség védelmében Werbőczy teljes szűkítést alkalmazott: a végrendeleti gyámrendelésnek csak akkor volt helye, „ha a gyámságra jogosult osztályos atyafi jelét adja annak, hogy a gyermek vagyonára pályázik, vagy perben áll vele”.⁶²

Bármelyik nézetet is fogadjuk el, egyet leszögezhetünk: Werbőczy a római jognak megfelelően különbséget tesz a nő- és férfiági rokonság (lásd római jogi *cognat* és *agnat* rokonság) között, és az utóbbinak ad előnyt.

Atyafiak és végrendeleti úton rendelt örökösök hiányában a rendelt gyám lépett be. Személye az árván maradt kiskorú rendi állásától függött. Nemes árva esetén az adományrendszer fenntartása érdekében a király rendelt gyámot. Ezzel örökösök hiánya esetén biztosított volt az adomány királyra való háramlása. *Degré* azt is kiemeli, hogy a királyhoz kellett fordulni gyámrendelés érdekében akkor is, ha a nőági rokon nem jogosult a gyámságra, vagy ehhez való joga kétséges, éppen annak megakadályozására, hogy a nőági rokonok a gyermek halálát követően a birtokot maguknál tartsák.⁶³ Polgárárva esetén a városi tanácsé, míg jobbágyoknál a földesúr volt a gyámrendelés joga.

3. A gyám kimentésének esetei

Werbőczy a gyámságot a klasszikus kori római jogi felfogásnak megfelelően nem csupán jognak, hanem kötelezettségnek is tekintette. Ez teljesen ellentétben állt a korabeli felfogással, amelyben a gyámság viselése egy sajátos jövedelemforrásként jelent meg.

A serdületlen árvának gyámság alatt kellett állnia és a gyámi tisztség visszautasítására csak meghatározott okokra való hivatkozással volt lehetőség. Ezen okok között olyan római joggal egyező hivatkozásokat találunk, mint a gyám sok gyermeke, a gyámnak a gyámolt birtokaitól távol, más vármegyében fekvő birtoka, a

⁶¹ Homoki Nagy Mária: i.m. 37.p.

⁶² Degré Alajos: A magyar gyámsági jog kialakulása a dualizmus korának gyámsági kódexéig. 13.p.

⁶³ Degré Alajos: A magyar gyámsági jog kialakulása a dualizmus korának gyámsági kódexéig. 12.p.

gyám katonai szolgálata, közszolgálata, vagy követség miatt történő távolléte, a gyámnak a gyámolttal vagy annak apjával való ellenséges viszonya, a gyám idős kora. Az egyezés nem teljes. A római jog elfogadta az orvosként, tudósként való tevékenykedést, a papi hivatást is. Csak némi eltérés tapasztalható tehát a klasszikus római jogi elvekhez képest. A Tripartitumban rögzítettek a Summa Legum Rajmundi tartalmát követik.⁶⁴

4. A gyám feladatai

A gyám tisztségét elsődlegesen a jóhiszeműség (római jogi bona fides) figyelembevételével volt köteles ellátni. Nem volt különbség azonban a törvényes kort már elérő és az ezt még el nem érő gyámolt helyett való eljárásban, ugyanis egységesen a közvetett képviselő elvei érvényesültek. A gyámolt az ellene indított perben törvényes korának elérése előtt nem volt köteles perbe bocsátkozni, illetve a per során tett nyilatkozatait visszavonhatta. A római lex Plaetoria rendelkezéseit idézi az a szabály, mely szerint a megfélemlítés vagy fenyegetés hatására tett bevallások teljes kor elérése előtt visszavonhatók voltak. (Az említett törvény ugyanis a minorokat becsapó személlyel szemben biztosította a kifogás és az in integrum restitutio lehetőségét, utóbb nem csak csalás esetén, hanem akkor is, ha a 25. életévét be nem töltött serdült károsodott az ügyletből.)⁶⁵

5. A gyám felelőssége

A gyámolt vagyonát elherdáló gyámmal szembeni védelem eszközei kapcsán Werbőczinél kizárólag a leltárkészítés és az elszámolás szabályait találhatjuk meg. Hiányzik a vagyoni biztosíték letételének kötelezettsége, illetve a gyám vagyonát terhelő jelzálog intézménye, noha ez utóbbi Európa-szerte elterjedt volt és egyes források szerint a korábbi magyar jog is ismerte.⁶⁶ A leltárt a gyámság átvételkor a megye ispánjának, alispánjának, vagy szolgabírájának jelenlétében kellett felvenni. Ha az árva birtokai több vármegye területén feküdtek, ez a szabály annyiban módosult, hogy a leltárkészítés az ország rendes bíráinak egyike (coram uno ex iudicibus regni ordinariis) előtt történt. A gyámság megszűntekor ezen leltár alapján történt az elszámolás.⁶⁷

A korábbi magyar jogban nem ismert, újszerű fogalom is rögzítésre került a Hármaskönyvben: a gyanús gyám fogalma. A gyám akkor minősülhetett gyanúsnak, ha saját vagyonát pazarolta, ok nélkül rosszul bánt a gyámolttal, ha az a ruháztatás vagy élelmezés terén hiányt szenvedett, ha gyám maga rossz erkölcsű, szegény, vagy a gyámolt atyjának ellensége volt, illetve akinél tartani lehetett attól, hogy a gyámolt javainak eltulajdonítására törekszik. E felsorolás az utolsóként említett ok kivételével már Iustinianusnál is megtalálható, azzal a pontosítással, hogy Rómában még a nagymértékű szegénység sem tette önmagában gyanússá a gyámot. Az utolsóként beiktatott ok a feudális gondolkodásmódot tükrözi, az ősi vagyon megőrzésére

⁶⁴ Homoki Nagy Mária: i.m. 38.p. és v.ö. Tóth Ádám: i.m. 158.p.

⁶⁵ Tóth Ádám: i.m. 159.p.

⁶⁶ Tóth Ádám: i.m. 160.p.

⁶⁷ Degré Alajos: A magyar gyámsági jog kialakulása a dualizmus korának gyámsági kódexéig. 14.p.

szolgált. Gyanússágra való hivatkozással a gyámot a teljes cselekvőképességgel nem rendelkező gyámolt kivételével bárki megtámadhatta. E szabályban látja bizonyítékát Degré annak, hogy Werbőczy nem kizárólag a Summa Legum Rajmundit használta a római jogi tételek forrásául, ui. az említett gyűjtemény taxatív fel sorolja a magtámadásra jogosultak körét (nem zárva ki magát a gyámoltat sem), ellentétben a Iustinianusnál rögzített közkereseti formával.⁶⁸

A gyám hűtlensége esetén, azaz ha gyámoltja ügyeit elhanyagolta, lehetőség volt elmozdítására, az általa okozott kár értékének a kétszeresére való marasztalás mellett. A vagyoni hátrányt okozó büntetés infamiával is járt, ami a becsület elvesztését jelentette. A becstelenné (infamisnak) minősülő személy elvesztette perképességét és megszégyenítésként csak „másféle ruhába öltözve, kendermadzaggal övezve, mezítláb és hajadon fővel” mutatkozhatott az emberek között.⁶⁹

Degré arra is talált adatot, hogy a római jogi elveknek megfelelően a gyám működése során okozott károkért az örökösei is felelősséggel tartoztak.

A rögzített szabályok gyakorlati megvalósulásának biztosítékát Werbőczy egy a gyámügyeket felügyelő hatóságban látta, amely a hatóság a királyban, illetve a királyi kancelláriában öltött testet. A gyámügyeket a perenkívüli igazgatás körébe utalta, így a panaszosok a bírósági törvényszakon kívül is a királyhoz fordulhattak. Lehetőség volt a gyám azonnali felfüggesztésére, és a vizsgálat befejezéséig a gyámolt vagyonára nézve elidegenítési tilalom bevezetésére. A haladó szellemű gondolat megbicsaklását az okozta, hogy, a király illetve hivatala nyilvánvalóan képtelen volt átlátni az ország teljes területén a gyámok működését, az uralkodónak így gyakran csak a perbeidézést sikerült elérnie.⁷⁰

6. A gyámság megszűnése

A gyámság megszűnéshez vezetett a gyám vagy a gyámolt halála, a gyámolt törvényes korának elérése, a gyám elmozdítása. Nem került azonban rögzítésre a gyámságról való lemondás illetve alkalmatlanná válás sem.⁷¹

Lezárásképpen megállapíthatjuk, hogy a római jognak Werbőczy Hármaskönyvére gyakorolt hatása vitathatatlan. Miként azt Pólay Elemér megállapítja, Werbőczy művének egésze öt vonatkozásban mutat római jogi hatást:

- a rendszere tekintetében (de personis, de rebus, de actionibus)
- a római jogból ismert általános fogalmakat használ (ius naturale, ius publicum, ius privatum stb.)
- általános római jogi elveket vesz át (ius est ars boni et aequi)
- alkalmazza a római jogi terminológiát (bár nem mindig eredeti jelentésüknek megfelelően)
- átvesz néhány családi jogi és öröklési jogi intézményt (ide tartozik a gyámság is).

⁶⁸ Degré Alajos: A magyar gyámsági jog kialakulása a dualizmus korának gyámsági kódexéig. 15.p.

⁶⁹ Béli Gábor: i.m. 76., 89.p.

⁷⁰ Degré Alajos: A magyar gyámsági jog kialakulása a dualizmus korának gyámsági kódexéig. 15-16.p.

⁷¹ Homoki Nagy Mária: i.m. 39.p.

A gyámságot tárgyaló részben római jogi hatást tükröz: a gyámság fogalmának meghatározása, a gyámság fajtáinak hármas felosztása, a gyám kimentésének, illetve gyanússágának esetei.

Feltehető a kérdés: honnan ismerte Werbőczy a római jogot, mi volt munkájának forrása? A ma elfogadott nézet szerint a XIII. századból származó, nápolyi Rajmundus mester tollából való római jogi és kánonjogi könyv, amely Nagy Lajos nápolyi hadjáratai révén jutott el Magyarországra és Lengyelországba. Werbőczy feltehetőleg a Summa Legum Rajmundinak nevezett mű krakkói kéziratát használta, de a joganyag beépítésre került olyan szabad királyi városok jogkönyvébe is, mint pl. Eperjes, Bártfa.⁷²

Nem lenne teljes a kép, ha nem jegyeznénk meg, hogy a Werbőczy által rögzített joganyag a lejegyzett formájában sohasem érvényesült. Az általa leírt szokásjogról ugyanis nem beszélhetünk a szó római jogban kialakult értelmében. A Rómában császárkortól consuetudonak nevezett normák ismérvei, hogy a nép hallgatólagos elismerésével, írásba foglalás nélkül, mindenkit köteleznek. Az ilyen normák a rögzített törvények magyarázatára, kiegészítésére, esetleg lerontására szolgálnak. A középkorban az újra felfedezett római jogból átvett, felhasznált szabályokat nevezik consuetudonak.⁷³ A kor viszonyainak megfelelően leszűkített, redukált római jogi joganyag és az adott ország sajátosságait felvonultató szabályok szövedéke került rögzítésre számos esetben, így Werbőczynél is. A feudális elemeket is bőven tartalmazó mű mintegy 300 éven keresztül volt „nemesség bibliája”. A változtathatatlanság iránti igény akadályozta az eredeti iustinianusi mű recepcióját elérni kívánók⁷⁴ törekvéseit, gyakorlatilag a XIX. századig.

⁷² Brósz Róbert- Pólay Elemér: i.m. 92-93.p.

⁷³ Brósz Róbert- Pólay Elemér: i.m. 68.p. és v.ö. Gönczi-Horváth-Stipta-Zlinszky: i.m. 122.p.

⁷⁴ Már a XVI. században voltak erre törekvések a humanisták részéről. Képviselőik voltak Honterus János, Zsámboki János. –Brósz - Pólay: i.m. 93.p.

4.rész A gyámság intézménye 1526 után

I. Általános helyzetértékelés a mohácsi vést követő időszakra

A mohácsi vész és az azt követően hosszú időn keresztül állandósult harcok az államélet minden területén éreztették hatásukat. Az árvák helyzete ezért a XVI-XVII. században továbbra is kedvezőtlen volt, melynek eredete a jogi szabályozatlanságra vezethető vissza. A helyzetet jól jellemzi a nádori gyámrendelésekben található passzus, mely szerint a gyámságot adományozták. Egy adomány kapcsán pedig nyilván nem a terhes kötelezettségek voltak túlsúlyban.

Az egyszerűsödő életviszonyok miatt a Werbőczy által a Hármaskönyvben rögzített gyámjogi szabályoknak csak kis része érvényesült a gyakorlatban. Például a gyámolt vagyonának leltározása, a vagyonkezelés csak a kinyilatkoztatás szintjén jelent meg. Fennmaradt a gyámság hármas felosztása, némi hangsúlyeltolódás azonban tapasztalható volt. Különösen a főnemesek körében vált elterjedté a végrendeleti gyámrendelés, gyakran úgy, hogy egy nagy tekintéllyel rendelkező nemes mellé több osztályos atyafit neveztek gyámul, akik vagy megosztva, vagy egyfajta tanácsban, közösen látták el a feladatukat.

A törvényes gyámok közül elsődlegessé vált az anya, mint természetes és törvényes gyám, a kezdeti időszakban pozíciójának megerősítésére jogának elismerését kérte a nádortól vagy a fejedelemtől.

Az első két gyámsági forma hiányában a rendelt gyámság intézménye továbbra is fennmaradt. Nemes árva esetén a gyámrendelés joga a királyé volt, akinek a nevében a nádor, vagy a helytartó járt el. Gyakori volt azonban, hogy a vármegyei közgyűlést is bevonták a gyámrendelési procedúrába, oly módon, hogy az okmány kihirdetésre került és a gyám személyét is a megye választhatta ki. Ebben a rendelkezésben is a vagyon védelmének az elsődlegességét kell látnunk. A kihirdetés révén ugyanis a gyámrendelés ellen tiltakozhatott az a személy, akinek későbbi öröksége a nem megfelelő gyám kirendelése révén veszélybe került. A polgárárvák részére változatlanul a városi tanács rendelt gyámot, míg a jobbágyoknál többnyire a földesúr gondoskodott a vagyon kezeléséről, de gyámot nem rendeltek. Ebből az is következett, hogy a vagyontalan árvákat sorsukra hagyták.⁷⁵

Jogtörténettel foglalkozó tudósaink szerint a korszakban számos esetben illegális gyámsággal is találkozhatunk. A Szlemenics által bitangolt gyámságnak, Czövek István által „béfurtt tutorságnak” nevezett gyámság terhesebb volt a gyámra nézve. *Jelenits* szerint ugyanis az ilyen gyámnak minden hibáért felelnie kellett, a munkájáért díjazásban nem részesülhetett, és őt terhelte annak bizonyítása, hogy bizonyos vagyontárgyakat a szülők már életükben elidegenítettek. A szerző szerint ez volt az oka annak, hogy a gyámok törekedtek legalább a közvetlen törvényhatóság jóváhagyását megszerezni.⁷⁶

A vizsgált korszakban két törvény (az 1655. évi 24. törvénycikk⁷⁷ az 1659. évi 24. törvénycikk⁷⁸) is rögzítette a felserdült gyámolt keresetindítási jogát a gyámmal

⁷⁵ Degre Alajos: A magyar gyámsági jog kialakulása a dualizmus korának gyámsági kódexéig. 17-20.p.

⁷⁶ Jelenits István: i.m. 33.p.

⁷⁷ 1655. évi 24. törvénycikk 3.§.

szemben a vagyon és az okiratok kiadása, valamint a jövedelemmel kapcsolatos elszámolás kapcsán. A haladó jellegű szabályok azonban nem érvényesültek, a gyámoltak jogai – nemes, polgár és jobbágyárvák esetén is – sérelmet szenvedtek. A sérelmek okát létét a későbbiekben részletesen kifejtjük.⁷⁹

II. A korai abszolutizmus reformjai

A szatmári béke viszonylagos nyugalmat teremtett az országban, így lehetővé vált számos – az alábbiakban kifejtésre kerülő – kérdés rendezése. Az árvaügyben kialakult viszonyok sok esetben nemcsak az árvák személyét érintették kedvezőtlenül, hanem az uralkodó helyzetét is. A vagyonos nemesi árvák birtokainak, vagyonának felélése révén a hatalmukat is növelő főurak ilyen jellegű térnyerése nem felelt meg az abszolutista uralkodói törekvéseknek. Valószínűsíthető, hogy ezért is került sor III. Károly reformjai körében a gyámságra vonatkozó szabályozás módosítására.

1. Az árvák és nyomorultak sorsának enyhítésére tett intézkedések

Az 1715. évi 68. törvénycikket a törvény szavaival élve „az árvák nyomorult s csaknem elhanyagolt sorsának enyhítésére és azoknak gyámokkal és gondnokokkal ellátására nézve határozták el.”⁸⁰ A gyámság fennálltának szükségességét illetően a törvény több haladó, de néhol ellentmondó rendelkezést is tartalmazott. A gyám elszámolásának kötelezettségét, amelynek nyilvánvalóan a gyámság megszűnésakor kellett történnie, a gyámolt teljeskorúságának betöltéséhez kötötte. Egy másik szakaszban pedig akként rendelkezett, hogy a törvényes kort el nem ért gyermekek állnak gyámság alatt, addig sem ingó, sem ingatlan vagyonukról nem rendelkezhetnek, gondnokot sem rendelhetnek maguknak.

Az ellentét feloldására Frank Ignác egy törvényi záradékra utalt, amelyből – Jelenits magyarázata szerint – kétségtelenül kiderült, hogy a törvény ugyan törvényes kort említett, de a 24. életév betöltéséről van szó a gyámság fennálltának szükségessége kapcsán.⁸¹ Degré szerint ugyanakkor ezt az álláspontot csak a jogtudomány képviselői (köztük Frank is) vallották magukénak. A gyakorlatban több megye fenntartotta a megosztottságot: tehát csak a 24. életév betöltése után lehetett végelszámolást követelni, de a 12. életév betöltése után csak azoknak kellett gyámság alatt állni, akik a vagyonukat tékozták.⁸² A törvény ezen rendelkezésénél sokkal fontosabb volt, hogy előírták a leltározás kötelezettségét. Ismert, hogy Werbőczinél ez csak óhaj maradt. Lényeges elem volt továbbá, hogy nevesítették a leltárfelvételre kötelezett szervet. A leltárt az alispán, kisebb vagyon esetén a

⁷⁸ Az 1659. évi 32. törvénycikk egyetlen rendelkezéssel egészítette ki az előző törvényt, nevezetesen, hogy a gyám által beszédett jövedelmek perlése esetén nem csak kétezer forintos összeghatárig lehetett megítélni a követelést, hanem összeghatárra való tekintet nélkül.

⁷⁹ Dr. Sipos László: i.m. 40-41.p.

⁸⁰ Homoki Nagy Mária: i.m. 38.p.

⁸¹ Jelenits István: i.m. 33.p.

⁸² Degré Alajos: A magyar gyámsági jog kialakulása a dualizmus korának gyámsági kódexéig. 51-52.p. (Megjegyezzük, hogy a továbbiakban a szerzőnek csak ezt a művét használtuk fel, így erre utalunk az i.m. rövidítéssel.)

szolgabíró a rokonok jelenlétében vette fel, ez képezte a későbbi elszámolás alapját. A gyám köteles volt az árva javainak jövedelméből származó és az elidegenítendő ingóságok értékesítéséből befolyó pénzt a javak növelésére fordítani, azaz ingatlanba befektetni, vagy biztos helyre, igazságos és törvényes kamatra kikölcsönözni.⁸³ A vagyonkezelésről a gyám háromévenként volt köteles számadásra a vármegyei közgyűlés által kijelölt személyek előtt. Ha a számadást rendben találták, a gyám az ingatlanból származó jövedelemnek hatodára tarthatott igényt munkadíjként, ellenkező esetben elmozdításának volt helye. A haladó szellemű törvényt sem a megyék, sem a központi hatóságok nem hajtották végre. Degré egy vármegyei statutuumot⁸⁴ idéz, amely úgy írta elő a gyám leltározási és számadási kötelezettségét közel húsz évvel később, mintha nem lett volna rá törvényi szabályozás. A megyék nem ellenőrizték a gyámokat, erre hivatali szervezetük sem volt. A törvényi szabályokat a központi szervek sem tartották be. Többször megtörtént például, hogy a hatósági gyámot a vármegye rendelte ki, pedig erről a nádornak kellett volna gondoskodni.⁸⁵

A leltározásra és az időközi számadásra vonatkozó szabályok sem a törvényi, sem a rendeleti szabályozás hatására nem érvényesültek. Ezt megszüntetendő, a Kúria 1746-os döntése szerint az a gyám, aki leltár nélkül vette át a gyámolt vagyont, felelős minden olyan vagyontárgyért, ami a gyámolt szüleinek birtokában volt. A – Kúria későbbi ítéletei által is megerősített – döntésben foglaltak érvényesülését még a Planum Tabulareba⁸⁶ való bekerülése sem segítette elő, Degré szerint ugyanis csak 1800-ban nyomtatták ki.⁸⁷ Más források szerint már 1769-ben közreadták. Elterjedésének gátját a bírói gyakorlat szokásjoghoz viszonyított kisebb súlya jelentette.⁸⁸

2. Kedvező tendenciák a gyámság szabályozásában

Azt mindenki tényként fogadta el, hogy az árvák ügye akkori állapotában nem maradhatott. Az előzőekből látható, hogy haladó szellemű szabályokban nem volt hiány, de azok végrehajtása ellenállásba ütközött. Az 1723. évi 105. törvénycikk már az árvák nevelésének ellenőrzését írta elő a vármegyéknek, ami a vagyonkezelésre vonatkozó előírások érvényesíthetetlenségét tekintve kicsit illuzórikusnak tűnik számunkra. Ha a szülő vagy a gyám a gyermekek neveléséről és oktatásáról megfelelően nem gondoskodott, és a vármegye sem tette meg a szükséges intézkedéseket, a Helytartótanács megintést alkalmazott. A törvény a nemesek fiainak képzéséről is rendelkezett: alkalmazásukról és nevelésükről részben továbbra

⁸³ Németh Nándor: A gyámpénztárak. „Gyámügyi- és Gyermekvédelmi Közszolgálat”, VII. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam. Közzétette: Vitéz Keresztes Fischer Magyar Királyi titkos tanácsos belügyminiszter. Szerkesztette: Mártonffy Károly. Bp., 1943. Pécs Egyetemi Kiadó Nyomdaipari Rt. 423.p.

⁸⁴ Corp. Stat.IV/ 785 /1736/ Degré Alajos: i.m.52.p.

⁸⁵ Degré Alajos: i.m. 52-53.p.

⁸⁶ A Planum Tabulare egy olyan döntvénygyűjtemény, amely Mária Terézia 1768-ban kelt leirata alapján, a Kúria bíráiból álló bizottság állított össze a Kúria 1723 utáni elvi jelentőségű döntéseiből. Az uralkodó rendelettel erősítette meg és kötelezővé tette alkalmazását a bíróságok számára. Mezey Barna: i.m. 26.p.

⁸⁷ Degré Alajos: i.m. 55.p.

⁸⁸ Mezey Barna: i.m. 124.p.

is a királyi udvarban, részben főnemesi udvarokban kellett gondoskodni. Ha az ilyen ifjak otthon való „rejtőzködéséről” a vármegye tudomást szerzett, a Helytartótanácsnak kellett jelenteni az esetet. Ez utóbbi a királyhoz tett előterjesztést az alkalmazásukra.

A rendeleti úton történt szabályozás⁸⁹végrehajtására irányuló törekvések sikertelenségét követően, az 1754-65-ös országgyűlésen sikerült törvénybe iktatni a Helytartótanács főgyámhatósági szerepkörét.

Az 1715. évi 68. törvénycikk rendelkezéseinek végrehajtása – miként azt a 1765. évi 26. törvénycikk megjegyezte – nem történt meg kellőképpen, ezért a hatékonyságot növelő szabályokra törekedtek. Korábban számos esetben előfordult, hogy a vármegyei hatóságok csak hosszú idő elteltével (amikor a kiskorú vagyon esetleg már károsodást szenvedett) értesültek a gyámrendelés szükségességéről. A törvény ezért akként rendelkezett, hogy amint a vármegyei hatóság tudomást szerez a gyámrendelés szükségességéről, a könnyen megtalálható rokonok közreműködésével leltárt vesz fel és kirendeli a gyámot. Ez egy haladó, rugalmas szabály volt. A korábbi háromévenkénti számadás is szigorodott, az 1765. évi 26. törvénycikk már évente teljesítendő számadást írt elő a gyám részére, a nevelésről pedig félévente kellett jelentést tenni. A hatályos szabályozás „rendes” számadásra vonatkozó határideje innen eredeztethető. Az előbbit a vármegyei közgyűlés által kijelölt bizottság, az utóbbit közvetlenül az alispán elé kellett terjeszteni, ezek pedig a Helytartótanácsot is kötelesek voltak tájékoztatni. A számadás a vagyon fekvése szerinti vármegyében volt esedékes, több vármegye területén fekvő vagyon esetén pedig a gyámot kirendelő, azaz a birtok székhelye szerinti vármegye előtt. A számadás ellenőrzésének megvalósulását elősegítendő a törvény a vizsgálatot végző személyeknek a gyámoltai vagyon jövedelméből mérsékelt díj fizetését írta elő.⁹⁰

Az ellenőrzés ilyen módon való megvalósítása azonban két oldalról is akadályba ütközött. Az egyik oldalról a Helytartótanácsnak, „mint a királyi bürokrácia szervének kellett küzdeni a megyék úri kényelmével és gyanakvó passzivitásával szemben”. Fontosnak tartjuk kiemelni, hogy nem az önkormányzatiságát féltő vármegye jelentette a végrehajtás egyetlen akadályát, hanem az is, hogy a legtöbb helyen nem volt állandó szerv a megyén belül a gyámügyek intézésére. Vannak ugyan adatok – például már 1774-ből – gyámügyi küldöttség felállítására, de a legtöbb helyen a gyámrendelésre a közgyűlést, a perindításra a tiszti ügyészt tekintették hivatottnak.⁹¹ Kissé paradox módon a másik akadályozó tényezőt maga a Helytartótanács jelentette, hiszen Degrénél találhatunk adatokat arra, hogy leterheltsége folytán nem tudta feldolgozni a hozzá került adatokat, és akár 4-5 évvel később bírálta el a benyújtott jelentést. Nyilvánvaló, hogy ilyen mértékű késedelem után a Helytartótanács ellenőrzése már nem töltötte be szerepét. Mindezekre tekintettel a probléma megoldására a Helytartótanácson belül 1783-ban külön árvaügyi osztályt szerveztek. Ez nem csupán a benyújtott jelentéseket vizsgálta meg, hanem jogosult volt a gyámhatóságok elleni panaszok elbírálására és az árvaapénztárak ellenőrzésére is.

⁸⁹ 1763-ban már ugyanis egy rendelet kimondta a Helytartótanács főgyámhatósági jogkörrel való felruházását. Degré Alajos: i.m. 57.p.

⁹⁰ A díj pontos mértékét illetően azonban nincsenek adataink.

⁹¹ A probléma még sokáig felszínem maradt, ugyanis az 1790-91-es országgyűlés egyik fontos reformjavaslata volt az állandó árvaügyi küldöttségek felállítása, de végül nem került tárgyalásra.

III. Az árvapénztárak létrehozásának szükségessége

Az árvapénztárak megjelenése II. József nevéhez köthető, azt megelőzően ugyanis csak azt írták elő, hogy a kikölcsönzött árvapénzekről szóló kötelezvényeket a törvényhatóságnak kellett őriznie. II. József az árvák készpénzvagyonának őrzésére állami árvapénztárakat állított fel. Könnyen belátható azonban, hogy rendelkezését nem annyira az árvák védelme indukálta. Az ily módon befolyt pénz, hitelt jelentett az államnak a török háborúk idején. A feltételezésünk pedig egyértelművé válik, ha azt a rendelkezést idézzük, amely szerint a háború végéig még a teljeskorúvá vált személyek sem kérhették vissza pénzüket. Erre csak II. Lipót rendelkezése nyomán, utóbb kerülhetett sor, amikor a gyám - a háborút követően - visszakérhette azt.⁹²

Eddigi elemzésünkön végigtekintve egyet kell értenünk a Degré által idézett szerzővel, aki szerint „alig van kérdés, amelyet annyi jogszabály rendezne, és amelyet oly kevéssé, és annyira az árvák kárára hajtának végre, mint a gyámügy”. Az abszolutizmusra törekvő uralkodók reformjavaslatai képében megjelenő változások a gyámügy terén is alapjaiban nyirbálták meg a feudális szokásjogban gyökerező nemesi privilégiumokat. Érthető, hogy a vármegyei nemesség ezek megghiúsítására törekedett. A századfordulón azonban fordult a helyzet, és a Helytartótanács vált a „konzervativizmus bástyájává”. Ekkor a rendek próbáltak a tarthatatlan helyzetben változást elérni.⁹³

IV. A vagyonkezelésre vonatkozó elvek eltérései a rendek kapcsán

Az 1526-ot követő időszak általános jellemzését követően a nemesek, a polgárok és a jobbágyok gyámságára vonatkozóan további részletek ismertetésére teszünk kísérletet.

1. A nemes árvák gyámsága

A bírói gyakorlatot és a helytartótanácsi rendeleteket figyelembe véve a nemes árvák vagyonának kezelése kapcsán néhány alapelvszerű szabályra utalunk. Az ingók közül csak az ékszereket, nemesfémeket, okleveleket kellett megőrizni. A romlandó dolgok, valamint azok a jelentős értékkel bíró dolgok, amelyek önmagukban hasznat nem hoztak, az ésszerűség alapján kerültek értékesítésre. Az árva érdekének az árverésen való értékesítés felelt meg. A befolyt készpénzt – kamatoztatása érdekében – biztos helyre kellett kölcsönadni, ennek hiánya esetén a gyámot terhelte az elmaradt kamatjövedelem megtérítésének kötelezettsége. Az ingatlanok kapcsán azok megőrzése volt az elsődleges, elidegeníteni csak akkor lehetett, ha a gyámolt létfenntartásához ez szükséges volt. Egyéb módon való megterhelés, például zálogba adás akkor volt lehetséges, ha ez a gyámoltra nézve előnyös volt. A jogalkalmazás terén vita alakult ki azt illetően, hogy a gyámolt ingatlanának elidegenítéséhez szükséges-e a gyámhatóság hozzájárulása. A Kúria egy 1822-es ítéletében

⁹² Degré Alajos: 58-63.p.

⁹³ Degré Alajos: 67-68.p.

megállapíthatónak tartotta ugyan a gyám felelősségének a megállapítását, de eltekintett a büntetés végrehajtásától, mert olyan cselekmény szolgált az alapjául, amihez a gyámhatóság hozzájárult. Ez az ítélet nem tette általánossá a gyámhatósági hozzájárulás megkövetelését, amelyet egyébként a gyakorlati jogászok igyekeztek elérni.

Az imént vázolt helyzet sok helyütt csak valóban elv maradt, a gyakorlatban nem érvényesült. Néhány korabeli dokumentum révén azonban teljesebb képet kaphatunk. Elsőként Csanád vm. nemesi árvákra ügyelő küldöttségének néhai Barrhos József nemesi árváira vonatkozó ügyiratát mutatjuk be. Az irat többek között egy leltárösszeírást tartalmaz. A leltár felvételére 1821-ben, az atya halálát követően került sor.

1-3 sorszám alatt az ingatlanok szerepelnek: ház, szőlő, kert.

4-151 sorszám alatt az ingóságok felsorolása található, értékelés nélkül.

Az ügyirathoz egy jegyzőkönyvet is csatoltak, ami egy az özvegy és az árvák védelmére kirendelt „asszisztens” között létrejött egyezséget tartalmaz, és biztosítja meghatározott ingóságoknak az árvák részére való kiadását, használat céljából. Csatolták továbbá az özvegy „Tekintetes Nemes Csanád Vármegyéhez intézett alázatos könyörgő levelét”. Ebben zálogkövetelés teljesítése miatt az árvákat illető 1200 forintot kérte kiadni. Csanád vármegye a kérelmet teljesítette. Tartalmazta végül az ügyirat a számadás felterjesztését, a következő megszólítással:

„Felséges Örökös Császári és Királyi Főherceg Nádor Ispány Ur Nagy Méltóságú Királyi Helytartó Magyar János Kegyelmes Úrnak és kegyes Urainknak.”

A számadásban rögzítették, hogy az adósságok kifizetése után 2022 forint maradt, és hogy a gyám az árvákra 508 forintot használt fel.⁹⁴ (851/1821. Csanád vm. nemesi közgyűlésének árvákra ügyelő küldöttsége. Irományok: 1821-1829. IV.A.4.)

Egy 1823. december 12-én, Makón kelt levél szerint Nemes Dedinszky István nem ismert okoknál fogva lemondott a még kiskorú, három Ágoston - lány gyámságáról. A lemondáskor előterjesztett számadással kapcsolatban problémák merültek fel, amelyet a már nagykorúvá vált két gyermek kifogásolt. A „megye árváira ügyelő állandó deputatio” 1826-ban előterjesztett jelentés szerint

„a gyám a szükséges felvilágosításokat megadta, az árvák a gondviselés alól kikeltek, a gyámot a számadás megtétele után, a további felelet terhe alól felszabadították, a hirdetésbe jött nehézségek megszűntetni légyen.”

Az iratra feljegyzett határozat szerint a nehézségek „megszüntették”, a számadás helyesbítése megtörtént. 243/1825. Csanád vm. nemesi közgyűlésének árvákra ügyelő küldöttsége. Irományok: 1821-1829. IV.A.4.)

A gyámi visszaélések miatti kártérítési és revokációs perek tehát napirenden voltak. A helyzet tényleges megoldását – a perek elhúzódása miatt – mégsem ezek jelentették. Degré szerint egy igen szigorú, az ügyleti forgalmat már- már megnehezítő kúriai gyakorlat kialakulása volt megfigyelhető, éppen azért, mert az előzetes ellenőrzés hiánya és a gyámolti követelések perben való érvényesíthetőségének nehézségei miatt más megoldás nem vezetett volna eredményre. A Kúria minden szerződés, valamint egyezség kapcsán azt vizsgálta:

⁹⁴ Megjegyezzük, hogy az iratok között nem találtunk a számadás elfogadására utaló iratot.

előnyös volt-e ez a gyámolt számára. A gyámolt bekövetkezett kára, illetve a szerződő harmadik fél rosszhiszeműsége esetén az ügyletet semmisnek mondták ki.⁹⁵

2. Az árvák helyzete a városokban

A kor haladóbb szellemű gyakorlatát a városokban találhatjuk. Az élénk gazdasági tevékenységet folytató városok a gyámság intézményének szabályozását tekintve is a német városok gyakorlatának átvételére törekedtek. A gyámüggyel kapcsolatos hivatali teendőik ellátását a legkülönbözőbb módon oldották meg: árvaatyákból álló testületi szervet hoztak létre, közgyámot választottak, vagy a város bírójának feladatává tették e feladatok ellátását. A hivatali szervezet különbözősége az ellenőrzést is megnehezítette. A Helytartótanács ezért egy 1815-ben kelt rendeletében a szabad királyi városok vonatkozásában, egy évvel később pedig a többi város vonatkozásában - azok nagysága szerint – meghatározta: hány fizetett személyből álló, állandó árvahivatalt hozzanak létre.

A polgárárva gyámsága rendszerint az anya, mint természetes és törvényes gyám kezében maradt. Az anya újbóli házasságkötése esetén követendő eljárásra nem volt egységes gyakorlat. Előfordult, hogy minden korlátozás nélkül továbbra is az anya kezelte a kiskorú vagyonát, de található példa harmadik személy gyámként való belépésére, vagy a mostoha szülő gyámságára is. Viszonylag későn vált elterjedté a végrendeleti gyámrendelés, akkor is többnyire abból az indokból, hogy az atya megakadályozza a gyámság viselésére alkalmatlan rokonok gyámként való fellépését. Végrendeleti gyám hiányában a városi tanács rendszerint nem tett jelentős erőfeszítéseket a törvényes gyámok felkutatására, hanem maga rendelt ki egyet. Sajátos gyakorlat kialakulását jelezte Degré a már korábban is idézett művében. Nem volt ritka ugyanis az sem, hogy a városi tanács nem rendelt gyámot a kiskorúnak, hanem vagyonát a város árvapénztárában helyezte el kezelésre, az árva tartását pedig önként vállalkozóra bízta, ennek hiányában pedig szerződés útján állapodott meg az árva tartásáról, tartásdíj fejében.

Ami a vagyonkezelést illeti, a gyámság elvállalásakor a városi tanács által kijelölt személyek jelenlétében készített, a város jogkönyvébe bejegyzett leltár volt a későbbi elszámolás alapja. A számadást évenként követelték meg, okmányokkal igazolva a kiadások szükségességét. A számadások rendszeres megkövetelése és annak következetes ellenőrzése arra engedne következtetni, hogy az árvavagyon védelmét a városoknak sikerült megoldani. A feltételes mód használata azonban nem véletlen. Az élénk gazdálkodási tevékenység folyamánya volt, hogy a városi polgárok nem a vagyon otthon történő felhalmozására törekedtek, hanem forgatták azt. A kiskorú árvaságra jutása esetén az atya követeléseit így pénzben lehetett behajtani, és készpénzben kellett kielégíteni a hitelezők követeléseit is. Ez volt az oka azon gyakorlat kialakulásának, hogy a gyám értékesítette a gyámolt minden vagyonát (ingót és ingatlant) és a követelések kielégítése után fennmaradt készpénz kamatoztatásáról kölcsönbeadás útján gondoskodott. A kialakult gyakorlatot a Helytartótanács igyekezett visszaszorítani, és előírta az ingatlanok eladásának a városi tanács engedélyéhez való kötését, illetve javasolta, hogy az ingatlanok

⁹⁵ Degré Alajos: i.m. 68-71.p.

megtartására törekedjenek. Végül egy 1807-es kancelláriai rendelet minden ingatlan értékesítését a Helytartótanács eseti engedélyéhez kötötte. Itt is megfigyelhető tehát, miként a nemesek vonatkozásában már kissé más összefüggésben kifejtettük, hogy az árvavagyon védelme csak a forgalmat jelentősen korlátozó, bürokratikus intézkedés révén volt megvalósítható.

Az árvák valamennyi vagyonának értékesítése magának a gyámnak is érdekében állt, ugyanis a befolyt és a követelések kielégítése után fennmaradt készpénzt kezdetben ő maga kezelte és gyakran saját céljaira hasznosította. Az ilyen visszaélések megakadályozására a városok statutuumban írták elő kezdetben az oklevelek, és a mindennapi használatra nem szükséges, értékes ingóságok, később készpénz közgyám őrzetébe adását, illetve a pénznek a városi árvaatya kezéhez történő fizetését. A gyámok természetesen igyekeztek kibújni, e számukra hátrányos rendelkezés alól. Az 1770-es évektől kezdve a gyámok kirendelését a pénznek a városnál való őrzéséhez kötötték. Ekkor már az árvapénztárak létrehozása is viszonylag gyakori volt, de az elkülönített szervezettel éppúgy a város rendelkezett. Megállapíthatjuk tehát, hogy a városoknak az ellenőrzött elszámolásokkal és a fennmaradó készpénznek a városhoz való befizetésével sikerült a gyámok visszaélését megakadályozni, de ez nem jelentette az árvák helyzetének javulását. Az árvapénztárban őrzött pénzeket a város ugyanis gyakran a városi tanács tagjainak, vagy magának a városnak „kölcsonozta ki”. A kezelt pénzek kamatának hatodára igényt tartott azon a címen, hogy ebből kerül sor a gyámügyekkel foglalkozó tisztségviselők fizetésére. Az is gyakori volt, hogy a teljeskorúságát elért gyámolt nem készpénzt, hanem csak kötelezvényeket kapott kézhez, és magának kellett gondoskodni annak behajtásáról. A kialakult helyzetet és a visszaélések számát jól jelzi az a Degré által közölt adat, amely szerint a Helytartótanács gyámügyi osztályán megforduló ügyek majd négyötöde a városi gyámhatóságok elleni panasz volt.⁹⁶

3. A jobbágyárvák sorsa

A jobbágyi sorban lévő árvák helyzete számos olyan, az eddigiektől eltérő sajátosságot mutatott, ami megítélésünk szerint szükségessé teszi a téma részletes tárgyalását. Jobbágyárvákkal foglalkozó törvényi szabályozással csak viszonylag későn, Mária Terézia Urbáriumában találkozhatunk. Az ezt megelőző időszakban sokáig fel sem merült a jobbágyárvák feletti gyámság kérdése azon okból kifolyólag, hogy a jobbágyok körében a nagycsaládi gazdálkodás és az ide tartozó személyek részére nyújtott védelem sokáig – nem egy helyen a XIX. század elejéig – érvényesült. Mindemellett a XVIII. században egyre elterjedtebbé vált az egyéni gazdálkodás, így egyre fokozódott az igény a jobbágyárvák földesúr általi megvédésére.

A XVIII. század elején, a szatmári béke által teremtett „csendes” időszakban, a töröktől visszafoglalt területeken új uradalmak jöttek létre. A földek megműveléséhez munkaerőre volt szükség, amely valóságos kincs volt a törökdúlást követően. Ebben a helyzetben a földesurak jogszabályi előírás nélkül is vállalták a

⁹⁶ Degré Alajos: i.m. 71-78.p.

vagyontalan jobbágyárvák gyámságát is (sőt gyakran maguk váltották ki a török rabságából a gyermeket).

Az Urbárium rendelkezése szerint a jobbágyárvák részére a földesúr rendelt gyámot. A gyám leltár mellett vette át a vagyont, amelyet a földesúr a helyi bíró és a jegyző jelenlétében vett fel. A rendelet a földesúrnak benyújtandó számadást is előírta, a vármegye pedig köteles volt ellenőrizni, hogy a földesúr valóban megkövetelte-e azt. A valóság ebben az esetben is jelentős mértékben eltért a rendelet által előírttól. A földesúr hatalmával visszaélve gyakran magához vette az elhalt állatait, panasz esetén értékesítette azokat, és a befolyt készpénzt magánál tartotta az árva nagykorúságáig, nehogy „eltékozzolják” azt. A nagykorúvá vált gyámolt pedig rendszerint nem tudta bizonyítani a földesúrral szembeni igazát. Az Urbárium bevezetése előtt az is megtörtént, hogy a földesúr – a majorsági terület növelése érdekében - egyszerűen megfosztotta a földtől az özvegyet és az árvát.

Az Urbáriummal azonban a jobbágytelkek hivatalos nyilvántartásba kerültek, és állami adót is kellett utánuk fizetni, így az „átsorolás” nem volt lehetséges. A földesúr ezt úgy játszotta ki, hogy az elvesztett területet olyan jobbágnak juttatta, aki teljesíteni tudta utána az úrbéri szolgáltatásokat, nem törődve a vagyon nélkül maradtak boldogulásával.

A napóleoni háborúkat követő időszak gazdasági fellendülése mindenkit befektetésekre ösztönzött. A földesúrnak tehát már nem új munkaerőre, vagy robotosra volt szüksége, hanem tőkére. Ennek érdekében a városokban már rég bevált gyakorlatot követve, a kiskorú árva vagyont értékesítette, és a befolyt összeget a földesúr kezelésébe, vagy eufemisztikus megfogalmazásban „árvasági kezelésbe”, „árvák kasszájába” adták. Ez a pénz azonban gyakran már nem volt meg a nagykorúvá válás idejére.

A földesúrnak nyújtott privilégiumok csökkentése és a jobbágyok érdekeinek hatékonyabb védelme sokáig fel sem merülhetett, a reformországgyűlésekkel meginduló változások azonban lehetővé tették ezt. Így került sor az 1832-36-os országgyűlésen az úrbéri viszonyok rendezéséről szóló 1836. évi IX. törvény elfogadására. A hangsúly azonban még itt is csak a szabályok pontosabb rögzítésén, nem pedig a földesúri jogok csökkentésén volt.

A gyámrendelésre természetes és törvényes, valamint végrendeleti gyám hiányában a földesúr volt a jogosult. A gyám, leltár mellett vette át a vagyont, amelyet a községi előljáró a földesúr jelenlétében vett fel. A földesúr köteles volt arra is ügyelni, hogy a gyám az árva személyéről és vagyonáról egyaránt gondoskodjon. Új szabály volt, hogy ezen kötelezettség elhanyagolása esetén a földesúrat – a gyám és a községi előljáró után mögöttesen, míg ha a kárt egyedül ő okozta, önállóan – kártérítési felelősség terhelte. Az árva érdekeit szolgáló szabály – könnyen belátható – papíron maradt, hisz a többlépcsős felelősségi rendszer elhúzódó eljárást eredményezett és a jobbágyárva bizonyítási lehetőségei egyébként is korlátozottak voltak a földesúrral szemben. A bizonyítás könnyítését célozta az 1840. évi VII. törvénycikk, amely előírta az árva vagyonáról készített összeírás egy példányának a törvényhatósági levéltárban való megőrzését. Ezzel elkerülhetővé vált azon visszaélés, amely révén a gyámolt nagykorúságának elérésekor a követelés alapjául szolgáló iratok egyszerűen

eltűntek.⁹⁷ Az a szabály pedig, amely szerint az özvegynek és az árváknak más földesúrhoz való elköltözése esetén is az előbbi földesúrnál maradt a vagyonkezelés joga – és az új gyám a vagyronról csak ennek hozzájárulásával rendelkezhet –, azt is megmutatja, hogy a szemlélet alapvetően nem változott továbbra is a földesúr vagyoni érdekeinek védelme volt az elsődleges.⁹⁸ Az alábbi táblázatban Sajtény nemtelen árváinak vagyonára vonatkozó számadás néhány jellemző adatát tüntettük fel.

⁹⁷ Jelenits István: i.m. 35.p.

⁹⁸ Degré Alajos: i.m. 78-88.p.

Számadás Királyi Kincstári Sajtény helysége nemtelen árváit illető garmad mennyiségéről 1845 esztendőre

Jegyzőkönyvek	Garmad átvételének	Kiadást tárgyazó oklevél	Az árváknak neve úgy Bevétel, s Kiadás mineműsége	Árva		Gyámi hatalom alatt található garmad						1844 évben						1850 évben					
				Kora	Szám	Heverő massa	Növekvő massa				Összesen	Árvák élelemre ruházatra kiadás tőkében	Kamatra kiadott tőke után járó kamattal	Kamattal mikénti kiadás árváknak szükségére	Tőkébe	Kamatba	Összesen						
							Tőkébe		Kamatba									for	kr	for	kr	for	Kr
száma	ideje	száma				for	kr	for	kr	For	Kr	for	kr	for	Kr	for	kr	for	kr	for	kr	for	kr
	1845				134	26284.36		10310.28				36594.64		Megjegyezzük, hogy az öt éves számadási időintervallumnak a táblázatban csupán néhány jellemző adatát tüntettünk fel.									
	1846				126	27524.52		14079.52				41604.04											
	1847				131	29558.14		13937.45				43445.59											
	1848				120	24791.37		11505.41				36296.78											
	1849				109	27701.54		12314.32				40015.86											

Forrás: Csongrád Megyei Levéltár, Csanád vm. árvaszékének iratai.

A vizsgált, közel három évszázadnyi időszak rövid értékeléseként elmondhatjuk, hogy az árvák sorsát illetően talán a legkedvezőtlenebb korszak képe tárulhatott elénk. A nagycsaládi keretek felbomlásával megszűnt az a közeg, amely a vagyoni megőrzésén túl az árva személyének védelmét is figyelembe vette. Láthattuk, hogy a rendi hovatarozás szerint eltérő szabályok érvényesültek, de a gyám mindenütt a saját érdekeit szolgáló vagyoni előnyök kiaknázására törekedett, nem törődve a kismemizett árva további sorsával. Fontos kiemelni, hogy a kialakult helyzetért nem kizárólag a „lelkiismeretlen” gyámok tehetők felelőssé, hanem az egységes szabályozásnak, valamint az ezt következetesen érvényesíteni tudó hivatali szervezetrendszernek a hiánya is. A következőkben vizsgált 1848-at követő időszak már egy új, polgári szemléletmódot tükröz, amely – kerülők után ugyan, de – elvezet a XIX. század utolsó negyedének – sokak szerint – a gyámsági jogot érintő legnagyobb alkotásához, az 1877. évi XX. törvénycikkhez.

V. A gyámság az 1848-as reformok tükrében

Az 1848-as forradalmi törvényhozás két alapvető fontosságú rendelkezést fogadott el, amelyek közvetve érintették a gyámügyeket. Eltörölte az ősiséget, amely az ősi vagyont a családon belül kívánta tartani és a gyámságot is ennek szolgálatába állította; az 1848. évi IX. törvénycikk pedig megszüntette az úriszéki bíraskodást és ezzel a földesúr gyámhatósági jogkörét. Az ezek nyomán keletkező űrt az új magánjogi kódexben kívánták pótolni, de a harcokkal teli időszakban ilyen nagy lélegzetű munka megalkotására nem volt lehetőség. A jobbágyárvák ügyét illetően a számadások vizsgálatát ideiglenesen a megyei számvevőszék hatáskörébe utalták.

VI. A neoabszolutizmus időszakára jellemző sajátosságok

A szabadságharc bukásakor gyámjogunk továbbra is teljesen szabályozatlan volt. Az osztrák abszolutizmus fenntartotta a feudális jogegyenlőtlenség, és a vagyoni kötöttségek megszüntetését, de ezt kivéve nyilván nem volt tekintettel a korábbi magyar berendezkedés sajátosságaira. 1851-ben az igazságügyminisztérium utasítás útján szabályozta a gyámhatóságok szervezetét Magyarországon. Az utasítás szerint minden rendezett tanácsú városnak és az ún. taksás helységeknek⁹⁹ árvabizottmányt kellett felállítania¹⁰⁰. A bizottmány elnöke a járásbíró volt, a négy tag közül egynek a jogtudományban, egynek a számadásban jártasnak kellett lennie. A tagokat a település választotta, és a megyefőnök erősítette meg. Minden más helyen a járásbírósjogot ruházták fel az elsőfokú gyámhatósági jogkörrel. Az árvabizottmányok létrehozása a legtöbb helyen – részben a szervezet idegensége,

⁹⁹ Taksás helységeknek azokat a jobbágyközségeket hívták a török kiűzését követően, amelyek a földesúrral megállapodást kötöttek arra nézve, hogy a szolgáltatásokat az egész község egy összegben fizeti meg. Leggyakrabban német betelepülőkkel kötöttek ilyen megállapodást a földesurak. Eckhart Ferenc: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Osiris Kiadó, Bp., 2000. 174.p.

¹⁰⁰ Megjegyezzük, hogy Jelenits szerint az utasítás az Országos Törvény- és Kormánylap 1851. évi 182. számában jelent meg. Degré ugyanebben a tárgyban a 9118/1851. IM sz. rendeletre hivatkozott, azzal az eltéréssel, hogy ő már járási árvabizottmányok felállításáról is beszél. (i.m. 108.p.) Más források (Németh Nándor, Jelenits) szerint a járási árvabizottmányok felállítása csak 1858-ban történt meg.

részben a választás szabályainak kidolgozatlansága miatt- elmaradt, így többnyire a járásbírók jártak el elsőfokon gyámhatóságként. 1854-től ezt a jogkört a főszolgabírói hivatalok vették át.¹⁰¹

Az alábbi táblázat a nagylaki árvabizottmány tanácsülési jegyzőkönyvének részleteit rögzíti.

A nagylaki árva bizottmány Tanács ülési jegyzőkönyve az 1855. évre

Folyó száma	Bank száma	Bizottmányi ülés ideje	Tanácskozás alá vett tárgyak	Határozatok
11	23	1855. febr. 10.	Lukács Márton nagylaki lakos Neje Pomoskó Zsuzsanna első férjétől leánya Pomoskó Mária élelmére és ruházatára örökségének kamatát kiadni kérem	Határoztatott Folyamodott kérelmében inkább jog lévén, annál fogva leánya ruhájára élelmére a kért kamatot 72 ft 10 kr váltóban a pénztári hivatal által kiadni rendeltetett
12	24	1855. febr. 10.	Schumolák Pál özvegye Lipták Éva kiskorú leánya Schumolák Mária élelemre öröksége kamatát 126 ft 10 kr váltóból álló tőketömege kiadását folyamodott	Határoztatott Kérelmező részére a kért kamatot 6 ft 20 kr váltóban pénztári hivatal által kiutalni rendeltetett
120	200	1855. 3/17.	Holla Mátyás nagylaki lakos és felserdült árva korengedélyért folyamodik a Bizottmányhoz	
126	201	1855. 3/17.	Tímár János sérült korú árva és nagylaki lakos korengedélyért folyamodvány a Bizottmányhoz	Határoztatott Folyamodó utasítatik, hogy legközelebbi rokonait folyamodásra és vélemény adás végett a Bizottmány ülés elibe állitassa azért mert kihallgatása után kíván folyamodása elintézendő ¹⁰² Határoztatott Folyamodó legközelebbi rokonai Bizottmány ülés elibe leendő állítatására utasítatik

(Forrás: Csongrád Megyei Levéltár, Csanád vm. árvaszékének iratai.)

¹⁰¹ Jelenits István: i.m. 34.p.

¹⁰² Eljárási döntés született határozati formában, bizonyítás céljából, „idézés” elrendelésével.

Az 1852. december 22-én kiadott igazságügyminisztériumi rendelet 1853. május 1-vel az Osztrák Polgári Törvénykönyvet (a továbbiakban: OPTK) léptette hatályba Magyarországon. A OPTK egyes részletszabályairól még lesz szó az 1877. évi XX. törvény kapcsán, most néhány alapvető megállapításra kívánunk szorítkozni. A római jogi alapokon nyugvó törvénykönyvbe a német városi jog szabályai is beépítésre kerültek, így a polgári kor viszonyainak szabályozására is alkalmas volt. A gyámjogban a központi szerepet a hatóságok kapták; ennek az alapelvnek számos megnyilvánulását megfigyelhetjük:

- a gyámságot csak a hatóság rendelkezése alapján lehetett átvenni,
- a gyám a hatóság megbízottjaként járt el, fontosabb intézkedései jóváhagyáshoz voltak kötve,
- a leltárt a hatóság tisztségviselői vették fel,
- a fontosabb ingóságokat a gyámhatóság őrizte, stb.

Az OPTK rendelkezéseivel szembeni ellenszenvet egyrészt természetesen a történelmi helyzet, a legyőzővel szembeni ellenállás, másrészt a szabályozás magyar hagyományoktól való idegensége indukálta. A korábbi szabad gyámi ténykedés helyébe most „bürokratikus kötöttségek” léptek. A törvény kijátszására azonban megvolt a lehetőség, ugyanis a jogszabály a rendelkezési elvet vette alapul, a hivatalból való eljárásra nem volt lehetőség. A gyámok így a bejelentési kötelezettséget megsértve szabadon rendelkeztek az ingóságokkal.¹⁰³

Az 1858. november 9-én kelt császári rendelet felállította a járásbíróságok mellett működő járási árvabizottmányokat. Ez a testület vált az árvák készpénzének kezelőjévé, részletesen meghatározták a befektetéssel kapcsolatos szabályokat. A haladó szellemű és az árvák érdekét szolgáló intézmény – mint az osztrák abszolutizmus minden újítása – népszerűtlen volt Magyarországon.¹⁰⁴

VII. Az Októberi Diploma és az Országbírói Értekezlet hatásai

Az 1860. év döntő változást hozott nemcsak a gyámjog terén, hanem hazánk alkotmányos életét tekintve is. Az Októberi Diploma hatályon kívül helyezett minden addig bevezetett osztrák jogszabályt. Minthogy a bíróságok még a folyamatban lévő ügyekben sem alkalmazták az osztrák szabályokat, és újakat alkotni ilyen gyorsasággal nem lehetett, meg kellett határozni az alkalmazandó szabályokat. Az 1861-ben összeülő Országbírói Értekezlet (közismerten: OBÉ) ennek érdekében elfogadta az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokat (továbbiakban: ITSZ). Ebben az 1848 előtti magyar törvényeket állították vissza a gyámjog területén is. A közismert visszaélések ellenére a gyámügyi albizottság szerint az 1848 előtti magyar magánjogi szabályokban „az árváknak ugy személyeikről, mint vagyonának biztosításáról

¹⁰³ Az ingatlanokkal való olyan rendelkezésre, amely a gyámhatóság kikerülésével történt, a telekkönyvi rendtartás bevezetését követően nem volt lehetőség, mert a telekkönyvi hatóság csak a gyámhatóság által jóváhagyott szerződés lapján jegyezte be a változásokat. Degré Alajos: i.m. 109-110.p.

¹⁰⁴ Dr. Sipos László: i.m. 41.p.

kellően gondoskodva van”. A korábbi magyar jogszabályokat visszaállító általános szabály alól két kivétel volt: továbbra is fenntartották az OPTK azon rendelkezését, amely az ingatlanok és a bányajog elidegenítését gyámhatósági jóváhagyáshoz kötötte.

A gyámhatósági szervezetrendszerrel illetően teljes bizonytalanság uralkodott. Az nyilvánvaló volt, hogy a korábban legfeljebb évente egyszer összeülő megyei árvabizottmányok már nem voltak alkalmasak a feladatuk ellátására. Az ITSZ-ben javasolták ugyan állandóan működő árvaszékek törvényhatóságok általi megszervezését, de a gyámügy tárgyában megfogalmazott javaslatokat a Helytartótanács egy körlevele tette közzé. A körlevélben pedig a törvényhatóságokat csak „célszerű ideiglenes intézkedések” megtételére hívták fel. Hamar kiderült, hogy a törvényhatósági szabályok sokfélesége miatti áttekinthetetlen helyzetet csak egy egységes központi szabályozással lehet megszüntetni. Néhány 1863-as udvari rendelet még hatásköri megosztottságot rögzített: az ingatlanok elidegenítésével kapcsolatos jogügyletek jóváhagyása a megyei és városi árvaszékek, minden más gyámsági és gondnoksági ügy a vármegyei közgyűlés hatáskörébe tartozott. Később a rendeletet úgy pontosították, hogy a vármegye gyámhatósága a megyei törvényszék, illetve megyei árvaszék. Ezek fellebbezési fóruma pedig a királyi kancellária volt. Az állandó gyámhatósági szervezetrendszer tehát felállt, de ez nem jelentette valamennyi probléma megoldását.¹⁰⁵

A gyámhatóságok eljárási szabályai gyakorlatilag továbbra sem voltak egységesen rögzítve, ami számos visszaélés forrásává vált. Degré szerint gyakori volt, hogy a falvakban az árvák készpénzét kezelő árvák atyja, vagy más elnevezés szerint gyámgnok és gyakran a városi hatóságok sem jártak el kellő körültekintéssel a pénzek kikölcsönzésekor. Előfordult, hogy „elfelejtettek” adóslevelet írni, vagy a kölcsön nem járt le a gyámolt nagykorúvá válásakor, így az készpénz helyett adósleveleket kapott és őt terhelte a behajtás is. Adóslevél hiányában lehetetlen, egyéb esetben is kétséges volt a követelés behajtása.

Az ITSZ értékelése kapcsán elmondhatjuk, hogy csak a korszak szemléletmódjába belehelyezkedve érthető, miként volt lehetséges – különösen a gyámjog terén – olyan szabályok visszaállítása, amelyek ennyi visszaélésre adtak lehetőséget. A XIX. század második felében nem sokan voltak, akikben felmerült a helyzet bírálata. Ezek kevesek egyike volt Travnik Antal, a kor egyik ismert és jónevű gyakorlati jogásza, aki szerint „az Országbírói Értekezlet inkább ártott, mint használt az árvák ügyének. A fennálló viszonyok szerint az árvának sem személye, sem vagyona nincs biztosítva.” A régi szabályozás hiányos volt, a megváltozott viszonyokra nem alkalmazható, illetve ha a szabály megfelelő volt is, az alkalmazása nem volt egységes, a gyámhatóságok eltérően értelmezték azokat. Ennek alátámasztására néhány jellemző példát idéznénk. A korábbi időszak jogszabályai elsősorban az árvák vagyonának védelmére helyezték a hangsúlyt, csak a XIX. században jelent meg néhány az árva személyét védő rendelkezés. Ezt szem előtt tartva néhány gyámhatóság arra az álláspontra helyezkedett, hogy a vagyontalan árvák számára nem is kell gyámot rendelni. Korábban is említettük, hogy az 1715. évi 68. törvénycikk kapcsán vitás volt, hogy a gyámrendelés szükségessége a törvényes, vagy a teljes korig állt-e fenn? A jogászi közvélemény természetesen az utóbbit fogadta el, de volt olyan gyámhatóság, amely a törvényes kor elérte után már nem tartotta szükségesnek a gyámrendelést, legfeljebb a kiskorú választhatott gondnokot

¹⁰⁵ 7420/1863., 10503/1863., 28693/1863. sz. udvari rendeletek. Degré Alajos: i.m. 113.p.

magának. A gyámhatóságok egy része még mindig elkülönítette az ősi és a szerzett vagyont, és a szerzett ingóságok vonatkozásában szabad rendelkezést tett lehetővé a kiskorúnak. Summa summarum, Travnik egy egységes szabályozást sürgetett a problémák megoldására. Kiemelnénk még annyit, hogy a gyámhatósági hatáskör elhelyezését illetően nem zárta ki teljesen a bíróságokat, de szerinte vannak olyan ügyek, ahol szükséges más szerveknek a gyámhatósági szervezetrendszerbe való beépítése, a gyámolt és a bíróság közvetlen kapcsolatának hiánya miatt.¹⁰⁶

A XIX. század utolsó évtizedeiben a gyámjogot érintő egyik legfontosabb kérdés a gyámhatósági hatáskör elhelyezése volt, rendkívüli igényként merült fel ennek szabályozása. Mind a jogász közvélemény, mind pedig korabeli törvényeink(!) ingadoztak a hatáskörnek a bíróságok, vagy a törvényhatóságok kezébe helyezése között. Fentebbi elemzésünk alapján jól látható, hogy a Gyámtörvény megalkotásáig nem alakult ki általánosan elfogadott nézet, a jogszabályok akár két-háromévente módosításra kerültek.

Az 1868. évi LIV. törvénycikként beiktatott ideiglenes polgári perrendtartás gyámsági ügyekben osztrák hagyományokon nyugvó rendszert vezetett be, azaz a lakóhely szerint – ismeretlen, vagy külföldi lakóhely esetén a vagyon fekvése szerint – illetékes városi vagy megyei törvényszéket jogosította eljárásra. A bírói gyakorlat ezen túlmenően elválasztotta a törvényszék közigazgatási és bírói teendőit. Az első esetben ugyanis az igazságügyminiszterhez, az utóbbinál a rendes bírói szervezetrendszeren belül, a királyi táblához kellett fellebbezni.

Megemlítjük, hogy ezen a helyzeten némileg változtatott a Semmitőszék 1869-ben hozott elvi jellegű határozata, amely szerint az imént említett törvény nem szabályozta a gyámügyi eljárást, csak kijelölte azt a bíróságot, amely a gyámügyekben eljárásra jogosult. A fellebbezéseket - a bírói gyakorlatban kialakult kettéosztottságtól eltérően – minden esetben az illetékes fellebbviteli bírósághoz kellett intézni, amely az ítéletábla volt, miként azt a polgári perrendtartást életbe léptető átmeneti rendelkezések kijelölték.¹⁰⁷

A magyar hagyományoktól idegen rendszer végrehajtása számos esetben ellenállásba ütközött, ezért végül „a törvényhozás alkalmazkodott az élet követelményeihez”¹⁰⁸.

Az 1870. évi XLII. törvénycikk a gyámhatóságot a törvényhatóságok kezébe helyezte. A törvényhatóságok a gyámhatóságot állandó árvaszékek által gyakorolták, melynek tagjai az elnök, legalább két ülnök, a tiszti ügyész, a számvevő és a szavazati joggal nem rendelkező közgyám voltak. Az árvaszék hatáskörébe tartozott a gyámok kinevezése, ellenőrzése és felügyelete, a számadások vizsgálata.

A rendezett tanácsú városokról és az 1871. évi XVIII. törvénycikk rendelkezett. Itt némileg eltérő volt a testület összetétele, elnökként a polgármester, legalább egy ülnök, a városi tiszti ügyész és a számvevő voltak a tagjai. Eljárt minden olyan gyámsági és gondnoksági ügyben, amelyet a törvény nem utalt a bíróság hatáskörébe. A fellebbezési fórum elsőfokon a törvényhatóság, másodfokon a belügyminiszter volt.

¹⁰⁶ Degré Alajos: i.m. 111-114.p. és 116-117.p.

¹⁰⁷ Az igazságügyminiszterhez gyámsági és gondnoksági ügyekben beérkezett fellebbezéseket át kell tenni az ítéletáblához.

¹⁰⁸ Jelenits István: i.m. 37.p.

Szembetűnő, hogy e két törvény csupán a gyámhatósági szervezetre vonatkozó szabályokat tartalmazott, tehát továbbra is szabályozatlanok maradtak az eljárási szabályok, az árvapénzek kezelése, stb. Az említett törvények ezért utaltak arra, hogy ezen területeken a kialakult gyakorlat az újabb szabályozásig fenntartható, de lehetőséget biztosítottak egy célszerűbb szabályozás szabályrendelet útján való kialakítására. Ezeket a szabályrendeleteket a belügyminiszterhez kellett felterjeszteni jóváhagyás végett (rendezett tanácsú városnál a törvényhatóság útján).

A 3091/1872. (I. 30.) IM-BM rendelet némileg pontosította a hatásköröket. Egyet kell értenünk azonban Dalmady Győzővel¹⁰⁹, mikor azt mondta, hogy „a gyámügynek a közigazgatási hatóságok kezére adása minden precizitás nélkül történt, ... fenntartotta az addigi zavaros gyakorlatot”.

Ennek igazolására álljon itt néhány példa: a gyámhatóság feladata volt a kiskorúnak gyám, a nagykorúnak gondnok rendelése. A gondnokság alá helyezést azonban a bíróság rendelhette el.

A nagykorúsítás a belügyminiszter, az örökbefogadás jóváhagyása az igazságügyminiszter hatáskörébe tartozott.

A hagyatéki eljárást a hagyatéki bíróság folytatta le, de a kiskorú képviselete és az esetleges egyezség jóváhagyása az árvaszék feladata volt.

Ezen példákból is látszik, hogy mennyire sürgető volt egy átfogó reform keresztülvitele, amely mind az anyagi, mind az eljárásjogi szabályok terén megszüntette volna a fennálló zűrzavaros helyzetet. A reform eredménye az 1877. évi XX. törvénycikk volt, amelyet az alábbiakban kívánunk tárgyalni.

¹⁰⁹ Degré Alajos: A magyar gyámsági jog kialakulása a dualizmus korának gyámsági kódexéig. 121.p.

5. rész A gyámság szabályozása a kiegyezés után

I. Az 1877. évi XX. törvénycikk megalkotásának előzményei és magyarázata a szakirodalom tükrében

A kiegyezést követően egyrészt a gazdasági-társadalmi változások, az életviszonyok megváltozása, másrészt a fennálló viszonyok terén tapasztalt zavarok, visszásságok vezettek a gyámsági törvény, az 1877. évi XX. törvénycikk (a továbbiakban Gyt.) megalkotásához. A korábbi időszak csupán részletkérdésekre szorító szabályai után egy átfogó kódex született. E korszakos jelentőségű, anyagi jogi és eljárásjogi rendelkezéseket egyaránt tartalmazó törvény – néhány később részletezendő kivételtől eltekintve – szakított a korábbi időszak szabályaival és egységes rendezést tűzött ki célul.

Mindamellet az akkori időszak Európájának legmodernebb gyámtörvényeként elismert kódex egésze és rendelkezései sem voltak vita nélkül valóak már az elfogadás pillanatában sem. A törvényjavaslat 1875-ben való beterjesztését követően számos - mind politikai, mind tudományos szemponton alapuló - bírálat célpontjává vált. A vita középpontjában az alapelvek, valamint a gyámhatósági szervezet álltak. A törvényjavaslat miniszteri indokolása külön kiemelte a decentralizálás jelentőségét, amelynél fogva olyan ügyek, amelyek korábban királyi hatáskörbe tartoztak, most a városi és megyei árvaszéken belül kerültek elintézésre, növelve ezzel a hatékonyságot.¹¹⁰

A képviselőházi vita során a legnagyobb visszhangot kiváltó kérdés mégis a hatáskörhöz kapcsolódó gyámhatósági szervezet elhelyezése volt. Degré Alajos szerint Tisza Kálmán miniszterelnök politikai törekvéseinek leginkább a gyámhatóság közigazgatási hatóság kezébe való letétele felelt meg, hiszen egész politikája a vármegyék megerősítésére irányult. A nagy tekintélyű igazságügyminiszter, Horváth Boldizsár, valamint fiatal követői, Szilágyi Dezső és Teleszky István ugyanakkor ellenezték, hogy magánjogi viták rendezése közigazgatási hatóság kezébe kerüljön, elvonva ezzel az addig eljáró független bíróság hatásköréből. A legfontosabb érvet, miszerint a gyámhatósági jogköröknek a közigazgatási szervekhez való telepítése visszaélésekre ad lehetőséget – mint azt a korábbi időszak számos példája mutatta – maga a miniszterelnök is elfogadta, de átfogóbb politikai törekvéseinek megvalósítása érdekében mégis a korábban kifejtettek szerint vetette latba minden politikai tekintélyét.¹¹¹

A vita a törvény elfogadását követően sem ült el. Jól mutatja ezt *Sipőcz László* véleménye is¹¹², aki szerint „újabb törvényeink közül tán egyik sem volt oly heves, mondhatnám elkeseredett támadásoknak kitéve, mint a gyámi törvény. Fölöslegesnek, a tudomány és a gyakorlati élet követelményeitől elmaradottnak, sőt a magyar jogállam biztosítására alkotott intézményeinkkel szemben, visszaesést jelző kísérletnek is nyilvánított.” Az ezen nézet híveiként fellépők a kódex nem eléggé átgondolt szerkezetét, a koherencia hiányát kifogásolták. A törvény sajátos keverékét képezte az osztrák gyámügyi rendszerre vonatkozó szabályoknak és a régi magyar jognak, azáltal, hogy Werbőczy Hármaskönyvének, és az ezt követően született

¹¹⁰ Degré Alajos: i.m. 124.p.

¹¹¹ Degré Alajos: i.m. 125.p.

¹¹² Sipőcz László: Gyámsági törvény. Az Athenaeum R. Társulat kiadása, Bp., 1882. 3.p.

gyámságra vonatkozó törvénycikkeknek egyes gyakorlatban érvényesülő szabályait ötvözte az osztrák polgári törvénykönyvnek a gazdasági-társadalmi viszonyok megváltozása miatt átvenni szükséges rendelkezéseivel.¹¹³ Felhasználásra kerültek a porosz, a svájci, valamint a francia rendszer egyes elemei is. Vavrik Béla meglátása szerint nem a más országok jogrendszeréből való merítés, hanem az egyes részek összezsizolatlansága, a szabályozás hiányossága volt a probléma.¹¹⁴

Az ellenzők másik csoportja – köztük Balogh Károly képviselő – azt kifogásolta, hogy a gyámsági és gondnoksági ügyek a „polgári magánjog” területére tartoznak, és bár még nem készült el a polgári törvénykönyv, de kodifikációja folyamatban van. Lehetetlen és éppen ezért kudarcra ítélt vállalkozás a magánjogból kiszakított jogintézmény kielégítő szabályozása a családi jogi, örökösödési jogi és kötelmi jogi kapcsolatok felmutatása nélkül.¹¹⁵

Lezárásképp a gyámtörvény „védelmében” annyit fontosnak tartanánk kiemelni, hogy bár a felhozott érvek részben valóban alaposnak találtattak, de kétségtelen tény, hogy elsőként szabályozta törvényileg a gyámhatósági szervezetet, és a jogalkalmazók számára igazodási pontot jelentett, egységesítve ezzel a joggyakorlatot. Reméljük a törvény rendelkezéseinek megismerését követően az olvasó is igazoltnak látja a törvényjavaslat előadójának, Gulner Gyulának a véleményét, mely szerint fejlődésre képes egészséges alapelveken nyugodott, megfelelt jogtörténelmi fejlődésünknek, idomítva volt hazai viszonyainkhoz, s törvényeink sorában okvetlenül nagy hézagot pótol.¹¹⁶ A törvény tehát a maga korában nélkülözhetetlennek bizonyult és gyámsági jogunk alakulását lényegében egészen 1945-ig meghatározta.

II. A törvény alapvető rendelkezései

1. A törvény hatálya, különös tekintettel a személyi hatály terén tapasztalható kettősségre

Az 1877. évi XX törvénycikk 1878. január 15-én lépett hatályba.

Területi hatályát illetően sajátos helyzet alakult ki, ugyanis alkalmazni kellett Magyarország területén, ideértve Erdélyt, a polgárosított magyar határőrvidéket és Fiumét; de Horvát-Szlavónországra külön szabályok vonatkoztak. A hatályba léptető BM rendelet (47046/1877. BM rendelet) azt is kimondta, hogy azon eddig alkalmazott magyar törvényi és szokásjogi rendelkezések, valamint az osztrák polgári törvénykönyv azon szabályai, amelyek a gyámsági törvénnyel ellentétben vannak, hatályukat veszítik, a vele ellentétben nem állók szubszidiárius jelleggel továbbra is alkalmazandóak.¹¹⁷

¹¹³ Sztítás Jenő: A gyámügyi eljárás alapelvei. „Gyámügyi- és Gyermekvédelmi Közszolgálat”, VII. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam. Közzétette: Vitéz Keresztes Fischer Magyar Királyi titkos tanácsos belügyminiszter. Szerkesztette: Mártonffy Károly. Bp., 1943. Pécs Egyetemi Kiadó Nyomdaipari Rt. 420.p.

¹¹⁴ Degré Alajos: i.m. 125-126.p.

¹¹⁵ Németh Péter: i.m. Előszó és v.ö. Knorr Alajos: Gyámsági és gondnoksági ügyek kézikönyve. Bp., 1878. Kiadta: Pfeifer Ferdinánd. VIII.

¹¹⁶ Knorr Alajos: i.m. VIII.

¹¹⁷ Németh Péter: i.m. 5.p.

A tárgyi hatály meghatározásához egy korabeli definíciót szeretnénk idézni: „Midőn ugyanis valamely személynek önelhatározása és cselekvőképessége akár korhiány, akár szellemi, erkölcsi és testi fogyatkozások miatt korlátolt van, vagy épen teljesen hiányzik: előáll annak a szüksége, hogy a korlátolt vagy hiányzó akarat és cselekvőképessége pótoltsassék, kiegészíttessék, vagy helyettesítve és így a személy magánjogi alanyisága helyreállítva legyen. Erről gondoskodik a közigazgatás a gyámság és a gondnokság intézménye által.”¹¹⁸

Vizsgálatunk tárgyát jelenleg a gyámság intézménye képezi, melynek szüksége egyrészt akkor merült fel, ha a kiskorú nem állt atyai hatalom alatt.

Az életkort alapul véve a Gyt. a személyeket két csoportra osztotta: a kiskorúakra és a teljes korúakra. A teljeskorúság korhatára 24 év volt. A kiskorúak cselekvőképességére vonatkozó korábbi szabályokat a Gyt. érvényben hagyta, fenntartva ezzel a korábbi területi tagolódást is.

Erdélyben, a polgárosított határőrvidéken és Fiumében a cselekvőképességet illetően továbbra is az osztrák polgári törvénykönyv rendelkezései érvényesültek, míg Magyarország más részein a korábbi magyar jog.

A magyar jog a 12. életév betöltésétől fokozatos cselekvőképességet biztosított, azt megelőzően a kiskorú cselekvőképtelennek minősült.

- A 12 éves gyermek királyi közjegyző előtt szabadon végrendelkezhetett.
- A 14. életév betöltését követően a gyámság alatt álló kiskorú az őt érintő fontosabb ügyek kapcsán meghallgatandó volt, nyilatkozata azonban nem bírt döntő súllyal.
- Szintén ezen életkortól kezdve volt biztosított az, hogy az önmagát fenntartani képes kiskorú szabadon rendelkezhetett azzal a vagyonnal, amit munkája révén szerzett.
- A 16. életév betöltését követően a kiskorú jövőbeli tervei is figyelembe veendőek voltak: a pályaválasztást illetően atyja terveivel egyet nem értő kiskorú gyámhatósági előterjesztést tehetett, csakúgy, mint a gyámjával a nevelés, képzés illetve „a keresetképesség különbeni iránya” terén megállapodásra nem jutó gyámolt.
- A 18. életév betöltését követően a szülő, a gyám vagy a kiskorú kérelmezhetette a gyámhatóság általi nagykorúsítást.
- A teljes kor eléréséhez vezetett az is, ha a 18. életévét betöltött az apja vagy a gyámja (ez utóbbi esetben szükséges a gyámhatósági jóváhagyás is) önálló ipart üzött.
- A 20. életév betöltését követően az atya gyámhatósági jóváhagyással hozzájárulhatott az önálló háztartás alapításához vagy a kiskorú vagyonát a rendelkezésére bocsáthatta. Mindkét cselekmény nagykorúsító hatállyal bírt.¹¹⁹

Figyelemre méltó, hogy a vagyon megszerzése, gyarapítása milyen „sajátos” szabályozást teremtett a 12 évet betöltött gyermek tekintetében. A gyermek közjegyző előtt szabadon végrendelkezhetett, viszont 14. életévének betöltését

¹¹⁸ Csiky Kálmán: Magyar közigazgatási jog kézikönyve. Bp., 1899. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt. 380.p.

¹¹⁹ Hattuyff Dezső: A gyámhatósági közigazgatás kézikönyve. Bp., 1900. Politzer Zsigmond és fia kiadása. 7. és 14-15.p.

követően, nyilatkozata nem bírt döntő súllyal. A törvény fenti rendelkezései lényegében ellentmondanak egymásnak.

A Gyt. mind az atyai hatalom, mind a gyámság alatt álló személy vonatkozásában lehetőséget biztosított a kiskorúság meghosszabbítására a 24. életév betöltését követően is, amennyiben az érintett testi, lelki okok folytán nem volt képes önmagát fenntartani, ügyeiről gondoskodni, önmagát adósságokba bonyolította, vagy kicsapongó életmódja tette ezt szükségessé. A vonatkozó eljárási szabályok szerint az erre vonatkozó kérelmet az érintett 23. életévének betöltése előtt kellett benyújtani. A törvény kivételesen lehetőséget adott a kérelemnek a kiskorú 23. életévét követő benyújtására is, ha a kiskorúság meghosszabbítása alapjául szolgáló okok ezt követően következtek be. A szülők, nagyszülők, ezek hiányában pedig a legközelebbi oldalrokonok által együttesen vagy külön-külön előterjeszhető kérelem elbírálására a bíróság (a kiskorú lakóhelye szerint illetékes törvényszék) volt jogosult, a gyámhatóság ideiglenes intézkedésként csak felfüggeszthette a teljes korúvá válást.¹²⁰

A kiskorú által kötött visszterhes ügyletek érvényességéhez szükséges volt az atya, a gyám vagy a gyámhatóság jóváhagyása. Ezek hiányában csak a nagykorúság elértét követően kifejezett vagy ráutaló magatartással tett elismerés tette érvényessé az ügyletet. Már Werbőczinél is utaltunk arra, hogy az érintett személy nagykorúságának elérése előtt visszavonhatta az általa kötött ügyleteket. Ez a kedvezményt biztosító szabály a gyámhatóság által nagykorúsított személy kivételével továbbra is alkalmazandó volt.

A kiskorú ügyleteinek érvényességéhez szükséges általános jóváhagyási szabály alól kivételt képezett, ha a kiskorú a fenntartásáról maga gondoskodott, úgy a keresményével maga rendelkezhetett. Alkivétel volt, tehát a törvényes képviselő hozzájárulása nélkül érvénytelen, az ilyen kiskorú eljegyzése kártérítési igény érvényesítése szempontjából.

Gyámhatósági jóváhagyás esetén sem volt érvényes az ügylet a szokásos alkalmi ajándékozások kivételével, ha a kiskorú jogokról ellenérték nélkül lemondott, idegen kötelezettségért ellenérték nélkül felelősséget vállalt vagy kezességet vállalt volna.

Egymásnak ellentmondó véleményekkel találkozhatunk a kiskorú ingyenes ügyletei kapcsán. Számos – általunk már idézett – szerző azonos állásponton volt. *Hattyuffy Dezső* egyetértett *Sipőcz Lászlóval* abban, hogy az ilyen ügyletekhez nem volt szükséges törvényes képviselő hozzájárulása, illetve a gyámhatóság jóváhagyása sem. *Hattyuffy* művében *Németh Pétert* is idézte, mikor kimondta, hogy a kiskorú ilyen módon való jogszerzésének egyetlen korlátja volt: a kiskorú nem szerezhetett jogokat a törvényes képviselőjének, annak akarata ellenére. Ezzel ellentétes volt a Belügyminisztérium álláspontja, minthogy az 58.579/1881. BM rendelet a gyámhatóságok köteletségévé tette a körülmények ellenőrzését és a jóváhagyás megadását illetve megtagadását a visszteher nélküli ügyletek kapcsán, a kiskorúak károsodásának megelőzése céljából.¹²¹

Az OPTK a 7 éven aluli gyermekeket cselekvőképtelennek nyilvánította, ők ígéretet sem tenni, sem elfogadni nem voltak képesek. A 7. életévük betöltését követően a

¹²⁰ Knorr Alajos: i.m. 8.p. és v.ö. Németh Péter: i.m. 325.p.

¹²¹ Hattyuffy Dezső: A gyámhatósági közigazgatás kézikönyve. 16-17.p.

serdületlenek (kiskorúak), a javukra tett ígéretet elfogadhatták, de atyai, gyámi vagy gyámhatósági jóváhagyás volt szükséges, ha ők maguk vállaltak ígéretet vagy más kötelezettséget. A gyámhatóság jóváhagyásáról természetesen csak az 1877. évi XX. törvénycikktől beszélhetünk, azt megelőzően ez a bíróságok hatásköre volt. A szülei gondozása alatt nem álló kiskorú – amint azt már mással összefüggésben jeleztük – szabadon rendelkezhetett munkája keresményével, csakúgy mint a serdült (azaz a 14. életévét betöltött) a részére használat céljából átadott vagyontárgyakkal. A serdülteknek az osztrák jog végrendekezési jogot biztosított, igaz, 18. életévük betöltése előtt csak bíróság előtt tehettek szóbeli végrendeletet. Az összehasonlítás miatt ismét megjegyezzük, hogy ez a magyar jogban királyi közjegyző előtt már 12 éves kortól lehetséges volt. Az ellenérték nélküli kötelezettségvállalásra és a kezességvállalásra vonatkozó szabályok megegyeztek a magyar joggal, tehát gyámhatósági jóváhagyás esetén sem voltak érvényesek. Az osztrák jog azonban nem ismerte el a korábban részletezett visszavonás jogát és hatályát veszítette a nagykorúságot a 21. év betöltésével kimondó szabály is.¹²²

A nők vonatkozásában a Gyt. szakított a Werbőczy Hármaskönyvében rögzített és azt követően érvényesülő gyakorlattal miszerint a nők férjhezmenetelükig szükségképpen más gyámsága alatt állnak. A Gyt. az 1874. évi XXIII. törvénycikk rendelkezéseit tartotta fenn. Eszerint a 24. életév betöltésével a nők is nagykorúakká váltak. Nagykorúsító hatállyal bírt az ezen életkort megelőzően kötött törvényes házasság is, függetlenül attól, hogy a nő 24. életévét megelőzően özvegygé vált, a házasságot felbontották vagy férjétől bírói úton elválasztották.¹²³

A Gyt. már idézett rendelkezése szerint a kiskorú atyai hatalom vagy gyámság alatt áll. Az atyai hatalmat pótló gyámság alkalmazására az atyai hatalom megszűnése, megszüntetése, illetve felfüggesztése adhatott okot. Az atya halála természetes módon szüntette meg az atyai hatalmat. A gyámhatóság szüntethette meg ezt:

- ha az atya gyermeke tartását, nevelését teljesen elhanyagolta,
- veszélyeztette a gyermek erkölcsiségét, testi jólétét,
- a rossz kezelés által a gyermek vagyonának állagát veszélyeztette.

Az atyai hatalom gyakorlásának felfüggesztéséhez vezetett:

- ha az atya gondnokság alá került (pl.: gyengeelméjűség, tékozlás, egy évnél hosszabb idejű távollét miatt), ennek időtartamára,
- ha büntettért vagy vétségért egy évnél hosszabb időtartamú szabadságvesztésre ítélték, a büntetés időtartamára.

Ha az atya csőd alá került, tékozlás miatt áll gondnokság alatt, illetve hamis vagy vétkes bukás vagy más olyan büntett miatt ítélték el, amely miatt feltehető a vagyon kezelésére való alkalmatlansága a gyámhatóság számadás tételére kötelezhette, vagy elvonhatta tőle a vagyonkezelés jogát. Ez utóbbi esetben gondnok kirendelése is szükséges volt.¹²⁴

¹²² Hattyuffy Dezső: A gyámhatósági közigazgatás kézikönyve. 23-24.p. és v.ö. Németh Péter: i.m. 9-10.p.

¹²³ Knorr Alajos: i.m. 2.p.

¹²⁴ Hattyuffy Dezső: A gyámhatósági közigazgatás kézikönyve. 151-153.p. és v.ö. Csiky Kálmán: i.m. 25.p.

2. A gyámság fajtái, azonosságok és különbözőségek a korábbi szabályozáshoz képest

a) A nevezett gyám

A gyámság elsődlegesen azt illette, akit az atyai hatalmat gyakorló atya végrendeletében vagy közjegyzői okiratban gyámul nevezett. A gyámnevezés természetesen nem volt figyelembe vehető, ha olyan személyről volt szó, aki e tisztséget a törvénynél fogva nem viselheti. Fontos – a gyermek személyét figyelembe vevő – rendelkezés volt, hogy az atya általi gyámnevezés esetén is kérhette az anya, hogy kiskorú gyermekét maga nevelje, személyi és vagyoni ügyeiben meghallgassák, kivéve, ha az előbb említett kizáró ok fennállt.¹²⁵

b) Az anya, mint természetes és törvényes gyám

Nevezett gyám hiányában a gyámság az anyára, mint természetes és törvényes gyámra szállt. A tisztség a nő újabb férjhezmenetelével sem szűnt meg, de ezt követően már terhelte a számadási kötelezettség. Az anya a gyámságot köteles volt elfogadni, de a gyermek vagyonának kezelését visszautasíthatta.¹²⁶

c) A törvényes gyám

A törvény szerint az anya után a gyámság viselésére az atyai nagyatya, utána az anyai nagyatya, majd a finembeli (tehát férfi) oldalrokonok voltak kötelesek az unokatestvérekig bezárólag. A gyámság törvényileg rögzített sorrendjének több szempontból is jelentősége volt. A gyámság sokszor terhes kötelesség jellegét mutatja az a szabály, mely szerint az a gyám, akire mint a legközelebbi rokonra bízták a tisztséget, ha közelebbi rokont jelentett be a gyámhatósághoz, kérhette felmentését. A felsoroltak közül azonban csak a fivér követelhetette a gyámság részére való átengedését. Oldalrokonok esetén a rokonsági fok közelsége döntött. Több ugyanolyan fokban rokon közül a gyámhatóság választott.¹²⁷

d) A kirendelt gyám

Abban az esetben, ha az előbbi rendelkezések alkalmazása folytán a kiskorúnak nem lett volna gyámja, a gyámhatóság kötelezettsége volt, hogy alkalmas személy kijelöléséről a rokonok meghallgatását követően gondoskodjon. Minden kiskorúnak külön kellett gyámot rendelni. Ez alól kivételt a testvérek képezhettek, akik részére csak akkor volt több gyám rendelendő, ha ezt a célszerűség indokolta, pl. nagy birtokaik voltak, eltérő nevelésük volt szükséges.¹²⁸

e) A községi gyám

A gyámi tisztség csak gyámhatósági intézkedés alapján volt átvehető. Ez az intézkedés a nevezett és törvényes gyámok vonatkozásában megerősítés, ezek hiányában kirendelés formájában jelent meg. A törvény szerint a gyámhatósági intézkedést megelőzően csak a nevezett gyám és az anya tehetett a kiskorú érdekében szükséges halaszthatatlan teendőket. Ilyen tennivalók felmerülése esetén a gyámok

¹²⁵ Csiky Kálmán: i.m. 386.p.

¹²⁶ Knorr Alajos: i.m. 59-60.p.

¹²⁷ Hattuyff Dezső: A gyámhatósági közigazgatás kézikönyve. 170-171.p.és v.ö. Knorr Alajos: i.m. 76.p.

¹²⁸ Knorr Alajos: i.m. 64-65.p.

törvény szerinti vagy egyébként lehetséges fellépéséig a községi közgyám hivatalból lépett fel.¹²⁹

f) Az ideiglenes gyám

A gyámhatóság a községi gyám mellőzésével ideiglenes gyámot rendelhetett:

- ha a halaszthatatlan gyámi teendőket azok jelentőségénél fogva nem akarta a közgyámra bízni, vagy
- ha a halál bejelentését követően a gyámrendelés elhúzódott és a kiskorú érdekei ezt kívánták.

A teljesség kedvéért külön kiemelnénk a törvénytelen gyermekek gyámságára vonatkozó szabályokat, bár megítélésünk szerint itt önálló gyámságfajtáról nem beszélhetünk. A törvénytelen gyermek gyámja elsősorban nagykorú anyja volt. Anyja kiskorúsága esetén a gyermek részére a gyámhatóság rendelt gyámot, melynek hatálya az anya nagykorúságának beálltaig tartott, ekkor ui. az anya természetes és törvényes gyámságára vonatkozó rendelkezés érvényesült.¹³⁰

3. A gyámságból való kizárás, elmozdítás, a felmentés esetei, a gyámság megszüntetése

A Gyt. lehetőséget adott a gyámhatóságnak – a gyámi tisztség hatékonyabb ellátása érdekében illetve annak bizalmi jellege miatt - arra, hogy meghatározott személyeket kizárjon a gyámi tisztség viselésének lehetőségéből. A törvény által felsorolt kizáró okok két csoportra bonthatók.

Abszolút, tehát mindenkire vonatkozó *kizárási okok* a következők:

- nem lehettek gyámok a nők (kivéve az anyát, az örökbefogadó anyát, a házastársat),
- a gyámság vagy gondnokság alatt állók,
- az az atya, akinek atyai hatalmát a gyámhatóság felfüggesztette, illetve az a gyám, akit a gyámhatóság megbízhatatlanság miatt elmozdított,
- a szerzetesek,
- a botrányos életűek,
- a csőd alatt állók,
- a hamis vagy vétkes bukás illetve a törvény ellenkező rendelkezése hiányában a más büntetett miatt elítéltek, a büntetés kiállítását követően sem.

Relatív, tehát csak meghatározott személyek vonatkozásában érvényesülő *kizáró okok* voltak a következők. Nem lehetett gyám:

- akit az atyai hatalmat gyakorló atya a gyámság viseléséből kizárt,
- akik, illetve akiknek házastársa, szülei, gyermekei, testvérei a gyámolttal perben álltak,

¹²⁹ Knorr Alajos: i.m. 87.p.

¹³⁰ Hattuyffy Dezső: A gyámhatósági közigazgatás kézikönyve. 172-173.p.

- akik illetve akiknek az előző pontban megjelölt rokon körből származó valamely személy és a gyámolt között a gyámolt személyét vagy vagyonát érintő vitás viszony állt fenn.

A törvény a nagykorú testvér vonatkozásában is beiktatott egy kizárási okot. Abban az esetben, ha a testvéreknek volt vagyonuk, a nagykorú csak akkor viselhette a gyámi tisztséget, ha az örökség kapcsán köztük vitás kérdés nem merült fel, vagy ezt a vitát már rendezték.

Törvény nem a kizáró okok között tárgyalta, ezért mi is külön említenénk meg, hogy gyámul – főszabályként – csak olyan személy volt rendelhető, aki a magyar állam területén állandó lakóhellyel rendelkezett. Kivételt a gyámhatóság csak a belügyminiszter jóváhagyása mellett tehetett.

A törvény a rokonok, a községi előljárók, valamint magának a gyámnak a köteleességévé tette azon utóbb felmerült körülményeknek a gyámhatóságnak való bejelentését, amelyek miatt az előbbieken felsoroltak alapján a gyámságból való felmentésnek lett volna helye. A felmentés a gyámhatóság határozata alapján ideiglenes vagy végleges jellegű lehetett.

A törvény szerint a gyámi tisztség viselése polgári kötelesség, de meghatározott okokra való hivatkozással a mentesülés lehetőségét is biztosította. A gyámság viselése alól kérelmére *felmentendő volt*:

- aki 60. életévét betöltötte,
- aki már egy terhesebb vagy két kisebb gyámságot vagy gondnokságot viselt,
- aki legalább öt gyermekről gondoskodott,
- bizonyos közhivatalt viselő személyek (ilyenek: miniszterek, országgyűlési képviselők, közhivatalnokok, köztisztviselők, világi papok, tanítók –ha igazolták, hogy hivatali teendőik a gyámi kötelességek teljesítésével nem egyeztethetők össze),
- akik a kiskorú lakóhelyétől illetve birtokaitól távol laktak,
- akik meghatározott betegségekben szenvedtek (pl.: kedélykór).

A gyámhatósági gyakorlat a törvény szövegétől elszakadva további hivatkozásokat is elfogadott. Ilyen volt pl., ha a gyám és a kiskorú különböző vallásúak lettek volna, vagy ha gyám teljesen írástudatlan volt.¹³¹

A törvény a gyámság megszűnésének öt esetköréről szól, nem téve különbséget a gyámság megszűnésének a kiskorú személyében fennálló okai és a gyámi tisztség megszűnése között.

Megszűnési okok:

- a gyám halála,
- a gyámolt halála,
- a kiskorú teljeskorúvá válása vagy atyai hatalom alá kerülése,
- képtelenségi okok miatt, vagy mentességi okok folytán a gyám kérelmére történő felmentés,

¹³¹ Hattyuffy Dezső: A gyámhatósági közigazgatás kézikönyve. 200-205.p. és v.ö. Knorr Alajos: i.m. 66-73.p.

- a gyám kötelességellenes magatartása miatti elmozdítás. (Ilyenek pl. a kiskorú tartásának, nevelésének elhanyagolása, a testi épségének, erkölcsének veszélyeztetése.)¹³²

4. A gyámság átvétele, a gyám felelőssége, jutalmazása

A korábban említetteknek megfelelően a gyámság csak gyámhatósági intézkedés alapján volt gyakorolható. A gyámhatóság kizárási esetek hiányában a nevezett és törvényes gyámokat megerősítette, illetve saját maga rendelt ki gyámot. Az erről szóló határozat kézbesítésétől számított 8 (maximum 14) napon belül a gyám köteles volt tisztségét átvenni vagy felmentése iránt kérelmet előterjeszteni. A kérelem elutasítása esetén újabb 8 nap állt rendelkezésre az átvételre. A Gyt. szankcionálta is ezen kötelezettség megsértését: 200 forintig terjedő pénzbírság volt kiszabható.

Az átvétel napjától a gyám a szorgalmas családapa gondosságával volt köteles eljárni. Megjegyezzük, hogy ennek pontos definícióját a törvényben nem találhatjuk, de az e mondatot követő és alább itt is kifejtett kötelezettségek körvonalazzák a fogalom tartalmát. Kártérítési felelősség terhelte a gyámot az általa szándékosan vagy gondatlanul, cselekvéssel vagy mulasztással (ideértve azt az esetet is, amikor a tisztség átvételével késlekedik) okozott károk vonatkozásában. A felelősség alóli mentesülést nem eredményezett az, ha olyan jogcselekményről volt szó, amihez gyámhatósági jóváhagyás volt szükséges, hiszen ezt nyilvánvalóan megtévesztéssel szerezte meg. Más cselekményéért csak akkor felelt, ha nem járt el kellő körültekintéssel az érintett személy kiválasztásában. Fontos rendelkezés, hogy a felelősség nem csupán a gyám személyében állt fenn, hanem halálát követően örökösire is kiterjedt. A kártérítés tárgyában a bíróság határozott, a gyámhatóság legfeljebb biztosítási intézkedést rendelhetett el az általa megállapított kárösszeg erejéig.¹³³

Korábban az is kifejtésre került, hogy főszabálynak az egyes gyámrendelés volt tekinthető, de azon kivételes esetekben, amikor a gyámhatóság több gyámot rendelt, szükséges volt a felelősség megállapítása is. Többes gyámrendelés esetén a gyámhatóság rendszerint egy személyt bízott meg a „tulajdonképpen gyámi teendők” ellátásával és többnyire ő volt a vagyon kezelője is. A többi gyám ekkor ellenőrző funkciót látott el. Ha azonban a gyámok együttesen kezelték a vagyont, felelőségük is egyetemleges volt, kivéve, ha feladatuk – és így felelőségük is – a vagyon meghatározott részének kezelésére szorítkozott. Fontosnak tartjuk előzetesen megjegyezni, hogy a többes gyámság nem azonos a Csjt.-ben szabályozott osztott gyámsággal. A szabályozás hasonlóságaira és különbözőségeire később még visszatérünk.

A gyám tisztsége ellátása idejére rendszerint jutalomra jogosult. Ennek pontos összegét a gyámhatóság állapította meg, de a törvény megszabta a kereteket. A gyám fáradtsága fejében rendszerint¹³⁴ a gyámolt évi tiszta jövedelmének legfeljebb 10%-

¹³² Knorr Alajos: i.m. 79-83.p.

¹³³ Hattyuffy Dezső: A gyámhatósági közigazgatás kézikönyve. 219-221.p.

¹³⁴ A teljesség kedvéért jegyezzük meg, hogy a törvény ezen %-értéket, ha a tiszta jövedelem házbérből származik, 1%-ban, ha haszonbérletből, 2%-ban, ha a kettőből együtt, akkor 5%-ban határozza meg.

át igényelhetette. A jutalom felemelhető volt (a felső határ ötezer forint), ha az így megállapított jutalom összege a teendőkhöz viszonyítva csekély lett volna. A gyám „fáradtsága”¹³⁵ nélkül keletkezett jövedelemből azonban a gyám nem tarthatott igényt jutalomra. Csupán végjutalom megállapításának volt helye abban az esetben, ha a gyámolt vagyoni viszonyai nem tették lehetővé az évi jutalom kifizetését a jelentős teendők ellenére.

A gyám a jutalmon felül a gyámság ellátásával kapcsolatban felmerült költségeinek megtérítését is követelhetette. Ha a gyám hivatásához vagy üzleti tevékenységéhez kapcsolódó szolgáltatást nyújtott gyámoltja részére, ennek költségeit csak a szokásos árak, díjak legkisebb mértéke szerint számolhatta fel.¹³⁶

5. A gyám jogai és kötelességei

A Gyt. a gyám kötelezettségeit három pillér köré csoportosítva tárgyalja. Ezek: a törvényes képviselő, a nevelés, képzés és a vagyonkezelés.

a) Törvényes képviselő

Az atyai hatalom alatt álló kiskorú vonatkozásában az atya, a gyámolt vonatkozásában pedig rendszerint a gyám látta el a törvényes képviselőt a kiskorúak azon ügyeiben, ahol ez nem volt kizárva.¹³⁷ Ezen szabály azonban nem volt általánosnak tekinthető, ugyanis a gyámhatóság a kiskorú érdekeinek hatékonyabb védelme érdekében a törvényben meghatározott esetekben közbeléphetett. A képviselőt nem az atya illetve a gyám látta el, ha annak ellátására külön gondnok kirendelésének volt helye pl. ha az atya vagy a gyám vagyonkezelési joga volt korlátozva. Ilyenkor a vagyonnal kapcsolatos ügyekben a gyámhatóság által kinevezett vagyonkezelő gondnok lépett fel. Külön gondnok kirendelésének volt helye a gyám által kezdeményezett kiskorúság meghosszabbítására irányuló eljárás vagy más érdekösszeütközés esetén is. A gyámhatóság továbbá a tisztí ügyészt is felhatalmazhatta a kiskorú képviselőre, ha annak érdekei ezt kívánták.¹³⁸

A törvény előírta, hogy hivatalos iratok, idézések a gyámolt nevében eljáró törvényes képviselő részére kézbesítendőek. Hattuffy az 1881. évi LIX. törvénycikket idézi, mikor azt mondja, hogy ezen eljárási szabály megsértése esetén a teljeskorúvá vált korábbi gyámolt jogosult saját személyében semmiségi keresetet indítani, még akkor is, ha törvényes képviselője perújítással élt.¹³⁹

A törvényben meghatározott eseteket kivéve a törvényes képviselő önállóan, gyámhatósági beavatkozás nélkül járt el. Közvetlen utasítást a gyámhatóság tehát nem adhatott, de szükség esetén tanácsadással szolgálhatott. A felelősség továbbra is

¹³⁵ Grünwald Béla: A törvényhatósági közigazgatás kézikönyve. Bp., 1889. Franklin Társulat. Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda. 204.p.

¹³⁶ Hattuffy Dezső: A gyámhatósági közigazgatás kézikönyve. 222-223.p.

¹³⁷ A gyám nem léphetett fel a kiskorú törvényes képviselőjeként, ha a törvény cselekvőképességet biztosított a kiskorúnak meghatározott ügyek vonatkozásában. Ennek részletei már korábban kifejtésre kerültek.

¹³⁸ Pusztai János: Gyámhatósági érdekvédelem a polgári peres és nemperes eljárásban. „Gyámügyi- és Gyermekvédelmi Közszolgálat”, VII. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam. Közétette: Vitéz Keresztes Fischer Magyar Királyi titkos tanácsos belügyminiszter. Szerkesztette: Mártonffy Károly. Bp., 1943. Pécs Egyetemi Kiadó Nyomdaipari Rt. 452-453.p.

¹³⁹ Hattuffy Dezső: A gyámhatósági közigazgatás kézikönyve. 226.p.

a gyám vállán maradt. Azt a kárt ugyanis, amelyet pl. egy könnyen megköthető egyezség helyett könnyelmű perindítással, vagy perbe bocsátkozással a gyámoltjának okozott, továbbra is a gyám viselte.

A gyámolt érdekeinek védelmében gyakorolt gyámhatósági ellenőrzés gyakorlásához a gyámhatóságnak azonban tudnia kellett a perek megindításáról. Ennek érdekében igazságügyminiszteri rendelet írta elő, hogy minden olyan perről, amelyet atyai hatalom, gyámság vagy gondnokság alatt álló személy indít vagy ellene indítják meg, a bíróság hivatalból köteles az illetékes vagy ha ez nem állapítható meg, a lakóhely szerinti árvaszéket értesíteni.¹⁴⁰

b) Nevelés, képzés

A nevelés, képzés terén a gyámot sokrétű kötelezettség terhelte. A vonatkozó törvényi szakaszok ismertetése megítélésünk szerint azért bír különös jelentőséggel, mert a korábbi időszak szemléletmódjának megváltozása figyelhető meg. Más vélemények szerint, a gyakorlatot is figyelembe véve, legfeljebb némi hangsúlyeltolódás tapasztalható a korábbi időszakhoz képest. Arról van szó nevezetesen, hogy míg korábban kizárólag a vagyon fenntartása volt a gyám elsődleges feladata, egyre inkább jelentőséggel bírtak a gyámolt személyét védő rendelkezések is.

Elsősorban a gyám kötelessége volt, hogy a kiskorú vallásos és erkölcsös neveltetéséről, valamint a szellemi képességeinek és vagyoni viszonyainak megfelelő képzéséről gondoskodjon. Ha a kiskorút anyja magánál tartotta, a nő feladata volt mindezekről gondoskodni, míg a gyám felügyelte ezen tevékenységét. A tartás, nevelés, képzés kérdésében a gyám, valamint az anya és a nagyszülők, ezek hiányában más rokonok között egyetértést kívánt meg a törvény. Egyetértés hiányában, illetve ha a magállapodással a 16. életévét betöltött kiskorú nem értett volna egyet, szükséges volt a gyámhatóság jóváhagyása.

A kiskorú nevelése, iskoláztatása tekintetében a gyám kötelessége volt a kiskorú 3-6 éves koráig annak kiseddóvodába járatása. A Gyt. utal továbbá az 1868. évi XXXVIII. törvénycikkre, amely kimondta, hogy amennyiben a gyám a kiskorú otthon vagy magániskolában történő képzéséről nem gondoskodik, köteles nyilvános iskolába járatni. Ez 6-12 éves korig mindennapi iskolát, azt követően 15 éves korig ismétlődő iskolát jelentett. A további taníttatás lehetősége elsősorban a gyámolt vagyoni viszonyainak függvénye volt, de ha a gyámolt képességei ezt indokolták, a gyámnak lépéseket kellett tenni a törzsvagyon igénybevételére (ehhez gyámhatósági jóváhagyás szükséges), vagy a képzés költségeinek ösztöndíj vagy segély útján való fedezésére.

Gyakran előfordult, hogy a szegényebb sorsú gyámoltak csak szolgálatba lépéssel tudták magukat eltartani. Ilyenkor a gyám kötelezettsége volt annak ellenőrzése, hogy a vállalt szolgálat kapcsán a cselédtörvény rendelkezései érvényesüljenek, és a gyámolt erkölcsi veszélynek se legyen kitéve. A vállalt szolgálatból a kiskorú akarata ellenére nem volt elvonható, és a kiskorú általi szolgálat-elhagyáshoz is szükséges volt a gyám beleegyezése. Kivételt a cselédtörvény szolgálatot védő rendelkezései képeztek, pl. amikor a bánásmód miatt a kiskorú élete, testi épsége volt veszélyben, éhezették vagy súlyos betegség folytán vált képtelenné a szolgálat folytatására. A

¹⁴⁰ 40.662/1886. és 12.430/1891. IM rendeletek. Pusztai János: i.m. 452.p. és v.ö. Hattyuffy Dezső: A gyámhatósági közigazgatás kézikönyve. 230.p.

szolgálatba lépés megengedésében, és az ennek kapcsán felmerült vitás kérdésekben a korábban felsorolt rokoni körbe tartozó személyek között végső soron a gyámhatóság döntött.

A gyám a kiskorú testi épségét is köteles volt megőrizni. Ennek folytán rendelte el a törvény pl. a himlő elleni oltást, illetve más betegség kapcsán a gyógyíttatás kötelezettségét.

A fentebb felsoroltak gyakorlati érvényesülésének biztosítéka a gyám – évi számadással együtt esedékes, a kiskorú személyi viszonyait érintő – beszámolási kötelezettsége volt. A beszámoló, valamint a fentebbi kötelezettségek terén mulasztás elkövetése 100 forintig, míg a teljes „elhanyagolás” 200 forintig terjedő pénzbírsággal volt büntetendő. (Az utóbbi cselekmény a gyámságból való elmozdítással is járt.)¹⁴¹

c) Vagyonkezelés

A gyámolt vagyonának kezelése rendszerint a gyám feladata volt, bár a törvény állapított meg kivételeket. Ilyen volt az az eset, amikor az atya gyermeke vagyonának kezelésére külön gondnokot nevezett, vagy az örökgyógyó, hagyományozó vagy ajándékozó zárta ki a gyámot a vagyon kezeléséből.

A gyám a vagyont leltár mellett vette át. Az átvétel pontos körülményeit a törvény nem rögzítette, de a gyakorlatban célszerűnek mutatkozott a gyámi megerősítés illetve kirendelés foganatosításával egyidejűleg az azt végrehajtó gyámhatósági személy által, a gyám jelenlétében megvalósítani. A leltárba mind a gyám által kezelt, mind az árvapénztárban őrzött vagyont fel kellett venni.

A gyámolt vagyoni viszonyainak ilyen módon való áttekintését és a rokonok meghallgatását követően volt a gyámnak lehetősége – és ez egyben kötelessége is – javaslatot készíteni a személyi és vagyoni ügyekre nézve. A javaslat az örökösödési tárgyaláson a gyámhatóságnak jóváhagyás végett bemutatandó volt.

A gyám a leltár felvételével a vagyont kezelése alá vette. A vagyon teljes egészében azonban nem kerülhetett a gyám kezelésébe, a korábbi évszázadok tapasztalataiból okulva a törvény ugyanis számos korlátozó rendelkezést vezetett be. Ilyen, a gyámolt érdekét védő rendelkezés volt, hogy az ékszereket, „drágaságokat”, értékpapírokat, adósleveleket és más fontos okiratokat a gyámhatóságnak át kellett adni, amely azokat letétként őrizte. Az ékszerek és drágaságok tekintetében a gyámhatóság engedélyezhette, hogy a gyámnál maradjanak, ha a gyámolt általi használatról van szó. Kézpénzből a neveléshez, a gazdasági, üzleti tevékenység folytatásához, az adósságok törlesztéséhez nem szükséges fennmaradó összeget, valamint később, a hasznosítás eredményeképp kialakuló jövedelemfölösleget a gyámhatóságnak be kellett szolgáltatni. Ez utóbbi az évi számadással egyidejűleg volt esedékes, elmulasztása esetén a gyámot 8%-os kamat fizetésének kötelezettsége terhelte.

A gyámolt egyéb vagyontárgyait, követeléseit is számos rendelkezés biztosította. A kinnlévő, illetve a nem biztosított követelések okiratokkal való bizonyítása, illetve biztosítása szükséges volt, a fentiek hiányában ugyanis a követelést fel kellett mondani. A nélkülözhetőnek minősített ingók köréről és értékesítéséről a gyám a szülőkkel és nagyszülőkkel, ”esetleg” más rokonokkal egyetértésben határozott. Egyetértés hiánya esetén a gyámhatóság döntött. A nélkülözhető ingó vagyon fogalmát illetően a törvényben nem találhatunk definíciót, de a gyakorlat által

¹⁴¹ Hattyuffy Dezső: A gyámhatósági közigazgatás kézikönyve. 234-239.p.

kimunkáltan rendszerint nem voltak nélkülözhetőek a kiskorú személyes használatára szolgáló tárgyak, a családi emlékek, ereklyének minősülő tárgyak, azon tárgyak, melyekhez a kiskorú „különös ragaszkodással viseltetik”, illetve amelyek megtartásáról az atya, a hagyományozó, vagy az ajándékozó rendelkezett.¹⁴²

A kiskorú ingatlanai kapcsán a Gyt. a termőképesség megőrzését szem előtt tartó hasznosítás kötelezettségét írja elő, ami hasznobérbe adás illetve házi kezelés útján történhetett. A hasznosítás rendszerinti módja a hasznobérbeadás volt. A legkedvezőbb hasznobér elérése érdekében a hasznobérbeadás nyilvános árverés vagy írásbeli ajánlat tétele útján történhetett. Az ügylet feltételeinek kialakításánál a gyámnak a szülőkkel vagy nagyszülőkkel, esetleg a rokonokkal kellett egyetértésre jutnia. A gyámhatóság előzetes hozzájárulása volt szükséges azonban a szabadkézből való hasznobérbeadáshoz. A gyakorlatban sok problémát idézett elő az a törvényi rendelkezés, amely szerint a hasznobérleti szerződés időtartama nem terjedhetett túl a gyámolt 24. életévének betöltésénél. Ilyen esetben az életkora folytán nagykorúvá váló gyámolt a szerződést megszüntethette. Abban az esetben, ha az ingatlan több kiskorú tulajdona volt és károsodás nélkül felosztani nem lehetett, a gyakorlatban a legfiatalabb gyámolt életkorát vették figyelembe.

Az ingatlan hasznosításának másik módja a házi kezelés volt, amit gyámhatósági hozzájárulás nélkül is megvalósíthattak, ha rendelkezésre álltak az ehhez szükséges gazdasági eszközök, vagy a gyámolt életkora miatti rövid szerződési időtartam nem volt vonzó a szerződési partnerek számára. Ha azonban kétszeri árverésen sem jelentkezett alkalmas bérlő vagy az ingatlan tulajdonságai nem tették lehetővé az értékcsökkenés nélküli hasznobérbeadást, akkor a házi kezelés már gyámhatósági jóváhagyáshoz volt kötve.

A gyám az épületeket köteles volt tűzkár ellen biztosítani, ugyanis a vagyon állagának fenntartásáért is felelt.

A teljesség kedvéért jegyezzük meg, hogy vagyontalan gyámolt esetén a vagyon kezelése, mint gyámi kötelesség természetesen nem jött szóba, más kötelezettség lépett a helyébe. Ilyenkor a gyám kötelessége a gyámolt eltartásáról való gondoskodás rokonok, jötevők által, vagy állami vagy magán alapítású árvaházakba való felvétellel.¹⁴³

6.A gyám kötelezettségei a számadással, pénzkezeléssel kapcsolatban

A Gyt. alkotói a számadásnak különös jelentőséget tulajdonítottak, jelzi ezt az is, hogy a számadásra vonatkozó szabályokat nem a gyám jogait és kötelességeit tárgyaló fejezeten belül találjuk, hanem külön fejezetben.

A gyám a vagyont a számadás kötelezettsége mellett kezelte, még akkor is, ha az örökgyógyó vagy a hagyományozó felmentette ezen kötelezettség alól. A törvény kivételként fogalmazta meg az anyát, mint természetes és törvényes gyám vagyonkezelését újabb férjhezmeneteléig, valamint azt az esetet, amikor a vagyon csekély volta miatt a számadás helyett sokkal inkább annak ellenőrzéséről volt szó, hogy a vagyon jövedelme fejében a kiskorút megfelelően eltartották-e. Kivétel

¹⁴² Knorr Alajos: i.m. 105-109.p.

¹⁴³ Hattuyff Dezső: A gyámhatósági közigazgatás kézikönyve. 248-261.p.

képezhettek az általános számadási kötelezettséget kimondó szabály alól azok a rokonok is, akikre csak némely ingóság megőrzését bízták.¹⁴⁴

A jogalkotók tehát néhány kivételtől eltekintve általánossá tették a számadási kötelezettséget. Mindezek ellenére a gyakorlatban merőben más helyzet kialakulása volt megfigyelhető, miként azt *Kohányi Gyula* beszámolójában olvashatjuk. Szerinte a kogens törvényi rendelkezés folytán a gyámhatóságnak a kirendelő vagy megerősítő okiratban nem kellett volna külön nevesíteni a számadás kötelezettségét. A gyakorlatban mégis az a helyzet vált elterjedtté, hogy a gyámhatóság csak a gyámok kisebb hányadát kötelezte a számadás évi beterjesztésére, nagyobb részüknél a törvényi mentesség esetein kívül is eltekintett az ellenőrzéstől. Ennek oka a gyámhatóságok leterheltsége lehetett, de szerinte ez nem mentesítette a gyámokat a felelősség alól.¹⁴⁵ Álláspontunk szerint sem.

Az évente készítendő számadás alapját a korábbi leltár képezte, ennek alapján két példányban az új letárt is be kellett nyújtani. Tételesen fel kellett tüntetni és okiratokkal bizonyítani a bevételeket és kiadásokat; végül a számadáshoz volt csatolandó a – korábban már említett – gyámolt személyes ügyeire vonatkozó jelentés is. A törvény alkotói figyelembe vették azt is, hogy nem minden gyám lett volna képes a számadás önálló elkészítésére, ezért lehetővé tették a szóbeli elszámolást is. Ez az előterjesztésre vonatkozó határidőn belül a községi közgyám vagy a jegyző előtt történhetett az okiratok átadása mellett. Az erről készült jegyzőkönyvet megküldték a gyámhatóságnak.

A számadás előterjesztésére a törvény kisebb számadásoknál a számadási év leteltét követő egy hónapot, nagyobbaknál két hónapot írt elő. A határidőt szükség esetén kettő illetve négy hónapra meg lehetett hosszabbítani. A számadás kisebb-nagyobb volta tekintetében a törvény nem adott pontos meghatározást, de egyet kell értenünk *Kohányi* megítélésével, hogy ez nem a kezelendő vagyon nagyságára, hanem a számadás egyszerűbb vagy bonyolultabb voltára vonatkozott.¹⁴⁶

A törvényi határidőt elmulasztó gyámot a gyámhatóság megidézte és tárgyalás útján kísérelte meg a számadás elkészítését. Ennek sikertelensége a gyám felfüggesztéséhez vagy elmozdításához vezetett. Ilyen esetben a gyámhatóság egyidejűleg az ideiglenesen kirendelt gyámot vagy a tiszti ügyészt utasította a felhívási per megindítására. A keresetben a gyámot a számadás előterjesztésére hívták fel. Ha a gyám eleget tett ennek, a per befejeződött és az eljárás a gyámhatóság előtt folytatódott tovább, ha nem, akkor a felhívó által előterjesztett követeléseket a bíróság érdemben vizsgálta és megállapította annak összecszerűségét. Sikkasztás vagy más bűncselekmény gyanúja esetén a gyámhatóság a büntetőbíróságot is értesítette. Mind a felhívási per, mind a bíróság értesítése biztosítás elrendelését tette lehetővé a gyámhatóság részéről a veszélyeztetett összeg erejéig.

A vizsgálat keretében a számadást a gyámhatóság először a számvevőnek, illetve ha jogi szempontú aggályok merültek fel, a tiszti ügyésznek adta ki. Lehetőséget kellett adni a gyámnak, hogy az általuk előterjesztett észrevételeket megtekintse, ezekre

¹⁴⁴ Kovács Gyula: *Árva- és gyámügyi szolgálat a községekben*. Bp., 1899. Országos Központi Községi Nyomda Rt. 20.p.

¹⁴⁵ *Kohányi Gyula: A gyám és a gondnok számadása. „Gyámügyi- és Gyermekevédelmi Közszolgálat”, VII. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam. Közzétette: Vitéz Keresztes Fischer Magyar Királyi titkos tanácsos belügyminiszter. Szerkesztette: Mártonffy Károly. Bp., 1943. Pécs Egyetemi Kiadó Nyomdaipari Rt. 562-563.p.*

¹⁴⁶ *Kohányi Gyula: i.m. 563.p.*

nyilatkozzon, csak ezt követően került sor a számvevő illetve az ügyész végső javaslatának elkészítésére. A gyámhatósági vizsgálat a vagyonkezelés jogszerűségére, célszerűségére, a takarékosági szempontok figyelembevételére is irányult. Az érdemi határozat eredménye a számadás helyessége esetén a felmentés volt, de kötelezhették a gyámot valamely összeg megfizetésére, cselekmény megtételére, vagy abbahagyására is.

„Gyömbér Péter dombegyházi lakos 1868. évi számadására végeztetett.

Jelen számadásba a múlt év végével maradt készpénz és kötvénymaradványok hiánytalanul átvétettek, mind a fedezeti, mind a követelési kimutatásban helyesen tüntették fel. A kamatok kiszámítása, s a számadás okmányolása elfogadható, ennél fogva a számadó jelen számadására nézve a további felelősség terhe alól a szokott óvások fenntartása mellett feloldható.

Kelt Csanád vm. árvaszékének Makón 1877. évi február hó 24. napján tartott teljes üléséből.”¹⁴⁷

(25/1872. Csanád vm. árvaszékének iratai 1877. 8-594. IV. B. 411.b.)

A fenti példánkban és számos más esetben¹⁴⁸ is jól megfigyelhető, hogy mekkora késedelem volt a számadások jóváhagyása terén. A 2-6 éves késés nem tett lehetővé hatékony ellenőrzést, hisz a vagyont nem megfelelően kezelő gyám ekkora akár az egész vagyont eltékozolhatta.

A probléma illusztrálására még egy példát idéznénk. Néhai Herczeg István apátfalvai lakos közgyám 1867. évre vonatkozó számadását – egy később már nem nevesített hiba miatt – a 67/875. sz. árvaszéki végzéssel elutasították. A számadási hibák folytán keletkezett hiányt tehát csak nyolc évvel később észlelték. Marasztalásra emiatt azonban nem került sor, csak a hiba „leírásba tételére”, arra is csak 1877-ben. (575/1877. Csanád vm. árvaszékének iratai 1877. 8-594. IV. B. 411.b.)

A törvény ugyanakkor a tisztességesen eljáró gyámok érdekeit is védte. A visszaélések megakadályozására a jogorvoslati lehetőség is biztosított volt: az elsőfokú határozat ellen a gyám fellebbezéssel, míg a jogerős határozat pénzfizetésre kötelező rendelkezései ellen, a kézbesítéstől számított 3 hónapon belül, bírói úton kereshetett orvoslást.

A gyám felmentése vagy elmozdítása esetén vagyon késlekedés nélkül történő átadása mellett, a rendes törvényi határidőn belül a számadást is köteles volt benyújtani.

Abban az esetben, ha a gyámság a gyámolt halála vagy önjogúvá válása miatt szűnt meg, a gyámhatóság már nem rendelkezett jogkörrel a számadások vizsgálatára. Ilyenkor az önjogú illetve jogutódai nyilatkoztak a számadás elfogadásáról. A nyilatkozattétel hat hónapon túl történő elmulasztása a hallgatás beleegyezés elvének érvényesülését jelentette – a gyámhatóság a felmentés jogerejével bírói bizonyítványt bocsátott ki. Hat hónapon belül előterjesztett kifogás esetén viszont a gyámhatóság – egyfajta közvetítő közegként – egyezséget kísérelt meg kieszközölni a felek között, ennek kudarca esetén azonban a feleket bírói útra utasította. Az önjogú vagy a

¹⁴⁷ Megjegyezzük, hogy a vizsgált irat ugyan a teljes ülés által hozott testületi döntést tartalmaz, de a testületi döntés arányai nincsenek feltüntetve.

¹⁴⁸ A 25/1872. ügyiratszámom iktatott 1872-ből, a 26/1872. ügyiratszámom iktatott 1870-ből, 27/1872. ügyiratszámom iktatott 1870-ből, a 99/1873. ügyiratszámom iktatott 1872-ből származó számadásokat mind csak 1877-ben bírálták el.

jogutód kártérítési igényét bíróság előtt érvényesíthette az egyezség meghíusulását megállapító gyámhatósági határozat kézbesítésétől (sikertelenség esetén ennek megkísérlésétől) számított egy éven belül, a gyámhatóság tagjai ellen pedig a perben hozott határozat jogerőre emelkedésétől számított egy éven belül. Bűncselekmény elkövetése kapcsán érvényesített kártérítési igény az adott bűncselekmény elévülési idejéhez igazodott. Számadást egyáltalán be nem nyújtó gyámmal szemben a gyámhatóságnak egyáltalán nem voltak hatósági eszközei, ilyenkor a kereseti igény elévülése a számadás be nem nyújtásáról szóló értesítéstől számított.¹⁴⁹

7. A rokonok szerepe Szokolay bírálata alapján

A gyámhatóság szervezetére vonatkozó szabályok előtt fontosnak tartjuk a Gyt. rokonokra vonatkozó rendelkezéseit bemutatni. A törvény egészét tekintve nem tekinthető túl jelentős fejezetnek, külön való tárgyalásának indokát a törvény és annak alkalmazása közötti jelentős eltérés adja. *Szokolay Leó* szerint¹⁵⁰ a rokonok szerepének megítélése egyike a legbonyolultabb és legveszélyesebb problémáknak egy gyámhatósági tisztviselő számára. Lássuk hát miben is rejlett e probléma?

A gyakorlatban a Gyt. rokonokra vonatkozó rendelkezései kevésbé érvényesültek. Ennek okát nem a gyámhatósági tisztviselők nem megfelelő eljárásában kell keresnünk, hanem a rokonok közömbösségében, abban, hogy sokkal inkább a gyámi tiszt terhes kötelessége, semmint a rokoni kapcsolat összetartó ereje motiválta őket.

Akkor azonban, ha pontosan meg akarjuk határozni, hogy mely személyi kört kellett a rokonok fogalma alatt értenünk, nem tudunk pontos meghatározást adni, a Gyt. ugyanis nem használt egységes definíciót a rokonokra - a kifejezés alatt más-más személyi kör volt értendő az egyes rendelkezéseknél.

A rokonokra vonatkozó VI. fejezet szerint a gyámoltnak – szülők, nagyszülők nemlétében vagy velük szembeni kizárási ok esetén – az országban tartózkodó negyedízig terjedő rokonok kérhették, hogy közreműködhessenek a gyámság alatt álló ügyei intézésénél. E körből a törvény által kizártak voltak azok, akik a gyámságból kizártak, bizonyos bűncselekményeket követtek el, vagy a gyámolttal peres vagy vitás viszonyban álltak. Túlzottan tág rokoni kör esetén a rokonok egymás közül legfeljebb négy tagot választhattak, ők érintkeztek a gyámmal. Rokonok hiányában a községi közgyám javaslatára lehetőség volt a rokonoknak olyan férfivel történő helyettesítésére, aki a gyámolt családjával jó viszonyban volt. Ennek hiánya esetén a rokonok jogainak gyakorlására a községi közgyám volt jogosult. A gyakorlatot jól ismerő *Szokolay* szerint ebben a többlépcsős szabályozásban nem lehet – felületes szemlélőként – alapos, átgondolt szabályozásra következtetnünk. Sokkal inkább merev, a gyakorlatot kevésbé figyelembe vevőre, ugyanis a rokonok közönye folytán alig került sor ezen szakasz alkalmazására, és hiba volt a közgyám újabb – jelentős diplomáciai érzéket igénylő – feladattal való leterhelése is, hangsúlyozta *Szokolay*. Nem volt kialakult gyakorlat a tekintetben

¹⁴⁹ Hattyuffy Dezső: A gyámhatósági közigazgatás kézikönyve. 267-279.p. és v.ö. Knorr Alajos: i.m. 121-158.p.

¹⁵⁰ *Szokolay Leó*: A rokonok szerepe a gyámhatósági eljárásban. „Gyámügyi- és Gyermekvédelmi Közszolgálat”, VII. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam. Közzétette: Vitéz Keresztes Fischer Magyar Királyi titkos tanácsos belügyminiszter. Szerkesztette: Mártonffy Károly. Bp., 1943. Pécs Egyetemi Kiadó Nyomdaipari Rt. 519-526.p.

sem, hogy milyen időtartamú belföldön tartózkodást követelhet meg a gyámhatóság. Például a külföldön élő, de a temetésre hazalátogató rokon követelhet-e a gyámolt ügyeibe való beleszólást? A törvény ezen pontatlanságai megítélésünk szerint jelentőséggel bírtak, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy ezen rokoni kör bizonyos esetekben a gyámhatósági jóváhagyást pótolta, tehát gyámhatósági funkciót váltott ki. Nem volt szükség gyámhatósági jóváhagyásra a rokonok beleegyezése esetén például a gyámolt tartása, nevelése, képzése, az ingóságok eladása tárgyában, a vagyonnevelés módjának meghatározásában felmerült kérdések kapcsán. A gyakorlatban ez a rendelkezés sem „vált be”. A rokonok rendszerint nem kívántak részt venni az ügyek intézésében, ha pedig igen, akkor inkább hátráltatták, semmint segítették az ügy lefolyását.

A rokonok szűkebb körével találkozhatunk a törvényes gyámságra jogosultak meghatározásánál. Erre ugyanis csak férfirokon, az elsőfokú unokatestvérig bezárólag tarthatott igényt.

A Gyt. a nagykorúsítás és az atyai hatalom megszüntetése kapcsán pedig a legközelebbi oldalrokonokról beszél. Az ilyen eljárásokban meghallgatandók pontos körét a törvény szintén nem határozta meg, de a gyakorlatban a gyámhatóságok itt a gyámolt testvéreit, valamint a gyámolt szüleinek a testvéreit hallgatták meg.

Az egységes, vagy legalább pontos rokon-fogalom hiánya megnehezítette a gyámhatóság eljárását, hisz maga a hatóság sem tudta, hogy a szabályszerűséghez mely személyi kör bevonása lett volna szükséges. Szokolay Leó tanulmányában pedig arra is rávilágított, hogy a Gyt. által segítőként megjelölt közeg feltételezése egy rendkívül tág, összetartó család ideáján alapult, amely azonban az esetek többségében csak nehézkessé, hosszadalmassá tette az eljárást.¹⁵¹

8. Nemzetközi jogi tárgyú rendelkezések a Gyt.-ben

a) Nemzetközi magánjogi rendelkezések

A Gyt. tartalmazott néhány alapvető, nemzetközi magánjogi tárgyú rendelkezést is arra az esetre, ha külföldi „elem” került volna a jogviszonyba.

a/1. A magyar honosságú személyekre vonatkozó rendelkezések

A Gyt. rendelkezéseiben is érvényesült - a nemzetközi magánjogban a személyi állapot kapcsán irányadó elv - a *lex patriae* (a honosság elve). Ha magyar honosságú személyre magyar gyámhatóság rendelt gyámságot, akkor – amennyiben nemzetközi szerződés vagy egyéb okok nem akadályozták – a gyámhatóság a gyámolt külföldön fekvő vagyona vonatkozásában is eljárhatott. A magyar honosságú gyámoltra vonatkozó magyar törvényt, csak magyar hatóság alkalmazhatta, ezért a gyámhatóság valamely külföldi hatóság javára nem mondhatott le erről a jogáról. Itt tehát a honosság elve teljes mértékben érvényesült, a gyámolt külföldön fekvő vagyonára is kiterjedt a magyar gyámhatóság jogköre.

¹⁵¹ Szokolay Leó: A rokonok szerepe a gyámhatósági eljárásban. Nemzetközi jogi vonatkozások a gyámügy terén. „Gyámügyi- és Gyermekvédelmi Közzolgálat”, VII. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam. Közzétette: Vitéz Keresztes Fischer Magyar Királyi titkos tanácsos belügyminiszter. Szerkesztette: Mártonffy Károly. Bp., 1943. Pécs Egyetemi Kiadó Nyomdaipari Rt. 544-545.p.

A magyar honosságú, de gyámság alatt külföldön álló kiskorú magyarországi vagyonára a magyar gyámhatóság külön gondnokot rendelhetett. Erre azért volt szükség, mert a külföldi gyámhatóság határozata belföldön nem volt végrehajtható és a magyar hatóság és a gyámolt között is csak így jött létre jogviszony, ami biztosította a magyar hatóság eljárásának lehetőségét, ha felmerült a vagyon védelmének szükségessége. Ebből a rendelkezésből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a Gyt. kivételesen elismerte a *lex domicilii* (a lakóhely elve) alapján a külföldi gyámhatóságnak azt a jogát, hogy magyar honosságú személynek gyámot rendeljen, de a Magyarországon lévő vagyon vonatkozásában a *lex patriae* és a *lex rei sitae* (a vagyon fekvésének a helye) együttes alkalmazásával csak a magyar hatóság járhatott el. Az ily módon kirendelt gondnok a magyar gyámhatóság felügyelete alatt állt, és a Gyt. rendelkezései szerint, a törvényben meghatározott felelősség mellett járt el.

a/2. A külföldi honosságú személyekre vonatkozó rendelkezések

A külföldön gyámság alatt álló magyarországi ingó vagy ingatlan vagyonára – amennyiben nemzetközi szerződés másként nem rendelkezett – a magyar gyámhatóság rendelt gondnokot. A vagyon vonatkozásában tehát a *lex rei sitae* volt az irányadó. Nemzetközi szerződés a századforduló időszakában Hattuyffy forrásai szerint például Franciaországgal, Oroszországgal, Szerbiával, az Észak-Amerikai Egyesült Államokkal állt fenn.¹⁵²

Külön rendelkezést tartalmazott a Gyt. a külföldi személy által hátrahagyott kiskorú vonatkozásában. Itt már egyértelműen a *lex patriae* volt a főszabály, de az érintett érdekeinek védelme érdekében a magyar gyámhatóság ideiglenes gyámot rendelhetett a külföldi kiskorúnak. Ez a jog a magyar gyámhatóságot csak akkor illette meg, ha a kiskorú saját államának hatóságai még nem léptek fel, illetve erről a magyar hatóság hivatalos úton vagy egyébként tudomást nem szerzett.

Megjegyezzük, hogy a most közölnél részletesebb szabályokat tartalmazott az 1911. évi XXIII. törvénycikkkel becikkelyezett, Hágában aláírt nemzetközi egyezmény, amelyet a későbbiekben még ismertetni fogunk.¹⁵³

a/3. A Hágai Egyezmény kihirdetése és annak hatásai

Hazánk az 1911. évi XXIII. törvénycikkkel hirdette ki az 1902-ben, Hágában elfogadott, kiskorúak gyámságáról szóló nemzetközi egyezményt. Az egyezmény főszabálynak a *lex patriae* érvényesülését tekintette azzal, hogy kimondta: a kiskorú gyámságát a hazai törvény szabályozza. Ha a kiskorú rendes tartózkodási helye külföldön volt, és a hazai törvény nem tartalmazott erre rendelkezést, szubszidiáriusan belépett a *lex domicilii*. Elsődlegesen a diplomáciai vagy a konzuli tisztviselő feladata volt a gyámság szervezéséről gondoskodni, de ha erre felhatalmazást nem kapott, a tartózkodási hely szerinti törvény volt az irányadó. A kiskorú személyi állapotának különböző országokbeli egységes megítélése érdekében - bárki is rendelte a gyámot - a gyámrendelés okai, valamint a gyámság kezdete és vége tekintetében a kiskorú hazai törvénye volt az irányadó. Ezzel a rendelkezéssel

¹⁵² Hattuyffy Dezső: A gyámhatósági közigazgatás kézikönyve. 213-214.p.

¹⁵³ Szokolay Leó: Nemzetközi jogi vonatkozások a gyámügy terén. 485-487.p.

például elkerülhető volt az, hogy az egyént az egyik államban kiskorúnak, a másikban pedig nagykorúnak tekintsék.

A tartózkodási hely hatóságai által elrendelt gyámság megszűnt, ha a hazai törvény szerinti gyámság „szervezésére” került sor. A megszűnés időpontját illetően annak az államnak a törvényei voltak az irányadók, amely szerint a gyámságot korábban „megszervezték”. A Gyt. nem tartalmazott rendelkezést a – hazai gyámhatóság által elrendelt, de a kiskorú hazai hatóságának gyámrendelése folytán megszűnt – gyámság megszűnésének időpontjára vonatkozóan, erre később a 7.568/1912. BM körrendelet volt az irányadó. Eszerint a magyar gyámhatóság hatásköre az új gyámság „szervezése” folytán szűnt meg. Ehhez persze szükséges volt a gyámság „szervezéséről” való tudomásszerzés, ezért az egyezmény értesítési kötelezettséget írt elő a gyámságot korábban „szervező” állam kormányainak irányában. Az említett körrendelet szerint az értesítést Magyarországon a belügyminiszterhez kellett intézni. Az egyezmény a gyámsági ügyvitel egységessége érdekében kiterjesztette azt a kiskorú személyére és a (azok fekvésétől függetlenül) javaira is. Kivételt csak azok az ingatlanok képezhettek, melyek a fekvésük helyének törvénye szerint különleges birtokrendszer alá estek. Magyarországon ilyenek voltak a hitbizományi birtokok, és Szokolay Leó szerint ide kell sorolnunk a vitézi telkeket is.

Fontosnak tartjuk kiemelni, hogy az egyezményt főszabály szerint csak akkor kellett alkalmazni, ha olyan kiskorú gyámságáról volt szó, aki a szerződő államok valamelyikének polgára volt, vagy rendes tartózkodási helye a szerződő államok valamelyikében volt. Kivételesen azonban a szerződő államok területén ideiglenesen tartózkodó kiskorú érdekében is eljárhattak a helyi hatóságok, ha a kiskorú érdekeinek védelme sürgős intézkedést igényelt. Ha ilyen kiskorú kapcsán felmerült a gyámrendelés szükségessége, a hatóságok a kiskorú hazai államát is értesíteni tartoztak. Megjegyezzük, hogy a sürgős intézkedések megtételére való felhatalmazás mindkét világháború időszakában rendkívüli jelentőségre tett szert. Szokolay szerint gyakori volt, hogy a rendkívüli élethelyzetbe került kiskorúak védelmében a belügyminiszter az egyezmény és a végrehajtási rendelet szövegét kiterjesztően értelmezve adott utasítást valamely alsóbb fokú gyámhatósági szervnek.¹⁵⁴

Az 1877. évi XX. törvénycikk elemzése kapcsán már felmerült a nemzetközi eljárásjogi rendelkezések témája. Az itt felmerülő alapvető probléma továbbra is fennállt, nevezetesen, hogy míg a gyámügyi eljáráshoz kapcsolódó hatáskör hazánkban közigazgatási hatóságokhoz volt telepítve, Európa más államaiban többnyire bíróságokhoz került. A különbségek miatt a kétoldalú vagy multilaterális nemzetközi egyezményekben magyar részről azt is mindig rögzítették, hogy a magánjogi jellegű ügyekre vonatkozó polgári jogsegély kiterjed a gyámhatóságági jogsegélyre is.¹⁵⁵

¹⁵⁴ Szokolay Leó: Nemzetközi jogi vonatkozások a gyámügy terén. 487-492.p.

¹⁵⁵ Példaként említhetjük a polgári eljárásra vonatkozó 1905-ös Hágai Egyezményt, az Ausztriával kötött, 1914. évi XLII. törvénycikkkel kihirdetett végrehajtási jogsegély egyezményt, vagy az 1940-es magyar-német egyezményt. Szokolay Leó: Nemzetközi jogi vonatkozások a gyámügy terén. 503.p.

b) Nemzetközi eljárásjogi rendelkezések

A Gyt. csupán két általános rendelkezést tartalmazott a témában. Az egyik szerint a gyámhatóság határozatainak külföldön való végrehajtásához – más egyezség hiányában – a belügyminiszterhez fordult, és a belügyminiszter útján jutottak el hozzá a külföldi határozatok is. Külföldi ország gyámhatóságának határozatát a magyar gyámhatóság csak akkor hajthatta végre, ha a végrehajtás a Gyt. rendelkezései szerint a hatáskörébe tartozott és csak akkor volt köteles erre, ha a végrehajtás tekintetében a két ország között viszonyosság állt fenn. Sipócz László ezt azzal egészítette ki, hogy ha a külföldi állam megkeresése közbenső cselekményekre (kézbesítés, felvilágosítás, szemle kérése), és nem az érdemi határozat végrehajtására irányult, akkor a magyar gyámhatóság csak akkor utasíthatta vissza ezt, ha illetéktelen volt az ügyben.¹⁵⁶

III. Szervezeti, eljárási szabályok

1. A gyámhatóság szervezete

A törvény szerint a gyámhatóság legfőbb feladata a gyámoltak és gondnokoltak szellemi és anyagi érdekeinek a megóvása és az előmozdítása volt. Ezt a tömondatot sajátos módon bontotta ki Papp Sándor: „Közismert... tény, hogy a jövőre hatni csak az, s csak azokkal az eszközökkel tud, aki a fiatalok – tehát kiskorúak – érdekeit felismeri, azokat megvédeni tudja és azokat irányítani is képes. Ha ezt az elgondolást s vezérelvet az előbb említett törvényi hely szavaival egybevetjük, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a gyámhatóságnak feladata és működési területe szinte kimeríthetetlen és meghatározhatatlan, sőt annyira szerteágazó bizonytalan valami, hogy azt annak céljait megvalósítani még a jelen szerény szervezetnél nagyobb szervezettel sem lehetne.”¹⁵⁷

Ezt az előbb idézett szerző szerint lehetetlen, mindenesetre rendkívül sokrétű feladatot elsőkön a törvényhatóságok és a rendezett tanácsú városok, kivételképpen pedig a községek árvaszékei látták el. Felsőbb fokon a törvényhatósági bizottság, a közigazgatási bizottság, végső soron pedig a belügyminiszter járt el. Az utóbbiakra vonatkozó részletes szabályok később kerülnek kifejtésre. A gyámügyek tehát a közigazgatási szervezetrendszer kezében voltak, bírósági hatáskörrel ennek kapcsán csak néhány alább említett esetben beszélhetünk.

Valamennyi árvaszék, függetlenül attól, hogy törvényhatóság, rendezett tanácsú város, vagy község árvaszéke volt, egyenlő rangú elsőfokú hatóságnak minősült, köztük alá-fölérendeltség nem volt. A törvény által hozzá utalt ügyekben saját felelőssége mellett, önállóan járt el. Az önállóság azt jelentette, hogy köteles volt ugyan betartani a felettes szervek törvény felhatalmazása alapján kiadott rendeleteit és utasításait, de az egyes ügyek intézésénél már saját meggyőződése szerint alkalmazhatta ezeket, s nem volt kötve a felsőbb szervek korábbi elvi jellegű döntéseikhez. Hangsúlyozzuk ugyanakkor, hogy mindez nem foglalta magában az

¹⁵⁶ Szokolay Leó: Nemzetközi jogi vonatkozások a gyámügy terén. 502.p.

¹⁵⁷ Papp Sándor: Gyakorlati kérdések a gyámügyi igazgatás köréből. „Gyámügyi - és Gyermekvédelmi Közszolgálat”, VII. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam. Közzétette: Vitéz Keresztes Fischer Magyar Királyi titkos tanácsos belügyminiszter. Szerkesztette: Mártonffy Károly. Bp., 1943. Pécs Egyetemi Kiadó Nyomdaipari Rt. 273.p.

önkényesség lehetőségét, azaz az ilyen elvi állásponttól való eltérés is csak megfelelő jogi indokokra való hivatkozással történhetett. Fontos kiemelni azt is, hogy az árvaszék tisztikara a törvényhatóság, a város, illetve a község tisztviselői körébe tartozott, így az előléptetés, javadalmazás, fegyelmi felelősség tekintetében nem külön szabályok, hanem az előbbiekre érvényes jogszabályok voltak alkalmazandóak.¹⁵⁸

2. Az árvaszék testületi jellegének megszüntetése

Az 1923. évi XXXV. törvénycikk 13. §-ában rögzített felhatalmazás alapján kiadott 7740/1923. ME sz. rendelet fontos változtatást eszközölt: megszüntette az árvaszék testületi jellegét. A korábban kifejtett döntéshozatali mechanizmus alapjaiban megváltozott, ugyanis ettől kezdve az árvaszéki ülnökök az egyes konkrét ügyekben önállóan, saját felelősségükre határoztak, önálló kiadmányozási joggal jártak el. A rendelet az árvaszék elnökének felülvizsgálati jogot biztosított. Ennek érdekében az ülnök valamennyi érdemi határozatát köteles volt a kiadmányozás előtt az elnök elé terjeszteni, és ha véleménye a tisztí ügyészétől eltért, azt külön is jelezni. Ha az elnök a döntésben foglaltakkal egyetértett, a láttamozást követően visszajutatta azt az ülnöknek. Lehetősége volt azonban arra, hogy az iratra feljegyezze az észrevételeit és követelje az ügy másodfokú hatósághoz való felterjesztését. E két utóbbi jogkör független volt egymástól. Az ülnök az elnöki észrevételtől függetlenül fenntarthatta eredeti álláspontját, nem volt köteles annak megváltoztatására. A másodfokú hatósághoz való felterjesztés a felek általi fellebbezéssel azonos hatályú volt, a határozat végrehajtásának a másodfokú elbírálásig azonban kifejezett ülnöki rendelkezés esetén sem volt helye.

Továbbra is a teljes ülés hatáskörébe tartozott a gyámpénztári kölcsönök megszavazása, a szakértők kirendelése, az árvaszék kirendelt közegeinek eljárása kapcsán felmerült kérdések megvitatása.¹⁵⁹

3. A gyámhatóság illetékessége

A gyámhatóság illetékességét a gyámolt községi illetősége határozta meg. A községi illetőség részletes szabályait az 1886. évi XXII. törvénycikk tartalmazta, magában a gyámtörvényben nem részletezték ezt. A gyámhatóság illetékessége azzal, hogy a gyámolt másik hatóság illetékességi területére költözött, nem szűnt meg. Ezzel azonban nehezebbé vált az ügyek hatékony intézése, ezért a gyámolt, a gyám, vagy a rokonok kérhették az illetőség átruházását, az állandó tartózkodási hely szerinti gyámhatóságra. A gyámhatóság az illetékességet hivatalból is igényelhetette, ha a gyámot vagyonának legnagyobb része a területén feküdt. Az igényt a

¹⁵⁸ Hattyuffy Dezső: A gyámügyi igazgatás kézikönyve. Pannonia Könyvnyomda. Győr, 1912. 31-32.p.

¹⁵⁹ Szalóky Kálmán: Az árvaszéki határozatok. „Gyámügyi - és Gyermekvédelmi Közszolgálat”, VII. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam. Közzétette: Vitéz Keresztes Fischer Magyar Királyi titkos tanácsos belügyminiszter. Szerkesztette: Mártonffy Károly. Bp., 1943. Pécs Egyetemi Kiadó Nyomdaipari Rt. 467-468.p.

belügyminiszter bírálta el. Halaszthatatlan intézkedéseket az illetékességgel nem rendelkező gyámhatóság is megtehetett a területén tartózkodó gyámolt védelmében, az illetékes szerv fellépéséig. A halasztást nem tűrő intézkedés tartalmát a törvény még exemplifikatív jelleggel sem határozta meg, a gyakorlat azonban ilyennek tekintette például a házassághoz a beleegyezés megadását, gondnok kirendelését, a gyámolt tartásáról való intézkedést.

Az illetékességét minden gyámhatóság hivatalból vizsgálta. Vita esetén, ha az érintett hatóságok egymás között dönteni nem tudtak, ugyanazon törvényhatóság területén fekvő gyámhatóság esetén a közigazgatási bizottságot, különböző törvényhatóságok területén fekvő gyámhatóságok esetén a belügyminisztert illette meg a döntés.¹⁶⁰

4. A községek szerepe gyámügyekben

A községek gyámügyekben való részvétele azon az elven alapult, hogy a község állt legközelebb azon személyekhez, akik kapcsán az intézkedés szükségessége fölmerült. A Gyt. rendelkezései nyomán a községek között egy elhatárolást tehetünk.

Egyrészt minden község köteles volt a következő feladatok ellátására:

- részt venni az örökösödési eljárás megindításában és lefolytatásában,
- felügyelni és ellenőrizni a gyámoltak és gondnokoltak személyi és vagyoni ügyeit,
- a gyámhatóság felhívására véleményt mondani a gyámoltat érintő kérdésben,
- végrehajtani az árvaszék határozatait,
- gondoskodni a vagyontalan árvák ellátásáról és képzéséről.

A községek ezen teendőik ellátása kapcsán a szolgabíró felügyelete alatt álltak. A törvény azonban lehetővé tette az ellenőrzési jogkör más törvényhatósági megbízottakra való átruházását akár egyes községek, akár az egész járás vonatkozásában.

Másrészt a községek egy jóval szűkebb körének – a szellemi és anyagi feltételek megléte esetén – a belügyminiszter gyámhatósági jogkör gyakorlását engedélyezhette. Abban az esetben, ha a község képes volt a számadásokat elkészíteni, biztosítékot nyújtani az árvapénzek megkárosítása ellen és biztosítani a nagykorúvá vált gyámolt járandóságainak kiadását, akkor a belügyminiszter a vagyonkezelés jogával is felruházhatta. A községek tehát ezen engedély alapján árvaszéket tarthattak fenn, és gyámpénztárban kezelhették a gyámoltak értékeit. (A két engedély megadása azonban nem járt szükségképpen együtt.)

A községi árvaszékre a rendezett tanácsú város árvaszékére vonatkozó rendelkezések voltak az irányadóak, azzal az eltéréssel, hogy a község árvaszékének elsőfokú határozata ellen nem a vármegyei árvaszékhez, hanem a vármegyei közigazgatási bizottság gyámügyi fellebbviteli küldöttségéhez lehetett fellebbezni. (A harmadfokú elintézés itt is a belügyminiszter hatáskörébe tartozott.) A másik eltérés az volt, hogy a községi árvaszék elnökeként eljáró községi bíróval szemben

¹⁶⁰ Hattyuffy Dezső: A gyámügyi igazgatás kézikönyve.: 32-36.p.

nem voltak érvényesítendőek a polgármesterrel szemben támasztott követelmények (ez utóbbi volt ui. rendezett tanácsú város árvaszékének elnöke).¹⁶¹

A község a gyámügyekkel kapcsolatos teendőit közegei által valósította meg. Ezen közegek: a községi előljáróság, a községi jegyző és a községi közgyám voltak.

a) A községi előljáróság

A községi előljáróság a bíróból és helyetteséből, legalább két tanácstagból, a körjegyzőből, a körgyámból és a körorvosból állt. Az előljáróságot sokrétű feladat terhelt. A gyámhatóság megbízhatta az örökösödési tárgyalás vezetésével, például csak kiskorú leszármazó volt, vagy rendkívül csekély vagyon esetén. Feladatát képezte annak ellenőrzése, hogy a gyám a gyámolt vagyonát annak eltartására fordítja-e. Mindkét esetben gyámhatósági jogkörrel intézkedhetett az előljáróság a gyámhatóság által megállapított keretek között. Az örökösödési tárgyalással kapcsolatos jogkört az 1894. évi XVI. törvénycikk hatályon kívül helyezte.

A Gyt. elszórtan további teendőket ruházott az előljáróságra:

- Köteles volt gyámrendelés szükségességét, illetve kizáró okok felmerülését az árvaszéknek bejelenteni.
- Felügyelnie kellett a kiskorúak iskoláztatását. A mulasztó gyermek szülőjét, gyámját, gazdáját, meginteni, szükség esetén bírságot.
- Elhagyottnak tekintendő gyermeket gondozásba venni, elhelyezéséről haladéktalanul gondoskodni.

Az egyes törvényhatóságok szabályrendeletei a jogkört tovább bővítették: felügyelnie kellett a tűzkár elleni biztosítás meglétét, az adósságok törlesztését, a haszonbér behajtását, stb.

b) A községi (kör)jegyző

A községi jegyző feladata volt a Gyt. értelmében a haláleset felvétele, a hagyaték biztosításáról való gondoskodás, a leltározás, valamint javaslattétel a gyám személyére, ha nem volt nevezett gyám. A Gyt. ezen feladatok kapcsán a VI. fejezetre utalt, amelyet azonban a korábban is említett módon 1894-ben hatályon kívül helyeztek. Az új törvényi szabályozás lényeges változásokat nem hozott, csupán a leltározás vált az árvaszék eseti megbízásától függővé. A Gyt. szerint községi jegyző a közgyám után másodsorban volt köteles a számadásban járatlan gyámok szóbeli számadásánál eljárni.

c) A községi (kör) közgyám

A községek ezen közegének jelentőségét az jelzi, hogy a törvény kötelezővé tette a községek számára a közgyámok alkalmazását. A körközgyámi tisztség több kisközségek együttműködésének eredményeképp létrejött tisztség volt. Ilyenkor a közgyám a községek valamelyikében lakott és a községek fedezték a tisztséggel kapcsolatban felmerült költségeket. Az alkalmazás részleteit a közigazgatási bizottság határozta meg.

¹⁶¹ Hattyuffy Dezső: A gyámhatósági közigazgatás kézikönyve. 296-301.p.

A közgyámi tisztség választás útján volt betöltendő. A megbízatás három évre szólt. A választásra a közgyám esetén a község választópolgárai, körközgyám esetén az érintett községek képviselőtestületei voltak jogosultak. A tisztség jelentőségét széles körű összeférhetlenségi szabályok is erősítették. Ezek a községi elöljáróra vonatkozó összeférhetlenségi szabályokra való utalással lettek meghatározva.

Kizáró ok volt az alábbiak tekintetében: aki községi képviselővé nem volt választható, továbbá a lelkészek, a tanítók, állami és megyei tisztviselők és hivatalnokok, a gyámság és gondnokság viseléséből kizártak. Ugyanaz a személy nem tölthette be a községi (kör)közgyámi és a jegyzői tisztséget.

A közgyámot sokrétű feladat terhelte:

- nyilvántartotta a községbeli gyámoltakat és gondnokoltakat,
- felügyeletet gyakorolt a gyámok és gondnokok felett, mulasztás esetén jelentést tett a községnek vagy a gyámhatóságnak,
- a gyámrendelés szükségességének felmerültekor javaslatot tett annak személyére,
- a gyám kirendeléséig illetve működésének megkezdéséig helyettesítette azt,
- a korábban kifejtettek szerint a rokonokat is helyettesíthette,
- közvetítő szerepet töltött be a gyám és a szülők, nagyszülők és más rokonok között,
- közreműködött a leltározásnál (gyakran ügygondnoknak is kirendelték a kiskorú érdekeinek védelmére),
- felügyelt a községi jegyző által zár alá vett hagyatéokra (ezért nem láthatta el a két tisztséget ugyanaz a személy),
- a számadás készítésében járatlan gyámok szóbeli elszámolását jegyzőkönyvbe vette, és a községnek vagy a gyámhatóságnak bemutatta,
- ellátta továbbá mindazon teendőket, amelyet a törvény nem utalt más közeg hatáskörébe és amellyel a község vagy a gyámhatóság bízta meg. Például a gyámpénztárral rendelkező községekben pénztárnoki vagy ellenőri feladatokat ellátásával bízták meg.¹⁶²

5. Az árvaszék szervezete

Az árvaszék belső szervezetét részben a Gyt., részben az ügyrend, részben pedig a szabályrendeletek határozták meg. Az alapvető és konkrét szabályok a törvényben kerültek rögzítésre, míg a szervezetre és a működésre vonatkozó részletes szabályokat a 47046/1877. BM rendelet állapította meg. A rendelet számát csupán tájékoztatásul közöljük, az alábbiakban a törvényi szabályozást magyarázzuk.

A Gyt. rendelkezése szerint az árvaszéknek egy elnökből, legalább két ülnökből, egy jegyzőből és megfelelő számú segédszemélyzetből kellett állnia. Tagok voltak továbbá a törvényhatóságok és rendezett tanácsú városok ügyészei (szavazati jog nélkül) és a számvevő.

Az elnök személyére vonatkozóan elöljáróban annyit jegyeznénk meg, hogy a vármegyei törvényhatóságoknál az elnököt választották, a törvényhatósági

¹⁶² Hattyuffy Dezső: A gyámhatósági közigazgatás kézikönyve. 301-312.p.

városoknál rendszerint a polgármester töltötte be a tiszteket, míg a rendezett tanácsú városok vonatkozásában a törvény mondta ki, hogy az árvaszék elnöke a polgármester. Korábban már utaltunk rá, hogy a községi árvaszékekre vonatkozó utaló szabály alapján az árvaszék elnöke a községben a bíró volt.

A törvény lehetővé tette, hogy a törvényhatósági bizottságok, illetve a városok képviselőtestületei saját tagjaikból az ülnökök számával egyező számú személyt válasszanak, és szavazati joggal vegyenek részt az árvaszék ülésein.

A korábban már említett segédszemélyzethez tartozó személyek pontos körét a szabályrendeletek határozták meg. Ilyennek minősült többek között a nyilvántartások vezetője, az irattár vezetője, az iktatással, kiadással foglalkozó személy.

Az árvaszék határozatainak végrehajtói a szolgabíró, a községi előljáróság, az árvaszék kiküldött tagjai, törvényhatósági városokban a tanács erre kirendelt tagja, Budapesten a kerületi előljáróság voltak.

Az árvaszék szervezetének ezen áttekintést szolgáló bemutatását követően vizsgáljuk meg, az egyes főbb tisztségekre vonatkozó szabályokat.¹⁶³

a) Az árvaszéki elnök

Az árvaszék élén az elnök állt, akinek törvényhatóság árvaszéke esetén jogvégeztenek kellett lennie. Akadályoztatása esetén az előzőleg a közgyűlés által kijelölt ülnök helyettesítette. Az árvaszék rendes személyzete az elnök felügyelete alatt végezte tevékenységét, az ő utasításainak megfelelően járt el.

Az elnök felügyelt az árvaszéki eljárás és ügymenet gyorsaságára és pontosságára. Ennek keretében ő tartotta nyilván minden hivatalos cselekmény, beadvány, értesítés, jelentés határidejét, szükség esetén elnöki sürgetésre volt jogosult a késedelembe esők irányában. Jogosult és egyben köteles volt a felügyelete alá tartozó tisztviselők hivatalos könyveinek, kimutatásainak a megtekintésére, a felmerült hiányosságok orvoslásához szükséges intézkedések megtételére. Az elnök havonta volt köteles jelentést tenni az általa vezetett árvaszékhez tartozó ügyek állásáról, a felmerült nehézségekről a közigazgatási bizottságnak.

Az árvaszék eredetileg¹⁶⁴ testületi szervként járt el. Az elnök feladata volt az ügyek előadók közötti elosztása, az árvaszék tanácskozásainak vezetése, a határozatok kimondása, a kiadmányok szabályszerű kiállításának és a fellebbezésre vonatkozó rendelkezések megtartásának a felügyelete. Az üléseken szavazati joggal csak szavazategyenlőség esetén bírt. Az ügyrend a pártatlan eljárás érdekében kizárási szabályokat is megállapított az elnök vonatkozásában.

Nem vehetett részt olyan ügyek elintézésében:

- amelyekben saját személyénél fogva előny vagy hátrány érhetne,
- amelyekben felesége, jegyese, felmenő rokonai, leszármazói, negyedízig terjedő oldalrokonai, fogadott szülei vagy gyermekei, gyámoltja vagy gondnokoltja voltak érdekeltek,
- amelyekben, mint tanú, szakértő, képviselő vagy közbenjáró járt el,
- olyan személyek ügyeiben, akikkel vitás vagy peres viszonyban állt.

Az árvaszék testületi jellegéből adódóan ülésen kívül csak kivételes esetben lehetett eljárni: az elnök halaszthatatlan intézkedést igénylő esetekben elnöki utasítást adhatott, a következő ülésen azonban a testület elé kellett terjeszteni a problémát.

¹⁶³ Hattyuffy Dezső: A gyámhatósági közigazgatás kézikönyve. 312-316.p.

¹⁶⁴ Ezen helyzet megváltozásáról a törvény módosításainak részletezése kapcsán fogunk szót ejteni.

Az árvaszék külső kapcsolatait vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az elnök tagja volt a közigazgatási és a törvényhatósági bizottságnak; az előbbi keretében a gyámügyi fellebbezések tárgyalására kiküldött bizottságnak szavazati joggal nem bíró előadója is volt. Az elnök volt az, aki az árvaszékhez valamely bejelentéssel, panasszal fordulókcal a kapcsolatot tartotta, őket a szükséges tájékoztatással ellátta, a megfelelő közeghez utasította.¹⁶⁵

b) Az árvaszéki ülnök és a jegyző

A Gyt. szerint az árvaszéki ülnök és az őt helyettesítő vagy ülnöki teendőket ellátó jegyző voltak az árvaszék rendes előadói. Az előadó feladata volt a beérkezett ügyiratok naponta történő áttekintése, a sürgős elintézését igénylőknek az elnökhöz való beterjesztése. Az előadó az elnöki ügyelosztás következtében hozzá jutott ügygel köteles volt foglalkozni, de nem vehetett részt azon ügyek intézésében, amelyek kapcsán az elnöknél már ismertetett kizárási okok álltak fenn vele szemben. Az előadó feladata volt a neki kiosztott ügyek lényegének a tanácsülés elé terjesztése, a határozati javaslat elkészítése. A hozzá kerülő ügyekről pontos nyilvántartást kellett vezetnie.

A rendes feladatokon túlmenően szükség esetén a közgyűlés által kijelölt ülnök az elnök helyettesítésére volt jogosult. Az ülnök az elnökhöz hasonlóan a törvényhatósági bizottság szavazati joggal rendelkező, rendes tagja volt.

Az árvaszéki jegyző feladatai kettős jellegűek voltak. Ellátta a szoros értelemben vett jegyzői teendőket: vezette a tanácsülések jegyzőkönyveit, jegyzőkönyvbe foglalta az árvaszéknél személyesen megjelentek kérelmeit, aláírta a nem érdemi ügyekben hozott határozatokat.

Csanád vármegye árvaszékének iratai között a jegyző felelősségre vonására is találhatunk példát. Barczán Antal árvaszéki jegyző elmozdítására azért került sor, mert az árvaszéki jegyzőkönyvek elkészítésével

„jelentős hátralékban maradt. Bejelentjük, hogy hozzáértő tisztviselő bejelentése makulátlanul, 8 napon belül eszközöltetett.”

(300/1877. Csanád vm. árvaszékének iratai 1877. 8-594. IV. B. 411.b.)

Külön eseti megbízás folytán a korábbiakban említettek szerint előadói feladatokkal is megbízható volt, ebben az esetben a jegyzői teendőket a vármegyei rendes vagy tiszteletbeli aljegyzők egyike látta el. Hattyuffy azonban utal arra, hogy a jegyzők vonatkozásában rendkívüli leterheltség volt tapasztalható, ezért számos árvaszék gyakornokokat alkalmazott egyes szoros értelemben vett jegyzői feladat ellátására.¹⁶⁶

c) A tiszti ügyész

Tiszti ügyész csak ügyvédi oklevéllel rendelkező személy lehetett. Gyámügyekben kifejtett tevékenysége mellett „magánügyködést” is folytathatott, ha ez hivatali teendőinek ellátásában nem gátolta. A magánjellegű tevékenység folytatásától azonban a gyámhatóság mind a más hatóság előtt, mind az előtte folyó eljárás vonatkozásában eltilthatta. Az ügyész köteles volt az általa ellátott ügyekről rendszeres nyilvántartást vezetni. Az ügyész eljárása során felmerült készkiadások és

¹⁶⁵ Hattyuffy Dezső: A gyámhatósági közigazgatás kézikönyve. 317-323.p.

¹⁶⁶ Hattyuffy Dezső: A gyámhatósági közigazgatás kézikönyve. 323-326.p.

a munkadíj megtérítése tárgyában a Gyt. nem rendelkezett, erre nézve az egyes hatóságok szabályrendeleteiben található eltérő rendelkezések.

A tiszti ügyész gyámsági ügyekben kifejtett tevékenysége három irányban jelent meg.

A Gyt. kötelezően írta elő az ügyész véleményének kikérését peres ügyek kapcsán és a tágabb értelemben vett jogi kérdésekben, valamint a jogügyletek létesítésénél. Kiemelendő, hogy az iménti szabály kógens rendelkezésként jelent meg, de az ügyészi vélemény kikérésének elmaradása esetén a törvény nem tartalmazott olyan rendelkezést, amely szerint a gyámhatóság határozata így érvénytelenné vált volna. (Tehát egy *lex imperfecta*val van dolgunk.) A bírói gyakorlat azonban számos esetben szankcionálta ezt és megállapította az árvaszék kártérítési felelősségét a vélemény kikérésének elmaradása esetén.

Az ügyészi tevékenység második területe a törvények és szabályrendeletek megtartása felett való őrködés volt. A feladat ellátásához az árvaszék valamennyi érdemi határozata közlendő volt az ügyésszel. Fontos, hogy az ügyész által nem csak az elsőfokú, hanem a másodfokú határozatok is fellebbezhetőek voltak. Ezen szabály révén azonban – miként azt a belügyminiszter kijelentette – az árvaszék nem volt jogosult arra, hogy az ügyészt utasítsa a közigazgatási bizottság másodfokú, az ő határozatát megváltoztató, sérelmesnek vélt határozatának megtámadására. A fellebbezések benyújtásáról való döntés ugyanis kizárólagosan az ügyész jogkörébe tartozott, az árvaszék legfeljebb felhívhatta a figyelmét a jogsértésre.

A tiszti ügyész tevékenységének harmadik területe a gyámhatóság és a gyámoltak, gondnokoltak jogainak és érdekeinek az árvaszék megbízásából való védelme volt más hatóságok előtt. A gyámhatóság érdekeinek védelme főként a gyámpénztár hivatalból való képviselésében öltött testet. A gyámoltak és gondnokoltak érdekében való eljárás eseteit a törvény taxatíve nem határozta meg, a bírói gyakorlat a perekben a képviselőként való fellépésre elegendőnek tartotta a gyámhatósági meghatalmazás igazolását. Néhány nevesített esetet azonban megemlítenék. A tiszti ügyész volt köteles a felhívási pert a számadást be nem nyújtó gyám ellen benyújtani, a kiskorúság meghosszabbítása iránti, illetve ennek megszüntetésére, valamint az atyai hatalom megszüntetésének feloldására irányuló perben a kiskorú érdekeinek védelmét ellátni.¹⁶⁷

d) A számvevő

A Gyt. a számvevőről, mint az árvaszék szakközegéről beszélt. A számvevő tevékenysége több területet ölelt fel. A gyámhatóság a gyámok által benyújtott számadásokat a számvevőnek adta át megvizsgálás és véleménynyilvánítás végett. A számvevőnek lehetősége volt arra, hogy az általa előterjesztett véleményre tett észrevételeket megismerje, és ennek fényében tegye meg a végső javaslatát.

A számvevő hivatalból volt köteles az árvapénztári pénzkezelést ellenőrizni. Ennek keretében az árvapénztári naplót havonként, valamint az árvapénztári számadást és mérleget is köteles volt ellenőrizni, erről jelentést előterjeszteni.

¹⁶⁷ Hattyuffy Dezső: A gyámhatósági közigazgatás kézikönyve. 327-337.p.

Véleménynyilvánítás végett más kérdések is a számvevő elé voltak terjeszthetők, amennyiben a kérdés a számvevő területére tartozott.¹⁶⁸

6. Felsőbb fórumok a gyámhatósági szervezetben

a) A közigazgatási bizottság

Korábban már kifejtettük, hogy a gyámhatóságot elsőkön a törvényhatóságok, a rendezett tanácsú városok, kivételesen pedig a községek árvaszékei gyakorolták. A fellebbviteli fórumok sorában másodfokú fórumként a közigazgatási bizottság jelent meg. A közigazgatási bizottság saját hatáskörében:

- döntött a területén lévő községek, rendezett tanácsú városok és törvényhatóságok között felmerült illetékességi vitában,
- megtette a szükséges intézkedéseket a gyámhatóság és a közegei, valamint a gyámhatósági közegek és a községi eljárók között felmerült – fegyelmi eljárást nem igénylő – összeütközések kapcsán,
- eljár az árvaszéki tisztviselők fegyelmi ügyeiben,
- megvizsgálta az árvaszékek eljárása miatt hozzá benyújtott panaszokat,
- másodfokú fórumként felülvizsgálta az árvaszék törvényben meghatározott határozatait (pl.: a nagykorúsítást kimondó határozatot, azon árvaszéki határozatot, amely a vagyont nem kezelő gyámnak 1000 forintot meghaladó jutalmat állapított meg),
- határozott a hozzá tartozó fellebbezések kapcsán.

A közigazgatási bizottság a hatáskörébe tartozó ügyekben teljes ülésben járt el. Kivételt a fellebbezések képeztek, amelyeket a bizottság tagjaiból alakított fellebbviteli küldöttség bíralt el. A törvény szerint az árvaszék elnöke a közigazgatási bizottság rendes tagja volt, aki előadóként járt itt el. Különleges jogosítványa volt, hogy ha a közigazgatási bizottság határozatát törvénytelennek, sérelmesnek vagy károsnak tartotta, akkor fellebbezéssel élhetett, amit a belügyminiszter bíralt el 14 napon belül.

b) A törvényhatósági bizottság és a képviselőtestület

A törvényhatósági bizottság, illetve rendezett tanácsú városokban és nagyközségekben a képviselőtestület a gyámügyek vonatkozásában főként igazgatási jellegű és ellenőrzési, felügyeleti tevékenységet fejtett ki.

Fontos feladat volt a gyámügyekre vonatkozó szabályrendeletek megalkotása. A gyámügyek vonatkozásában részletszabályokat megállapító szabályrendeletekre a korábbiakban már többször utaltunk.

A teendők jelentős részét tette ki a tisztségviselők megválasztása, amely egyrészt az árvaszék tisztségviselőinek megválasztását jelentette. Gondoskodni kellett a körközyami tisztség betöltéséről, amennyiben valamely községben a tisztség betöltésére alkalmas egyént nem találtak. A feladat ebben az esetben a községek szövetkezésének elősegítése és a létrejött megállapodás foganatosítása volt. Megjegyezzük, hogy létszámhiány esetén a korábbiakban nevesített

¹⁶⁸ Hattyuffy Dezső: A gyámhatósági közigazgatás kézikönyve. 339-340.p.

tisztségviselőkön túlmenően a közigazgatási bizottság jogosult volt új állásokat is létrehozni és a posztot betöltő személyről határozni. A törvényhatóságok bizottsági közgyűlése választotta a törvényhatósági közigazgatási bizottság tagjait is. A törvényhatósági bizottság saját tagjaiból – ugyanolyan számban, mint az árvaszék rendes ülnökei – az árvaszék ülésein szavazati joggal résztvevő ülnököket is választott.

A korábban említett szabályrendelet-alkotási jogkör kiterjedt a gyámpénztár kezelésére vonatkozó szabályrendeletek megalkotására is. Ennek keretében kerültek meghatározásra például a kölcsönadás feltételei, a kamatláb, a pénztár kezelési jutaléka, stb. A bizottság köteles volt a kezelésében lévő, vagy felügyelete alatt álló pénztárakat ellenőrizni, a hozzá benyújtott jelentéseket megtárgyalni.

A törvényhatóságok és a képviselőtestületek előbbieken kifejtett feladataikat főként az alispán és a polgármester által gyakorolták. Ezen személyek az egyes ügyek elintézésére nézve nem bírtak beleszólási joggal, és a szorosabb értelemben vett ellenőrzés az árvaszéki elnök feladata volt. A felügyeleti jogkör keretében a tisztségviselők ellenőrzése, a fegyelmi vizsgálat elrendelése, és a vizsgálat eredményétől függően a felfüggesztés a testületi szervek hatáskörébe tartozott.

c) A belügyminiszter

A legmagasabb fokú gyámhatósági fórum a belügyminiszter volt. A feladatok ellátására a belügyminisztérium keretén belül külön árvaügyi osztályt szerveztek, amely egyrészt az árvaügy közigazgatási kérdéseivel, másrészt a határozatokkal foglalkozó alosztályokra bomlott.

A belügyminisztert megillető legfőbb felügyeleti és ellenőrzési jogkör valamennyi gyámhatóságra kiterjedt. Ennek keretében az általa kiküldött közeg által jogosult volt bármikor valamely árvaszék eljárásának, ügyvitelének, pénzkezelésének vizsgálatára, követelhetette felvilágosítás adását, iratok felterjesztését. A vizsgálat során feltárt szabálytalanságok orvoslása rendszerint rendeleti úton történt. Példaként hozhatjuk a 45000/1899. BM rendeletet, amely pontosan meghatározta az ellenőrzés gyakorlásához szükséges, felterjesztendő adatokat.

Az ellenőrzést, felügyeletet a belügyminiszter nemcsak közvetlenül, az általa kiküldött közeg útján, hanem közvetetten, a főispán útján is gyakorolta. Ennek alapjául az a rendelkezés szolgált, hogy a főispán évente legalább egyszer köteles volt a központi hivatalokat, azok eljárását és ügykezelését ellenőrizni és a tapasztalt hiányosságok megszüntetése iránt intézkedni. Az ellenőrzést szolgálta a számonkérő szék is. Itt a vármegyékben a rendes közgyűlések előtt, törvényhatóságokban évente kétszer ellenőrizték azokat a kimutatásokat, amely az egyes tisztségviselők vonatkozásában személyenként rögzítette az elintézett és az elintézetlen ügyeket (ezáltal hatékonyabbá válhatott a felelősségre vonás), az árvaszéki határidőnyilvántartás vezetését és hogy a központi árvapénztár vizsgálata megfelelően folyt-e le. A tapasztaltakról a főispán a belügyminiszternek tartozott jelentést tenni és a szükséges intézkedéseket megtenni.

A belügyminiszter gyámügyek kapcsán gyakorolt további jogosítványait részben a Gyt., részben más törvények tartalmazták. A jogosítványok kimerítő felsorolására azok sokasága és szétszórtsága miatt nem vállalkozhatunk, de néhány fontosabb kiemelésre kerül:

- Gyám csak a magyar állam területén állandó lakóhellyel rendelkező személy lehetett, de a belügyminiszteri jóváhagyás esetén külföldön lakó is.
- A nagyközségeket a belügyminiszter felruházhatta a gyámhatósági jogkör gyakorlásával, illetve árvapénztár működtetésével.
- Az árvaszékek ügyrendjét a belügyminiszter állapította meg rendeleti úton. Ő volt jogosult ennek módosítására is.
- A külön törvényhatóságok között felmerülő illetékességi vita esetén az illetékesség megállapítása, illetve a gyámhatóságnak azon az alapon való igénylése esetén, hogy a vagyon legnagyobb része a gyámhatóság területén fekszik, a döntés szintén a belügyminisztert illette meg.
- Az árvaszék határozata ellen másodfokon benyújtott fellebbezéseket és a közigazgatási bizottság gyámügyekben hozott bármely határozata elleni fellebbezést a belügyminiszter bírálta el.¹⁶⁹

IV. A gyámhatósági eljárás

1. Alapeljárás

Már a bevezetőben említettük, hogy a Gyt. anyagi jogi és eljárásjogi rendelkezéseket egyaránt tartalmazott. Az eljárási szabályok egyrészt elszórtan, szinte valamennyi anyagi jogi szabály mellett találhatóak voltak, másrészt csaknem kizárólag eljárási szabályokat tartalmazott a Gyt. második része. A következőkben elsősorban a gyámhatóság eljárására vonatkozó általános szabályok, átfogóbb összefüggések ismertetésére teszünk kísérletet, a korábbiakban ugyanis számos eljárási rendelkezést már kifejtettünk a hozzá kapcsolódó anyagi jogi szabály kapcsán.

A gyámhatóság eljárása során a vezérfonalat az a Gyámtörvénybeli rendelkezés adta, mely szerint a gyámhatóság legfőbb feladata a gyámoltak és gondnokoltak szellemi és anyagi érdekeinek a megóvása és az előmozdítása volt. A gyámhatóság nyilvánvalóan nem igazságszolgáltatási szerv, hanem elsősorban érdekvédelmet szolgáló szerv volt. Élesen kontrasztolva a kettő közötti különbséget, Szalóky Kálmán ezt úgy fogalmazta meg, hogy a gyámhatóság határozata nem a felek között fennálló vita igazságos eldöntését, hanem az ügyben érdekelt gyámolt érdekeinek megvédését szolgálta.¹⁷⁰ Az érdekvédelmi funkció érvényesülésének persze korlátját jelentette, hogy nem járhatott harmadik személy törvényben biztosított jogainak vagy a közérdeknek a sérelmével. Szitás Jenő tanulmányában¹⁷¹ azt is kimutatta, hogy az érdekvédelmet a középpontba helyezve a gyakorlat számos esetben kiterjesztően vagy éppen ellenkezően, megszorítóan értelmezte a törvény rendelkezéseit. Példaként hozta, hogy a gyámi tisztségből való felmentésnek csak a törvényben taxatív meghatározott okok alapján lett volna helye, de a gyakorlatban más fontos ok is alapot adhatott erre. A gyámolt érdekeinek a figyelembe vétele miatt nem ragaszkodtak szigorúan a Gyt. azon rendelkezéséhez sem, amely szerint a kiskorú

¹⁶⁹ Hattyuffy Dezső: A gyámhatósági közigazgatás kézikönyve. 433-446.p.

¹⁷⁰ Szalóky Kálmán: Az árvaszéki határozatok. „Gyámügyi - és Gyermekvédelmi Közszolgálat”, VII. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam. Közzétette: Vitéz Keresztes Fischer Magyar Királyi titkos tanácsos belügyminiszter. Szerkesztette: Mártonffy Károly. Bp., 1943. Pécs Egyetemi Kiadó Nyomdaipari Rt. 465.p.

¹⁷¹ Szitás Jenő: i.m. 394.p.

örökbeadása a vérszerinti hozzátartozók törvényes gyámságra jogosultságát nem szünteti meg. A törvény betűjét betartva eszerint az örökbefogadó szülők halála esetén a gyámság a vérszerinti nagyatyát illette volna meg, még akkor is, ha őt a gyámolt nem ismerte és nagy társadalmi különbségek választották el tőle. A gyakorlat tehát ezen alapelv-szerű rendelkezést figyelembe véve, eltért a törvény szövegétől.

A gyámhatóság eljárása során csak olyan vitás ügyekben járhatott el, amelyet valamely törvény vagy más jogszabály kifejezetten a hatáskörébe utalt. A gyámügyi eljárás kapcsán Szitás – akinek a neve később, a Valló-féle általános eljárási kódex tervezetének előkészítő munkálatai kapcsán is fölmerült – a polgári perekből is ismert alapelvszerű rendelkezésekről beszélt.

A kölcsönös meghallgatás elve, amely már az ókor óta¹⁷² elfogadott volt a peres eljárásokban, a gyámhatóság előtti eljárásban kötelező meghallgatásként jelent meg. A Gyt. szerint a 14. életévét betöltő kiskorú fontosabb személyi és vagyoni ügyei kapcsán meghallgatandó volt. Minthogy a rendelkezés a gyám jogait és kötelezettségeit tartalmazó fejezetben jelent meg, a meghallgatás a gyám kötelezettsége volt, de ennek elmulasztása esetén a gyámhatóság volt köteles meghallgatást eszközölni. Szitás a Kúria elvi döntése által is megerősítettnek látta a felfogást. A Kúria döntése szerint ugyanis az, hogy a kiskorú nyilatkozata döntő súllyal bírt-e a vagyoni viszonyok rendezésénél, csak a kiskorú meghallgatása után volt eldönthető, ezért a meghallgatás nem hagyható el. A szülők, nagyszülők és más rokonok vonatkozásában a Gyt. az egyes rendelkezéseknél más-más szabályt tartalmazott. Ezek jórészt már ismertetésre kerültek, ezért most nem térünk ki rájuk.¹⁷³

Az ügy érdemében való döntéshez a tényállás tisztázása szükséges. Ennek kapcsán két elv, a nyomozati elv és a rendelkezési elv érvényesülhet. A Gyt. az előbbit tette főszabállyá azáltal, hogy kimondta: a gyámhatóság az előforduló ügyekben a tényállás valóságának felderítésére nézve hivatalból tartozik intézkedni. Ennek alapján a gyámhatóság rendszerint kérelem hiányában is eljárhatott, illetve a kérelmen túlterjeszkedhetett. Érdekességképpen jegyezzük meg, hogy volt a hivatalból való eljárásnak egy különleges példája is a Gyt.-ben. A rendelkezés szerint az árvaszék kiskorúság meghosszabbítása iránt hozzá benyújtott keresetlevél kézhezvétele után köteles volt az ügy eldöntésére kiható bizonyítékokról, adatokról az eljáró törvényszéket tájékoztatni.

A nyomozati elv nem abszolút elvként érvényesült, a rendelkezési elv érvényesülésére hozhatjuk példaként, hogy nagykorúsításnak csak a kiskorú vagy törvényes képviselőjének kérelmére volt helye.¹⁷⁴

Az eljárási cselekmények alakjára vonatkozó szóbeliség illetve írásbeliség kapcsán röviden csak annyit jegyeznénk meg, hogy az elsőfokon eljáró gyámhatósági szerv, az árvaszék előtt mindkét elv, míg a fellebbviteli fórumok előtt tisztán az írásbeliség érvényesült. E tekintetben tehát a Gyt. nem hozott újítást. Ezen szabályok az ésszerűség folytán már korábban is érvényesültek.

A törvényesség garanciájaként került rögzítésre a nyilvánosság elve, amelyet azonban sajátos módon a felek érdekeire nézve Szitás sérelmesnek talált. A törvény

¹⁷² Ennek belátására elegendő, ha az ismert mondást idézzük: Audiatur et altera pars – Hallgattassék meg a másik fél is.

¹⁷³ Szitás Jenő: i.m. 395-402.p.

¹⁷⁴ Szitás Jenő: i.m. .404-409.p.

szerint az árvaszék az érdemi határozatokat ülésben, testületileg hozta, az ülései pedig nyilvánosak voltak. A gyámolt érdeke azt kívánta, hogy a körülményeket „a lehető legteljesebb bizalommal” tárják a hatóság elé, a nyilvánosság azonban épp ezt akadályozta meg. Lehetőség volt ugyan a nyilvánosság kizárására a jóhírnév védelme vagy az érdeksérelem megelőzése érdekében, de erről a tanácsnak még az ügy előadása előtt kellett döntenie, így Szitás szerint a szabályozás nem volt megfelelő. A problémát az árvaszék előtti eljárás vonatkozásában a törvény 1923-as módosítása kiküszöbölte, ugyanis megszűnt az árvaszék testületi jellege. A módosítás részleteit a későbbiekben fogjuk kifejteni.¹⁷⁵

A gyámhatóság döntései az ügy érdemében hozott határozat, valamint végzés formájában jelenhettek meg. (Már most megjegyezzük, hogy ezt a terminológiát az 1901. évi XX. törvénycikk megváltoztatta.) A felvilágosítás adása, kézbesítés elrendelése és más alárendelt cselekmények esetén az előadó a kiadmányi tervet az elnök elé terjesztette, és az az elnök általi átvizsgálást követően került a kiadóhoz. Az ügy érdemében az árvaszék tanácsulése testületileg határozott. (Korábban is utaltunk rá, hogy a századfordulót követő egyik legjelentősebb módosítás eredményeképpen a testületi jellegű határozathozatal megszűnt.) Az ülés idejét az elnök állapította meg, az ő feladata volt az ülés megnyitása és bezárása is. A megnyitást követően a sürgős jelzéssel ellátott ügyeket soron kívül, a többi ügyet pedig az iktatás sorrendjében terjesztette elő és véleményezte az ügy kijelölt előadója.

Az alábbi táblázatban egy 1878-as árvaszéki iktatókönyv adatait tüntettük fel.

¹⁷⁵ Szitás Jenő: i.m. 409-411.p.

Árvaszéki iktatókönyv
1878

A beadvány száma és előszáma	A példányok és mellékletek száma	A beadás napja, a hatóság vagy felek nevei és a tárgy rövid kivonata	A kiadás napja
901	1 db	A megyei közgyám féléves jelentése	1878. 12 /1.
907	2db	A megyei közgyám betérjeszti Bókai Antal dombegyházi lakosnak nagykorúsága miatt örökségének kiutalása iránti kérvénye	1878 .12/1.
969	11db	Árva Rozáli a fellebbezése a közigazgatási bizottsághoz ¹⁷⁶	1878.12/1.
981	6db	Szadován Tódor palotai lakos hagyatéki eljáróság betérjeszti	
982	5db	Nagy Mária - -	
983	8db	Major János - -	
984	4db		

(Forrás: Csongrád Megyei Levéltár. Csanád vármegye árvaszékének iratai.1877. 8-594. IV.B 411.b)

A tanács egésze általi megvitatást követően került sor a szavazásra. A határozat érvényességéhez az elnök és két rendes ülnök, vagy egy rendes ülnök és egy szavazati joggal bíró jegyző, mint helyettes ülnök, vagy egy kiküldött jelenléte volt szükséges. Az elnök csak szavazat-egyenlőség esetén rendelkezett szavazati joggal, ekkor az ő véleménye volt a döntő. A határozatot az elnök mondta ki, ezt követően a kérdést többé nem tárgyalhatták. A kiadmány –minthogy már elfogadott határozatról van szó – elkészítése az előadó feladata volt. Abban az esetben, ha a hozott határozat az előadó javaslatától eltért, a határozatot a következő ülésen a meghozatalában részt vevők (legalábbis azok többsége) előtt hitelesíttetni kellett. Az utolsó lépés itt is az elnök általi aláírás és a kiadóhivatalba küldés volt.¹⁷⁷

¹⁷⁶ A 969. sz. ügyiratnál a tárgy megjelölése pontatlan. Nem derül ki, hogy Árva Rozália milyen ügyben fellebbezett, kinek az érdekében, esetleg ő maga volt a kiskorú.

¹⁷⁷ Hattyuffy Dezső: A gyámhatósági közigazgatás kézikönyve. 368-372.p.

2. Jogorvoslati eljárás

a) A fellebbezés

A Gyt. az árvaszék sérelmes határozatai ellen az érdekeltek számára biztosította a fellebbezés lehetőségét. Határozatnak – a korábban kifejtettek szerint – a törvény az ügy érdemében hozott döntést nevezte, ebből következően a közbenső végzések ellen fellebbezésnek csak érdemi döntést magában foglaló határozat elleni fellebbezésben volt helye. Érdekeltként felléphetett egyrészt az, akinek jogát vagy más érdekét a döntés sértette, másrészt érdekeltnek tekintette a törvény azt is, akinek joga vagy kötelessége volt a gyámolt jogainak megvédése. Egy közigazgatási elvi határozat értelmében a meghatározott ügyek vonatkozásában cselekvőképességgel rendelkező kiskorú gyámolt is élhetett a fellebbezés jogával ezen ügyek kapcsán, ekkor azonban a gyámot nem illette meg a képviseleti jogából egyébként eredő fellebbezés joga. A gyámpénztári kölcsönök vonatkozásában a törvény további korlátozást vezetett be. Az ilyen kölcsön megszavazását magába foglaló határozat ellen csak a törvényben vagy szabályrendeletben foglaltak meg nem tartása esetén volt helye fellebbezésnek. Ilyenkor a tiszti ügyésznek kötelessége volt a fellebbezés benyújtása.

A fellebbezést a kézbesítést követő naptól számított 15 napon belül az elsőfokú határozatot hozó árvaszéknél vagy községnél kellett benyújtani. A fellebbezés benyújtása a határozat végrehajtására nézve felfüggesztő hatállyal bírt, de biztosítási intézkedések megtételét nem gátolta. Sajátos szabály, hogy ha a fellebbezésben az ügy érdemére vonatkozó, új körülményeket hoztak fel vagy a már korábban felhozott körülmények megváltozására hivatkoztak, a fellebbezés új előterjesztésnek volt tekinthető, aminek alapján új érdemi határozat volt hozható. Ha az elsőfokon eljáró hatóság a felhozott új körülmények alapján nem tartotta szükségesnek új határozat meghozatalát, vagy a meghozott új határozat nem felelt meg a fellebbező fél kérelmének, akkor a határozatot fel kellett terjeszteni a felsőbb gyámhatósághoz. A felterjesztés kötelezettsége fennállt akkor is, ha a fellebbező – új körülményekre való hivatkozás nélkül – sérelmesnek találta az elsőfokú határozatot. A felfolyamodványt az ügyre vonatkozó iratokkal együtt 8 napon belül kellett a felsőbb hatósághoz felterjeszteni.¹⁷⁸ A felsőbb hatóság az elsőfokon a község által hozott határozatok ellen benyújtott fellebbezés esetén, másodfokon a törvényhatósági árvaszék, harmadfokon a törvényhatósági közigazgatási bizottság volt. A rendezett tanácsú városok és a törvényhatóságok árvaszékeinek elsőfokon hozott határozatai elleni fellebbezéseket másodfokon a törvényhatósági közigazgatási bizottság, harmadfokon pedig a belügyminiszter bírálta el. A törvényhatósági közigazgatási bizottság összetételét tekintve a főispánból, mint elnökből, az alispánból, az árvaszék elnökéből, a tiszti ügyészből, a közigazgatási bizottság négy tagjából állt. Az árvaszéki elnök és a tiszti ügyész – már korábban mással összefüggésben jeleztük - nem rendelkeztek szavazati joggal. A fellebbezés tárgyalásakor az árvaszéki elnök volt az ügy előadója, kivételesen azonban az ügyész helyettesíthette. A határozatképességhez az elnökön kívül négy szavazati joggal rendelkező tag jelenléte volt szükséges, a döntéshez szótöbbség kellett.

¹⁷⁸ Megjegyezzük, hogy az itt használt és a következő lábjegyzetben feltüntetett forrás megítélésünk szerint elírás jellegű hiba folytán helyesbítésre szorult a 423. oldalon, amelyet Grünwald Béla A törvényhatósági közigazgatás kézikönyvének 223. oldala alapján meg is tettünk.

Gyámsági ügyekben a legfelsőbb fórum a belügyminiszter volt. A fellebbezéseket - amint az korábban is kifejtésre került - a minisztériumon belül az árvaügyi osztály, közelebbről a határozatokkal foglalkozó árvaügyi alosztály bírálta el.

b) A gyámhatósági határozatok bírói útra vitele

A Gyt. meghatározott esetekben lehetőségé tette, hogy a gyámhatóság határozatát sérelmesnek tartó fél bírói úton keressen orvoslást.

Abban az esetben, ha az örökhatóság örökösül vagy hagyományosul kiskorú gyermekét vagy unokáját nevezte, a vagyon hasznélvezőéül pedig a szülőt vagy nagyszülőt jelölte meg, akkor a vagyon jövedelmének legfeljebb egyharmadát kitevő összeget a kiskorú nevelésére és tartására kellett fordítani. A pontos összeget a gyámhatóság állapította meg, de ha a határozatot a szülő vagy a nagyszülő sérelmesnek találta, jogerőre emelkedéstől számított három hónapon belül bírósághoz fordulhatott.

Az atyai hatalom megszüntetését kimondó gyámhatósági határozatot sérelmesnek tartó atya szintén a jogerőre emelkedéstől számított három hónapon belül fordulhatott bírósághoz a sérelem orvoslására.

A számadás kapcsán már szó volt róla, hogy ha az árvaszék a gyámot valamely összeg fizetésére, cselekmény megtételére vagy abbahagyására kötelezte, fellebbezéssel élhetett. Ezen jogorvoslati lehetőség kimerítését követően volt lehetősége a számadónak – a jogerős határozat pénzfizetésre kötelező rendelkezései ellen három hónapon belül – bírói útra terelni az ügyet.

Külön kiemelendő, hogy az első két esetben a törvény ugyan jogerős határozatról beszélt, de nem írta elő a fellebbezési jog kimerítésének kötelezettségét, ezért elegendő volt, ha a fél bevárta a fellebbezési határidő lejártát, és az így jogerőre emelkedett határozatot támadta meg a bíróság előtt.

c) A hivatalból való felterjesztés

A törvény meghatározott esetekben a felsőbb gyámhatósági fórumoknak sajátos felülvizsgálati jogot biztosított. Ilyen esetben az elsőfokon eljáró szerv határozatának érvényességéhez szükséges volt, hogy a közigazgatási bizottság, vagy a közigazgatási bizottság és a belügyminiszter is felülvizsgálja azt. A felsőbb fórumhoz való felterjesztés nem csak a felülvizsgálatot szolgálta, ugyanis lehetséges volt a határozat megváltoztatása is. Tényleges reformatórius jogkörrel volt tehát szó.

A közigazgatási bizottsághoz való felterjesztés kötelezettsége állt fenn:

- ha a nagykorúsítás kapcsán a szülők, nagyszülők, ezek hiányában a legközelebbi oldalrokonok és a gyám nem értettek egyet,
- ha a szülőnek vagy nagyszülőnek a gyermek vagy unoka által nyújtott tartást állapított meg a gyámhatóság,
- ha a vagyont nem kezelő gyámnak, vagy az olyan gyámnak, akinek gyámoltja olyan csekély vagyonnal rendelkezett, hogy az az eltartását fedezte, az árvaszék ezer forintot meghaladó jutalmat állapított meg.

A teljesség kedvéért jegyezzük meg, hogy a közigazgatási bizottsághoz, majd ezt követően a belügyminiszterhez való felterjesztés kötelezettsége gondnoksági ügyek kapcsán merült fel, így nem képezi vizsgálódásunk tárgyát.¹⁷⁹

3. Végrehajtási eljárás

A végrehajtási eljárás a gyámhatósági eljárásnak nem szükségképpen eleme, csak akkor kerül sor rá, ha a felek nem alkalmazkodnak önként a gyámhatóság döntéseihez. Jellege szerint a végrehajtás irányulhat valamely igény kielégítésére vagy a kielégítés megfiúsulásának megelőzésére (kielégítési és biztosítási végrehajtás). A végrehajtás tárgya szerint pedig személy kiadására, dolog szolgáltatására, illetve követelés érvényesítésére irányulhat.

A Gyt. végrehajtási rendelkezéseit vizsgálva megállapíthatjuk, hogy nincs rendszerezett, egységes végrehajtásra vonatkozó fejezet a törvényben. A vizsgált szabályok részben utaló jogszabályok, ahol a gyámhatóság hatáskörének korlátozása is megtalálható. Ingóságokra vezetendő végrehajtás esetében a Gyt. az 1876. évi XV. törvénycikket rendelte alkalmazni. Ez a törvény a közadók kezeléséről szolt és számos alkalommal, többek között az 1883. évi XLIV. törvénycikk által módosították. (Mostani vizsgálódásunk kapcsán csak ezt a módosítást vesszük figyelembe, a továbbiakat a Gyt. módosításait részletesen tárgyaló fejezetben.) Az ingatlanokra vezetendő végrehajtást a Gyt. a polgári törvénykezési rendtartásban meghatározott eljárás szerint a bíróságok hatáskörébe utalta. A tényleges helyzet értékelése kapcsán problémát okozhat tehát a hatásköri megosztottság, illetve a későbbi módosításokat is figyelembe véve, a gyakorlatban kialakult többféle álláspont.

a) Végrehajtás ingókra

Az ingóságokra vezetendő végrehajtást a korábban említett jogszabály szerint a gyámhatóság jogerős határozat alapján rendelte el. Az elrendeléssel egyidejűleg az árvaszék a végrehajtást foganatosító közegeit is kiküldte. Ilyen közegek lehettek: A főszolgabíró, a községi előljáróság, árvaszéki tag, rendezett tanácsú város árvaszékének kiküldött tagja, törvényhatósági városban a tanács erre kirendelt tagja(i), Budapesten pedig a kerületi előljáróság. A kiküldött közeg két becsüssel együtt járt el. A lefoglalható dolgokat illetően a törvény egy sorrendet állapított meg: kötelezett készpénze, értékpapírai, készpénzjöveldelme (házbér, haszonbér), pénzügyintézetben elhelyezett pénze, ezt követően a kintlévő követelése és az ingóságok voltak lefoglalhatóak. Ha kintlévő követelést, haszonbért, házbért, pénzügyintézetben elhelyezett követelést, vagy közpénztárból való kifizetést foglaltak le, az érintett adóst, pénzügyintézetet, pénztárt is értesíteni kellett a letiltásról. Ha kétséges volt, hogy valamely dolog a kötelezett tulajdonában áll-e, csak akkor lehetett foglalás alá venni, ha az egyéb vagyontárgyak fedezetet nem nyújtottak. Az ismeretlen igénylők számára hirdetményt kellett kibocsátani, hogy a kifüggesztéstől számított 15 napon belül igazolják az igényper bíróság előtti megindítását. A lefoglalt és zár alá vett javakat a végrehajtó a tulajdonos őrizetében hagyhatta, vagy a községi

¹⁷⁹ Hattuyffy Dezső: A gyámhatósági közigazgatás kézikönyve. 421-430.p.

előjárásra bízta. Ha a tulajdonos – aki egyben a kötelezett is volt - a zárlat feloldása előtt elidegenítette ezeket, cselekménye bűncselekménynek minősült.

A foglalást a végrehajtó megszüntette:

- ha erre az árvaszék utasította,
- ha a követelést teljesen kielégítették, vagy megfelelően biztosították,
- ha a jogosult a kötelezettel egyezséget kötött, vagy írásban nyilatkozott a végrehajtás megszüntetéséről vagy szüneteltetéséről,
- ha a kötelezettel szemben csődeljárást indítottak.

Amennyiben 15 napon belül sem a követelés kielégítésére, sem a foglalás imént említett okokból való megszüntetésére nem került sor, árverést kellett tartani. Az árverési hirdetményt az árverés időpontja előtt legalább 8 nappal közzé kellett tenni a helyszínen és a közeli községekben. Az árverés szabályszerűségét két tanú igazolta és jegyzőkönyv is készült róla. Ha a lefoglalt dolog értéke az 50 forintot meghaladta, becsértéken alul csak akkor lehetett értékesíteni, ha az ígért ár az érték $\frac{3}{4}$ -ét meghaladta, ellenkező esetben újabb árverést kellett megkísérelni. A befolyt vételárból a követelés kielégítését követően fennmaradó felesleg a kötelezettet illette.

b) Végrehajtás ingatlanokra

Korábban is említettük, hogy az ingatlanokra vezetett végrehajtás esetén a gyámhatóság hatásköre korlátozott volt, ugyanis a végrehajtást az árvaszék jogerős határozata alapján az illetékes bíróság rendelte el. Illetékes az a törvényszék, illetve – 500 forintot meg nem haladó marasztalás esetén – az a járásbíróság volt, amelynek területén az ügyben korábban eljáró gyámhatóság székhelye volt. Budapesten a budapesti királyi törvényszék, illetve a budapesti IV. kerületi járásbíróság volt az illetékes. Az árvaszék feladata az volt, hogy egy külön végzést hozzon, amelyben megállapítja a határozat jogerejét, feltünteti a követelés összegét és járulékait. Ezt a végzést annak a személynek kellett kiadnia, aki jogosult volt a bíróságnál a végrehajtás elrendelését kérelmezni (pl.: a tisztí ügyésznek vagy a gyámnak).

Megállapíthatjuk tehát a végrehajtás elrendelését illetően a bíróság javára történő hatásköri korlátozást, de ez nem volt akadálya a biztosítási intézkedések árvaszék részéről történő elrendelésének. A biztosítás szükségessége felmerülhetett egyrészt abban a korábban már részletezett esetben, amikor a számadás benyújtását elmulasztó gyámmal folytatott tárgyalás eredménytelen volt, és a gyámhatóság a felhívási kereset megindításával egyidejűleg szükségesnek tartotta azt. Ekkor a biztosítás érdekében ingóság esetén a bíróságot, ingatlan esetén a telekkönyvi hatóságot kereste meg a gyámhatóság. Az ingók biztosítását nyilván a kereset benyújtásával kérte a felperes a bíróságtól, ez azonban a gyakorlatban nem zárta ki azt, hogy a gyámhatóság már ezt megelőzően is megtegye a szükséges intézkedéseket.

A biztosítás szükségessége másrészt a számadás benyújtását követően vagy más egyéb okból is fölmerülhetett. Az ingók biztosítását a gyámhatóság saját közegei által teljesítette. Az ingatlanok biztosításához itt is telekkönyvi előjegyzésre volt szükség, amelyet - a telekkönyvi rendtartás szerint - a gyámhatóság csak az általa megállapítható követelések vonatkozásában kérhetett. Hattyuffy azonban utalt arra¹⁸⁰, hogy a gyakorlatban bejegyezték akkor is, ha a gyámhatóság olyan követelést

¹⁸⁰ Hattyuffy Dezső: A gyámhatósági közigazgatás kézikönyve. 380.p.

akart biztosítani, amely eldöntése a bíróság hatáskörébe tartozott. Ezen gyakorlat kialakulására nyilvánvalóan a gyámolt érdekében teendő gyors intézkedések megtétele miatt volt szükség. Két esetben is példát hoztunk tehát arra, hogy a gyakorlat a gyámoltak érdekében eltért a biztosításra vonatkozó törvényi rendelkezésektől.¹⁸¹

4. A gyámhatósági pénzkezelés

A gyámolt vagyonának biztosítására – miként azt a római jogról szóló elemzésünk kapcsán kifejtettük – már Rómában is kialakultak szabályok, a törvényes gyámot terhelő biztosítékadási kötelezettség (*cautio rem pupilli salvam fore*) és a végrendeleti és hatósági gyám vagyonát terhelő törvényes zálogjog formájában. A biztosíték adásának kötelezettsége – amint arra már utaltunk – a magyar jogban először az 1715. évi 68. törvénycikkben jelent meg. A Gyámtörvény közvetlen előzménye az Osztrák Polgári Törvénykönyv volt, ami elsődlegesnek szintén a biztosítékadást tekintette, és csak szubszidiárius szabályként jelent meg a készpénz közpénztárban való elhelyezésének kötelezettsége.

Ezen törvényi előzmények után a Gyt. a gyámoltak pénzének gyámpénztárban való kezelését tette főszabállyá, kivételt csupán az atya és az anya, mint természetes és törvényes gyám vonatkozásában tett. Nem a gyámpénztár kezelte ugyanis

- a gyámolt tartásához és a gazdaság folytatásához szükséges készpénzt,
- az atya és az anya által biztosíték adása mellett kezelt készpénzt, értéktárgyat, értékpapírt (a biztosíték okiratot azonban ekkor is a gyámpénztár őrizte),
- az olyan kölcsönadott pénzt, amit a szülő javaslatára az általa kijelölt személynek adtak biztosíték mellett.¹⁸²

A szabályok további ismertetése előtt fontosnak tartjuk kiemelni, hogy a Gyt. a gyámpénztárak vonatkozásában csupán a főbb elveket állapította meg. A részletek kidolgozását a törvényhatóságokra, városokra, illetve a gyámpénztár felállítására jogosult községekre bízta szabályrendeletek formájában.

A gyámoltak pénzeit és pénzürtékeit tehát főszabályként a vármegyei és városi árvaszékek gyámpénztárai kezelték. Amint azt a községek szerepének elemzése kapcsán kifejtettük, a belügyminiszter kivételesen a községeknek is biztosíthatta a jogot, hogy a községbeli gyámoltak pénzeit a törvényhatósági árvaszék felügyelete mellett maguk kezelhessék. Az engedély megadása attól függött, hogy a község képes volt-e a számadások elkészítéséről gondoskodni, az árvapénzek megkárosítása ellen anyagi biztosítékot nyújtani, és a nagykorúvá vált gyámolt járandóságait megfelelően kiadni. Alsó László¹⁸³ szerint a községi gyámpénztárak viszonylag gyakoriak voltak. Gazdasági szerepük a többi gyámpénztárhoz hasonlóan a vidék

¹⁸¹ Hattyuffy Dezső: A gyámhatósági közigazgatás kézikönyve. 373-381.p.

¹⁸² Alsó László: Gyakorlati kérdések a gyámpénztári ügyekben. „Gyámügyi - és Gyermekvédelmi Közszolgálat”, VII. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam. Közétette: Vitéz Keresztes Fischer Magyar Királyi titkos tanácsos belügyminiszter. Szerkesztette: Mártonffy Károly. Bp., 1943. Pécs Egyetemi Kiadó Nyomdaipari Rt. 437.p.

¹⁸³ Alsó László: i.m. 442.p.

hitelszükségletének az ellátása volt. Ugyanezt a következtetést vonja le Ruzsoly József „Az árvapénztár és számadásai. A nagy adósság.” című, Bagamér nagyközség árvapénztárában kimutatott hiány kezelésére vonatkozó intézkedéseket bemutató írásában. „Az árvapénztár a többi, pénzt gyümölcsöztető pénztárral együtt, valóságos hitelező intézmény volt a faluban.”¹⁸⁴ A községi gyámpénztár ezen szerepe a községi hitelszövetkezetek megjelenésével lecsökkent. Ez utóbbiak ugyanis, minthogy eredeti céljuk szerint is a hitelezésre hozták létre őket, hatékonyabban látták el a feladatot.

Példaként és jellemző problémaként említjük Bagamér település árvapénztárára és számadására vonatkozó megállapításainkat. A községi gyámpénztárak számadásait – a helyi képviselőtestület jóváhagyását és felterjesztését követően – a vármegyei árvaszékek ellenőrizték. Milyen hiányosságokat állapítottak meg?

Előfordult, hogy a község képviselő-testülete a számadást késedelemmel terjesztette fel. Súlyos hibának minősült, ha a számadást elmulasztotta, és ennek pótlólagos megtételére külön fel kellett hívni. A legnagyobb problémát a behajthatatlan követelések jelentették, amelyek alapján az árvapénztárban hiány keletkezett. Bonyolította a helyzetet, ha a közgyám is vagyontalanul halt el.

Bemutatjuk Bagamér település képviselő-testületének – az árvapénztárnál keletkezett hiány megszüntetéséhez kapcsolódó – előterjesztéseit, és Bihar vármegye árvaszékének intézkedéseit. Úgy gondoljuk, hogy a bemutatott példa, ha nem is tekinthető általánosnak, de jellemző lehetett, és mindenképpen érzékelteti a község és az árvaszék – a gyámolt érdekének érvényesítése érdekében – kifejtett erőfeszítéseit.

A településen Virág István közgyám – 1882. február 3-án, a képviselő-testület ülésén – terjesztette elő az árvapénztár számadását. A tényleges pénzhiány 785 ft 31kr. Volt. A vármegyei árvaszék az árvapénztár központosítását kívánta. A képviselő-testület ahhoz megpróbált ragaszkodni, hogy az árvapénztár kezelését a közelben lévő Érmihályfalván központosítsa, „nehogy a nép végromlás[nak] és pusztulásnak kitéve legyen, valamint tekintve az állam iránti kötelességét is, nehogy adóképtelenné tétessék, s kényszerítve legyen az uzsorások karmai között menedéket keresni.”

Bihar vármegye árvaszéke mondhatni folyamatosan kérte a számadásokat (15.990/1883.), ám kiderült, hogy azok időben nem készültek el. Mindezekre tekintettel a megyei árvaszék 4669/1884. számon újból elrendelte a községi [árva]pénztárnak a központi árvapénztárba leendő átszámolását.¹⁸⁵

Az árvapénztári hiányt az okozta, hogy a közgyám a kölcsönöket nem megfelelően biztosította. Ha maradt is ingatlan az adós halála után, az árverést követően nyert összeg a tartozást nem fedezte. Ráadásul a közgyám is vagyontalanul halt meg. A megyei árvaszék a községet marasztalta el, a képviselő-testület már csak haladékokat kérhetett. Bányai László képviselő protestált az ellen, hogy a tartozást a községre terheljék.

Az ügy Bagaméron tovább húzódott. További három képviselő-testületi ülést követően, az 1894. október 17-i képviselő-testületi ülés elé Takács Sándor főbíró terjesztette az árvaszéki végzést. Ennek alapján a községet 7158 ft 72 kr. fizetésére szólította fel az árvaszék. A törvényhatósági bizottság 1894-ben hagyta jóvá Bagamérnak a fenti összegben való elmarasztalását (Bihar vm. jkv. 1894: 1044, ir.:

¹⁸⁴ Ruzsoly József: Az árvapénztár számadásai. A nagy adósság. Bagaméri Krónika. VIII. évfolyam 3-4. szám 2002. december 31. 21.p.

¹⁸⁵ Ruzsoly József: i.m. 21.p.

1034.). A település képviselő-testülete 1895-ben határozott arról, hogy az árvatári hiányt az azévi pótdókimvetés keretében fizeti ki. (Ez a pótdó 114%-ra rúgott, a „normális” kb. 30% lett volna.)¹⁸⁶

Nem csupán a községi, hanem valamennyi gyámpénztárra vonatkozó rendelkezés volt, hogy a gyámolt járandóságait a nagykorúság elértekor azonnal, a gyámságnak más okból való megszűnése esetén pedig 3 hónapon belül volt köteles kiadni.

Csanád vármegye iratait tanulmányozva kitűnt, hogy az árvatárban kezelt pénz kiadását leggyakrabban a nagykorúság elértére való hivatkozással kérték.

„Miatán folyamodó az A% alatti keresztelési anyakönyvi kivonattal nagykorúságát, a B% alatti helyhatósági bizonylattal pedig azt, hogy a pitvarosi árvatárban 135 ft 92 kr örökrésze gyümölcsözőleg kezeltetik, s hogy annak általa leendő felvételére semmi akadály fenn nem forog, beigazolta: kérelmének helye lévén javára a pitvarosi árvatárban gyümölcsöző kezelés alatt lévő 135 ft 92 kr örökrésze esedékes kamataival együtt az árvatárból részére ezennel kiutalványoztatik. Minélfogva Pitvaros község előljárósága utasítatik, hogy az ekként ki utalványozott 135 forint 92 krajcárt esedékes kamataival együtt folyamodó részére az utalványozási sorrend szerinti megtartásával szabályszerű nyugta mellett fizesse ki.

Miről Palota község előljárósága, kebelbeli közgyám és folyamodott Gábor Anna felzetileg értesítetik.

Kelt Csanádmegye árvaszékének Makón, 1877. évi April hó 25. napján tartott üléséből.

Elnök s.k.

Jegyző s.k.”

(559/1877. Csanád vm. árvaszékének iratai 1877. 8-594. IV. B. 411.b.)

Nők esetében gyakori volt, hogy nagykorúságukat házasságkötés révén érték el. 23/1877. ügyiratszám alatt olvasható pl. Nagy Mária Kardos Pálné kérelme, amelyben házasságkötése révén elért nagykorúságára való hivatkozással kérte az apátfalvi árvatárban kezelt 328 ft 64 kr „árvarészének” kiadását. A kérelemhez a házassági anyakönyvi kivonatot és a községi előljáróság által kiállított „bizonyítványt” csatolta az árvatárban őrzött pénz összegéről. Különös, hogy ebben az esetben az előljáróság valamennyi tagja aláírta az iratot (Veréb Mihály bíró, Mészáros Lajos jegyző, Tóth Márton, Varga István esküdtek, Lango Márton közgyám). (23/1877. Csanád vm. árvaszékének iratai 1877. 8-594. IV. B. 411.b.)

Egy másik esetben némi szabálytalanságot észlelhetünk. Nagy Mária hajadon szintén házasságkötése révén elért nagykorúságára hivatkozva kérte 425 ft 31 kr örökségének a „Tekintetes Árvaszék” általi kiutalását. Becsatolta az „ESKETTEK ANYAKÖNYVÉBŐL” származó kivonatot („a Csanád egyházmegyei és a Csanád vármegye kebeleztet mezőkovácsházi r. k. egyház” állította ki, a férj neve Kováltsik József volt) és a mezőkovácsházi helyi gyámhatóság igazolását a kezelt összegéről. A gyámhatósági igazolást Sriskán Mihály bíró és Kováltsik József közgyám írta alá. A döntés az ügyiratra ragasztott „kutyanyelven” az alábbi volt:

„A beadott iratok alapján Csanád vm. árvaszéke a mezőkovácsházi előljáróságot utasítja, hogy az utalványozási sorrend szerint Papp Mária örökrészét fizesse ki.

Miről Papp Mária és a közgyám felzetileg értesítetik.”¹⁸⁷

(281/1877. Csanád vm. árvaszékének iratai 1877. 8-594. IV. B. 411.b.)

¹⁸⁶ Ruszoly József: i.m. 22.p.

¹⁸⁷ Az iratok összevetéséből kiderül, hogy a férj és a közgyám neve és lakóhelye azonos volt. Nem találtunk azonban olyan iratot, ami a hozzátartozói viszonyra vagy az elfogulatlan közreműködésre utalt volna.

Érdekességképpen egy atipikus példát is szeretnénk idézni a kezelt pénz kiadását kérők hivatkozási alapjai közül, szintén Csanád vármegyéből. Az illovai országos fegyintézet megkeresést intézett Geja István fegyenc ügyében „Csanád vármegye tekintetes árvaszéki Főgyámhatóságának” azért, mert a büntetését hamarosan megkezdő fegyenc ruhát akart magának csináltatni. Erre a célra az árvatárban őrzött 575 ft 58kr tőkéből és 57 ft 78kr kamatából 40 ft kiadását kérte.

„Megkéretik tehát hivatalos tisztelettel a tekintetes gyámhatóság, méltóztassék a kívánt összeget a cs.palotai köz-árvapénztárból kiutalványoztatni és a közgyámot oda utasítani, hogy az utalványozott összeget az Igazgatóság további gondozása alá tenni sziveskedjék.,,

Kovács Ernő igazgató

A Csanád vármegyei árvaszék a megkeresés hátoldalára jegyezte fel a 35/877. sz. alatt kelt határozatát, amelyben Palota község előljáróságát, mint helyi gyámhatóságot utasította Geja István „tömegéből” 40 ft kiutalványozására. (5/877. és 35/877. Csanád vm. árvaszékének iratai 1877. 8-594. IV. B. 411.b.)

Abban az esetben, ha a gyámhatóság alóli felszabadulást kimondó határozatot nem lehetett kézbesíteni, a kézbesítéstől számított fél éven belül a pénzt vagy pénzértéket a jogosult nem vette fel, annak tulajdonjoga vitássá vált, a jogutódok nagykorúak voltak, vagy a kis- és nagykorú jogutódok között az örökségi tárgyaláson egyezség nem jött létre, a gyámhatóság ezen kötelezettségét bírói letétbe helyezéssel volt köteles teljesíteni.¹⁸⁸

A gyámpénztár a gyámoltak pénzeit kétféle rendszer szerint kezelhette: az összesített és az egyéenkénti rendszer szerint. Bármelyik rendszer választható volt, de választani kellett, tehát a kettő párhuzamosan nem működhetett. A két rendszer azonos volt abban, hogy az értékpapírokat, kötvényeket, természetben megőrzendő értékeket az egyébként alkalmazott rendszertől függetlenül, egyéenként kellett kezelni.

a) Az összesített pénzkezelési rendszer

A összesített rendszernél a gyámoltak készpénzeit egy tömegben kezelték, a gyámpénztár maga gondoskodott a befolyt pénz gyümölcsöztetéséről. A gyümölcsöztetésre két lehetőség volt. Az egyik, hogy a pénzt a törvényben meghatározott feltételek mellett jelzálogkölcönként kikölcönözték. Kölcön csak földbirtokra és biztosított házakra, a becsérték harmadáig, 32 évnél nem hosszabb időre, törlesztés feltétele mellett volt adható. A ház fogalmát a gyakorlat kiterjesztően értelmezte, és a lakóházon túl belefoglalta a gyárakat és raktárépületeket is.

A kölcön csak a „telekkönyvi bekebelezés”, tehát a jelzálognak a telekkönyvbe való bejegyzése után volt utalványozható. A gyakorlatban felmerült problémák azt mutatták, hogy nem volt hiábavaló Németh Nándor figyelmeztetése, mely szerint a tisztí ügyésznek különösen ügyelni kell arra, hogy a telekkönyvi állapot a kölcön megszavazását követően nem változott-e. A törvény nem írta elő az „elsőhelyi

¹⁸⁸ Csiky Kálmán: i.m. 395-396.p.

bekebelezést”, azaz hogy a telekkönyvben bejegyzettek rangsorában a gyámpénztári kölcsön az első helyen legyen feltüntetve. A kielégítés szempontjából azonban a rangsorban elfoglalt hely döntő lehetett, ezért számos esetben szabályrendeletek rögzítették e feltételt. Ha az ingatlant már korábban is megterhelték, a gyakorlatban úgy biztosították az elsőséget, hogy a törlési engedély kiadását követően az árvaszék a kölcsönt közvetlenül az előző hitelezőknek utalta.

A maximális kölcsönösszeget és az utána szedhető kamat maximumát a törvényhatósági bizottság, illetve a városi vagy községi képviselőtestület szabályrendeletben állapította meg. (Megjegyezzük, hogy később a bírói úton érvényesíthető kamat legmagasabb mértékét az Országos Hitelügyi Tanács állapította meg, és ha valamely szabályrendelet ennél magasabbat írt elő, akkor is az előbbi érvényesült.)

Az összesített pénzkezelési rendszerben a másik gyümölcsöztetési mód a jóhitelű pénzintézetben történő elhelyezés volt. Azt, hogy mely pénzintézet volt jóhitelűnek tekinthető, a törvény nem határozta meg, de azt rögzítette, hogy az árvaszék és a városi tanács névszerinti szavazásban részt vett tagjai, a községben a közgyám felelős a bekövetkezett károkért. Másodsorban a gyámpénztár tartalékalapja (a tartalékalapról a későbbiekben még lesz szó), végső soron pedig a törvényhatóság illetve a község felelt. Ez a felelősségi rendszer – ami egyébként mindkét pénzkezelési rendszerben érvényes volt – több szempontból is kritika tárgya lehet. Először is a törvény a név szerinti szavazásban részt vettekéről beszélt, tehát nem felelt az, aki egyszerűen kibújt a szavazás alól. Méltánytalan volt a felelősségnek a szavazókra hátrítása akkor is, ha a pénzintézet csődjét nem szándékos vagy gondatlan magatartás okozta, hanem a gazdasági viszonyok romlása tette ezt kivédhetetlenné. (Ez utóbbi esetben a tartalékalapra hárult a felelősség.)¹⁸⁹ A többlépcsős felelősségi rendszer – ahogy Alsó László is kimutatta - sem nyújtott biztosítékot – nem is tehetett – a pénzromlás ellen. A rendszer kötöttségei miatt a kedvezőtlen gazdasági helyzet miatt bekövetkező pénzromlás esetén sem volt lehetséges más befektetési alternatívák keresése.¹⁹⁰

b) Az egyénekenkénti pénzkezelési rendszer

Ebben a rendszerben a gyámoltak pénzét elkülönítve, a következő módokon lehetett kezelni:

- jóhitelű pénzintézetben lehetett elhelyezni a korábban kifejtettek szerint,
- Lehetőség volt az óvadékképesnek elismert állampapírokba, állam által rögzített kamathozamú értékpapírokba, valamint a magyar földintézet zálogleveleibe való befektetésre.
- Jelzálogkölcsön volt adható a becsérték harmadáig, de itt a törvény előírta a telekkönyvi rangsorban való elsőséget.
- Befektethették a kormány által meghatározott pénzintézetek jelzálogleveleibe. Egy 1885-ös belügyminiszteri rendelet értelmében ezen pénzintézetek a Magyar Kisbirtokosok Földintézete, az Osztrák-Magyar Bank, a Magyar Jelzálogbank, a Pesti Kereskedelmi Bank és a Pesti Hazai Első Takarékegyesület voltak.

¹⁸⁹ Németh Nándor: i.m. 427-430.p.

¹⁹⁰ Alsó László: i.m. 440.p

- Amennyiben egyik előző lehetőség sem volt igénybe vehető, akkor a királyi adóhivatalban kellett elhelyezni, kamatozó letétként.¹⁹¹

Az egyénekenkénti rendszerben a leggyakoribb az volt, hogy a gyámpénztár magánszemélynek nyújtott kölcsönt. Ez azonban az ügyletek sokasága miatt a nyilvántartás, a kezelés és a felelősség szempontjából is nagyobb terhet rótt a gyámpénztárra. Az e témában eddig idézett mindkét szerző, mind Alsó László, mind Németh Nándor hátrányosabbnak tartotta az eddigiek miatt az egyénekenkénti rendszert az összesítetténél. Sőt, Alsó idézte a belügyminiszter 55100/ 1903. BM rendeletét, amely „nyomatékosan” ajánlotta az összesített pénzkezelési rendszert.¹⁹²

A Makó település árvaügyi előadója által 1877-ben előterjesztett jelentésből a pénzkezelési rendszer csanád vármegyei megvalósulásáról kaphatunk képet. Az előadó a megyei közgyám (?)¹⁹³ által végzett ellenőrzés tapasztalataira utalt. A vármegye területén nem a kumulatív kezelés érvényesült, hanem minden községnek külön árvapénztára volt. Az árvák készpénzének együttes összege a megyében 644850 ft 94 8/10 kr volt. Az ellenőrzés eredményeképp megállapítható volt, hogy a megyebeli települések többsége az árvatárát gondosan kezelte, a vizsgált időszakban csak kisebb hiányosságok voltak kimutathatóak. Gyakori probléma volt, hogy a helyi gyámhatóságok nem gondoskodtak kellő időben – a megyei alispán és a főgyámhatóság sürgetése ellenére sem – arról, hogy a „magánkötvényeket törlesztésre alakíttassák át”. A késedelem különösen a nagy vagyonnal rendelkező árvatáraknál (pl.: Battonya, Nagylak) volt tapasztalható. Battonyán a haszonbér követelések is hátralékosak voltak. A jelentés nagy mennyiségű biztosítatlan követelést mutatott ki. Ennek összege pl. Bánhegyesen 55 ft 66kr, Dombegyházán 61ft 40 ½ kr, Pitvaroson 45 ft, Csanádon 1277ft 88kr stb. volt. Az előadó a biztosítatlan követelések nagy „tömegére” hivatkozva helyesebbnek tartotta volna a kumulatív pénzkezelési rendszert. A jelentés későbbi részben azonban elismerte, hogy a kumulatív rendszer nem feltétlenül jelentene nagyobb biztonságot.

„Belátom, ugyanakkor, hogy jelenleg gondatlanság által némi összegek veszélyeztetnek, ugyan azon gondatlanság, nem mondok rosszhiszeműség által százszázalékosan juthatnának veszedelembe. Ezért legczélirányosabbnak vélném a tömegek egyenként takaréktárilag, vagy mi legczélyszerűbb volna földhitelintézeti zálog levelekbe fektetve, minden egyes árva nevén külön kezelni.”

A jelentés készítője végül tehát maradt a sok adminisztrációs problémával járó egyénekenkénti rendszerrel, amely különös, mert korábban maga is hivatkozott az ezzel kapcsolatos gondokra. Egy belügyminiszteri rendelet (a pontos száma a szövegből nem derült ki) ugyanis havonként teljesítendő kimutatásokat írt elő „az árvatárak pontos és hiánytalan kezeléséről”, szemben az addigi – vármegyei szabályrendelet által előírt – évi kétszeri, a megyei közgyám által teljesítendő jelentéssel. „A havi kimutatások szerkesztésére a megyének hivatalos közege nincsen.” Még a szolgabírákra sem lehetett a jelentések elkészítését bízni azok más közigazgatási teendőikkel való elfoglaltsága miatt.

¹⁹¹ Csiky Kálmán: i.m. 396.p.

¹⁹² Alsó László: i.m. 446.p. és v.ö. Németh Nándor: i.m. 426.p.

¹⁹³ Tudomásunk szerint a Gyt. csak a községi közgyám tisztségét nevesítette, de Csanád vármegyei iratait tanulmányozva több esetben a megyei közgyámra való hivatkozással is találkoztunk.

Ezért kérte, hogy a közigazgatási bizottság „kegyeskedjék a Nagyméltóságú belügyi Minisztériumnál odahatni, hogy a fennebb hivatott rendeletétől elállva, elégedjék meg, miszerint a tekintetes bizottság is az árvatárak állásáról évenként kétszer nyerjen kimutatást”

A Návay főispán által aláírt irat tanúsága szerint a közigazgatási bizottság tudomásul vette, hogy a belügyminiszteri rendelet végrehajtása „fizikailag kivihetetlen”, és felterjesztette a jelentést.

Lezárásképpen megjegyezzük, hogy a belügyminisztérium e tárgyban hozott döntését nem ismerjük, de így is hasznosnak tartottuk a gyakorlatban felmerült problémák ismertetését. (154/1877. Csanád vm. árvaszékének iratai 1877. 8-594. IV. B. 411.b.)

c) A tartalékalap

A gyámpénztár a törvény rendelkezése szerint köteles volt tartalékalapot létrehozni. Ez a befolyt kamatjövödelmek legfeljebb 10%-ából és a törvényhatóság illetve a képviselőtestület által megállapított mértékű (a törvény szerint mérsékelt) őrzési díjból tevődött össze. A tartalékalap a gyámpénztár része volt, az itt lévő vagyont is éppúgy kellett kezelni, mint az árvák egyéb vagyonát. Szerepe elsődlegesen az volt, hogy a gyámpénztárban előálló hiány ellenére a gyámpénztár eleget tudjon tenni az árvákkal szemben fennálló kötelezettségeinek. Ebből fedezték továbbá a vagyontalan árvák ügyében az árvaszék megbízása alapján indított perek költségeit. Az egyéb módon le nem kötött kamatjövödelmek végül az elhagyottá nem nyilvánított szegény gyermekek segélyezésére szolgáltak.

A tartalékalapból való kiutaláshoz a belügyminiszter által jóváhagyott törvényhatósági illetve képviselőtestületi döntés volt szükséges.

Látnunk kell tehát, hogy a tartalékalap egyrészt helytállt például a kölcsönt megszavazó tisztviselők törvénysértése esetén a felelősség megállapításáig, másrészt akkor is, ha a tisztviselők felelősségének kérdése fel sem merült. Ez utóbbira több példát is hozhatunk:

- a kellő gondossággal kiválasztott adós utóbb önhibáján kívül nem tudott törleszteni és követelés behajtására irányuló bírósági eljárás sem vezetett eredményre,
- a kölcsön fedezetéül szolgáló ingatlanok bírói árverésen feltehetően elérhető vételára, az ingatlanok értékének jelentős csökkenése miatt, nem fedezte volna a gyámpénztár követelését,
- az árverés a kereslet hiánya miatt nem volt sikeres.

Ezekben az esetekben tehát vagy időlegesen vagy véglegesen a tartalékalap állt helyt.¹⁹⁴

5. A gyámhatóság szerepe az örökösödési ügyekben

A Gyt. a gyámhatóságok örökösödési ügyekben betöltött szerepét egy külön fejezetben szabályozta. Az alábbiakban ezt a szokatlanul tág jogkört kívánjuk

¹⁹⁴ Németh Nándor: i.m. 431-432.p.

röviden ismertetni, már itt előrebocsátva azt, hogy 1894-ben gyakorlatilag kiiktatták ezt a fejezetet a törvényből.

A haláleset-felvétel során a községi halottkém járt el, aki köteles volt valamennyi esetről a községi elöljáróságnak jelentést tenni. Jelentésében a „sürgős” szóval jelezte a hagyaték elidegenítésének veszélyét. A jelentés így alapot adhatott arra, hogy a kijelölt hivatalos közeg (rendszerint a községi jegyző, a városokban pedig az erre kirendelt közeg) szükség esetén gondoskodjon a hagyaték biztosításáról.

Ha az örökhagyónak sem házastársa, sem önjogú leszármazója, sem más közeli rokona nem volt, akire a hagyatéki vagyontárgyakat rá lehetett volna bízni, a hagyatékot további intézkedésig egy megbízható személy, rendszerint a községi közgyám őrizte. A jegyző a tárolásra nem alkalmas ingóságok értékesítéséről is gondoskodott.

A halálesetet felvevő hivatalos közeg az anya életben léte esetén megkérdezte, hogy kívánja-e kezelni a vagyont. Ha nem volt életben lévő szülő, megtette a szükséges lépéseket a gyámságra jogosultak felkutatása iránt, a rokonok véleményét is meghallgatva az ügyben.

Az halálesetről szóló jelentés beérkezését követően a gyámhatóság gondoskodott – szükség esetén – annak kijavításáról, a leltározásról és megtárgyalta gyámsággal vagy az atyai hatalommal kapcsolatban felmerült kérdéseket. Tudomásul vette az atyai hatalom gyakorlásának bejelentését, illetve megerősítette, vagy kirendelte a gyámot. Ideiglenes gyám kirendelésének is helye volt fontosabb ügyekben, ha a közgyámot azok ellátására nem látta alkalmasnak, vagy ha a gyám kirendelése előreláthatólag hosszabb időt vett igénybe.

A hagyaték leltározását a törvényben meghatározott esetekben hivatalból kellett elvégezni (pl.: ha az örökösök között kiskorú volt), egyébként pedig a bíróság vagy a gyámhatóság rendelhette el. A leltározást rendszerint a községi jegyző végezte.

Ez a gyakorlat a 30284/1876. IM körrendeletre volt visszavezethető, ami a hagyatéki eljárás gyorsítását célozta. A belügyminiszter utasította a királyi törvényszékek és a királyi járásbíróságok vezetőit, hogy a hagyatéki vagyon csekély mértéke esetén a leltározást a községi elöljáróságra, azon belül is a községi jegyzőre bízza. Fennállt a veszély ugyanis, hogy a hagyatékból nem fedezhető a bírósági királyi végrehajtó vagy a magyar királyi közjegyző eljárásának költsége. (293/877. Csanád vm. árvaszékének iratai 1877. 8-594. IV. B. 411.b.)

A leltárkészítés részletszabályait külön törvény határozta meg, de a felvétel határidejét – mely a szülők egyikének életben léte esetén 3 nap, egyéb esetben rendszerint 8 nap volt – a Gy.-ben is rögzítették. A leltárt az említett határidőn belül a gyámhatóságnak, illetve ismeretlen örökös vagy örökös hiánya esetén a járásbíróságnak kellett megküldeni.

A Gy.-t módosító 1886. évi VII. törvénycikk értelmében, gyámhatóság hatáskörébe tartozó örökösödési ügyekben a hagyatéki tárgyalás vezetése a közjegyző feladata volt.

Kivételes, a törvényben meghatározott esetekben a tárgyalást a járási szolgabíró vagy a községi előjáróság¹⁹⁵ is vezethette.

A tárgyalást vezető közeg a gyámhatóság utólagos jóváhagyása mellett ügygondnokot rendelhetett ki, ha érdekösszeütközés miatt szükségesnek találta azt (pl.: ha a kiskorú és a szülő érdekei szemben álltak egymással).

A tárgyalás menete az örökösödési jog vitatottságától függött. Ha az örökösödési jogot nem vitatták, az osztály vagy a vagyonszövetség fenntartása között kellett dönteni. Mindenképpen meg kellett kísérelni az osztályos egyezséget, ha önjogú volt az örökösök között, vagy a kiskorúak között érdekösszeütközés merült fel. A vitatottság hiányáról, a vagyonszövetség fenntartásáról, illetve az osztályos egyezségről jegyzőkönyvet kellett felvenni, amit a gyámhatósághoz kellett beterjeszteni. A gyámhatóság az általa szükségesnek tartott kiegészítéseket követően jóváhagyta, és - ingatlan vagy a telekkönyvi bejegyzés tárgyát képező jog esetén - a hagyatéki bíróságnak, ingók esetén az illeték kiszabása végett, az adóhivatalnak küldte meg ezt. A jóváhagyás megadása vagy megtagadása tárgyában hozott döntést természetesen a járásbíróval is közölni kellett.

„Végrendelet hátrahagyása nélkül 1876. évi szeptember hó 3. napján elhalt Klimó Ferenc örökhagyó a tornyai 482. sz. telekkönyvbe felvett ház fele, 50 ft értékű ingatlan, 14 ft 75 ½ kr értékű ingóságból álló, de 72 ft 45 kr adóssággal terhelt hagyatéka felett örökösei, Klimó Erzsébet Gyurmán Pálné, Klimó Julis 18 éves törvényeskorú a battonyai királyi járásbíró előtt az 1876. Év december 11-ik napján az egyenlőség elvén létesített osztályos egyenlőség – miután a gyámság alanyai érdekével nem ellenkezik – főgyámhatóságilag helybenhagyatik. A ház fele része az özvegynek közszerzői jogon tulajdona és a hagyatékot gyermekeivel használja, az összes terheket törleszti, a házat tűz ellen biztosítja.

Ennél fogva a hagyatéki ügyiratok az örökség átadása iránt a battonyai királyi járásbíróhoz e végzés borítékában érkezettnek.

Miről a battonyai királyi járásbíró az iratok csatolása mellett, a m. közgyám, Torna város előjárósága, Klimó Ferencné, Klimó Erzsébet végzésileg értesítettnek.

Kelt Csanád vm. árvaszékének Makón 1876. évi november 13-án tartott üléséből.

Árvaszéki jegyző s.k.”

(1563/1870. Csanád vm. árvaszékének iratai 1877. 8-594. IV. B. 411.b.)¹⁹⁶

Találhatunk példát az osztályos egyezés jóváhagyásának megtagadására is.

„Tekintetes Járásbíró!

Néhai Tatár Zsófia sajtényi lakos hagyatéka tárgyában megkötött osztályos egyezés jóváhagyást nem nyerhet mert a törvényeskorú Algya Áron sem meghallgatva, sem képviselve nem volt, helyi gyámság nem volt a tárgyalásnál.

Ez alkalmából felkéretik a tekintetes királyi járásbíró, hogy a kir. közjegyző mulasztásából származtatott második tárgyalás költségei a közjegyző által felszámítottván – megállapítani ne sziveskedjék.

Kelt Makón Csanád vm. árvaszékének 1877. év március hó 27. napján tartott üléséből.”

(357/877. Csanád vm. árvaszékének iratai 1877. 8-594. IV. B. 411.b.)

¹⁹⁵ Erre alapot adhatott a közjegyzők leterheltsége, valamint az örökhagyó utolsó rendes lakóhelye és a közjegyző illetve az illetékes járásbíró székelye között 20 km-nél nagyobb távolság, ha a közlekedés nem volt megfelelő. Nem a technikai akadályok, hanem az érdekeltek személye adhatott okot a tárgyalás-vezetésnek kizárólag a községi előjáróságra bízására. Ilyen eset volt, ha a törvényes örökös kiskorú leszármazó, vagy gyámhatóság alatti nagykorú volt, vagy volt ugyan nagykorú törvényes örökös, de a vagyon legfeljebb a kiskorú eltartására volt elegendő.

¹⁹⁶ Bár a példa a Gyt. elfogadása előtti időszakból származik, illeszkedik ide és tartalmilag azonos a Gyt. hatályba lépése utáni gyakorlattal.

„A hagyaték tárgyában létesített egyezség jóváhagyást nem nyerhet, mert a helyi gyámság határozottan nem nyilatkozott, valyon a haszonbéres telepek nem érnek-e többet a leltári becslésnél, ezen nyilatkozat nélkül meg nem bírálható el a törvényes korú Bevezni Zsuzsanna osztályrésze. Ezen aggály eloszlátása iránt a királyi járásbíróóság felkérte.”

(986/875. Csanád vm. árvaszékének iratai 1877. 8-594. IV. B. 411.b.)¹⁹⁷

Ha az örökösödési jog vitássá vált, vagy nem sikerült osztályos egyezséget létrehozni, az ügy iratait a tárgyalás vezetője a hagyatéki bírósághoz tette át. A vagyont a bíróság további intézkedéséig ekkor annak a kezében maradt, aki a gyámhatósági eljárásban a vagyont kezelte.

A távollevő önjogú örökös vagyonának kezelésére a gyámhatóság rendelt gondnokot. Az ideiglenes gondnok a bíróság további intézkedéséig járt el. Nem a bíróság, hanem a gyámhatóság folytatta le az eljárást azonban akkor, ha a távollevő személy gyámhatóság alá tartozott, vagy ilyen személynek az örökös társa volt.¹⁹⁸

6. Összegző általános szabályok a gyámhatósági eljárásra nézve

Amint azt már korábban is kifejtettük, a gyámhatóság legfőbb feladata a gyámoltak szellemi és anyagi érdekeinek a megóvása és előmozdítása volt. Ezt a gyámhatóság előtti valamennyi eljárásban és eljárási szakaszban irányadónak tekinthető rendelkezést a törvény egy külön fejezetben részletezte. A gyámhatóság eljárásáról szóló fejezet lezárásaképp ezeket szeretnénk ismertetni.

A gyámoltak taníttatásának ellenőrzése a gyámhatóság feladata volt. A törvény alkotói azt kívánták elérni, hogy a gyámoltak vagyoni viszonyaiknak megfelelően szert tegyenek olyan ismeretekre, ami biztosítja a keresőképességüket, figyelembe véve a vagyont esetleges elvesztésének lehetőségét is. A vagyontalanok képzése a községek kötelessége volt, de a képzési költségek fejében a gyámolt határozott időre a községnek nyújtandó szolgálatra volt kötelezhető. Az árvaszék jóváhagyásától függő időtartam a képzési költségek megtérítéséig terjedhetett.

A vagyoni érdekek megóvásának kötelezettsége számos, a vagyont védő rendelkezés rögzítéséhez vezetett. A vagyont állagának „csonkítása” csak a kiskorú érdekében volt megengedhető. Ha a kiskorú számára előnyös volt, a vagyont állagának más megváltoztatása nem volt tiltott. Új vagyontárgyak megszerzésére azonban csak akkor volt lehetőség, ha a vételár kifizetésére elegendő készpénz állt rendelkezésre, illetve, ha a dolog megszerzése miatti adósság és a kamatok törlesztésére megfelelő fedezet volt.

Az árva ingatlanvagyona még fokozottabb védelmet élvezett. Mint minden ingatlanon, az árva ingatlanán is csak úgy lehetett tulajdonjogot, jelzálogjogot, vagy bármely más dologi jogot szerezni, ha a tulajdonjogot a telekkönyvbe bejegyezték és a jogot az úgynevezett telekkönyvi előzőtől szerezte.¹⁹⁹ A telekkönyvbe való bármely

¹⁹⁷ Az előző két példához annyit fűznék hozzá, hogy sajátos terminológia használata figyelhető meg a helyi gyámság kifejezés kapcsán, ami alatt nyilvánvalóan a helyi előjáróságot vagy közgyámot kell értenünk.

¹⁹⁸ Grünwald Béla: i.m. 225-232.p.

¹⁹⁹ Urbán Zoltán: A telekkönyvi eljárás gyámügyi vonatkozása. „Gyámügyi - és Gyermekvédelmi Közszolgálat”, VII. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam. Közzétette: Vitéz Keresztes Fischer Magyar Királyi titkos tanácsos belügyminiszter. Szerkesztette: Mártonffy Károly. Bp., 1943. Pécs Egyetemi Kiadó Nyomdaipari Rt. 582.p.

bejegyzéshez azonban szükséges volt egy a gyámhatóság jóváhagyásával ellátott, következképp írásban rögzített adásvételi szerződés²⁰⁰. A vevő tulajdonjogának a telekkönyvbe való bejegyzésére főszabályként csak a teljes vételár kifizetése után kerülhetett sor. Kivételesen a vételár kétharmadának a kifizetése után is bejegyezték a tulajdonjogot, ha ily módon kedvezőbb vételárat sikerült elérni. Itt tehát a kiskorú érdekének a védelmében beiktatott törvényi kivételről van szó. A vételár hátralékát azonban a szerződésben rögzített időpontig, legkésőbb a kiskorú önjogúvá válásáig meg kellett fizetni.

Az ingatlant a leltárban rögzített értékén alul csak akkor lehetett értékesíteni, ha a gazdasági helyzet folytán fennállt az elértéktelenedés veszélye, vagy az esetleges bírói árverés alkalmával még kisebb ár lett volna várható. A bírói árverés mellőzésére pedig csak akkor volt lehetőség, ha a biztos volt, hogy a befolyó vételár fedezi a terheket. A szabály érvényesülésének biztosítékaként a gyámhatóság jóváhagyását csak az erről való meggyőződést követően adhatta meg.

A gyám vagyongazdálkodással kapcsolatos feladatainak meghatározásánál mindig az eset konkrét körülményei, a gyám és a gyámolt sajátosságai voltak az irányadók.

Abban az esetben, ha a földbirtokon folytatott gazdálkodási rendszer jövőbeli jövedelmezőségét illetően kétségek merültek fel, a gyámhatóság szakértőt rendelt ki, és csak annak egyetértő véleménye esetén hagyta jóvá a vagyongazdálkodás adott módját.

Gyárat, ipari üzemet, kereskedést akkor lehetett fenntartani, ha

- a gyámolt maga is ezzel foglalkozott,
- ha gyámolt családjának ez volt a fő jövedelmi forrása,
- ha az ellenőrizhető és előreláthatólag jövedelmező üzlet egésze a gyámoltra szállt,
- ha az üzlet fenntartását a szakértői vélemények támogatták.

Ha a gyámoltat csak az üzlet egy része illette meg, a gyámolt részét biztosítani kellett.

A kiskorú tulajdonában lévő vagy tulajdonába jutó értékpapírok és magánkötvények további létét (megtartását, értékesítését, felmondását) illetően a gyámhatóság döntött a gyám és a szülők, nagyszülők, esetleg más rokonok meghallgatását, illetve a később a tulajdonába jutó értékpapírok tekintetében a gyám javaslatának meghallgatását követően. A magánkötvények nagyobb kockázatot hordoztak magukban, ezért ezeket biztosítani, ennek hiányában felmondani volt szükséges.²⁰¹

Korábban már említettük, hogy a gyámhatóság főszabályként hivatalból járt el. Hatékony eljárása érdekében a törvény meghatározott jogokat biztosított számára. Szükség esetén a feleket személyes megjelenésre idézhette. A személyesen vagy meghatalmazottja által meg nem jelenő és mulasztását nem igazoló féllel szemben a gyámhatóság pénzbírságot szabhatott ki, illetve kényszer alkalmazhatott. A gyámhatóság által kirendelt közeg által vezetett tárgyalás rendjének fenntartására szükség esetén a rendreutasítás, illetve a pénzbírság szolgált. Ezen eszközök alkalmazásának részleteit azonban a törvény nem határozta meg.

²⁰⁰ Az adásvételi szerződés írásbeliségét a törvény nem rögzítette, csak azt, hogy erre kell a gyámhatóság jóváhagyását rávezetni. Ezt megtenni pedig csak az írásban rögzített okmányon lehet.

²⁰¹ Grünwald Béla: i.m. 232-236.p.

A gyámhatóság köteles volt nyilvántartást vezetni a gyámoltak személyi és vagyoni viszonyairól, a gyámokról, a nagykorúság bekövetkeztének határidejéről. A gyámhatóságnak ki kellett jelölni azt a közeget, aki a nyilvántartások vezetésére és azoknak az elnöknek való rendszeres bemutatására köteles. Az elnök pedig köteles volt ezt ellenőrizni és mulasztás esetén a szükséges lépéseket megtenni.

Az 1877. évi XX. törvénycikkről szóló elemzésünket áttekintve látható, hogy valóban egy átfogó, anyagi és eljárásjogi rendelkezéseket is tartalmazó törvény született. Igazi jelentőségét mi mégis abban látjuk, hogy a gyámoltak személyét minden korábbinál jobban a középpontba helyezte és a nők diszkriminatív megítélése is csökkent. A rendelkezések érvényesülésének fontos biztosítéka volt a közhatalmi aktus által keletkeztetett jogviszony.

Második fejezet A gyámság a Csjt. és a külföldi szabályozás alapján

1.rész A gyámságról általában a Családjogi törvény alapján

I. Bevezetés

A házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény (a továbbiakban: Csjt.) helyezte hatályon kívül a Gyt. szabályait. A Csjt. harmadik része szól a gyámságról, ezen belül három fejezet szabályozza a gyámságra – gyámrendelés, gyámság ellátása, gyámság és gyámi tisztség megszűnése – vonatkozó szabályokat.

Ebben a fejezetben bemutatjuk a Csjt. eredeti szabályozását és a gyámsággal összefüggő valamennyi módosító rendelkezését, annak indokait. Összevetjük a Csjt. szabályait néhány más ország hatályos törvényi szintű rendelkezéseivel, olykor visszautalunk a Gyt. korábbi szabályozására.

A gyámság a családot kiegészítő, pótló jellegű jogintézmény, mely akkor jut jelentőséghez, ha a családi kapcsolatokban beálló valamely súlyos probléma folytán, a családi életbe kívülről beavatkozva, másnak kell a szülők feladatait ellátni.

Arra az esetre, ha a gyermek akár a szülők hibájából, akár nekik fel nem róhatóan szülői gondoskodás nélkül marad, a gyermek jogainak megóvása és érvényre juttatása szükségessé teszi a szülői feladatok más személyre történő "áthárítását", illetve ennek érdekében az állami beavatkozást. Ez a gyermekek védelmének elvéből levezethető kötelezettség is. Az a személy, aki a szülői gondoskodást pótolni hivatott, a gyám, a feladatra kialakult jogintézmény pedig a gyámság. Ez a jogintézmény – az örökbefogadás esetén kívül – a legalkalmasabb eszköz a családi nevelés pótlására, és ezért messzemenően gyermekvédelmi funkciót tölt be.²⁰²

Filó Erika szerint a gyámság a szülői felügyeletet helyettesítő jogintézménye családjogunknak, amely a gyermek személyes és vagyoni érdekeit szolgálja.

A kiskorú szülői felügyelet vagy gyámság alatt áll. Két egymást kizáró intézményről van szó.

II. A gyámság rendeltetése, a gyámrendelés

1. A gyámság rendeltetése a szülői felügyelet pótlása, helyettesítése

A gyám feladata tehát – a Csjt.-ben és a Gyermekvédelmi törvényben meghatározott kivételekkel – a szülői felügyeleti jogok gyakorlása.²⁰³ A Csjt. ezt úgy fogalmazza meg, hogy a gyámra "ha a törvény mást nem rendel, a szülői felügyeletet gyakorló szülő jogaira és kötelességeire vonatkozó rendelkezések megfelelően irányadók" (102.§.).

²⁰² Katonáné Pehr Erika: A családjogi törvény magyarázata. KJK-KERSZÖV, Bp., 2002. 1044.p.

²⁰³ A Gyt. alapján a szülői jogokat az apa gyakorolta, 1945-ig atyai hatalomról beszélhettünk. A Gyt. módosítása alapján a Csjt. hatályba lépéséig az atyai hatalom szülői hatalomra változott. Ugyanakkor az anya szülői hatalma másodlagos maradt az apával szemben. A Csjt. a szülői hatalmat szülői felügyeletre változtatta. Ezzel az anya szubszidiárius szerepe megszűnt.

A kivételek a következők:

- a gyám nem kötelezhető arra, hogy gyámoltját saját lakásába befogadja, illetve eltartsa, kivéve, ha a tartásra rokoni kapcsolat alapján vagy egyéb jogcímen (pl.: szerződéses kötelezettség) kötelezhető, továbbá
- gyámot nem nevezhet, ugyanakkor
- a hatósági irányítás, ellenőrzés sokkal erőteljesebb a gyámmal, mint a szülővel szemben.²⁰⁴

2. Általában mely esetekben kerül valaki gyámság alá?

Az a kiskorú, aki – bármely oknál fogva – nem áll szülői felügyelet alatt, gyámság alatt áll. Mindkét szülő életében, ha mindkét szülő személye ismert, a gyámság alatt állásnak az is feltétele, hogy a szülői felügyeleti jog fennállása egyik szülő esetében sem legyen megállapítható.

Szülői felügyelet helyett gyámság útján való gondoskodásra ennél fogva az alábbiak szorúlnak:

- akiknek szülei nem élnek,
A gyámság alá tartozás szempontjából a halállal azonos joghatályú a holtta nyilvánítás. Ha csak az egyik szülő gyakorolhatta a szülői felügyeleti jogot, akkor az ő halála folytán tartozik a gyermek gyámság alá. Amennyiben a másik szülő felügyeleti joga azért szünetelt, mert a gyermek nem nála volt elhelyezve, szülői felügyeleti joga a másik szülő halálával a törvény értelmében feléled. Ilyenkor a gyámhivatal felhívja ezt a szülőt a joga gyakorlására.
- az ismeretlen szülőktől származó gyermekek, (pl.: talált gyermek)
- akik szüleinek *szülői felügyeleti joga szünetel*.²⁰⁵

Ennek eseteit a Csjt. 91.§-a állapítja meg:

- cselekvőképтелenség, korlátozott cselekvőképesség,
- ismeretlen helyen tartózkodás, vagy valamely tényleges akadály miatt,
- ha a bíróság a gyermeket harmadik személynél helyezte el,
- ha a szülő hathetes életkoránál fiatalabb gyermeke ismeretlen személy általi örökbefogadásához járult hozzá,²⁰⁶
- ha a gyermeket a gyámhivatal átmeneti nevelésbe vette,
- ha a gyámhivatal a gyermek családba fogadásához hozzájárult,
- a gyámhivatal a gyermeket ideiglenes hatállyal hozzátartozónál vagy más személynél, illetőleg nevelőszülőnél, gyermekotthonban vagy más bentlakásos intézményben helyezte el és szülője ellen a szülői felügyelet megszüntetése iránt per van folyamatban.²⁰⁷

²⁰⁴ 1952. évi IV. törvény 103.§ (1)bek. „A gyám működésében a gyámhatóság rendszeres felügyelete és irányítása alatt áll. Működéséről különösen a gyámsága alatt álló kiskorú ügyeiről bármikor köteles felvilágosítást adni a gyámhatóságnak.”

²⁰⁵ Ezt a pontot az 1986. évi IV. törvény 32. §-a iktatta be.

²⁰⁶ A 2002. évi IX. törvény 107. § (5) bekezdése iktatta be ezt a pontot.

²⁰⁷ Ez utóbbi három pont beiktatását az 1997. évi XXXI. törvény módosításai tették szükségessé.

- akik szüleinek szülői felügyeleti jogát a bíróság jogerős ítéletével megszüntette.²⁰⁸

Ha a gyermek érdekében a szülői felügyelet sürgős megszüntetése válik indokolttá, a bíróság ezt ideiglenes intézkedéssel is elrendelheti, melynek ugyanaz a hatálya, mint az ítéleté, tehát a szülői felügyeleti jog megszüntetését eredményezi. Az ideiglenes intézkedés fellebbezésre tekintet nélkül végrehajtható.

Változó képet mutat, ha a hatályos hazai törvényi szabályozást más országok törvényi szabályozásával összevetjük abban a tekintetben, hogy ki helyezhető gyámság alá. A hazai szabályozástól eltérően több országban nagykorú személy is gyámság alá kerülhet.²⁰⁹

3. A gyámrendelés

A gyámrendelés – hivatalból vagy kérelemre – mindig a gyámhivatalok feladata. Ez azt jelenti, hogy a kiskorú szülői felügyelet hiányában nem kerül ipso iure gyámság alá, hanem a gyámhivatal kötelessége, hogy részére gyámról gondoskodjon. A gyám kirendelése államigazgatási aktusként, hatósági határozattal történik. Kivételt képezett az intézeti gyámság.

A gyámrendelés szükségességéről a gyámhivatalt értesíteni kötelesek:²¹⁰:

- a kiskorú legközelebbi rokonai,
- a bíróság,
- az anyakönyvvezető,
- a hagyatéki leltározást végző és
- az egyéb államigazgatási feladatot ellátó szervek,²¹¹ akiknek a hivatalos eljárásuk során tudomásukra jutott olyan eset, amely alapján valamely kiskorú részére gyámot kell rendelni.

A legközelebbi rokonok körének pontos meghatározását egyetlen törvényben sem találjuk, a hozzátartozó fogalma viszont több helyen is meghatározásra kerül. A

²⁰⁸ 1952. évi IV. törvény 88.§ és Pp. XVII. fejezet

²⁰⁹ Ausztriában a szabályozás nagyon hasonló, kiskorúak személyi és vagyoni szempontú gondoskodására, képviselőre szolgál. Finnországban az idős korú, csökkent szellemi állapotú, fogyatékos állapotú személy is gyámság (Vormundschaft) alá kerül. Ismert a kiskorúság meghosszabbítása, amit a hazai jogunk a Gyt. alapján szintén alkalmazott. Franciaországban a házasságon kívül született gyermek gyámsága is nevesített, ha nincs szülői elismerés. A német szabályozás hasonló a magyar hatályos szabályozáshoz, azaz gyámság alá kerül a kiskorú, ha nem áll szülői felügyelet alatt, vagy családi állapota nem határozható meg. Az olasz szabályozás is a szülői felügyelet hiányához kapcsolja gyámság intézményt. Oroszországban sajátos a helyzet, mivel a 14-18 év közötti gyermekek részére már gondnokot rendelnek ki, a két intézmény közötti elhatárolás életkor szerint történik. Portugáliában külön nevesített eset, ha a szülők jogait vagy kötelezettségeiket 6 hónapnál hosszabb időn keresztül nem tudják gyakorolni. Sajátos a szabályozás Svájcban, hiszen a gyámság (Vormundschaft) szabályait alkalmazzák nagykorú személy vonatkozásában is, elmebetegség, tékozlás, szenvedélybetegség, vagy egy évnél hosszabb szabadságvesztés büntetés letöltése esetén. Svédországban gyámság alatt kiskorú személyek állnak, akik házasságkötésük után is, nagykorúságuk eléréséig gyámság alatt maradnak.

²¹⁰ 1952. évi IV. törvény 94.§.(3) bekezdése.

²¹¹ A korábbi terminológia „az egyéb államigazgatási szerv” volt. Az új szóhasználatot az 1991. évi XX. törvény 46.§ (4)bekezdése vezette be.

jelenleg vizsgált fogalom részben megegyezik a Ptk. 685.§.b) pontjában meghatározott közeli hozzátartozói körrel.

A Gyvt. 17.§.(1)-(2) bekezdései szerint a gyám kirendelését bármely más szerv vagy személy is kezdeményezheti.

Sem a Családjogi törvény, sem a 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet (a továbbiakban: Gyer.) nem tartalmaz az értesítési kötelezettség elmulasztása esetére szankciót. A hozzátartozókat legfeljebb morálisan lehet elmarasztalni, kötelezettségük nem teljesítése esetén, illetve a kiskorú sorsa iránti közömbösségük miatt a hatóság a gyámul kirendelhető személyek köréből figyelmen kívül fogja őket hagyni.

A törvény által konkrétan megjelölt szervek számára viszont e kötelezettség elmulasztása, a mulasztó munkajogi felelősségét és - amennyiben a bejelentés elmulasztása károkozással is járt - kártérítési felelősségét vonhatja maga után.

A Csjt. -ben taxatíve felsorolt hivatalos szervek mellett pedig indokolt lenne még a sort kibővíteni olyan szervekkel, mint rendőrség, ügyészség, közjegyző, közoktatási intézmény, gyermekjóléti szolgálat.

A gyámhivatalnak a gyámrendelés előtt a tényállást teljes körűen fel kell derítenie. A Gyer. 128. §-ában foglaltaknak megfelelően vizsgálnia kell:

- a gyámrendelés okát. Meg kell állapítani, hogy a gyermek miért nem áll szülői felügyelet alatt, várható-e a közeli jövőben a szülői felügyelet alá kerülése. Pl. ha a gyermek szülője maga is kiskorú, de néhány napon belül betölti 18. életévét. Ilyen esetben szükségtelen gyámot rendelni. Az esetleges halaszthatatlan intézkedések megtételére a Ptk. 225. §-a alapján eseti gondnokot kell kirendelni.
- Meg kell állapítani, hogy a gyermek gondozását ki látja el, alkalmas-e a feladatra, vagy a gyermek másnál történő elhelyezése iránt indokolt-e intézkedni.
- Fel kell deríteni, hogy a szülői felügyeletet gyakorló szülő rendelkezett-e nevezett gyámról vagy gyámságból kizárt személyről, illetőleg meg kell tudni, hogy a rokonok között van-e olyan alkalmas személy, aki gyámul rendelhető, és vállalja is a gyámi tisztséget.
- Számba kell venni a gyermek vagyont, és meg kell állapítani, hogy az kinek a kezelésében van, nem szükséges-e annak megóvása érdekében soron kívüli intézkedést tenni (leltározás, zárlat elrendelése).
- Meg kell hallgatni a szülőt, a gondozót, a korlátozottan cselekvőképes kiskorút, az ítélőképessége birtokában lévő gyermeket, valamint a gyámi tisztség viselésére számba jöhető személyt (személyeket). A meghallgatás útján nyert adatok tájékoztatásul szolgálnak, nem kötik a gyámhivatalt.
- Vizsgálnia kell, hogy a gyámi tisztség viselésére figyelembe vehető jelölt személyét és körülményeit tekintve alkalmas-e annak ellátására, nem állnak-e fenn vele szemben a Csjt. 99. § (2) bekezdésében megjelölt kizáró, illetve a 100. § (2) bekezdésében meghatározott mentesítő okok.

A gyámhivatal az összes körülmény gondos mérlegelésével, a kiskorú érdekeinek messzemenő figyelembevételével dönti majd el, hogy kit rendel ki gyámul.

A „hagyományos” gyám tevékenységét a gyámrendelő határozat kézbesítését követő naptól kezdve kezdi meg. A gyámhatóságnak lehetősége van arra, hogy a gyámság kezdő időpontját ettől eltérő időpontban állapítsa meg. A korábbi időpont – Filó Erika szerint – akkor indokolt, ha a gyámul kirendelt személy már a határozat kézbesítését megelőzően is tett bizonyos eljárási cselekményeket a kiskorú érdekében. A kezdő időpontnak a kézbesítést követő időpontban való megjelölésére pedig akkor kerülhet sor például, ha a gyámhatóság korábban eseti gondnokot rendelt ki, és valamilyen oknál fogva még nem mentette fel, vagy a gyermek tartózkodási helye akadályozza a gyámi tiszt ellátását.²¹²

A gyámrendelés mérlegelést, körütekintést igénylő procedúra, amelynek eredménye a gyámrendelő határozat. A határozatnak tartalmaznia kell:

- A gyermek és a gyám adatait. Utalni kell arra, hogy a gyám a gyermek törvényes képviselője, vagyonának kezelője, akinek működésére a szülői felügyeletet gyakorló szülő jogaira és kötelezettségeire vonatkozó rendelkezések az irányadóak.
- Azt a tényt, hogy a gyámot a gyámsággal járó jogok és kötelezettségek a határozat kézbesítését követő naptól illetik, illetve terhelik.
- Rendelkezni kell arról, hogy a gyám a gyámhatóság rendszeres felügyelete és irányítása alatt áll, továbbá működéséről és a gyermek ügyeiről felvilágosítási kötelezettsége van.
- A vagyonkezelésről a gyám az évi rendes számadást a következő év február 15-ig köteles benyújtani.
- Megkeresést a polgármesteri hivatal gyámhivatalához a gyámolt ingó és ingatlan vagyonáról készítendő leltár vonatkozásában, amelynek egy példányát a gyámnak, egy másikat 8 napon belül a gyámhatóságnak kell megküldeni.
- Megkeresést a Nyugdíjfolyósító felé, hogy az árvaellátást a jövőben a gyám részére utalja.

III. A gyámság fajtái

1. Nevezett gyám

Akit a szülői felügyeletet gyakorló szülő közokiratban vagy végrendeletben gyámul megnevezett, elsősorban ő lesz a gyám.²¹³ Ismerten a korábbiak szerint a gyámnevezés joga csak az apát illette meg.²¹⁴ A Csjt. később ezt a jogot, mint a szülői felügyeleti jog egyik jogosítványát, mindkét szülőre kiterjesztette. Ha a szülői felügyeletre egyaránt jogosult szülők más-más gyámot neveztek meg, a körülmények figyelembevételével a gyámhatóság határoz a felől, hogy a gyámságot melyik viselje. A nevezett gyámot mellőzni kell, ha:

²¹² Filó Erika: i.m.643.p.

²¹³ 1952. évi IV. törvény 95.§ (1)bek.

²¹⁴ A Gyt. szerint az atyai hatalom alatt nem álló kiskorúak gyámság alá helyeztetnek. Csiky Kálmán: i.m.885.p.

- a törvény értelmében gyámságot nem viselhet,
- a gyámság átvételében gátolva van,
- kirendelése a kiskorú érdekét veszélyeztetné.

A gyámnevezés joga mindkét szülőt megilleti, amennyiben a szülői felügyeletet együttesen gyakorolják. A szülő a halála után született gyermeke részére is nevezhet gyámságot, amely kivételt képez azon szabály alól, hogy csak a szülői felügyeletet gyakorló szülő nevezhet gyámságot.²¹⁵

Nem rendelkezik gyámnevezési joggal a gyám, az eseti gondnok, a nevelőszülő, a mostohaszülő és az a szülő, akinek a szülői felügyeleti jogát a bíróság megszüntette.

A gyámnevezésre jogosultak több gyámságot is nevezhetnek és a sorrendet is meghatározhatják. A gyámnevezés nem jelenti a gyermek automatikus gyámság alá helyezését. A gyámhatóság a gyámság alá helyezés szükségessége esetén a nevezett gyámok közül választ, szükséges a gyámrendelés okainak hivatalból történő vizsgálata.

A szülők nemcsak gyámságot nevezhetnek gyermeküknek, hanem ki is zárhatnak személyeket a gyámságból. A gyámságból való kizárás nem von maga után indokolási kötelezettséget. Mindkét szülő jogosult olyan személy megnevezésére, aki szerinte nem lehet a gyermek gyámja. A kizárást a gyámhatóságnak a gyámnevezéskor figyelembe kell vennie. Ha azonban a szülői felügyeletet gyakorló egyik szülő azt a személyt zárja ki a gyámságból, akit a másik szülő gyámsággal nevezett meg, a kiskorú gyermek érdekeinek figyelembevételével a gyámhatóság dönti el, hogy melyik rendelkezés érvényesüljön.

Különélő szülők esetén a gyámnevezés és a gyámkizárás joga azt illeti meg, aki egyébként a szülői felügyeleti jogokat gyakorolja. Halála esetén a másik szülő felügyeleti joga éled fel előbb, és csak az ő szülői felügyeleti jogának megszűnése esetén érvényesülhet a korábban elhunyt szülő gyámnevezése.

A gyámnevezés joga személyes nyilatkozatot követel meg, a képviselő nyilvánvalóan kizárt. A gyámnevezés bármely közokirat vagy bármely végrendelet formájában történhet. Érvénytelen annak gyámsággal való kirendelése, aki gyámságot nem viselhet, illetőleg gyámsággal nem lett volna kirendelhető.

2. Törvényes gyám

Nevezett gyám nemlétében kerül kirendelésre a törvényes gyám. A gyámság ellátására alkalmas rokonok közül – korábban a Gyámtörvény által megállapított sorrendben – a gyámhatóság által kirendelt személy látta el a törvényes gyámsági feladatokat. A hatályos szabályozásban ez a fogalom így nem szerepel. A Csjt. nem határozza meg azoknak a rokonoknak a sorrendjét, akik közül a gyámságot ki kell jelölni, másrészt pedig a rokonok mellett, a törvényes gyámságra jogosultak körét kibővíti a kiskorúval családi kapcsolatban álló hozzátartozóval és más személyekkel (pl.: mostohaszülő, nevelőszülő) is.²¹⁶

²¹⁵ Katonáné Pebr Erika: A családjogi törvény magyarázata KJK Kerszöv Bp., 2002. 1059 p.

²¹⁶ 1952. évi IV. törvény 96.§ (1)bek.

Jobbágyi Gábor és Heinerné Barzó Tímea Családjog tankönyvében a törvényes gyámság az anya után atyai, azután az anyai nagyapát, majd az oldalrokonokat egészen az unokatestvérig bezárólag megilleti. A gyakorlatban elsősorban tehát őket kell kirendelni.

A gyámság vonatkozásában a rokonok együttműködési kötelezettsége, hovatovább a gyám segítése a Gyt. alapján részletesebb kifejtést nyert, mint a Csjt.-ben. A Csjt. nem ismeri a családtanács intézményét, csak a rokонтartás vonatkozásában ad kimerítő szabályozást.

3. Rendelt gyám

A gyámság ellátására más alkalmas személy, akit rokonok és a kiskorúval más családi kapcsolatban álló személyek hiányában a gyámhivatal kirendel. Ennek megfelelően a kívülálló személyek tartoznak ide. Tekintettel arra, hogy a Csjt. az élettársi kapcsolatot nem ismeri el családi kapcsolatnak, az élettárs, mint "más alkalmas személy" jöhet csak szóba a gyámul rendelhető körében.

Arra nézve, hogy a fentiek közül ki legyen a gyám, jogszabály nem állapít meg sorrendet. A család, a hozzátartozók, és az ítéloképes korú gyermek véleményének meghallgatásával a gyámhivatal feladata a gyámság viselésére leginkább alkalmas személy kiválasztása.

*Kötelezően rendelt gyám*²¹⁷ (törvényi szóhasználattal élve gyámul kell rendelni azt a személyt):

- akinél a gyámhivatal a gyermeket ideiglenes hatállyal elhelyezte (nevelőszülő, gyermekotthon – vezetője, más bentlakásos intézményben való elhelyezés esetén – hivatásos gyám). A Legfelsőbb Bíróság 17. sz. Irányelvének IV. pontja ad magyarázatot arra az esetre, ha a szülők egyike sem alkalmas a gyermek nevelésére. A harmadik személynél történő elhelyezés során kötelező ennek a személynek gyámul történő kirendelése
- akinél a bíróság (akár házassági, akár gyermek-elhelyezési perben) a gyermeket elhelyezte (az elhelyezést kérő 3. személy).
- aki a gyermeket a gyámhivatal hozzájárulásával családba fogadta.²¹⁸

A gyámhivatal rendszerint minden kiskorú részére – kivéve a testvéreket – külön gyámot rendel.

A gyámhivatalnak kizárólag a per megindításával egyidejűleg van lehetősége, hogy - feltéve, hogy nem a másik szülőnél történt az elhelyezés -, azt a személyt, akinél a gyermeket ideiglenes hatállyal elhelyezte, a kiskorú gyámjául rendelje. (A

²¹⁷ A kötelezően rendelt gyám kategóriáját az 1986. évi IV. törvény vezette be a mai a) és b) pont felsorolásával. A törvényben harmadikként említett eset az 1997. évi XXXI. törvény általi módosítással került be.

²¹⁸ A szülő gyermekét az általa megnevezett család átmenetileg befogadja, gondozza és neveli. Tekintettel arra, hogy a családba fogadó a gyámságot is ellátja, a szülő felügyeleti joga szünetel. Ez az intézkedés a szülő tartási kötelezettségét nem érinti. A rendeleti szabályozás bemutatásánál később a családba fogadás bemutatására részletesen visszatérünk.

problémakör részletes kifejtésére, a gyermekvédelmi gyámság magyarázata során visszatérünk.)

A per megindításáig a szülő felügyeleti joga fennmarad, csupán a gondozói, nevelési joga szünetel.

4. Közös gyám

Közös gyámról beszélünk, amikor a gyámhivatal több kiskorú testvér részére ugyanazt a személyt rendeli ki gyámul, függetlenül attól, hogy nevezett, törvényes, vagy rendelt gyámról van-e szó. Ez az intézmény mind a korábbi szabályokban, mind pedig a Csjt. -ben²¹⁹ megtalálható.

A közös gyámság intézménye más országok szabályozásában is ismert.²²⁰

5. Külön gyám

A hatályos szabályozás szerint a Csjt. úgy rendelkezik, hogy minden gyermek részére – a testvérek kivételével és a feltételek fennállása esetén – külön gyámot kell rendelni. Bacsó Jenő szerint testvérek esetén akkor célszerű külön gyám rendelése, ha más-más helyen laknak, nem egyedül nevelkednek, külön vagyonnal rendelkeznek és ezek különböző helyeken találhatóak.

6. Gyermekvédelmi gyám²²¹

- a családba fogadó szülő²²²,
- a nevelőszülő, aki a gyámi feladatok ellátására alkalmas és vállalja e tisztséget,
- a gyermekotthon - vezető, illetve
- a hivatásos gyám, akit a gyámhivatal kirendelt.

Gyermekvédelmi gyámság alá tartozik tehát:

- az idegen család által befogadott gyermek,
- akit átmeneti vagy tartós nevelésbe vettek,
- ideiglenes hatállyal - nevelőszülőnél vagy
- gyermekotthonban, illetve más
- bentlakásos intézményben helyeztek el, és szülője ellen a szülői felügyelet megszüntetése iránt per van folyamatban.

²¹⁹ 1952. évi IV. törvény 97.§(2)bek.

²²⁰ Bulgáriában a helyettes gyám, vagy ún. külön képviselő szabályozása szintén megtalálható, aki a gyám mellett, annak akadályoztatása esetén, ellátja a gyámi feladatokat. Olaszországban testvérek számára rendszerint egy gyámot, közös gyámot rendelnek. Svédországban egy kiskorú számára viszont akár több gyám, azaz társgyám is kirendelhető, ha körülményei ezt indokolják.

²²¹ A nevelőszülői, a gyermekotthon-vezetői és a hivatásos gyámságot később külön fejezetben részletesen bemutatjuk.

²²² A hatályos szabályozásban erősebb hangsúlyt kap a gyámnak a gyermek irányában fennálló nevelési és gondozási kötelezettsége, vagyis, hogy a törvényes képviselőt is az lássa el, aki a gyermeket is ténylegesen gondozza, neveli. Ennek a célnak igencsak megfelel a családba fogadás jogintézménye.

A gyermekvédelmi gondoskodás alatt álló, tehát nevelésbe vett gyermekek gyámságának eltérő szabályait a Gyvt. tartalmazza a Csjt.-vel összhangban. A gyermekvédelmi gondoskodásba bevont kiskorúak gyámságára vonatkozó szabályozás a korábbi intézeti gyámságot váltotta ki. Az intézeti gyám, az állami gondozás alatt álló gyermek gyámja volt, mint az intézet vezetője, vagy annak igazgatási ügyekben eljáró helyettese.²²³ Egyébként ez volt az egyetlen gyámsági forma amely a törvény erejénél fogva (ex lege), külön kirendelő határozat nélkül jött létre, azzal a megszorítással, hogy a gyámság feltétele az állami gondozás elrendelése volt. Az intézeti gyámságot a Csjt. 1997. évi XXXI. tv- nyel bevezetett módosítása helyezte hatályon kívül.

7. Hivatásos gyám²²⁴

A Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálatnál (továbbiakban TGYSZ) működő, egy vagy több gyermek gyámjává a közigazgatási szerv részéről erre kijelölt személy, aki legfeljebb 40 gyermek felett láthatja el a gyámi tisztséget.²²⁵

Hivatásos gyám az alábbi esetekben kerül kirendelésre:

- ha a gyámhivatal az átmeneti vagy tartós nevelésbe vett gyermeket fogyatékosok vagy pszichiátriai betegek otthonában helyezte el²²⁶, vagy
- ha a nevelőszülő a gyámságot nem vállalja (számára ez nem kötelező), vagy
- ha a nevelőszülő gyámul nem rendelhető ki, a gyámhivatalnak a gyermek számára - a területi gyermekvédelmi szakszolgálat részéről erre kijelölt - hivatásos gyámot kell kirendelnie, továbbá
- ha a szülő hozzájárult a gyermeke ismeretlen személy általi örökbefogadásához, és a gyámhivatal a gyermeket ideiglenesen az örökbefogadó szülőnél helyezte el.²²⁷

²²³ Megjegyezzük, hogy itt az 1952-ben rögzített törvényszöveget tüntettük fel. Az 1986. IV. törvény 98.§ (1) bekezdése szerint az intézeti gyámság szükségessége az állami nevelésbe vett kiskorúak, illetve az olyan intézetbe utalt kiskorúak vonatkozásában merül fel, akiknek szülője ellen a szülői felügyelet megszüntetése iránt per van folyamatban. Intézeti gyámság alá tartozhatott az intézeti nevelésbe vett kiskorú is. A törvény lehetővé tette a gyámi teendőknek hivatásos nevelőszülőkre való átruházását is, ha a kiskorúról ő gondoskodott. Az 1990. évi XV. törvény 9.§-ában már némileg eltérő esetekkel találkozhatunk. Az intézeti gyámság az intézeti vagy állami nevelésbe vett kiskorúak, vagy az olyan ideiglenesen intézetbe utalt kiskorúak vonatkozásában merült fel, akiknek szülője ellen a szülői felügyelet megszüntetése iránt per van folyamatban.

²²⁴ A hivatásos gyámság szabályozására és bírálatára később külön fejezetben visszatérünk, ezen a helyen csak a fogalom meghatározására és a kirendelés eseteire szorítokunk.

²²⁵ Rokon vonások találhatóak a Gyt.-ben szabályozott közgyámi intézménnyel. A közgyám a község alkalmazottja volt, és a közgyámi funkciót hivatali feladatként látta el. 1877. évi. XX. tc.173.§.

²²⁶ A 2002. évi IX. törvény 107. §-a által bevezetett módosítást megelőzően a törvény szövege a következő volt: „Ha a gyámhivatal az átmeneti és tartós nevelésbe vett, vagy az ideiglenes hatállyal elhelyezett gyermeket más bentlakásos intézményben helyezte el.”

²²⁷ A felsorolás utolsó pontját a 2002. évi IX. törvény 107. §-a állapította meg.

IV. A gyámrendelés feltételei

Gyámolt csak kiskorú lehet, vagyis aki a 18. életévét még nem töltötte be, illetve házasságkötés folytán korábban nem vált nagykorúvá.²²⁸ Az a körülmény, hogy a kiskorúnak saját kiskorú gyermeke van, nem akadály a annak, hogy ő, illetőleg gyermeke is gyámság alatt álljon.²²⁹

Gyám lehet minden nagykorú személy²³⁰, akivel szemben a törvényben meghatározott kizáró körülmények nem állnak fenn.

Gyámságot nem viselhet:

- aki cselekvőképességet érintő gondnokság alatt áll,
- aki a szülői felügyeletet megszüntető vagy a közügyektől eltiltó jogerős ítélet hatálya alatt áll,
- akit a szülői felügyelet gyakorlására jogosult szülő a gyámságból közokiratban vagy végrendeletben kizárt,
- akinek szülői felügyeleti joga azért szünetel, mert gyermekét a gyámhivatal átmeneti vagy tartós nevelésbe vette (a törvény szóhasználata itt értelemszerű, ugyanis tartós nevelés esetén a szülői felügyeleti jog megszűnik),
- akinek a gyermekét örökbe fogadhatónak nyilvánították.²³¹

A gyámságból való kizárás feltételeit más országokban hasonlóan vagy szélesebb körben határozzák meg.²³²

Hivatásos gyám nem lehet:

- a gyámhivatal vezetője, illetve ügyintézője²³³, továbbá
- azon személy, akinél a gyámhivatal a gyermeket ideiglenes hatállyal elhelyezte, akinél a bíróság a gyermeket elhelyezte²³⁴,
- aki a gyermeket a gyámhatóság hozzájárulásával családba fogadta.

²²⁸ Ptk. 12.§.

²²⁹ Korlátozottan cselekvőképes kiskorú anya méhmagzata részére a gyámhivatal eseti gondnokot rendel ki.

²³⁰ A 2002. évi IX. törvény törölte a gyám magyar állampolgár voltának követelményét. A változtatás szükségességére a Ptk. koncepció is utal.

²³¹ A d) és e) pontokat az 1997. évi XXXI. törvény 176.§-a iktatta be.

²³² Ausztriában nem viselhet gyámságot az a személy, aki a kiskorúval vagy szüleivel ellenséges viszonyban áll. Bulgáriában az a személy is ki van zárva, aki helytelen életmódot folytat, például alkoholist. Finnországban nem viselhet gyámságot többek között az a személy, aki 25. életévét még nem töltötte be. Németországban még a szülők által nevezett gyámot is figyelmen kívül kell hagyni, ha kirendelését a 14. életévét betöltött fiatalelven ellenzi (kivéve, ha a fiatalelven cselekvőképtelen). Olaszországban nem viselhet gyámságot többek között az a személy, aki csódbé jutott és nem törölték a csódlistán. Oroszországban kizárt az, aki krónikus alkohol- vagy drogfüggőségben szenved. Portugáliában találkozunk a kizárás feltételek legszélesebb körű szabályozásával. Az a személy is kizárt, akinek házasságának felbontását önhibájából mondták ki.

²³³ Nyilvánvaló az összeférhetetlenség, kizáró feltétel hiányában a hivatásos gyám „önellenőrzése” valósulna meg.

²³⁴ 1952. évi IV. törvény 91. § (2) bek. és 72/A. § (1) bek.

A gyámság viselése korábban (2003. január 1. előtt) állampolgári kötelesség volt. A 2002. évi IX. törvénnyel bevezetett módosítás ezt hatályon kívül helyezte, bár talán célszerűbb lett volna inkább konkrétan kimondani, hogy csak az rendelhető ki gyámul, aki ezt a tisztséget elvállalja. Más országokban sem állampolgári kötelesség a gyámság elvállalása, inkább az alkalmassági feltétel kerül értékelésre.

A Csjt. hatályon kívül helyezett 100. §-a szerint a gyámság viselése tehát állampolgári kötelesség volt, de meghatározott okokra való hivatkozva lehetséges volt a gyámság visszautasítása, illetve a felmentés iránti kérelem. 2003. január 1. előtt nem volt köteles a gyámságot elvállalni, illetőleg kérelemre a gyámság alól fel kellett menteni azt, aki

- a) a hatvanadik életévét betöltötte,
- b) legalább három kiskorú gyermeknek viseli gondját,
- c) más gyermek felett gyámságot gyakorol, vagy
- d) betegség, illetőleg egyéb ok miatt a gyámság megfelelő ellátására nem lenne vagy csak nagy nehézségek árán lenne képes,
- e) nem köteles a gyámságot elvállalni a nevelőszülő – akár hagyományos, akár gyermekvédelmi gondoskodás körében legyen szó róla – ugyanis a gyermek szeretetteljes gondozása, és nevelése mellett nem mindenki vállalja a gyámsággal együtt járó kötelezettségeket.

Az e) pontban foglalt szabály jelenleg is hatályos, a korábbiakat (a)-d)) viszont hatályon kívül helyezték.

Mentesítő ok fennállása esetén a gyám belátásától függött, hogy elvállalja-e a gyámi tisztséget vagy sem. A gyámhivatal viszont köteles volt kérésére felmenteni a gyámot, ha hatvanadik életévét betöltötte, továbbá ha három gyermeknek viselte a gondját, vagy már viselte más gyermek vonatkozásában a gyámságot. A Csjt. a betegségen kívül nem nevesített más konkrét feltételt, ami alapján a mentesítést kérni lehetett.

V. A gyámság ellátása, a gyám jogai és kötelességei

A gyámi jogkört a törvény a szülői jogokra és kötelességekre való utalással határozza meg.²³⁵ Ez magában foglalja a gyámolt gondozását²³⁶, nevelését, törvényes képviselőtét és vagyonának kezelését. A korábban említettek szerint a gyámnak azonban nincs gyámnevezési joga.

1. Gondozás, nevelés

A gyám feladata a kiskorú gondozása, nevelése, testi, erkölcsi, értelmi fejlődésének elősegítése. A Csjt. nem rendelkezik arról, hogy a gyám a gyermek gondozását személyesen köteles ellátni. Elsődleges szempont a gondozás vonatkozásában is a gyermek érdekeinek biztosítása. Ez a szabály lényegében érinti a gyám közvetlen

²³⁵ Az utaló szabály alkalmazását a Csjt. vezette be, a Gyt, a korábban részletezett módon részleteiben fejtette ki a jogokat és kötelezettségeket.

²³⁶ Korábban a gondviselés kifejezést használta a törvény. Változást az 1997. évi XXXI. törvény hozott.

eljárását, viszont kaput nyit a gyermekvédelmi gyámság megvalósításának formáihoz.²³⁷

A gyámságból önmagában tartási kötelezettség nem keletkezik, kivéve, ha a gyám egyben tartásra köteles rokon is. A gyám köteles lehetővé tenni, hogy a szülő a gyermekével kapcsolatot tartson.

2. Törvényes képviselő

A gyám jogosult személyi és vagyoni ügyeiben a gyámság alatt álló kiskorú képviselőre. A gyám törvényes képviselői joga²³⁸ – bizonyos eltérésekkel – a szülői törvényes képviselői jog terjedelmének felel meg.

Vannak esetek, amikor a gyám törvényes képviselőre nem jogosult.

- Nem járhat el a gyámolt azon vagyonával kapcsolatban, amely nem tartozik a kezelése alá.
- Érdekellentét folytán kizárt az eljárás, ha a gyám, annak házastársa, egyenesági rokona, vagy törvényes képviselője alá tartozó más személy a gyámolttal szemben álló félként szerepel.
- A gyámhatóság határozatával a törvényes képviselő jogát elvonhatja.
- Korlátozottan cselekvőképes kiskorú önállóan a gyám felügyelete, vagy utólagos jóváhagyása nélkül is eljárhat az alábbi esetekben:

- a) tehet olyan személyes jellegű jognyilatkozatot, amelyre jogszabály feljogosítja,
- b) megkötheti a mindennapi élet szokásos szükségleteinek fedezése körébe tartozó kisebb jelentőségű szerződéseket,
- c) rendelkezik a munkával szerzett keresményével; keresménye erejéig erre kötelezettséget vállalhat,
- d) megköthet olyan szerződéseket, amelyekkel kizárólag előnyt szerez.²³⁹

Az a) és c) pontban foglaltakat a cselekvőképtelen gyámolt is megteheti a gyám hozzájárulása nélkül.

A gyám által tett jognyilatkozatok érvényességéhez a gyámhatóság hozzájárulása szükséges²⁴⁰:

- a kiskorút megillető tartásról történő lemondásra,
- a kiskorút örökösödési jogviszony alapján megillető jogokra vagy kötelezettségre,

²³⁷ A gyermekvédelmi gyám gondozási kötelezettségeihez kapcsolódó feladatokat külön fejezetben a későbbiek során részletesen kifejítjük.

²³⁸ A Ptk. III. fejezete alapján

²³⁹ „A törvényes képviselő a korlátozottan cselekvőképes kiskorúnak ígért vagy adott ajándékot a gyámhatóság engedélyével visszautasíthatja. Ha a gyámhatóság a törvényes képviselő visszautasító nyilatkozatát nem hagyja jóvá, ez a határozata a törvényes képviselő elfogadó nyilatkozatát pótolja.” Ptk. 12/A§ (4) bek.

²⁴⁰ Nem szükséges a gyámhatóság hozzájárulása, ha az ügylet tárgyában pozitív tartalmú közjegyzői vagy bírói határozat született.

- külön is visszautasítható vagyontárgyak öröklésének visszautasítására,
- a kiskorú ingatlantulajdonának átruházására vagy bármely módon történő megterhelésére vonatkozik, ide nem értve azt az esetet, amikor az ingatlan ellenérték nélküli megszerzésével egyidejűleg kerül sor haszonélvezet alapítására,
- a kiskorú külön jogszabály alapján beszolgáltatott vagyonára,
- a kiskorú olyan egyéb vagyontárgyára, illetve vagyoni értékű jogára vonatkozik, amelynek értéke meghaladja a külön jogszabályban meghatározott összeget.

A kiskorú még a gyámhatóság jóváhagyásával sem tehet érvényesen olyan jognyilatkozatot, amellyel ajándékozik, idegen kötelezettségért megfelelő ellenérték nélkül felelősséget vállal, vagy amellyel jogokról ellenérték nélkül lemond.²⁴¹

Ha a törvényes képviselőt gyakorló gyám az itt felsorolt okok valamelyikénél fogva nem járhat el, a gyámhatóság eseti gondnokot rendel.

3. *Vagyonkezelés*

A gyám vagyonkezelési kötelezettsége a gyámolt minden vagyonára kiterjed. Kivételt a gyermek saját munkájával szerzett keresménye jelent, ezzel ugyanis a Ptk. szabályai szerint a kiskorú önállóan rendelkezhet. A gyámot rendelő szülő meghatározott vagyontárgyak vonatkozásában ki is zárhatja a gyám kezelési jogát, így a vagyonkezelés erre sem vonatkozik.

A gyám a kiskorú vagyontárgyát leltár alapján veszi át. A leltárkészítésnél a hagyatéki leltárra vonatkozó szabályok az irányadóak. A gyám a készpénzt és az értéktárgyakat – amennyiben azokat a rendes vagyonkezelés szabályai szerint folyó kiadásokra vagy egyéb oknál fogva nem szükséges kéznél tartani – köteles a gyámhatóságnak beszolgáltatni és azt gyámhatósági fenntartásos betétben elhelyezni, illetve a tárgy jellegéhez képest az MNB-nél vagy múzeumban letétbe helyezni.

A kiskorú vagyontárgyának jövedelme a kiskorú szükségleteinek a fedezésére szolgál. A vagyon állaga csak gyámhatósági engedéllyel és csak akkor vehető igénybe, ha a kiskorúnak nincsen jövedelme, vagyona, illetve ez nem elegendő, és nincs tartásra kötelezhető szülő sem.

A gyámok jogaira és kötelezettségeire vonatkozó szabályok más országok törvényi szabályozásában is gyakran az ismertetett „klasszikus hármasként” jelennek meg, de eltérések is tapasztalhatóak.²⁴²

²⁴¹ Ptk. 12/A-13/B.§.

²⁴² Ausztriában a gyámi kötelezettségek „klasszikus” hármastagú csoportjába tartozik. A gyám díjazására nem tarthat igényt, kiadásainak megtérítését kérheti és részére jutalom állapítható meg. Finnországban a gyám kötelezettségei kiskorúak esetében a gyermek nevelésére is kiterjednek, nagykorú gyámsága esetén a gyám kötelezettségei a gyámolt körülményeihez igazodnak. A gyám vagyonkezelése elsősorban az apát illeti meg az anyával szemben. Franciaországban hasonló a szabályozás, hiszen a gyermek gondozása, törvényes képviselője és vagyonkezelése a gyám feladata. Oroszországban a gyám feladata a gyámolt képzésének, alapképzettségének megszerzésének biztosítása. Portugáliában a gyám jogai és kötelezettségei a szülők jogaihoz és kötelezettségeihez kapcsolódnak. A gyámnak a jó családapa

VI. Gyámhatósági kontroll

Összevetve a gyámi jogok és kötelezettségek „triászának” érvényesülését a szülői jogokkal és kötelezettségekkel, lényeges eltéréseket állapíthatunk meg.

A gyám működésében a gyámhivatal rendszeres felügyelete és irányítása alatt áll. Működéséről, különösen a gyámsága alatt álló kiskorú ügyeiről a gyám köteles bármikor felvilágosítást adni.

A gyám felelősséggel tartozik többek között azért is, hogy a gyámoltja teljesítse tankötelezettségét, részt vegyen a kötelező orvosi vizsgálatokon, s ha a kiskorú neveléséből, felügyeletéből vagy gondozásából folyó valamely kötelességét olyan súlyosan megszegné, hogy ezzel a kiskorú testi, értelmi vagy erkölcsi fejlődése veszélybe kerül, bűncselekményt követ el, amiért szabadságvesztéssel büntethető.²⁴³

A gyámhatóság a gyámi jogkört korlátozhatja, a gyám intézkedéseit megváltoztathatja. Lehetőség van egyes gyámi jogok elvonására, illetve meghatározott ügyek vonatkozásában az ezektől való megfosztásra is.

A gyám a gyámhatóság által utasítható. Ha a gyám nem tesz eleget az utasításnak, a gyámhatóság az adott ügyben eseti gondnokot rendelhet ki, illetve a gyámot véglegesen is felmentheti. Nem változtatható meg azonban a gyámhatóság által a gyámnak a gyámolt elhelyezése tárgyában hozott döntése²⁴⁴, a választott életpálya megváltoztatásához is a kiskorú beleegyezésére van szükség. A gyámhatóság döntéshozatala során bizonyos mérvű korlátot jelent a Csjt. azon rendelkezése is, ami fontosabb ügyekben a 14. életévét betöltött, illetve az ítélőképessége birtokában lévő gyermek meghallgatását írja elő. Ez a rendelkezés a Gyermekek jogairól szóló New York-i Egyezmény (1989)12. cikkének hatására került be a törvénybe.

A gyámi tevékenységet nem csak a gyámhatóság korlátozhatja, a hozzátartozóknak is van némi beleszólási joguk. A gyámhatóság felülvizsgálhatja és ennek keretében megváltoztathatja a gyám intézkedését, ha az eljárást a kiskorú bármely rokona kezdeményezte.

A gyámi vagyonkezelés ellenőrzésére a *számadás* intézménye szolgál. A Csjt. hatályba lépését megelőzően – a Gyt. alapján – a gyám minden évben a felvett leltár alapján volt köteles a gyámolt bevételeiről és kiadásairól számadást készíteni. A gyám ez alól csak akkor mentesült, ha olyan vagyon kezeléséről van szó, amelynek jövedelme a gyámolt tartását és nevelését volt hivatott biztosítani.

A hatályos szabályozás szerint a bevételeket és kiadásokat tételesen tartalmazó évi rendes számadást a következő év február 15-éig kell a gyámhatóságnak benyújtani. Az élelmezési és háztartási költségeken kívül minden bevétel és kiadás okmányokkal támasztandó alá. A kiadásokat és bevételeket tételesen fel nem tüntető egyszerűsített számadásra akkor van lehetőség, ha a kiskorú rendszeres évi jövedelme a mindenkori öregségi nyugdíj hússzorosát nem haladja meg, illetve ha a gyámhatóság engedélyével a vagyont a kiskorú eltartási költségeinek fedezésére veszik igénybe. Ez utóbbi esetben az ily módon igénybe vehető összeg felső határa mindenkori

gondosságával kell eljárnia. Svájcban nagykorú személy is gyámság alá kerülhet. A gyám kötelezettségei a gyámolt érdekeinek védelmére, személyes ügyekben való tanácsadásra terjednek ki.

²⁴³ Btk. 195. §(1) Kiskorú veszélyeztetése.

²⁴⁴ A gyámolt megfelelőbb elhelyezése iránt a szülő, a nagyszülők, ezek hiányában pedig a nagykorú testvér, illetve szülő testvére indíthat pert, így e tárgyban a bíróság jogosult döntésre. Csjt. 103.§(3)bek.

öregségi nyugdíj háromszorosa.²⁴⁵ Ha a gyámhatóság a számadás alapján hiányt, indokolatlan kiadást vagy kárt állapít meg, kötelezi a gyámot az összeg 8 napon belül való megfizetésére.²⁴⁶

A gyám évente jelentést, működésének befejezésével átfogó jelentést készít. Az átfogó jelentés tartalmazza gyámi működés időtartamát, a kezdő és befejező időpontot, a gyámolt személyével kapcsolatos fontosabb eseményeket, a nevelésével, oktatásával kapcsolatban tett intézkedéseket, esetleges problémákat, tulajdonképpen a gyermek fejlődéséről, érdeklődési köréről szóló értékelést. Külön szólni kell a jelentésben a gyámolt vagyonával kapcsolatos intézkedésekről, a vagyon növekedéséről, esetleges csökkenéséről, az ez ellen tett intézkedések hatásáról. A gyám jelentését a szülő, esetleg új gyám megtekintheti, arra vonatkozóan észrevételeket tehet és felvilágosítást kérhet. A gyámhivatal az előzőeken túlmenően kérheti a jelentés kiegészítését is.

A gyám tisztségének megszűnése után köteles a gyámhatóságnak a kezelése alatt volt vagyonról végszámadást előterjeszteni. Ha a végszámadásra a gyermek nagykorúsága miatt kerül sor, akkor azt a vagyon felett rendelkezni jogosultnak kell benyújtani.

A hagyományos gyám és a gyermekvédelmi gyám kontrollja, ellenőrzése tekintetében differenciáltabb szabályozást tartunk szükségesnek. Álláspontunk szerint a hagyományos gyám tekintetében, a családtagok irányában enyhébb, míg a gyermekvédelmi gyámmal szemben akár szigorúbb kontrollra vonatkozó szabályok kodifikálását is indokoltnak látjuk. Mindezek részletesebb kifejtésére az intézeti gyámságról szóló fejezetben részletesen visszatérünk.

A gyámság viselése állampolgári kötelezettség volt. Ezzel összhangban a gyám *díjazásra* sem tarthatott igényt. A hatályos szabályozásban ugyan a gyámi tisztség már nem állampolgári kötelesség, de a díjazásra továbbra sincs lehetőség.²⁴⁷ A kiskorúval kapcsolatban felmerült kiadások fedezésére a kiskorú jövedelme, vagyona (a gyámhatóság engedélyével), illetve a gyermek megélhetésére szolgáló juttatások (tartásdíj, gondozási díj, árvaellátás²⁴⁸) szolgálnak. Az ezen túlmenően ténylegesen felmerült kiadások megtérítését kérheti, de ez nem az általa végzett tevékenység ellenértéke.²⁴⁹

A hatályos jogban a gyámra a szülőknél szigorúbb *felelősségi szabályok* vonatkoznak. A gyám ugyanis a vétkesen, tehát mind a szándékosan, mind a gondatlanul okozott károkért felel.²⁵⁰ A szülőre a rendes vagyonkezelés szabályai vonatkoznak, tehát a szülő akkor felel, ha nem olyan gondossággal jár el, mint saját

²⁴⁵ Gyer. 158.§. A Gyt. korábban nem említett pontos összeget, a kiskorú jövedelme fejében elvállalt tartásról és nevelésről beszélt. Ugyanezt magyarázza és vö. Grünwald Béla A törvényhatósági közigazgatás kézikönyve című művében. I.m. 209.p.

²⁴⁶ A felelősség érvényesítésére a korábbi Gyt. szabály szerint a felhívási per szolgált.

²⁴⁷ A Gyt. korábban ismerte a jutalom, illetve a végjutalom intézményét. A gyám „ösztonzésének” ez a formája ma már nem alkalmazott.

²⁴⁸ A gyermek megélhetését szolgáló juttatásoknak a gyám kezéhez való folyósítását az 1986. évi IV. törvényként ismert novelláris módosítás (37.§) iktatta be.

²⁴⁹ Csjt. 104.§ (1)bek.

²⁵⁰ A vétkes károkozásért való felelősséget már a Gyt. is tartalmazta, azzal a kiegészítéssel, hogy akkor a gyám a szorgalmas családapa gondosságával volt köteles eljárni. Csiky Kálmán magyarázatában „ha több gyám neveztetett, a gyámhatóságok azok meghallgatása után közülök egyet a tulajdonképpeni gyámi teendőkkkel megbízni, s rendszerint a vagyonkezelést is erre bízni köteles. Ha több gyám neveztetett az együttes vagyonkezelésre: ezek mindnyájan egyetemlegesen felelősek.” Csiky Kálmán: i.m. 389.p.

ügyeiben. Kiemelendő, hogy a gyám kártérítési felelősségét a gyámhatóság jóváhagyása sem küszöböli ki. Kivételt csak a kifejezett utasítás esete jelenthet.²⁵¹ A kártérítési követelés – a tiltott cselekményből eredő kártérítési követelés kivételével – egy év alatt évül el. A gyám tevékenységét a gyámhivatal ellenőrzi, gyermekvédelmi gondoskodás alatt álló gyermek esetében ez a gyámi tanácsadó útján valósul meg.²⁵²

A gyám és a gyermekvédelmi gyám gyámhatóság által történő ellenőrzésének formái, eszközei nem tükrözik kellően a két intézmény sajátosságait.

Álláspontunk szerint árnyaltabb szabályozás szükséges. A gyám ellenőrzésének formáit egyszerűbbé tenni, a gyermekvédelmi gyám ellenőrzését viszont szükségesnek látjuk erősíteni.

Különösen fontos lehet speciális szükségletű gyermekek esetében az utóbbi megállapítás, mivel a gyám feladatai lényegében formálissá válnak.

VII. A gyámságnak és a gyám tisztségének a megszűnése, érvénytelen és „nemlétező” gyámrendelés

Érvénytelen annak a személynek a gyámul történő kirendelése, aki gyámságot nem viselhet, vele szemben kizáró feltételek állnak fenn, kirendelésére nem lett volna lehetőség. Az érvénytelenség jogi hatásait a Csjt. nem határozza meg. Ha ilyen kirendelés történt a gyámot haladéktalanul fel kell menteni, ugyanis mindaddig gyakorolhatja tisztségét.

Nemlétezőnek kell tekinteni a gyámrendelést, ha olyan személy részére rendeltek gyámot, aki nem tartozik gyámság alá. (Pl. nagykorú személy)

I. A gyámság megszűnése

A gyámság megszűnik, ha:

- a gyámság alatt álló szülői felügyelet alá kerül,
- nagykorúságát eléri, vagy meghal.²⁵³

A gyám tisztsége megszűnik:

- a gyámság megszűnésével,
- a gyám gyámhivatal általi felmentésével vagy elmozdításával.²⁵⁴

A gyámság megszűnéséről akkor beszélhetünk, amikor a gyámoltnak nincs szüksége tovább gondoskodásra, vagyonának kezelésére. Legjellemzőbb eset, ha a gyámolt nagykorúságát eléri, vagy visszaáll a szülő(k) felügyeleti joga.

²⁵¹ Csjt. 104.§ (2)bek.

²⁵² A tanácsadó tevékenységét, annak bírálatát külön fejezetben mutatjuk be.

²⁵³ A gyámolt halála folytán bekövetkező megszűnést az 1986. évi IV. törvény iktatta a megszűnési okok közé.

²⁵⁴ Az eredeti szabályozásban a gyámi tisztség megszűnéséhez vezetett a kiskorú intézeti gyámság alá kerülése, majd 1986-tól (1986. évi IV. törvény 38.§) a gyám halála. A jelenlegi szabályozást az 1997. évi XXXI. törvény 137.§-a vezette be.

Ezekben az esetekben a gyámság ex lege szűnik meg. A gyámhatóság a gyámság megszűnéséről deklaratív határozatot hoz.

A gyám elmozdítására akkor kerül sor, ha felróható magatartása ad erre okot.

2. A gyám felmentése

A gyám felmentésére akkor kerül sor,

- ha a gyám alkalmatlan, bár felróhatóság nem írható a terhére,
- a gyám fontos okból felmentését kéri, vagy
- utólag keletkezik olyan akadály, amely miatt gyámságot nem viselhet.

Nevelőszülőt vagy gyermekotthon vezetőjét akkor is felmenti, ha

- a gyermeket máshol helyezi el,
- a gyermekotthon vezetőjének vezetői beosztása megszűnt.

A gyám alkalmatlanná válásának számos oka lehet, a legtipikusabb a betegség, vagy a gyám munkahelyének változtatása. A legfontosabb annak értékelése, hogy képes-e a gyám kötelezettségeinek a megváltozott körülmények közepette eleget tenni. Amennyiben kiskorú gondozása, nevelése, törvényes képvisellete, vagy vagyonezelése megghiúsulni látszik, felvetődik a gyám alkalmasságának, felmentésének szükségessége. A gyámhatóságok a gyám alkalmasságát ellenőrzéseik során, főként a számadás előterjesztésekor kísérhetik figyelemmel.

3. A gyám elmozdítása

A gyám elmozdítására akkor kerül sor,

- ha a gyám jogaival visszaél,
- kötelességét elhanyagolja, vagy
- olyan cselekményt követ el, amely miatt a feladat ellátására méltatlanná válik.

A gyámot a gyámhivatal köteles elmozdítani haladéktalanul, ha működése a gyermek érdekeit sérti. Ez a magatartás tevéllel és mulasztással is megvalósulhat. Az elmozdításhoz elegendő, ha a gyám kötelezettségét elhanyagolja. A méltatlanná válás leg súlyosabb esete ha a gyámoltja ellen bűncselekményt követ el.

4. A gyám azonnali hatályú felfüggesztése

Ha alaposan feltételezhető, hogy a gyámot tisztségéből el kell mozdítani és a késedelem veszéllyel jár, a gyámhivatal a gyámot e tisztségéből azonnali hatállyal felfüggeszti.

Szükségesnek tartjuk a gyámság megszűnésére, megszüntetésére vonatkozó szabályok összevetését más országok törvényeiben foglalt szabályokkal, elsősorban az eltérésekre és a sajátosságokra utalva.²⁵⁵

Dolgozatunk jelen fejezetében a Csjt. hatályos szabályozásának bemutatására és magyarázatára törekedtünk. Érintettük a Csjt. módosításaira vonatkozó szabályokat és lábjegyzetben hivatkoztunk ezen szakaszok rendelkezéseire. Összevetettük a Csjt. hatályos szabályait a Gyt. korábbi egyes rendelkezéseivel, és a hatályos külföldi vonatkozásokkal.

Természetesen az intézeti gyámság jogintézmény magyarázatánál, továbbá a gyermekvédelmi gyámság kifejtésénél is visszautalunk a Csjt. kapcsolódó rendelkezéseire.

²⁵⁵ Ausztriában a gyám jogviszonya megszűnik, ha a gyámot határozott időre nevezték ki. Bulgáriában a gyámság a kiskorú 14. életének betöltését követően a törvény erejénél fogva szűnik meg, és gondnoksággá válik. Franciaországban a gyámság megszűnéséhez vezet a kiskorú nagykorúsítása, valamint az a körülmény is, ha a házasságon kívül született gyermeket a szülő utóbb elismeri. Németországban a megszűnés nevesített esete a gyámolt holtta nyilvánítása, vagy a halál tényének megállapítása. Olaszországban megszűnéshez vezet a gyám fizetése képtelensége. Romániában a megszűnés egyik nevesített esete a gyám nagyfokú hanyagsága, illetve visszaélése, vagy méltatlanná válása. Svájcban a gyámság határozott időre szól, tehát megszűnéshez vezet, ha a kirendelés időtartama lejárt és azt nem hosszabbították meg. Svédországban is megszűnési ok a gyám fizetése képtelenné válása. Törökországban a nagykorú személynek is lehet gyámja, ezért a szabadságvesztésre ítélt személy szabadon bocsátásával vagy tékozló, italozó életmódjának bizonyítható abbahagyásával megszűnik a gyámság.

2.rész A gyámság szabályozása napjainkban Európában

I. Bevezetés

A gyámságra vonatkozó szabályok általunk fontosnak tartott elemeit az egyes országok hatályos törvényi szabályozása alapján mutatjuk be. Utalni fogunk a szabályok hasonlóságára azok összevetése során, de – azonos szempontokat követve – bemutatjuk az eltéréseket is a magyar, és az egyes országok törvényi rendelkezése között. A német és a román gyámságra vonatkozó rendelkezések magyarázata során a törvényi szintű szabályozás mellett a rendeleti szabályozásra is utalunk. Az ismertetésre kerülő országok esetében – a gyámságra vonatkozó törvények – német nyelven álltak rendelkezésünkre. A magyar nyelvre történő fordítás során – a fenti ok miatt – nem az eredeti szövegből indultunk ki. Ez a körülmény bizonyos vonatkozásban könnyebbséget, egyes esetekben nehézséget okozott számunkra. Kutatásaink során – az egyes országokra vonatkozó törvények – eredeti szövegből magyar nyelvre fordított hitelesített változatait nem leltük fel.

II. A gyámság szabályozása az egyes országokban

1. A gyámság Ausztriában

a) A gyámság intézményét hol szabályozzák?

Az Általános Polgári Törvénykönyv (Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch, ABGB) 187-284. cikkei.

b) A gyámság szükségessége

Az osztrák szabályozás szerint a gyámság intézménye – más országok szabályozásához hasonlóan – a kiskorúról való személyi és vagyoni szempontú gondoskodásra, képviselőre szolgál, ha ezeket a jogokat a szülők nem gyakorolják. A gyámság a család, illetve a családban való gondozás helyettesítésének elvére épül.²⁵⁶

c) A gyám kirendelése, felügyelete

A gyámi tisztség viselésére alkalmas személy kirendelése „beiktatása” után kezdi meg tevékenységét, amelyet a bíróság ellenőriz, felügyel. A bíróságon lehet a gyám jogsértő, kötelességsértő magatartását bejelenteni. (200.§) Magyarországon a Gyt. hatálybalépését követően gyámhatóságokhoz, árvaszékekhez, jelenleg gyámhivatalokhoz lett ez a hatáskör telepítve.

d) A gyámság fajtái

Először azt a személyt kell gyámul kirendelni (kinevezni), akit a szülők végrendeletükben gyámul neveztek. (195.§) A törvény a sorrendet is meghatározza. Alkalmatlan személy megjelölése esetén vagy végrendelet hiányában a legközelebbi

²⁵⁶ A magyar és az osztrák szabályozásban találunk hasonló elemeket. Hatott a korabeli osztrák szabályozás a magyar szabályozásra, annál is inkább, mivel a kiegyezést megelőzően az OPTK rendelkezéseit alkalmazták itthon is a jogalkalmazó szervek.

alkalmas hozzátartozó a gyám. Ha nincs hozzátartozó, más alkalmas személyt kell gyámul kirendelni. (198-199.§) Alkalmas szülő, illetve hozzátartozó hiánya esetén, valamint a talált gyermekek esetében a gyámügyekben eljáró bíróság döntéséig, vagy az alkalmatlanság megszűnéséig, ex lege a gyermekjóléti szerv gondozója jár el. (213.§) Ugyanez a szerv jár el a belföldön talált gyermekek esetében is. (211. §) A fentiek értelmében ismert a hivatásos (hivatalos) gyámság intézménye. Ezt a jogintézményt az osztrák jog is átmenetinek tekinti. Megszűnik a hivatásos gyám tevékenysége, ha a szülő, nagyszülő vagy más személy alkalmassá válik a gyámi tisztség ellátására.

d) A gyámságból való kizárási, felmentési okok

Nem lehetnek gyámok:

- a kiskorúak,
- a korlátozottan cselekvőképes személyek, mivel tőlük a kiskorú megfelelő nevelése, gondos vagyongazdálkodása nem várható el,
- az olyan személyek, akiket a szülők, mint törvényes képviselők kizártak,
- akik a kiskorúval vagy annak szüleivel ellenséges viszonyban vannak, illetve jogvita vagy nyílt követelés áll fenn közöttük.

Rendszerint alkalmatlanok:

- egyházi személyek,
- aktív, hivatásos katonák,
- közhivatalnokok,
- a 60 év feletti személyek,
- a külföldiek,
- az olyan személyek, akik már gyámi tisztséget viselnek, vagy legalább három kiskorúról kell gondoskodniuk,
- az olyan személyek, akiknek lakóhelyük a bíróságtól nagy távolságra van, és ez a feladatok ellátását nagymértékben megnehezítené. (193-194.§)

f) A gyámság, a gyámi jogviszony megszűnése

A gyámság megszűnik:

- a kiskorú nagykorúságának elérésével,
- a kiskorú halálával,
- ha egy olyan személy, aki a kiskorú gondozására jogosult, a vagyongazdálkodással és képviseléssel kapcsolatos feladatokat legalább részben átvállalja. (249-251.§)

A gyámi jogviszony megszűnik:

- a gyám halálával,
- ha a gyám a jogviszonyból származó kötelességeit neki felróhatóan megszegi, vagy jogaival visszaél,
- utóbb a törvényben megjelölt kizárási ok áll be,
- ha határozott időre nevezték ki. (261.§)

g) A gyám jogai, kötelességei

A gyámi kötelezettségek „klasszikus” hármas tagozódása az osztrák jogban is megjelenik. El kell látnia a gondozás-neveléshez, a vagyonneveléshez és a képviselői feladatokat. Több országban is ismert szabály, hogy a vagyonnevelő és a gondozó személye elkülönülhet. (210.§) A gyám kiadásainak megtérítésén túlmenően díjazásra nem tarthat igényt. A bíróság azonban a gyámolt vagyona tisztán jövedelmének legfeljebb 5%-ában, egy a végzett tevékenységgel arányos évenkénti jutalmat állapíthat meg. A gyám ezen felül a gyámság megszűnésekor is méltányos jutalomra jogosult. (266-267.§)

A vagyonneveléssel összefüggésben a bíróság feladata a vagyon felkutatása és leltározása, az értékek és okiratok bírósági letétbe helyezése és a készpénz takarékbba helyezése.

2. A gyámság Bulgáriában

a) A gyámság intézményét hol szabályozzák?

Az 1985. évi Családjogi törvény 109-128. cikkei

b) A gyámság szükségessége

Gyámság alá azt a gyermekkorú (azaz 14 év alatti) személyt kell helyezni, akinek szülei ismeretlenek, meghaltak, vagy szülői jogait megvonták.²⁵⁷ Az ilyen 14-18 év közöttiek, továbbá azok, akik korlátozottan cselekvőképesek, gondnokság alá kerülnek.²⁵⁸ (109.§)

c) A gyám kirendelése, felügyelete

A gyámolt lakóhelye szerint illetékes gyámsági és gondnoksági hivatal feladata a gyám, a helyettes gyám, valamint a gyámolt rokonai és ismerősei köréből két tanácsadó kirendelése. Ezen kirendelt személyek alkotják a gyámsági tanácsot. A tanácsadók segítik a gyámot feladatai ellátásában, de jelzik is a hivatal felé, ha nem megfelelően látja el feladatait. Részt vesznek továbbá a gyám tevékenységéről készített beszámoló hivatal által történő elfogadásában.²⁵⁹ (111.§)

d) A gyámság fajtái

A törvény a gyám, a helyettes gyám és az ideiglenes gyám (szó szerinti fordításban külön képviselő= der besondere Vertreter) kategóriáját különíti el. Az ideiglenes gyámot a gyámsági és gondnoksági hivatal (Vormunschaftsorgan oder Plegschaftsorgan) bízhatja meg – a gyám kirendeléséig terjedő átmeneti időre – a gyámi feladatok ellátásával. (114.§) A helyettes gyám feladata – nevéből is adódóan – a gyám helyettesítése, ha az akadályoztatva van, vagy érdekkellentét merült fel a gyám és a gyámolt között. (123.§)

²⁵⁷ Megjegyezzük, hogy a fiatalok (14-18 év közötti) személyek ugyanezen esetekben, továbbá, ha a korlátozottan cselekvőképesek, gondnokság alá kerülnek. A két intézmény közötti „váltás” ex lege következik be.

²⁵⁸ Ez a szabály az orosz szabályozással azonos.

²⁵⁹ A volt szocialista országok közül gyámsági tanács intézményét és működését a lengyel szabályozás tartalmazza.

A gyámság különös esetei között van nevesítve az intézeti gyám, aki annak az intézetnek a vezetője, ahol az ismeretlen szülőtől származó kiskorút elhelyezték. (128.§)

e) A gyámságból való kizárási okok

Kizárt a gyámság viseléséből az a személy,

- aki cselekvőképtelen,
- akinek a szülői jogait megvonták,
- akit súlyos szándékos bűncselekmény miatt elítéltek,
- aki a törvényben meghatározott okoknál fogva a gyámságból fakadó kötelességeinek nem tud eleget tenni. Ezek: betegség, alkoholizmus, helytelen életmód, nyereségvágy, a gyámolttal való érdek-összeütközés vagy más egyéb ok. (116.§)

f) A gyámság, a gyámi jogviszony megszűnése

A gyámság a törvény erejénél fogva gondnoksággá válik, ha a gyámolt betölti a 14. életévét. (127.§) A gyámsági és gondnoksági hivatal a gyámsági tanács összetételét bármikor megváltoztathatja. Bármely tag helyett másik tag rendelhető ki, ha a gyámságból fakadó kötelességek teljesítése idős kor, betegség, más szolgálati kötelezettség miatt túlzottan megterhelő, továbbá, ha a gyámolt érdeke ezt kívánja. (113.§)

g) A gyám jogai, kötelességei

A gyám kötelessége a gyámoltról gondoskodni (ezen belül nevelni, gondozni, képezni), vagyonát kezelni, harmadik személlyel szemben képviselni. A törvény azt is hangsúlyozza, hogy a gyám társadalmi tisztségben látja el feladatait. (117.§)

Az előbb említett szabályok a hatásköröket közigazgatási szervekhez, a gyámsági és gondnoksági hivatalokhoz telepítették.

3. A gyámság Finnországban

a) A gyámság intézményét hol szabályozzák?

A gyámságról szóló 1898. augusztus 19-i 34. sz. törvény 1-78.§-ai.

b) A gyámság szükségessége

Gyámság alatt áll minden olyan személy, aki a 18. életévét nem töltötte be. A törvény a kiskorúság meghosszabbítását is lehetővé teszi, ha gyámja jelzi a bíróságnak (das Landbezirksgericht), hogy a kiskorú a 17. életévének betöltése ellenére a nagykorúsághoz szükséges érettséget nem szerezte meg. A kiskorúság meghosszabbítását a bíróság – a kiskorú meghallgatását követően – legfeljebb annak 22. életévéig rendelheti el.²⁶⁰ Az, akinek kiskorúságát meghosszabbították, vagy 18. életévét még nem töltötte be, és házasságot köt, nagykorúvá válik. (16-18.§)

²⁶⁰ A kiskorúság meghosszabbítására a Gyt. alapján korábban a hazai szabályozás is biztosított lehetőséget.

Gyámság (Vormundschaft) alatt állhat az a nagykorú is, aki beszámíthatatlansága, alkoholfüggősége, tékozló magatartása miatt vagyónának megfelelő kezelésére nem képes.

Az idős korú, csökkent szellemi állapotú, testileg fogyatékos, vagy hosszadalmas betegségben szenvedő személy maga is, illetve a házastársa, hozzátartozója, a gyámsági bizottság, vagy az ügyész is indítványozhatja a gyámság alá helyezést, ha a fennáll a vagyon elsikkasztásának veszélye. (19-21.§) A német nyelvű törvénytöredék a gyámságról (Vormundschaft) szól.

c) A gyám kirendelése, felügyelete

A városokban a városi bíróság, más településeken a tartományi bíróság kötelessége arról gondoskodni, hogy a kiskorúak gyámság alatt álljanak. A bíróság illetékességét a szülők lakóhelye, ha azok elváltak, az apa lakóhelye, illetve a nagykorú gyámolt állandó lakóhelye határozza meg.

A bíróság feladata a gyámok felügyelete is. A bíróság e feladatainak ellátását a gyámsági bizottságok segítik, amelyek településenként jönnek létre. Lehetőség van azonban arra, hogy több település egy körzetet alkotva csak egy gyámsági bizottságot hozzon létre. (1-3.§)

d) A gyámság fajtái

A kiskorú személy törvényes gyámjai a szülei. Ha valamelyik szülő meghal, vagy a gyámsághoz való jogot tőle megvonják, a gyámságot a másik szülő viseli. Ha a szülők külön élnek, a házastársi életközösségük megszakadt, vagy a házasság bírői ítélettel való felbontására kerül sor, a gyámságot az a szülő viseli, akinek a gondozási jogot a bíróság odaítéli.²⁶¹ Ha a szülők e tekintetben megegyeztek, és ez nem ellentétes a gyermek érdekével, a bíróság jóváhagyja az egyezséget. Ellenkező esetben a bíróság dönt a gyermek érdekeinek figyelembe vételével. Fontos szabály, hogy amennyiben nem a szülők a gyermek gyámjai, a kapcsolattartásukat a gyermekkel – kivéve, ha annak érdekei mást kívánnak – biztosítani kell.

Törvényes gyám (der gesetzliche Vormund) hiányában a gyermek részére a bíróság rendel gyámot. Ha a törvényes gyám hiányának oka a szülő halála – és ő gyámul nevezett egy olyan személyt, aki ezt elfogadta – akkor ezt a személyt fogja a bíróság gyámul kirendelni. Ilyen személy hiányában más alkalmas személyt kell kirendelni. A nagykorú személy részére elsősorban házastársát kell gyámul kirendelni.

A bíróság szükség esetén több személyt is kirendelhet gyámul. Arra is lehetőség van, hogy amíg az, akinek a gyámnak kell lennie, nem tudja átvenni a gyámságot, ideiglenes gyámot rendeljenek ki. (23-27.§)

e) A gyámságból való kizárási, felmentési okok

Nem lehet gyám, aki

- maga is gyámság alatt áll,
- idős, gyenge, rokkant, eladósodott, saját életvitelét illetően is meggondolatlan, így nem lenne képes a gyámi feladatok megfelelő ellátására,
- olyan bűncselekményt követett el, ami alkalmatlanná teszi a gyámi tisztség viselésére.

²⁶¹ A törvény nem szülői felügyeletről, hanem gyámságról szól.

Nem lehet gyámul kirendelni azt a személyt sem, aki 25. életévét még nem töltötte be. Nem kizárási ok, de a törvény rögzíti, hogy a gyám és a gyámolt vallásának lehetőleg azonosnak kell lennie. (28.§)

A bíróság kirendelésén alapuló gyámság alól való mentesülésre ad okot, ha az érintett személy

- külföldön tartózkodik vagy ott él,
- súlyos betegsége folytán nem tudja a gyámsággal kapcsolatos feladatokat ellátni,
- 60. életévét betöltötte,
- több saját gyermeke van,
- két másik, vagy egy terhes gyámságot lát el,
- hivatali, szolgálati kötelességei nem teszik lehetővé a gyámság viselését,
- más alapos ok miatt nem képes a gyámság ellátására.

A nők gyámul való kirendeléséhez a beleegyezésük szükséges. (29.§) Egyéb esetben a gyámi tisztség viselése kötelező, erre az érintett személy pénzbírság útján is kötelezhető. (31.§)

f) A gyámság megszűnése

Megszűnik a gyámság, ha

- a gyámolt nagykorúvá válik,
- a gyámolt meghal,
- a gyám tisztsége átszáll egy másik gyámra.(62.§)

g) A gyám jogai, kötelességei

A kiskorú gyermek gyámja köteles gondoskodni a gyermek neveléséről. Abban az esetben, ha a gyermek gyámjai nem a szülők, - a fogyatékoság miatt megvont gyámi jog kivételével – továbbra is jogosultak és kötelesek a gyermek neveléséről gondoskodni. A gyermek vagyoni viszonyait érintő kérdésekben a gyám tanácsát azonban ki kell kérniük. A szülők és a gyám közötti nézeteltérés esetén a gyámügyi bizottság dönt.

A gyermeket istenfélőnek, erkölcsösnek kell nevelni, és körülményei által megkívánt tevékenység vagy szakma gyakorlásához kell szoktatni. A nagykorú személy gyámsága esetén ez a gyámi kötelesség úgy módosul, ahogy azt az érintett körülményei megkívánják.

A gyámolt vagyonának kezelése során egy körültekintő, megfontolt ember gondosságával kell eljárni. Ha a gyám nem így jár el, köteles az ebből eredő károkat megtéríteni. A vagyont szükség esetén több személy is kezelheti. Ezek a személyek a bíróság döntésének megfelelően vagy közösen, vagy valamilyen ok alapján megosztva látják el feladatukat.²⁶² A közösen gyakorolt vagyonkezelés a gyámok egyetemleges felelősségét vonja maga után a gyámolttal szemben, a nem megfelelő kezelés miatt bekövetkező károkért. A mentesülésre meghatározott személy vonatkozásában csak az adhat okot, ha az érintett gyám a többi gyám vétségét megakadályozni nem tudta.

²⁶² Megállapíthatjuk, hogy a gyámrendelés a bíróságok hatáskörét képezi. Ismert a „többes,, gyámság, vagy osztott gyámság. A kiskorú vagyonkezelésénél az apa elsőbbséget élvez az anyával szemben

Ha a gyermek gyámjai a szülei, és a gyermeknek saját vagyona van, a vagyonkezelés joga elsősorban az apát illeti. A szabály nem kógens, a vagyonkezelési jog ugyanis az anyát is megilleti, ha alkalmasabbnak mutatkozik rá. (33-38.§)

A gyámot a gyámság átvételekor leltározási, megszűnésekor számadási kötelezettség terheli. (Ha a gyámság a gyám halála miatt szűnt meg, a számadás a hagyatékban részesülőket terheli.) A számadás elmulasztása esetén a kötelezettet pénzbírsággal, vagy más megfelelő büntetéssel kell annak a benyújtásra kényszeríteni. A számadás benyújtásától számított egy év és egy nap elteltével a gyám és jogutódai a felelősség alól mentesülnek, ha az említett határidőn belül nem került sor fellebbezés előterjesztésére. (63-64.§)

A képviselő vonatkozásában a törvény ugyanazt rögzíti, mint a vagyonkezelésnél: azaz elsősorban az apát illeti a bíróságok és más hatóságok előtti képviselő joga, de az anyát is illetheti, ha alkalmasabbnak mutatkozik rá.²⁶³ (37.§)

A gyám tevékenysége ellenében a munkájának megfelelő és helyzetéhez méltó díjazásra tarthat igényt. Ha a gyám a feladatait nem megfelelő módon látta el, a bíróság dönthet a díjazás mellőzéséről is. (49.§)

4. A gyámság Franciaországban

a) A gyámság intézményét hol szabályozzák?

A Polgári Törvénykönyv (Code civil, Cc.) 389-475. cikkei.

b) A gyámság szükségessége

A kiskorú gyámság alá helyezésének szükségessége mindkét szülő halála, vagy szülői felügyeleti jogának elvesztése esetén merül fel. Gyám kirendelésére kerül sor akkor is, ha a házasságon kívül született gyermeket önkéntesen a szülő nem ismeri el. Ha a szülők a szülői felügyeleti jogot együtt gyakorolják, gyámi vagyonkezelőnek minősülnek. A gyámi vagyonkezelésnek ezt a formáját nevezik egyszerű és tiszta gyámi vagyonkezelésnek. Ez mellett ismert a bírósági felügyelet mellett gyakorolható gyámi vagyonkezelés, amelyre valamelyik szülő halála, a szülők házasságának felbontása, különköltözése, a gyermek házasságon kívül született volta adhat okot. Az egyszerű és tiszta vagyonkezelés esetén csak súlyos ok, míg a bírósági felügyelet mellett gyakorolt vagyonkezelés esetén a szülők, hozzátartozók kérelme is okot adhat a vagyonkezelői jog megvonására, a gyermek gyámság alá helyezésére. A második esetben a gyámbíró hivatalból is kezdeményezheti a gyámság alá helyezést. (389-391.§)

c) A gyámjog sajátos intézményei a francia jogban

A francia gyámsági jogot vázaltszerűen bemutató leírás sem mellőzheti néhány intézmény rövid bemutatását. Ezek: a gyámbíró, a gyámellenőr és a családi tanács.

A gyámbíró:

A gyámbíró feladatait a gyermek lakóhelye szerint illetékes helyi bíróság bírálja látja el. A gyámbíró általános felügyeleti jogot gyakorol az illetékességi területén

²⁶³ Érdekes, hogy az anya alkalmasabb voltát illetően a vagyonkezelésre és a képviselőre, a törvény semmilyen részletszabályt nem tartalmaz. Amennyiben a kérdés felmerül, nyilván a bíróság dönt a kérdésben, bár a törvény ezt szó szerint nem rögzíti.

tevékenykedő gyámok és gyámi vagyonkezelők felett. Ezen személyek tevékenységét megfigyelheti, magyarázatot kérhet, észrevételt tehet, utasíthatja őket. Az utasítás nem teljesítése esetén bírságolási joga is van. (393-396.§)

A gyámellenőr, ellenőrző gyám:

A családi tanács a gyámság minden fajtájánál köteles gyámellenőrt választani. Feladata a gyám tevékenységének ellenőrzése, és a gyámolt képviselője a gyám és a gyámolt között fennálló érdekelletét esetén. Értesítési kötelezettség is terheli a gyámíró irányában, ha a gyám választása során valamilyen rendellenességet észlelt. A függetlenségének biztosítéka, hogy ha a gyám valamelyik szülő, vagy annak egyenes ági rokona, a gyámellenőrt a másik szülő ágáról kell választani. (420. § 423.§)

A családi tanács:

A családi tanács tagjait a gyámíró nevezi ki a gyámság idejére.²⁶⁴ A tagok száma 4-6 fő, de a gyám és a gyámíró nem minősülnek tagnak (a gyámellenőr viszont igen). A tagok a gyámolt szülei, hozzátartozói, esetleg a család barátai, szomszédai lehetnek. A kiválasztás során a gyermekkel való kapcsolat, az állandó lakóhely, az életkor, a viselkedés, a döntő tényezők. A törvény jelenleg csak azt rögzíti, hogy mindkét szülő rokonságából kell tagokat választani, de a gyakorlatban – a Code Napoleon „örökségeként” – ügyelnek az apai és anyai rokonok egyenlő számára. A törvény a tagok személyes jelenlétét követeli meg a tanácsüléseken, helyettesítésre csak kivételesen van lehetőség, és akkor sem jogi képviselő (hanem pl. a nem tag másik szülő) útján. A tanácskozás összehívása nem szükségszerű, a gyámíró külön-külön is konzultálhat a tagokkal. A tanácskozás megtartásához a tagok felének a jelenléte szükséges. A tanács elnöke a gyámíró, aki szavazati joggal rendelkezik, sőt szavazategyenlőség esetén az ő szavazata a döntő. Az üléseken tanácskozási joggal vehet részt a gyám és a gyámellenőr. Az ítélelképes kiskorú a bíró ellenkező döntéséig, míg ezt követően szabadon, szintén tanácskozási joggal vehet részt az üléseken.²⁶⁵ (407-416.§)

A magyar szabályozás szintén lehetőséget biztosított családitanács felállítására. Az atyai hatalmat ténylegesen gyakorló atyának jogában állt végrendeleti úton, a kiskorú gyermekei részére – ha összes hagyatéka a terhek levonása után a 100 ezer forintot meghaladta – családitanácsot felállítani, és annak tagjait kijelölni. Atyai rendelkezés hiányában a belügyminiszter engedélyezhette a családitanács felállítását, ha kiskorú jelentős vagyonnal rendelkezett és annak szakszerű kezelése ezt indokolta.²⁶⁶ A családitanács elnöke tisztet az illetékes gyámhatóság szerinti árvaszék elnöke töltötte be, tagjai a gyámolt rokonai voltak. A családitanács gyámhatósági jogkörrel bírt, határozatai ellen a belügyminiszterhez címzett fellebbezést lehetett előterjeszteni. A rokonok jogait és kötelezettségeit a Gyt. a gyámság vonatkozásában elszörtan de kellő részletességgel szabályozta. Ezek a rendelkezések a gyámhatóságok hibájából,

²⁶⁴ Az egyes személyek konkrét körülményeit figyelembe véve a tagokat a gyámíró elmozdíthatja.

²⁶⁵ Világosan látható, hogy a francia szabályozás milyen fontos pozíciót biztosít a családi tanács tagjai számára.

²⁶⁶ Csiky Kálmán: Magyar Közigazgatási Jog kézikönyve Pallas Irodalmi és Nyomdaipari Rt. Bp. 393.p.

vagy a rokonok közönye miatt kevésbé érvényesültek.²⁶⁷ Ugyancsak Szokolay fejtette ki, hogy a rokonoknak lehetőségük van családtag felállítását kezdeményezni, de rögtön hozzá is tette, hogy a jogintézménynek gyakorlati jelentősége nem volt, mivel az országban egyetlen családtanács működött.²⁶⁸

d) A gyámság fajtái

Elsősorban az utójára elhunyt szülő joga, hogy gyermekének végrendeletben vagy közokiratban gyámot nevezzen. Ilyen gyám hiányában a legközelebbi hozzátartozó gyámul való kirendelésére kerül sor. Az azonos fokban rokonok között a családi tanács dönt. Végrendeleti és törvényes gyám hiányában, a gyám személyéről szintén a családi tanács dönt a gyámsági bíró felhívására. (897-405.§)

e) A gyámságból való felmentési, kizárási, elmozdítási okok, alkalmatlanság

A gyámság viselése közfeladat, de csak a gyermek szülei és a hozzátartozók kötelezhetők a gyámi tisztség betöltésére, mely ha betöltetlen marad, a kiskorú gyermekkel továbbiakban a szociális ellátásáért felelős szerv foglalkozik.²⁶⁹ Ebben az esetben hivatali, intézményi gondoskodásról beszélhetünk.

A gyám felmenthető a tisztség gyakorlása alól, ha

- életkora,
- betegsége,
- szakmájával vagy a családjával kapcsolatos feladatok ellátása nagymértékben hátráltatja a gyámi feladatok ellátásában.

A felmentésre okot adhat az is, ha a fentebb sorolt okok a gyámmá való kinevezés után következtek be (kivéve az anyát és az apát). A gyám és a gyámellenőr felmentés iránti kérelmét a családi tanács bírálja el, míg a családi tanács tagjának kérelméről a gyám bíró dönt. (427-432.§)

A törvény a megszokottnál árnyaltabb kategória-rendszert állít fel. Rögzíti, hogy gyámmá – nemre való tekintet nélkül – bárki kinevezhető, kivéve (alkalmatlanság)

- a cselekvőképtelen személyeket,
- azokat a személyeket, akiket korábban a gyámi tiszt alól mentesítettek vagy felfüggesztették,
- a kiskorúakat,
- a gyámság vagy gondnokság alatt álló nagykorúakat és az elmebetegeket. (441-442.§)

Ki kell zárni, vagy el kell mozdítani a tisztségéből azt,

- aki más személy testi épsége ellen irányuló, vagy megszegényítő bűncselekményt követ el. Ezek a személyek csak a saját gyermekeik gyámjai lehetnek a családi tanács hozzájárulásával.
- akit megfosztottak a szülői felügyeleti joga gyakorlásától. (443.§)

²⁶⁷ Szokolay Leó: A rokonok szerepe a gyámhatósági eljárásban. 519.p.

²⁶⁸ Szokolay im.: 529. p.

²⁶⁹ Megjegyezzük, hogy a szerv pontosabb megjelölését a törvény nem tartalmazza.

Ki lehet zárni vagy el lehet mozdítani a tisztségéből azt, aki visszatérően hanyagul és tisztességtelenül végzi feladatait. (444.§)

f) A gyámság, a gyámi jogviszony megszűnése

A gyámság megszűnik

- a kiskorú halálával,
- a nagykorúság elérével (18. életév)
- a nagykorúsítással,
- ha a házasságon kívül született gyermeket valamelyik szülője elismeri és kérelmére a gyámbíró a gyámságnak a gyámi vagyonykezelésre való átváltoztatásáról dönt. (392.§)

A francia jogban külön kell vizsgálni a gyám, a gyámellenőr és a családi tanács tagjai vonatkozásában a felmentési, kizárási, elmozdítási és alkalmatlansági okokat. Ezek az adott személy vonatkozásában a tisztség megszűnéséhez vezetnek, de a gyám elmozdítása vagy kizárása az eset körülményeitől függően a gyámellenőrré és a családi tanács tagjaira is kihathat. (434.§)

g) A gyám jogai, kötelezései

A gyám feladatai:

- a gyermek gondozása,
- felügyeli és kezeli a gyermek javait, köteles a vagyonyát megóvni,
- képviseli továbbá a gyermeket minden magánjogi ügyletben, kivéve a mindennapi élet szokásos ügyleteit. (450.§)

A kiskorú eltartására és oktatására vonatkozó követelményeket, a vagyonykezelés elveit a családi tanács határozza meg. (449.§ 455.§)

5. A gyámság Lengyelországban

a) A gyámság intézményét hol szabályozzák?

Az 1964. évi Családjogi és Gyámsági Törvénykönyv 145-184. cikkei.

b) A gyámság fajtái

A gyámnak elsősorban az apa vagy az anya által megnevezett személyt kell kinevezni, feltéve, hogy a javasolt személynek a szülői hatalmát nem vonták el és kirendelése a gyámolt érdekében áll. Ha nincs nevezett gyám, akkor a rokonok közül, vagy a baráti körből kell a gyámot kinevezni. Ilyen személyek hiányában a gyámbíroság (Vormundschaftsgericht) egy a gyámságra alkalmas személy megjelölését kezdeményezi – az államigazgatás helyi illetékes szervénél, nevelőintézetnél, vagy a fiatalokról gondoskodó társadalmi szervezetnél.²⁷⁰ Ha a gyámság alá helyezés szükségessége nevelőszülőknél élő fiatalokú esetében merül fel, gyámnak elsősorban a nevelőszülőket kell kirendelni.²⁷¹ (149.§)

²⁷⁰ A német jogban szintén ismert forma az egyesületekhez való fordulás hasonló esetekben.

²⁷¹ A nevelőszülői gondozás, nevelés önmagában nem jelenti a gyámság viselését is.

c) A gyámságból való kizárási, felmentési okok

Nem viselhet gyámságot:

- akinek munkaképessége korlátozott,
- akinek szociális jogait, szülői hatalmát, vagy a gyámság viseléséhez való jogát felfüggesztették,
- aki egyéb okból kifolyólag nem biztos, hogy a gyámi tisztségből fakadó feladatait el tudja látni. (148.§)

d) A gyámság, a gyámi jogviszony megszűnése

Megszűnik a gyámság:

- a gyermek nagykorúságának elértekor,
- a szülői hatalom helyreállításával.

A törvény terminológiája szerint a gyám elbocsátására akkor kerülhet sor, ha

- de iure vagy de facto nem képes gyámsággal kapcsolatos feladatainak ellátására,
- cselekedete vagy mulasztása a gyámolt érdekével ellentétes.

Fontos okból maga a gyám is kérheti elbocsátását, kivéve, ha a gyámbíróság másként rendelkezik. Az új gyám hivatalba lépéséig ebben az esetben is el kell látni a gyámsággal kapcsolatban felmerült sürgős teendőket. (169.§)

e) A gyám jogai, kötelességei

A gyám köteles gondoskodni a kiskorú személyéről és vagyonáról. A gyámnak a gyámolt személyét és vagyonát érintő minden lényeges ügy intézéséhez meg kell szereznie a gyámbíróság engedélyét. (156.§) Tevékenysége során olyan gondossággal köteles eljárni, ahogy azt a gyámolt java és társadalmi érdeke megkívánja. (154.§) Minden lényeges döntés meghozatala előtt meg kell hallgatni a gyámolt személyt, ha ez annak szellemi érettsége és egészségi állapota ezt lehetővé teszi. (158.§) A gyám tevékenységéért díjazásban – főszabály szerint – nem részesül. A vagyonkezeléssel megbízott, jelentős munkát végző gyámnak azonban a bíróság rendszeres vagy a gyámság megszűnésekor járó juttatást állapíthat meg. Ez a szabály nem érinti a gyámnak azon jogát, hogy a tevékenység gyakorlása során felmerülő kiadások és ráfordítások megtérítését kérheti a gyámolttól. (162-163.§)

A gyámot – a gyámolt személyéről és vagyonáról – évente jelentési kötelezettség terheli, amelyet a gyámbíróságon kell előterjesztenie. A gyámbíróság dönt a jelentés jóváhagyásáról, vagy – hiba, mulasztás esetén – a gyámmal szembeni felelősség érvényesítéséről. A gyámbíróság által elfogadott jelentés nem zárja ki a gyám – nem megfelelő vagyonkezelés miatt bekövetkező károk miatti – esetleges felelősségét.²⁷² (167.§)

²⁷² A volt szocialista országok közül nem gyámhatóság, hanem gyámbíróság rendelkezik a gyám kirendeléséhez, ellenőrzéséhez kapcsolódó hatáskörrel és feladatokkal.

6. A gyámság Németországban

a) A gyámság intézményét hol szabályozzák?

A Polgári Törvénykönyv (BGB) 1773-1895. szakaszai, továbbá a KJHG (Die Kinder- und Jugendhilfegesetz) rendelet szakaszai.

b) A gyámság szükségessége

Gyámság alá kerül a kiskorú, ha

- nem áll szülői felügyelet alatt,
- a szülőktől a kiskorú személyes és vagyoni ügyei intézésének jogát megvonták,
- a kiskorú családi állapota nem határozható meg. (1773.§)

c) A gyám kirendelése, felügyelete

A gyám kirendelésének joga a gyámbíróságot illeti meg. A gyámolt részére csak egy gyám rendelendő, különleges eseteket és házaspár gyámul való kirendelését kivéve. (1775.§) A német jog lehetővé teszi, hogy a gyermeknek már születése előtt gyámot rendeljenek, ha feltehető, hogy a gyermek megszületésekor a gyámság már szükséges.²⁷³ A gyámbíróság gyámrendelő határozata a gyermek megszületésekor lép hatályba. (1774.§)

A gyámügyi hivatalnak kell javaslatot tenni a gyámnak alkalmas személyekre és egyesületekre a gyámbíróság felé. A gyámok tevékenységét, a gyámolt nevelésének és gondozásának ellátását a gyámügyi hivatal ellenőrzi (kivéve az egyesületeket). Hiányosságok feltárása esetén elsősorban tanácsadás útján kell ezek kiküszöbölésére törekedni, és csak a korrekció elmaradása esetén kell a gyámbíróságot tájékoztatni. A gyámolt vagyonának veszélyeztetéséről való tudomásszerzés szintén a gyámbíróság tájékoztatását vonja maga után. (KJHG 53.§)²⁷⁴

d) A gyámság fajtái

Az alkalmas személyek közül a gyermek szülei által megnevezett személyt kell elsődlegesen potenciális gyámnak tekinteni. Abban az esetben, ha a szülők különböző személyeket neveztek, az utoljára elhunyt szülő gyámnevezését kell érvényesnek tekinteni. A szülők általi gyámnevezést a törvény korlátok közé szorítja. A szülők csak végakarát-jellegű rendelkezésben, és csak akkor nevezhetnek gyámot, ha halálukkor megillette őket a gyermekről és annak vagyonáról való gondoskodás joga. Az apa – akinek csak halála után születik gyermeke – gyámnevezése akkor tekinthető érvényesnek, ha ez a jog a gyermek születése előtt is megillette volna. A szülők által nevezett gyámot csak akkor lehet figyelmen kívül hagyni, ha a személy

- a gyámságra alkalmatlan, vagy a tisztviselőkkel és egyházi személyekkel kapcsolatos kizárási ok forog fenn vele szemben,

²⁷³ Ez a rendelkezés a magyar hatályos szabályozáshoz annyiban hasonlítható, hogy az említett esetben idehaza a méhmagzat részére nem gyámot, hanem eseti gondnokot rendelnek ki.

²⁷⁴ Frankfurter Lehr- und Praxis-Kommentar zum KJHG/SGB. VIII. Gesetz zur Neuordnung des Kinder- und Jugendhilfegesetzes (KJHG) 438.p.

- a gyámság átvételében akadályoztatva van (az átmeneti akadályoztatás esetén a gyámbíró az akadály elhárulása után, kérésére az addigi gyám helyére kinevezi gyámnak),
- késlelteti az a gyámi tisztség átvételét,
- kirendelése a fiatalok jólétét veszélyeztetné,
- kinevezését a 14. életévét betöltött fiatalok ellenzi (kivétel ha a fiatalok cselekvőképtelen). (1776-1778.§)

Ha ilyen módon a gyám nem rendelhető ki, a gyámot a gyámbíró választja ki a gyámügyi hivatal, valamint a gyermek rokonainak meghallgatását követően. Az eljárás során olyan személyt kell kiválasztani, aki a személyes kapcsolata, vagyoni helyzete és más körülményei alapján alkalmas a gyámságra. Ha sok személy mutatkozik alkalmasnak, a szülők akaratát, a gyámolt személyes kapcsolatait, a rokonsági vagy sógorsági kapcsolatot, a vallási hovatartozást kell szem előtt tartani. (1779.§)

Az előbbi két gyámsági forma hiányában – a tartományi gyámügyi hivatal által erre alkalmasnak talált – egyesület is megbízható a gyámi tisztség ellátásával, ha ehhez hozzájárul.

A tartományi gyámügyi hivatal általi engedélyhez szükséges, hogy az egyesület garantálja:

- megfelelő számú, alkalmas munkatársa van, akiket felügyel, továbbképez.
- Biztosítással rendelkezik a munkatársak által harmadik személyeknek okozott károk megtérítésére.
- Igyekszik egyéni gyámokat és gondnokokat találni, azokat a szükséges tanácsokkal ellátja, továbbképzzi.
- Munkatársai körében lehetővé teszi a tapasztalatcserét. (KJHG 54. §)²⁷⁵

A tisztségből fakadó feladatokat ebben az esetben az egyesület tagja vagy munkatársa látja el.

Más alkalmas személy hiányában gyámhatóság látja el a gyámi tisztséget (hivatali gyámság).²⁷⁶ Ez a szabály afféle ultima ratioként érvényesül. A gyámhatóságot a szülők nem nevezhetik gyámnak, és nem is zárhatják ki a gyámság viseléséből. A gyámhivatala a hivatali gyám feladatának gyakorlását egyes tisztviselőire ruházza. A tisztviselő vagy alkalmazott az átruházásban meghatározott kereteken belül a gyámolt törvényes képviselője. (KJHG 55.§)²⁷⁷

A törvény által meghatározott esetekben a gyámi tiszt gyámhatóság általi viselése ex lege következik be.

- Ha az apasági per során kiderül, hogy az addig a gyermek apjának tekintett férfi nem az apa, a döntés jogerőre emelkedésével.
- Ha a nem házas szülők gyermekének gyámhatóság általi gondozása a törvény szerint véget ér, a gyámhatóság folytatja a gyámság viselését is. (1791.§)

²⁷⁵ Frankfurter Lehr- und Praxis-Kommentar zum KJHG/SGB. VIII. 441.p.

²⁷⁶ Ez más országokban és hazánkban is szabályozott hivatásos gyámság egyik sajátos formája. Nyilvánvaló, hogy a gyámbíró ellenőrzi a gyámhatóságot és annak nem „önellenőrzéséről” van szó.

²⁷⁷ Frankfurter Lehr- und Praxis-Kommentar zum KJHG/SGB. VIII. 444.p.

A törvény szerint meghatározott esetekben ellengyám kirendelése is lehetséges/szükséges. Ellenőrző gyámot kell kirendelni ha a gyámság vagyonkezeléssel jár együtt, kivéve, ha a vagyon nem jelentős vagy a gyámi tisztséget több személy tölti be. Ellenőrző gyám kirendelése a gyámi tisztség több személy általi viselése esetén lehetséges. Ekkor az egyik személy a másiknak az ellenőrző gyámja. Ellenőrző gyámnak a gyámhatóság is kinevezhető, és lehetőség van az intézmény alkalmazására akkor is, ha a gyámi tisztséget a gyámhatóság viseli. (1792.§)

e) A gyámságból való kizárási, felmentési okok

Nem lehet gyám, aki

- cselekvőképtelen,
- kiskorú,
- aki mellé gondozót rendeltek.

Relatív kizárási okok állnak fenn azzal szemben,

- akit a szülők kizártak a gyámi tisztség viseléséből, feltéve, hogy megilleti őket a gyámnevezés joga (a szülők elérő rendelkezése esetén az utójára elhunyt szülő rendelkezése az irányadó),
- aki külön törvényben meghatározott tiszttviselő vagy egyházi személy, és szolgálati okokra való hivatkozással nem engedélyezték a gyámi tisztség viselését. (1780-1784.§)

A bíróság által kiválasztott személy esetén, a gyámi tisztség viselése minden német állampolgárnak kötelező. Ez alól a törvény csak meghatározott okokra való hivatkozással enged kivételt. A gyámság átvételét elutasíthatja:

- a szülő, ha kettő vagy több még nem iskolaköteles gyermeket gondoz vagy kinyilvánítja, hogy a gyámsággal járó feladatok családja ellátását számára rendkívül megnehezítenék,
- aki a 60. életévét betöltötte,
- aki több mint 3 kiskorú személyéről és azok vagyonáról gondoskodik,
- aki betegség vagy fogyatékosság folytán a gyámságot megfelelően ellátni nem tudja,
- akinek a gyámbíróság székhelye és lakhelye közti távolság miatt, a gyámság jelentős megterhelést jelentene,
- akit egy másik emberrel együtt a gyámság közös gyakorlására rendeltek ki,
- aki több mint egy gyámságot, gondnokságot visel, vagy több mint egy személyt gondoz (a több testvér feletti gyámság vagy gondnokság csak egynek számít)

Az elutasítási jog elévül, ha a kirendelés előtt a gyámbíróságon nem érvényesítik. A gyámság átvételének alapos ok nélkül való elutasítása esetén – amennyiben bebizonyosodik a vétkesség – az érintett személy felel azokért a károkért, amelyek a tisztség átvételének késedelme miatt a gyámoltat érték. (1785-1787.§)

f) A gyámság, a gyámi jogviszony megszűnése

Megszűnik a gyámság, ha

- elrendelésének okai már nem állnak fenn, (1882.§)
- a gyámolt eltűnt, feltéve, hogy a gyámhatóság a gyermek haláláról értesülve megszünteti a gyámságot,
- a gyámolt holtta nyilvánításával, vagy a halál tényének megállapításával, ha az ezt kimondó határozat jogerőre emelkedik. (1884.§)

A gyámhatóság a gyámot elbocsátja, ha

- annak kötelességszegő magatartása a gyámolt érdekét veszélyezteti,
- kizárási ok merül fel vele szemben, (1886.§)
- külön törvényben meghatározott tisztviselő vagy egyházi személy, és gyámi tisztség viselésére adott engedély időtartama lejárt vagy az engedélyt visszavonják. (1888.§)

A gyámbíróságnak el kell bocsátania a gyámhatóságot (Fiatalkorúak Hatósága, Jugendamt) vagy az egyesületet a gyámi tisztségből és a másik gyámot kell kirendelnie, ha a döntés a gyámolt jólétét szolgálja és van a gyámság ellátására alkalmasabb másik személy. A döntésnek hivatalból és kérelemre egyaránt helye van. A kérelmet a 14. életévét betöltött gyámolt, és bárki, akinek jogos érdeke fűződik hozzá, benyújthatja. A gyámhatóság és az egyesületek kötelesek a kérelmet benyújtani, ha tudomásukra jut, hogy másik gyám kirendelésének feltételei állnak fenn (1887.§); de kérelmezhetik is az elbocsátásukat, ha van másik gyámságra alkalmas személy és a gyámolt érdeke ezt kívánja. (1889.§ (2) bek.)

A gyámbíróság a gyámot fontos okokra való hivatkozással saját kérelmére is elbocsáthatja. Ilyen fontos ok lehet, ha utóbb a gyámság elutasításának alapjául szolgáló okok merülnek fel. (1889.§ (1) bek.)

g) A gyám jogai, kötelességei

A gyám joga és kötelessége a gyámolt személyéről és vagyonáról gondoskodni, és a gyámoltat képviselni. (1793.§) A gyámolt személyéről való gondoskodás kapcsán a gyámságról szóló fejezetben csak az került rögzítésre – ha a gyámhatóság vagy egyesület gyámként határoz a gyámolt elhelyezéséről –, hogy a gyámolt (és családja) vallását és világszemléletét is figyelembe kell venni. A gyámbíróság megvonhatja a gyámtól a gyámolt vallásos neveléséről való gondoskodás jogát, amennyiben vallásuk eltérő. (1801.§)

A törvény a vagyonkezelésre, a leltározásra és a számadásra vonatkozóan részletes szabályokat tartalmaz.²⁷⁸

A gyám 1793.§-ban megfogalmazott általános képviseleti joga akkor kerül korlátozásra, ha érdekellentét áll fenn a gyám, a gyám házastársa, élettársa, vagy egyenesági rokona és a gyámolt között. Ezen személyek valamelyike és a gyámolt közötti jogügyletben például a gyám nem képviselheti a gyámoltat, kivéve, ha a jogügylet kizárólag valamilyen kötelezettség teljesítésére szolgál. A gyámbíróság a gyámtól egy konkrét ügy, vagy bizonyos ügýtípusok vonatkozásában is megvonhatja a gyámtól a gyámolt képviseletét. (1795-1796.§)

²⁷⁸ A vagyonkezelésre vonatkozó szabályokat a törvény 1802-1847.§-ai tartalmazzák.

Külön ki kell térnünk arra az esetkörre, amikor több személy viseli a gyámságot. A gyám jogait és kötelességeit elláthatják közösen, és lehetőség van jogkörök felosztására is, az egyik gyám a gyámolt gondozását, a másik a vagyonkezelést látja el. A gyámi tisztség gyakorlásának ezen módozatát a kirendelő okmányban rögzítik. A gyámság közös gyakorlása esetén, valamint ha a gyámolt személyéről és vagyonáról külön gyám gondoskodik és a gyámok között nézeteltérés van, a kérdésben a gyámbíróság dönt. (1797-1798.§)

A korábban említett gyámtípusnak, az ellengyámnak speciális jogai és kötelességei is vannak. Joga van a gyámtól felvilágosítást és az iratokba való betekintést követelni, és köteles a gyámbíróságnak jelenteni a gyám kötelességszegéseit és minden olyan körülményt, ami a bíróság közbelépését indokolja (pl. ha a gyám elbocsátása szükséges).²⁷⁹ (1799.§)

7. A gyámság Olaszországban

a) A gyámság intézményét hol szabályozzák?

A Polgári Törvénykönyv (Codice civile, Cc.) 343-413. cikkei. (A rendelkezésünkre álló jogforrás csak erősen kivonatossan tartalmazza.)

b) A gyámság szükségessége

A gyámrendelés szükségessége akkor merül fel, ha a mindkét szülő meghalt, vagy a szülői hatalmukat valamilyen okból nem gyakorolják. (343.§)

c) A gyám kirendelése, felügyelete

Ha gyámrendelés szükségessége merül fel, a gyámbíró (der Vormundschaftsrichter) az erről való tudomásszerzést követően megteszi az előzetes intézkedéseket. A kiskorú érdekében lehetőség van – a gyám kirendelését megelőzően is – azonnali, sürgős intézkedések megtételére is.

d) A gyámság fajtái

A olasz jog is ismeri a gyámfajták „klasszikus triászát”. Minden esetben sor kerül ellenőrző gyám kirendelésére. Testvérek számára azonban rendszerint csak egy gyámot rendelnek.²⁸⁰ Az ellenőrző gyám képviseli a kiskorút a közte és a gyámja között felmerült érdek-összeütközés esetén; míg testvérek számára ilyenkor „különleges gondozót” kell kirendelni.

A törvény külön cím alatt a gondozott státuszban lévő gyermekeket is megemlíti, kiemelve azt, hogy a részletszabályokat külön törvény tartalmazza.

Az olyan kiskorúak esetében,

- akik ismeretlen szülőktől származnak,
- akik házasságon kívül születtek, csak az anya ismeri el őket, és nem tudja felnevelni,

²⁷⁹ Az ellengyám jogosultságai bizonyos vonatkozásban hasonlíthatók a magyar hatályos szabályozás szerinti gyámi tanácsadó jogosítványaihoz.

²⁸⁰ A különféle szabályozások ellenére általában azonos ez a szabály, amely szerint a testvéreknek közös gyámot kell kirendelni.

- testi vagy erkölcsi szempontból rossz körülmények között élnek (hanyag, képzetlen, erkölcstelen életmódot folytató, vagy más okból alkalmatlan személy neveli őket)

gondoskodni kell állami gondozó intézetben való átmeneti elhelyezésükről. A gyámság ekkor az intézmény vezetőjét illeti meg.²⁸¹ A gyámbíró jogköre azonban érintetlen marad a tekintetben, hogy a gyámságot véglegesen egy gondozó intézetre vagy egy gyámra ruházza át. Az intézetnek jeleznie kell a gyámbírónak, ha a szülő ismételten gyakorolni kívánja szülői hatalmát. Ha a szülő viszonyai megváltoztak, alkalmas a gyermek gondozására, a gyámbíró által meghatározott keretek között a szülői hatalom visszaállítására is sor kerülhet. (400-403.§)

Az olasz jog szintén gyámság alá helyezi azokat a nagykorúakat, illetve azokat az emancipált kiskorúakat, akik tartós és állandó elmebetegségük miatt ügyeiket nem képesek önállóan intézni. Az ilyen személyeket megfosztják önjogúságuktól és teljesen cselekvőképtelenek, helyettük a gyámjuk (Vormund) jár el.²⁸²(414-432.§)

e) A gyámságból való kizárási, felmentési okok

Nem lehet gyám az a személy,

- aki a saját vagyonát is csak korlátozásokkal kezelheti,
- akit a szülők írásban kizártak a gyámi tisztség viseléséből,
- aki maga, vagy akinek házastársa, leszármazója, vagy felmenője jogvitát folytat a kiskorúval és fennáll a kiskorú vagy vagyona károsodásának veszélye,
- aki szülői hatalmát elveszítette,
- aki csődbe jutott és nem törölték a csődlistáról.

A törvény lehetővé teszi a gyámság viselése alól történő felmentést. Erre a tisztségre való alkalmatlanság miatt kerülhet sor.²⁸³ Ebben az esetben a tisztséget más alkalmasabb személy fogja ellátni. A Cc. 1995-ös módosítása szerint a nők nem tarthatnak igényt a gyámi tisztség alól történő felmentésre pusztán női mivoltukra való hivatkozással.

f) A gyámság, a gyámi jogviszony megszűnése

A gyámbíró méltatlanság, fizetéseképtelenség és nem megfelelő viselkedés esetén elbocsáthatja, sürgős intézkedést igénylő esetben átmenetileg fel is mentheti a

²⁸¹ Rokon vonások fedezhetők fel az 1997. előtti magyar szabályozás intézeti gyámságra vonatkozó rendelkezéseivel.

²⁸² Ehhez képest a korlátozottan cselekvőképeselek, a tékozlás vagy iszákosság miatt önmagukat vagy családjukat veszélyeztetők, a megfelelő képzésben nem részesülő vakon és süketnémán születettek gondnokot (curator) kapnak.

²⁸³ A gyám alkalmasságának vizsgálata szinte valamennyi országban követelmény. A magyar szabályozás szintén tartalmazta ezt a követelményt. Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója és tematikája ezt hangsúlyosan jeleníti meg igényként a jövőre vonatkozóan. „A gyám személyének a gyámhatóság részéről való kiválasztásában nagyobb súlyt kell kapnia a gyámnak a gyámi feladatok ellátására való alkalmasságának, sőt annak is, hogy olyan személy rendelhető ki gyámmul, aki a gyámi tisztséget vállalja.” Magyar Közlöny 2003. évi 8. számában a Kormány 1003/3003. (I.25.) Korm. határozatával elfogadott szöveg 65. oldal IV. fejezet 2/a.

hivatalából a gyámot. A döntés meghozatala előtt mindkét esetben meg kell hallgatni a gyámot.

g) A gyám jogai, kötelességei

A gyám feladata a kiskorúról való gondoskodás, a vagyon kezelése és a polgárjogi ügyekben való képviselő.

8. A gyámság Oroszországban

a) A gyámság intézményét hol szabályozzák?

Az 1995. évi Családjogi Törvény 121-123. és 145-155. cikkei.

b) A gondoskodás szükségessége

A szülői felügyelet nélkül maradt gyermek az orosz jogban gyámság vagy gondnokság alá kerül. A két intézmény közötti elhatárolás életkor szerint történik: a 14 év alattiak gyámot, míg a 14-18 év közöttiek gondnokot kapnak. (145.§)

A szülői felügyelet hiányát a szülők halála, a szülői jogok megvonása vagy korlátozása, a szülők betegsége, munkaképtelensége, hosszú távolléte is eredményezheti. Ugyanehhez vezet, ha a szülők nem biztosítják a törvényben előírtaknak megfelelően a gyermek nevelését, jogainak és érdekeinek védelmét. A gyermekek felügyelet, vagy gondoskodás nélkül való maradásának elkerülése érdekében – az iskolák, gyógyító intézmények, más intézetek, szervezetek dolgozóit – értesítési kötelezettség terheli. A kötelezetteknek mindenkor az illetékes gyámsági és gondozói szervet kell értesíteni. Ezen gyámsági gondozási szervek gondoskodnak a szülői felügyelet nélkül maradt gyermekek nyilvántartásba-vételéről, elhelyezéséről, ellenőrzéséről. További feladatuk a gyámolt családi körülményeinek figyelemmel kísérése. (121-122.§)

c) A gondoskodás formái

A külső beavatkozás szükségessége esetén – a jelzett probléma tudomásra jutását követően – egy hónapon belül dönteni kell a gyermek elhelyezéséről. A gyermekek elhelyezésére alapvetően háromféle lehetőség van (a felsorolás egyben sorrendet is jelent):

- a családnál való elhelyezés,
- hivatásos nevelőszülőknél vagy gondozó családnál való elhelyezés,
- végül a különféle intézetekben (nevelő, gyógyászati, szociális, stb.) való elhelyezés.

Az elhelyezésnél alapvető fontosságú követelmény az etnikai származás, a vallási, kulturális hovatartozás, az anyanyelv, a nevelési és képzési lehetőségek figyelembe vétele. Ez a szabály a soknemzetiségű Orosz Föderációban alkotmányos garancia és nélkülözhetetlen. (123.§)

Ha a gyámoltak nincs családja, vagy oda nem kerülhet vissza, Oroszországban az elsődleges cél a gyermek sorsának a gyermek sorsának „végleges” rendezése örökbefogadás útján. Amennyiben ez nem lehetséges, más gondozási formák igénybevitelére van szükség. (124.§)

Gondozó családnál való elhelyezés estén a helyi gyámi-gondozói szerv és a befogadó család között egy szerződést hoznak létre a gyermek meghatározott ideig történő nevelésére. A szerződésben rögzítésre kerülnek a gyermek nevelésének, képzésének, ellátásának feltételei, az ehhez kapcsolódó állam által fizetett járandóság összege. Tartalmazza a szerződés továbbá a nevelőszülők jogait és kötelességeit, bérezésüket, valamint a szerződés megszűnésének feltételeit. A gondozó családban való elhelyezésnél is fokozottabban előtérbe kerülnek a gyermek jogai, érdekei. Így a testvérek nem választhatók el egymástól (kivéve, ha az ő érdekeik ezt kívánják). A gyermek 10. életévének betöltése után a beleegyezése szükséges a gondozó családban való elhelyezéséhez. A helyi gyámsági és gondozói szervek a nevelőszülők munkájához a szükséges segítséget megadják, de ellenőrzik is a végzett tevékenységet.²⁸⁴(151-152. és 154-155.§)

Azon gyermekek részére, akik nevelő, egészségügyi, szociális intézetben nem átmeneti jelleggel kerülnek elhelyezésre, nem rendelnek ki külön gyámot, ebben az esetben intézeti gyámságról beszélünk. Az intézetben lévő gyermekek körülményeit, gondozásának feltételeit a gyámsági és gondozási szervek ellenőrzik. (147.§)

d) A gyámi, nevelőszülői tisztség betöltésének feltételei, a kizárási okok

Gyám csak nagykorú, munkaképes személy lehet. Figyelembe veendő tulajdonságai, képességei, a gyermeknek a gyámmal, valamint annak családtagjaival való kapcsolata. A gyám személyének kiválasztásakor a gyermek kívánságát lehetőség szerint figyelembe kell venni.

Kizártak ebből a tisztségből azok,

- akik krónikus alkohol vagy drogfüggőségben szenvednek,
- akiket korábban a gyámi tisztségből elbocsátottak,
- akiknek szülői jogait megvonták vagy korlátozták,
- azok az örökbefogadók, akiknél az örökbefogadás megszüntetésére az önhiba folytán került sor,
- akiknek egészségi állapota nem teszi lehetővé a gyermek nevelését. (116.§)

Nevelőszülő bármilyen nemű, nagykorú személy lehet, kivéve

- akiket a bíróság munkaképtelennek, vagy korlátozottan munkaképesnek nyilvánított,
- akiknek a bíróság a szülői jogait megvonta vagy korlátozta,
- a korábban gyámi tisztséget betöltő személyeket, akiket kötelességzegés miatt felmentettek,
- az örökbefogadókat, ha az örökbefogadás megszüntetésére az önhiba folytán került sor,
- akiknek egészségi állapota nem teszi lehetővé a gyermek nevelését. (153.§ (1)bek.)

e) A gyám, a nevelőszülő jogai, kötelességei

A törvény a gyám jogait és kötelezettségeit részletesen szabályozza. A nevelőszülő jogaira és kötelezettségeire csak utaló szabályt találtunk. (153.§ (3)bek.)

²⁸⁴ Ha a gyámi tiszttel is viseli a gyámi tanácsadó, a nevelőszülői munka segítségét Magyarországon a nevelőszülői tanácsadó végzi. Az orosz szabályozás fenti rendelkezésében meghatározott jogosítványok a nevelőszülői tanácsadó magyar szabályozás szerinti feladataihoz hasonlíthatók.

A gyám joga és kötelessége a gyámolt nevelése, a testi, lelki és erkölcsi fejlődésének biztosítása. A gyámsági-gondozó szerv ajánlása elkészítéséhez figyelembe venni a kiskorú véleményét. Az ajánlás a nevelési módszereket, eszközöket is tartalmazza. Alapvető követelmény, egyben jog és kötelesség is az intézmény vonatkozásában a képzési forma megválasztása, az általános alapképzettség megszerzésének biztosítása. Ebben a tekintetben is figyelembe kell venni a gyermek véleményét és támogatni szükséges törekvéseit. A gyám minden olyan személlyel szemben, aki jogosulatlanul tartja magánál a gyermeket, annak kiadását követelheti bírósági út igénybevételével. Az állandó jellegű magánál tartás tilalma a szülőre is vonatkozhat, ez azonban nem jelenti az érintkezés tilalmazottságát. A szülővel való érintkezést a gyám (Vormund) csak a gyermek érdekében tilthatja meg.²⁸⁵ A gyám tevékenysége ellátásáért díjazásra nem jogosult, a gyermekkel kapcsolatos költségek fedezésére a kormány által meghatározott, és a hatóság által havonta kiutalt összeg szolgál. (150.§)

f) *A gyermek jogai*

A törvény a gyermekek hatékonyabb védelme érdekében nevesíti a gyámság alatt lévő és intézetben elhelyezett gyermekek jogait.

Az intézetben elhelyezett (intézeti gyámság) gyermekeknek joguk van

- ellátásra, képzésre, képességeik fejlesztésére, emberi méltóságuk tiszteletben tartására és érdekeik védelmére,
- az őket megillető ellátásra, nyugdíjra (die Rente)²⁸⁶, segélyre, más szociális ellátásra,
- a lakóhely tulajdonjogának védelmére és a lakóhely használatára. (149.§)

A gyámság alatt álló gyermek (individuális gyámság) jogai némileg bővebbek. Joga van

- a gyám családjában történő nevelésre, a gyám gondoskodására,
- védelemre a gyám erőszakossága esetén. (148.§)

Megítélésünk szerint itt olyan jogok nevesítésére került sor, amelyek alkotmányban is rögzítettek, és részben emberi jogok.

9. *A gyámság Portugáliában*

a) *A gyámság intézményét hol szabályozzák?*

A Polgári Törvénykönyv (Codigo civil, Cc.) 1921-1972. cikkei.

b) *A gyámság szükségessége*

A gyámság szükségessége akkor merül fel, ha

- a gyermek szülei meghaltak,
- ismeretlenek,

²⁸⁵ Ilyen erős jogosítvánnyal más országok szabályozásában nem talákoztunk. Ez a jogosítvány általában a gyámbírószágot vagy a gyámhatóságot illeti meg.

²⁸⁶ A szöveghez ragaszkodva említettük a nyugdíjra való jogosultságot, ami feltehetően valamilyen más országban használatos járadék-kifejezésnek felelhet meg.

- 6 hónapnál hosszabb időn keresztül nem tudják gyakorolni szülői jogaikat és kötelezettségeiket, vagy
- a szülők a gyermek ellátásában akadályoztatva vannak. (1921.§)

c) A gyám kirendelése, felügyelete

A gyámsággal kapcsolatos feladatokat a gyám és a családi tanács látja el. A vagyon kezelésére külön személy(ek) nevezhető(k). A gyám, a vagyonkezelő és a családi tanács tagjainak kiválasztásában – a törvényben meghatározott keretek között – a fiatakorúak bíróságának van hatásköre. (1924-1925.§)

d) A gyámjog sajátos intézményei a portugál jogban

A családi tanácsra vonatkozó szabályok egyértelműen a francia jog hatását tükrözik. A tanács egyik tagja az államügyészség (die Saatsanwaltschaft) egy megbízott tagja.²⁸⁷ Két másik személyt a gyermek rokonai, ezek hiányában a szülők barátai, szomszédai közül választ ki a bíróság. A személyek kiválasztásakor irányadó szempontok is hasonlóak a franciáknál soroltakhoz. Figyelembe kell venni: a rokonsági fokot, a kapcsolat minőségét, az életkort, a lakóhelyet, a képességeket, a gyermek iránt tanúsított érdeklődést. Lehetőség szerint az apai és anyai rokonoknak is biztosítani kell a képviselést. A családi tanács feladata, hogy a törvény által biztosított jogok gyakorlásának mikéntjét meghatározza, és felügyelje a gyám tevékenységét. (1951-1954.§)

Ez utóbbi feladat ellátásával a családi tanácson belül, az ellengyámnak nevezet személyt bízzák meg. A pártatlan eljárás érdekében – törvény ezt rögzíti – az ellengyámnak lehetőség szerint a másik rokonsági vonalat kell képviselni. Ha ez nem lehetséges (pl. mert mindkét tag ugyanazt a rokonsági ágat képviseli, vagy nem is rokonok a tagok), akkor a bíróság jelöli ki az ellengyám személyét.

További feladata:

- a gyámot akadályoztatása esetén való helyettesítése,
- a gyám és a gyámolt közötti érdekellentét esetén, a gyermek képviselete,
- a gyám beleegyezésével, a családi tanács által megállapított feltételek mellett kezelheti a vagyont. (1955-1956.§)

A családi tanácsot valamely tagja, a bíróság, az államügyészség, a gyám, a vagyonkezelő, a gyermek rokona, vagy a 16. életévét betöltött fiatakorú kérésére kell összehívni. Az üléseken a képviselet kizárt, a személyes megjelenés kötelező. Ha az egyik tag hiányzik és az ismételt összehívás sem eredményes, a másik tag meghallgatását követően a vitás kérdésekben az államügyész dönt. Az üléseken tanácskozási joggal azok is részt vehetnek, akik az ülés összehívását indítványozhatják, vagy meghallgatásuk egyébként célszerű. A tagok tevékenységükért díjazásban nem részesülnek. (1957-1960.§)

e) A gyámság fajtái

A szülőket – illetve a szülői hatalmat egyedül gyakorló szülő esetén a szülőt – megilleti az a jog, hogy gyermeküknek végrendeletben, közjegyzői, vagy közjegyző

²⁸⁷ Sajátos és szinte egyedülálló, hogy az államügyészség ennyire operatív módon részt vesz és közreműködik a családi tanács munkájában.

által hitelesített okiratban gyámot rendeljenek. Ha a közös gyámrendelést követően csak az egyik szülő halálozik el, a rendelkezés a másik szülő halálát megelőzően csak akkor lép életbe, ha őt a szülői hatalom gyakorlásától megfosztják. Az okiratban több gyám is megjelölhető. Az ottani sorrend a későbbiekben is irányadó, kivéve, ha a gyámok egymás között másként állapodnak meg.

Ha a szülők nem, vagy nem megfelelően neveztek gyámot, a fiataikorúak bíróságának feladata, hogy a családi tanács meghallgatását követően a rokonok, vagy más – a gyermekről már korábban is gondoskodó – személyek közül gyámot rendeljen. A gyám kirendelése előtt a 14. életévét betöltött gyermeket is meg kell hallgatni. (1928-1931.§)

Ha nincs a gyámság viselésére alkalmas személy, az intézeti gyámságra vonatkozó szabályok lépnek életbe. Ekkor a magán-, vagy állami kézbe lévő intézet vezetője gyakorolja a gyámi tisztséget. (1962.§)

f) A gyámságból való kizárási, felmentési okok

A gyámság viseléséből kizártak körét a portugál jog igen széleskörűen határozza meg. Kizárt a gyámság viseléséből:

- a nem emancipált fiataikorú, ha gondnokság alá helyezték,
- az a személy, aki bizonyítottan elmebeteg, függetlenül attól, hogy gondnokság alatt áll-e,
- akinek életmódja, magaviselete nem megfelelő,
- az olyan szülő, akinek szülői hatalmát korlátozták,
- aki már viselt gyámi tisztséget, vagy volt családi tanácsnak tagja, de hivatalából felmentették vagy felfüggesztették,
- aki házassága felbontását önhibájából mondták ki,²⁸⁸
- aki a gyermekkel vagy annak szüleivel szemben panasszal élt, ha azóta kevesebb, mint öt év telt el,
- akinek szülei, gyermekei, vagy házastársa élt a gyermekkel vagy annak szüleivel szemben panasszal, ha azóta kevesebb, mint öt év telt el,
- akít a gyermek szülei zártak ki,
- aki a gyermekkel vagy szüleivel ellenséges viszonyban van.

A bíróság mérlegelésétől függően kivételt képezhetnek a pazarlók, a csődbejutottak, a fizetéképtelenek, azok, akiknek szülői hatalma kizárólag vagyoni helyzete miatt van korlátozva, és a gyámság viselésétől ezért tiltották el ideiglenesen vagy mentették fel. Ezen személyek vonatkozásában a bíróság dönthet úgy, hogy a gyermeket náluk helyezi el, és gyámi tisztet is viselhetnek. (1933.§)

A gyámság viselésétől mentesül a személy, ha:

- a megkérdezett a köztársasági elnök vagy a kormány tagja,
- szerzetes, pap vagy apáca,
- katonai szolgálatot teljesít,
- a gyermek vagyonának fekvése szerint illetékes bíróság területén kívül él, kivéve, ha a felelőssége csak a gyermek személyére terjed ki, vagy a vagyon csekély mértékű,
- háromnál több gyermeket nevel,

²⁸⁸ Ilyen szigorú kizárási feltétellel más országok szabályozásában nem talákoztunk.

- más gyámsági vagy gondozói tevékenységet folytat,
- 65 évnél idősebb,
- oldalági rokona a gyermeknek, vagy negyedfokú egyenesági rokona,
- ha betegsége, munkahelyi tevékenysége, vagy a jövedelme miatt a gyámság vállalása jelentős terhet jelentene. (1934.§)

A gyám utóbb is kérheti elbocsátását, ha az elutasítási ok utóbb merül fel, vagy három év elteltével akkor, ha a gyámságot az elutasítási ok ellenére vállalta el és az még fennáll. (1950.§)

g) A gyámság, gyámi tisztség megszűnése

A gyámság megszűnik:

- a nagykorúság eléréssel,
- az emancipációval,
- örökbefogadással,
- ha a szülői hatalom gyakorlása már nincs akadályoztatva,
- az apaság vagy anyaság megállapításakor. (1961.§)

A gyám „helyettesítésére” kerül sor, ha:

- a gyám kötelezettségeit nem teljesíti, vagy alkalmatlannak minősül,
- a gyámi tisztség elvállalása után olyan körülmények merülnek fel, amelyek már a kinevezését is meghiúsítanak.

A helyettesítést az államügyészség, a gyermek rokona, vagy más olyan személy indítványozhatja, akinek felügyeletére de iure vagy de facto rábízták. A döntést a fiatalkorúak bírósága a családi tanács meghallgatását követően hozza meg.²⁸⁹ (1948-1949.§)

h) A gyám jogai, kötelességei

A gyám jogait és kötelességeit a portugál törvények a szülői jogokra és kötelességekre való utalással határozzák meg. A kettő főszabály szerint megegyezik, a gyámnak a jó családapa gondosságával kell eljárnia. (Itt egyértelműen egy régi római jogi szabály tér vissza.) Ezen túlmenően, részletekbe menően rögzítik a vagyoni kezelésére vonatkozó elveket, amelyek jóval több kööttséget tartalmaznak a szülőkre vonatkozó elveknél. (1935.§)

10. A gyámság Romániában

a) A gyámság intézményét hol szabályozzák?

Az 1952. évi Családjogi Törvény 113-141. cikkei.

b) A gyámság szükségessége

A kirendelésének szükségessége akkor merül fel, ha

- mindkét szülő meghalt,
- mindkét szülő ismeretlen,

²⁸⁹ Nem találtunk részletszabályt arra vonatkozóan, hogy a gyám helyettesítése esetén készítenek-e a kiskorú vagyonáról leltárt vagy számadást.

- a szülőket a szülői jogoktól megfosztották,
- a szülőket cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyezték,
- a szülőket eltűntnek vagy holtnak nyilvánították. (113.§)

c) A gyám kirendelése, felügyelete

A gyámot a gyámhatóság rendeli ki, ha tudomást szerzett annak szükségességéről.

Értesítési kötelezettség terheli:

- a kiskorúhoz közel álló személyeket, rokonokat,
- halál bejelentése esetén az anyakönyvi hivatalt,
- az örökség megnyílásakor az állami közjegyzői hivatalt,
- a bíróságokat (ügyészségeket, a rendőrséget) – az érintett személy vonatkozásában –, ha büntetőeljárás során szabadságvesztés büntetést szabnak ki vagy hajtanak vége,
- az államigazgatási szervek, társadalmi szervezetek, ifjúságvédelmi intézetek dolgozóit. (115-116.§)

A gyámhatóság a kirendelést tartalmazó döntését írásban közli a gyámmal, és hirdetményi úton is, mivel a határozat kifüggesztésre kerül a kiskorú lakóhelye szerint illetékes népi tanácsnál is. A törvény – a kirendelést megelőzően – ideiglenes intézkedések megtételét is lehetővé teszi, ha a kiskorú érdekei ezt kívánják. (119-120.§)

d) A gyámság fajtái

A törvény csak a gyámhatóság által kirendelt gyám kategóriáját nevesíti.

A gyám és a gyámolt között felmerülő érdekellentét esetén a gyámhatóság ügygondnokot rendel ki. (132.§)

e) A gyámságból való kizárási, felmentési okok

Kizártak a gyámságból:

- a kiskorúak,
- a cselekvőképességet kizáró gondnokság alatt állók,
- a szülői jogoktól megfosztott, vagy a gyámi tisztségre képtelennek nyilvánított személyek,
- a korábban gyámi tisztséget viselő, de elmozdított személyek,
- a törvény által vagy bírói ítélet folytán a politikai és polgári jogaik gyakorlásában korlátozott személyek,
- akiknek a törvény értelmében nincs aktív vagy passzív választójoga,
- akiknek gyámul való kirendelése a kiskorú érdekével ellentétes. (117.§)

A gyámság viselése kötelesség, de meghatározott okokra hivatkozva visszautasítható. Visszautasításnak olyan személy esetén van helye, aki

- 60 éves elmúlt,
- terhes vagy nyolc évnél fiatalabb gyermek anyja,
- legalább két gyermeket nevel,
- más gyámi vagy gondnoki tisztséget lát el,
- betegsége, testi gyengesége, foglalkozása, a kiskorú vagyontól való távol lakása vagy más alapos ok miatt nem tudja a gyámi tisztelet ellátni. (118.§)

f) A gyámság, a gyámi jogviszony megszűnése

A gyám elmozdítására kerül sor, ha

- a kirendelés után kizárási ok merül fel,
- a gyám részéről nagyfokú hanyagság, visszaélés, vagy más olyan cselekmény elkövetése merül fel, ami a tisztség betöltésére méltatlanná teszi,
- a gyám a feladatát egyéb okból nem látja el megfelelően. (117.§ és 138.§)

A kirendelés után felmerülő visszautasítási ok helyettesítés iránti kérelemre ad lehetőséget. (118.§)

Az új gyám kirendeléséig – a helyettesítés kivételével – ügygondnok kirendelésének van helye.

g) A gyám jogai, kötelességei

A gyám kötelessége, hogy a gyermeket gondozza, egészségét, testi fejlődését biztosítsa, a gyermek képességeinek és a népi demokratikus állam célkitűzéseinek megfelelően gondoskodjon a gyermek neveléséről, iskoláztatásáról, szakmai képzéséről.²⁹⁰ A cél, hogy a gyermek a közösség hasznos tagjává váljék. A gyám kötelessége továbbá a vagyon kezelése és a kiskorú polgári jogügyletekben való képviselése a 14. életévének betöltéséig. Azt követően ui. a kiskorú jogait önállóan gyakorolja, csak a kötelezettségek teljesítéséhez szükséges a gyám hozzájárulása. (123-124.§)

A gyámi tisztség ellátása főszabály szerint ingyenes. A gyámhatóság azonban a gyám által végzett tevékenységre, valamint a gyám és a gyámolt anyagi helyzetére figyelemmel díjazást is megállapíthat, amely a kiskorú vagyona jövedelmének 10%-áig terjedhet. Az erről szóló határozat a körülmények megváltozásával módosítható. (121.§)

A törvényi szabályozás mellett kibocsátották az 1997. évi 26. számú kormányrendeletet, amely a nehéz helyzetben lévő gyermekekről való gondoskodást szabályozza. Ekkor indult meg Romániában a nagy gyermekotthonok átszervezése, teljes felszámolása, alternatív gyermekvédelmi szolgálatok bevezetése. Ennek hatására bővült a hivatásos nevelőszülői hálózat, és a nehéz sorsú gyermekek örökbefogadása is lendületet kapott. A nehéz helyzetben lévő gyermekek oltalmazását, a róluk való gondoskodást annak a helyi közösségnek kell biztosítani, amelynek a gyermek tagja. A helyi közösség felelőssége a polgármester intézményén – mint alapfokú gyámhatóság – keresztül érvényesül. A helyi tanács a gondoskodás anyagi feltételeit köteles biztosítani.

A helyi szervek mellett a megyei gyermekvédelmi bizottságok irányítják és ellenőrzik a gyermekvédelmi tevékenységet, amelyek vezetői a megyei főjegyzők.

Tekintettel arra, hogy a hivatásos nevelőszülők létszáma jelentősen bővült, újraszabályozták státusukat, képesítési feltételeiket.²⁹¹ A hivatásos nevelőszülők mellett az intézményi gondoskodás történhet magánjelleű, családi jelleű befogadó központokban, amelyeket alapítványok, vagy egyesületek tartanak fenn.

Romániában is nagy gondot jelent, főként a megyei önkormányzatok számára a gyermekvédelmi intézetekből kikerült, 18. életévüket betöltött fiatalok, társadalmi, szakmai beilleszkedésének előkészítése. Ebben a tevékenységben szerepet kapnak a

²⁹⁰ A törvény szövegezése még nem nélkülozi az ideológiai megközelítést.

²⁹¹ 217/1998. Korm. határozat, közölve H.K. 152/1998. (április 6.)

társadalmi beilleszkedést támogató alapítványok is. A jogilag felelősségre nem vonható kiskorúak felügyeletét a megyei gyermekvédelmi bizottságok látják el.²⁹²

11. A gyámság Svájcban

a) A gyámság intézményét hol szabályozzák?

A polgári Törvénykönyv (Zivilgesetzbuch, ZGB) 360-456. cikkei.

b) A gyámság szükségessége

A svájci törvények szerint gyámság alá tartoznak azok a kiskorúak, akik nem állnak szülői felügyelet alatt.

A gyámság (Vormundschaft) szükségessége felmerülhet nagykorú személy vonatkozásában is, ha

- elmebetegség vagy gyengeelméjűség miatt saját ügyeinek ellátására nem képes, állandó gondoskodásra vagy felügyeletre szorul, vagy mások biztonságát veszélyezteti,
- tékozlás, iszákosság, szenvedélybetegség, vagy a vagyonkezelés módja miatt családját szükséghelyzetnek vagy elszegényedésnek teszi ki, mások biztonságát veszélyezteti, vagy folyamatos felügyeletet igényel,
- egy évnél hosszabb szabadságvesztésre ítélték,
- ő maga kéri a gyámság alá helyezését időskori gyengeségre, fogyatékoságra, tapasztalatlanságra való hivatkozással.

c) A gyám kirendelése, felügyelete

A gyám kinevezése a gyámhatóság feladata. A ZGB e tekintetben csupán általános megállapításokat tartalmaz. A gyámhatóságokra, a felügyeleti szervekre, a fellebbviteli fokokra és ezek illetékességére vonatkozó részletszabályok megállapítását a kantonokra bízta.²⁹³ Abban az esetben, ha a gyámolt érdeke - még a gyám személyének megállapítása előtt - beavatkozást igényel, a gyámhatóság megteszi a szükséges intézkedéseket. Lehetőség van a cselekvőképesség átmeneti megvonására és ebben az esetben eseti gondnok kirendelésére is. A gyám kiválasztásának tényét haladéktalanul közlik a gyámmal, és a lakóhelyen, valamint a lakóhely székhelyének hivatalos lapjában is közzéteszik. A közzététel a törvényellenes kinevezés megtámadásának lehetőségét biztosítja, a tudomásszerzéstől számított 10 napos határidőn belül. Ez a határidő szolgál a gyámként megnevezett személynek is arra, hogy elutasítási okot érvényesítsen. Ha a hatóság a megtámadást vagy az elutasítást alaposnak találja, új gyámot jelöl meg, egyet nem értés esetén az ügyet a felügyeleti hatósághoz terjeszti fel.

A törvény kivételes esetben lehetővé teszi a gyámhatóság jogainak és kötelességeinek a családi tanácsra (der Familienrat) történő átruházását is. Ennek a

²⁹² Egyed Árpád: A romániai gyermekjogvédelem törvényi szabályozása (Hargita megye főjegyzője). Nemzetközi szimpózium Kaposvár 2001. I. 35.p.

²⁹³ Felvetődik a kérdés, hogy mennyire egységes a gyámság szabályozása és hogyan harmonizál az egyes kantonok között. Különösen érdekes lehet az illetékesség változását követően a gyámolt sorsának alakulása akár más feltételek között.

gyámolt érdekét kell szolgálnia. (Például gazdasági társaság vagy mesterség továbbvitele adhat alapot erre.) A családi tanács tagjait két közeli cselekvőképes rokon, vagy egy közeli rokon és a gyámolt kérésére a felügyeleti hatóság jelöli ki. A legalább három tagból álló testület tagja a gyámolt gyámság viselésére alkalmas rokona, vagy házastársa lehet. A kötelességeik teljesítése érdekében a törvény biztosítékot követel meg a tanács tagjaitól. A tisztség határozott időre – négy évre szól -, de a felügyeleti hatóság a jogkörátruházást bármikor visszavonhatja a kötelességek elmulasztása esetén, vagy ha a gyámolt érdekei ezt kívánják.

d) A gyámság fajtái

A gyámnevezési eljárás során azok a nagykorú személyek vehetők figyelembe, akik a tisztség ellátására a törvény szerint alkalmasak. Kivételesen lehetőség van ugyanazon személy vonatkozásában több gyám kinevezésére is.

A szóba jövő személyek közül elsődleges a szülők valamelyike által megnevezett személy gyámul való nevezése. Ilyen személy hiányában a házastárs vagy egy közeli rokon lesz a gyám, figyelembe véve a gyámolttal való személyes kapcsolatot és a lakóhelyek távolságát. Ha elmebetegség, gyengeelméjűség, szenvedélybetegség, iszákosság miatt a gyámság alatt álló nagykorú részére a családban történő gondozás nem biztosítható, lehetőség van az intézeti kezelés elrendelésére is. A kérdésben a gyámhatóság dönt, de az érintett vagy egy hozzá közel álló személy a döntés közzétételétől számított 10 napon belül a bíróságnál jogorvoslati kérelmet terjeszthet elő. Az intézeti gondoskodás elrendelése korlátozza az érintett személyes szabadságát, ezért csak az érintett személy állapota által indokolt ideig tartható fenn.

e) A gyámságból való kizárási, felmentési okok

A gyámi tisztség viseléséből kizárt:

- aki maga is gyámolt,
- akit polgári jogaitól megfosztottak, vagy becstelen életmódot folytat,
- akinek érdekei a gyámolt érdekeivel ellentétesek, vagy vele haragban áll,
- a gyámhatóság tagja, ha más alkalmas személy áll rendelkezésre.

A gyámság viselése a gyámolt minden férfi rokonának és férjének kötelessége, visszautasításra csak meghatározott okokra hivatkozva van lehetőség.

Ezek:

- a 60. életév betöltése,
- olyan testi fogyatékoság, amely a feladat ellátását nagymértékben megnehezítené,
- több, mint négy gyermekről való gondoskodás,
- egy időigényes, vagy két másik gyámság gyakorlása,
- szövetségi tanácsban, szövetségi bíróságban való tagság, kantonok államszövetségének kancellári tiszte,
- más, a kantonok által megjelölt hivatal tagsága.

f) A gyámság, a gyámi jogviszony megszűnése

Megszűnik a gyámság

- a kiskorú gyámolt nagykorúvá válásakor,

- a szabadságvesztésre ítélt személy büntetésének kitöltésével,
- más esetekben, akkor, ha a gyámhatóság ilyen tartalmú döntést hoz. A megszüntetés iránti kérelmet a gyámolt és az a személy nyújthatja be, akinek ez érdekében áll.

Elmebetegség vagy gyengeelméjűség miatt elrendelt gyámság megszüntetésének csak egyetértő szakértői vélemény esetén van helye. A tékozlás, iszákosság, szenvedélybetegség vagy rossz gazdálkodás miatt elrendelt gyámság megszüntetésének pedig csak akkor, ha a gyámolt legalább egy éve nem adott okot panaszra. A megszüntetés iránti eljárás részleteinek megállapítása a kantonok hatáskörébe tartozik, de biztosítani kell a szövetségi bírósághoz való fellebbezés lehetőségét.

A gyámi tisztség akkor szűnik meg, ha

- ha a gyám cselekvőképességét elveszti, vagy meghal,
- ha a 2 évre szóló kinevezés időtartama lejárt és meghosszabbítás nem történik (ez egyszer történhet meg újabb két évre),
- ha a gyámmal szemben kizárási ok merül fel,
- ha a gyámhatóság a gyámot felmenti hivatalából jogokkal való visszaélés, súlyosan gondatlan eljárás, fizetéseképtelenné válás, vagy olyan cselekmény elkövetése miatt, amely alapján méltatlanná vált. A felmentésre okot adhat az is, ha a gyámi feladatoknak akár vétlenül nem tesz eleget, és a gyámolt érdekeit ez veszélyezteti.

Szükség esetén ideiglenes intézkedések is eszközölhetőek. A felmentést a belátási képességgel rendelkező gyámolt, illetve bármely érdekelt kezdeményezheti, de hivatalból is helye van, amennyiben a hatóság más úton szerez tudomást az esetről. Ha a vizsgálat csupán kisebb szabálytalanságot tár fel, gyámhatóság 100 frankig terjedő pénzbírságot alkalmazhat, és kilátásba helyezheti a felmentés lehetőségét. Súlyosabb eset akár büntető feljelentés megtételére és a gyám vagyonának elkobzására is lehetőséget adhat.

g) A gyám jogai, kötelességei

A gyámolt kiskorúsága esetén a gyám elsődleges kötelessége a gyámolt eltartása és nevelése. A gyámot ekkor a szülői jogok illetik meg, de a törvény fenntartja a gyámhatóság beavatkozásának lehetőségét. A gyámolt nagykorúsága esetén a gondozás fogalma a gyámolt érdekeinek védelmét és a személyes ügyekben való tanácsadást takarja.²⁹⁴ A gyám feladata a gyámolt jogi ügyekben való képviselése, de a törvény itt is fenntartja a gyámhatóság közreműködésének lehetőségét. A vagyonkezeléssel kapcsolatban a gondos eljárás kötelezettségét rögzíti a törvény. A kezeléstről könyvelés vezetendő, amelyet legalább két évente kell a gyámhatóságnak bemutatni.

²⁹⁴ A svájci szabályozás a török szabályozáshoz hasonlóan a gyámságot a nagykorú személyekre is kiterjeszti szinte azonos feltételek fennállása esetén. Más országokban a gyámságot a gondnokság akkor váltja fel, ha annak feltételei fennállnak, amennyiben a gyámolt nagykorúvá vált.

12. A gyámság Svédországban

a) A gyámság intézményét hol szabályozzák?

A szülőkről szóló 1949. június 10-i 381. sz. törvény 10-14. fejezetei.

b) A gyámság szükségessége

Gyámság alatt a kiskorú személyek állnak. A kiskorú személy házasságkötése – az általában követett szabálytól eltérően – nem érinti a gyámságot, a kiskorú gyámja továbbra is az marad, aki korábban volt. (10.fejezet 3.§)

c) A gyám kirendelése, felügyelete

A gyám a felettes gyám és az illetékes albíróság (Unterggerichts) felügyelete alatt végzi tevékenységét.

A gyám kirendelését (vagy felmentését)

- a felettes gyám,
- a 16. életévét betöltött kiskorú,
- a kiskorú házastársa, a kiskorú közeli hozzátartozója is kezdeményezheti. (10.fejezet 18.§)

A gyám kirendelésére az albíróság az illetékes, ahol a gyámság regisztrálására sor került. Az illetékességet főszabály szerint a gyám lakóhelye határozza meg. (12. fejezet 1.§) A felettes gyám közvetlenül felügyeli, hogy a gyám a gyámságból fakadó kötelességeit teljesíti-e, illetve, hogy a gyámolt jogainak megóvása megvalósul-e. (17. fejezet 1.§)

d) A gyámság fajtái

A kiskorú gyermek gyámságát elsősorban az öt gondozó szülők látják el.²⁹⁵ Ha valamely szülővel szemben kizárási okok állnak fenn, vagy eltiltják a gyámságtól, a gyámságot kizárólag a másik szülő viseli. (10. fejezet 2.§)

Alkalmasság hiányában a kiskorú részére az albíróság rendel gyámot. A szülők kiskorúsága miatt kirendelt gyám csak a valamely szülő nagykorúsága eléréséig gyakorolja a tisztséget. (10. fejezet 5.§)

Az albíróság a gyám kirendelése során figyelembe veszi a szülők esetleges ez irányú rendelkezését. A szülők által megjelölt személy mellőzésére csak annak alkalmatlansága esetén kerül sor. (10. fejezet 7. §)

A kiskorú számára több gyám (Mitvormund, azaz társgyám) is kirendelhető, ha ezt a körülményei indokolják. Ebben a vonatkozásban az albíróságnak mérlegelési jogköre van. (10. fejezet 8.§) Ha több gyámot rendelnek ki, a gyámok a vagyont közösen kezelik, de az albíróság dönthet akként, hogy a gyámok csak meghatározott vagyonrészre kezelnek. (Az eset körülményeitől függően más elv szerint is történhet a feladatok megosztása.) A kiskorú személyéről való gondoskodást is bízhatja több személyre az albíróság, ha a gyámok házastársak, vagy élettársi viszonyban állnak.²⁹⁶

²⁹⁵ Lényegében a szülői gyámság más országokban a szülői felügyelethez kapcsolódó jogosítványokat tartalmazza.

²⁹⁶ Ennek jelentősége természetesen akkor van, ha nem a szülők, vagy az egyik szülő látja el a gyámságot.

Ha a gyámok között valamely kérdés kapcsán nézeteltérés merül fel, annak a véleménye számít, akit a felettes gyám (Obervormund) korábban kijelölt. (13. fejezet 8.§)

A gyám kirendelésére irányuló eljárás elhúzódása esetén – amennyiben a kiskorú gondozásának szükségessége merül fel – ideiglenes gyám kirendelésére is sor kerülhet. (10. fejezet 16.§)

e) A gyámságból való kizárási, felmentési okok

Gyámnak nemtől függetlenül becsületes, tapasztalt, vagy egyéb okból alkalmas személy rendelhető ki. (10. fejezet 6.§)

Nem lehet gyám, aki

- kiskorú, vagy
- maga is gondozásra szorul (10. fejezet 1.§).

A gyám felmentésére az adhat okot, a gyám

- törvénysértő magatartása,
- más mulasztása,
- a fizetése képtelenné válása,
- illetve ha más ok miatt a gyámi tisztség viselésére alkalmatlanná válik. (10. fejezet 10.§)

Az albíróóság a gyámot felmentő döntésének jogerőre emelkedése előtt is felmentheti, ha jogerős döntés bevéárásával járó késedelem a kiskorú számára veszélyt jelentene. (10.fejezet 17.§) A felmentésre okot adó körülményről az albíróóság a felettes gyámtól, a 16. életévét betöltött kiskorútól, a kiskorú házastárstól, vagy közeli hozzátartozójától, illetve a szociális gondozótól is tudomást szerezhet. Az eljárás kérelemre indul, de a gyámolt veszélyeztetettsége esetén hivatalból is eljárhat az illetékes szerv. (10.fejezet 18.§)

A gyám felmentésre kerülhet sor, ha a gyám betegség vagy más ok miatt nem képes a gyámsággal kapcsolatos feladatainak ellátására. A felmentett gyám helyett az albíróóság ekkor egy gondnokot rendel ki a kiskorúról való gondoskodásra. (11. fejezet 1.§)

A gyám maga is lemondhat a tisztségről. Kivételt a szülők képeznek. (10.fejezet 9.§)

f) A gyámság, a gyámi jogviszony megszűnése

A gyámság megszűnik, ha a gyámolt nagykorúvá válik, vagy valamilyen okból új gyám kirendelésére kerül sor.

g) A gyám jogai, kötelességei

A gyám elsődleges kötelessége a gyámolt személyéről gondoskodni, a gyámolt vagyonát kezelni és a gyámoltat minden vagyoni ügyében képviselni. (13. fejezet 1.§) Köteles a gyámolt jogait a legnagyobb körültekintéssel megóvni, és érdekeit a lehető legjobban képviselni. (13. fejezet 3.§)

A gyám jövőjével összefüggő kérdésekben való döntés előtt köteles a 16. életévét betöltött gyámolt véleményét is meghallgatni. Ha a gyámolt házastárs, a házastárs véleményét is be kell szerezni. (13. fejezet 5.§)

A vagyonkezelésre vonatkozó szabályokat részletesen szabályozza a törvény. Vannak esetek, amikor a törvény mögöttes szabályozást tartalmaz és más speciális rendelkezést kell alkalmazni. Speciális szabályok vonatkoznak az ajándékozás, végrendelet, vagy járadék útján szerzett vagyonra is. (13. fejezet 1.§)

A gyám a gyámság körébe tartozó bármely kérdésről köteles a felettes gyám, vagy az albíróóság felhívására beszámolót készíteni. (13. fejezet 6.§) Az albíróóság mérlegelésétől függ az is, hogy a gyámot biztosíték fizetésére vagy zálog nyújtására kötelezi-e és ha igen, milyen összegben. A biztosíték kezeléséről, illetve a zálog megőrzéséről az albíróóság a felettes gyám révén vagy más megfelelő módon gondoskodik. (13. fejezet 7.§)

A gyám köteles megtéríteni azt a kárt, amit a gyámoltnak szándékosan vagy gondatlanul okozott. Több gyám esetén a kártérítési kötelezettség a vétkesség foka szerint terheli a gyámokat, ha ez nem állapítható meg, akkor egyenlő arányban. A gyám időközben bekövetkezett fizetéseképtelensége esetén a többi gyám felel. A gyámolt a gyámság megszűnésétől számított egy éven belül indíthat kártérítési keresetet. A határidő a gyámság megszűnésekor készített számadás átadásától számít.²⁹⁷ A keresetindításra biztosított egy éves határidő azonban bűncselekménnyel okozott kár megtérítéséért indított perre nem vonatkozik. (13. fejezet 9-10.§)

Az általános képviseleti jogot biztosító szabály alól az érdekellentét a kivétel, amely a gyám, a gyám felesége, vagy más, általa képviselt személy és a gyámolt között áll fenn. Testvéreknek kirendelt közös gyám azonban képviselheti a gyermekeket az örökség megosztásával kapcsolatos ügyben, ha nincs érdekellentét közöttük. (13. fejezet 2.§)

13. A gyámság Törökországban

a) A gyámság intézményét hol szabályozzák?

Az 1926. évi Polgári Törvénykönyv 346-438. cikkei.

b) A gyámság szükségessége

Gyámság alatt áll minden olyan kiskorú, aki nem áll szülői felügyelet alatt, valamint minden olyan nagykorú,

- aki elmebetegség vagy gyengeelméjűség folytán ügyeiben önállóan eljárni nem képes, vagy mások biztonságát veszélyezteti,
- aki tékozlás, iszákosság vagy rossz üzletvezetés miatt magát vagy családját a szükséghelyzet veszélyének teszi ki,
- akit egy évre vagy ezt meghaladó időre szabadságvesztésre ítélnék.

A nagykorú kérelmezheti is a gyámság alá helyezését, ha kifejezésre juttatja, hogy aggkori gyengeség, betegség vagy tapasztalatlanság miatt akadályoztatva van ügyeinek rendes intézésében. (354-358.§)

²⁹⁷ A jogorvoslatra vonatkozó szabályozás a magyar szabályozással azonos.

Gondnok kirendelésére csak akkor kerül sor, ha

- a gyám és a gyámolt között érdekellentét merült fel, vagy a gyám akadályoztatva van,
- ha a nagykorú személy betegség, távollét vagy más ok miatt sürgős ügyben nem tud maga cselekedni és helyettes megbízására sincs lehetőség,
- ismeretlen helyen tartózkodó személy távol van,
- a hagyaték sorsa bizonytalan,
- a méhmagzat érdekeit kell védeni.

A nagykorú személy azon okokra hivatkozva, melyeknél fogva gyámság alá helyezését kérheti, gondnok kirendelését is kérheti.

A gyámság és a gondnokság közötti átmeneti intézmény a török jogban a tanácsadó. Az elhatárolás akként lehetséges, hogy a gondnokot egy teljesen cselekvőképes személy, a gyámot egy cselekvőképtelen személy képviselőjének tekinthetjük, tanácsadó - a magyar jogi kategóriák szerint - egy korlátozottan cselekvőképes személy mellett jár el, annak bizonyos cselekményei hozzájáruláshoz kötöttek. (376-381.§)

c) A gyám kirendelése, felügyelete

A gyámrendelés szükségességének felmerültéről minden érintett szervnek, hatóságnak értesítenie kell a békebírószéket. A gyám kirendelésére a kiskorú lakóhelye szerint illetékes békebíró jogosult. A szóba jöhető személyek közül előnyben kell részesíteni a szülők által nevezett személyt, illetve a közeli rokonokat. A tisztség elvállalása minden férfi rokonnak, a gyámolt férjének, az adott gyámsági körzetben lakó összes férfinak kötelező (feltéve, hogy nem alkalmatlan, és nem jogosult a tisztség visszautasítására). (363-375.§)

A gyámolt két közeli nagykorú rokonának, vagy a vele sógorságban álló személynek, vagy ezek egyikének és házas társának kérelmére az elsőfokú bíróság engedélyezheti a gyámhatósági jogkörnek a családi tanácsra átruházását. A döntésnek a kiskorú érdekét kell szolgálnia, különös indokot jelenthet üzlet vagy társaság vezetése. A jogkör átruházása négy évre szól, de bármikor visszavonható. A családi tanács olyan legalább három, a gyámság viselésére is alkalmas személyből áll, aki a kiskorú rokona, férje vagy vele sógorságban álló hozzátartozója. (348-352.§)

d) A gyámság, a gyámi jogviszony megszűnése

Megszűnik a gyámság:

- a kiskorú nagykorúvá válásával vagy nagykorúsításával,
- a szabadságvesztésre ítélt személy szabadon bocsátásával,
- egyéb esetekben akkor, ha elrendelésének indoka már nem áll fenn és a bíróság megszünteti. Elmebetegség vagy gyengeelméjűség miatti gyámság esetén szakértői vélemény is szükséges, mely bizonyítja, hogy a gyámság oka már nem áll fenn. A tékozlás, iszákosság, züllött életvitel, vagy rossz üzletvezetés miatti gyámság esetén a gyámolt csak akkor kérelmezheti a gyámság megszüntetését, ha a legalább egy éven keresztül nem volt panasz a viselkedésére.

A gondnokság a kirendelés alapjául szolgáló ügy elintézésével ér véget. Vagyonkezelésre kirendelt gondnok esetén az alapul szolgáló ok megszűnése, és a gondnok külön felmentése szükséges. A tanácsadó tisztsége akkor szűnik meg, ha a bíróság az érintett személyt gyámság alá helyezi. (414-422.§)

A gyámi megbízatás akkor ér véget, ha

- a gyám cselekvőképtelenné válik,
- lejárt a megbízatása. A gyámi megbízatás rendszerint két évre szól, ami azonban további két évvel meghosszabbítható. Négyévi gyámi tevékenység után a tisztség elutasítható.²⁹⁸

Az elsőfokú bíróság felmenti a gyámot a megbízatása alól, ha

- súlyos hanyagságot követ el,
- hatáskörével visszaél,
- fizetése képtelenné válik,
- olyan cselekményt követ el, ami érdemtelené teszi a tisztség betöltésére.

A gyámnak vissza kell adnia a megbízatását, ha kizáró ok lép fel. (423-432.§)

e) A gyám jogai, kötelességei

A gyám feladata a kiskorú ellátásáról és neveléséről való gondoskodás, míg nagykorú esetében a személyes ügyekben támogatás és oltalom nyújtása. Ez utóbbi esetben felmerülhet az intézetben való elhelyezés szükségessége is. A gyám kötelessége a gyámolt jogi ügyekben való képviselése és a vagyonának kezelése is. A fontosabb döntések előtt az ítélőképes vagy legalább 16 éves gyámolt véleményét a gyámnak ki kell kérnie. (382-400.§)

²⁹⁸ A gyám kirendelésénél fontos alapelv az állandóság, ez a gyám rendszeres változásával sérülhet.

Harmadik fejezet Az intézeti gyámság problematikája

1. rész A gyermekvédelem Magyarországon

I. A gyermekvédelemről általában

Az intézeti gyámság bevezetésének indokait, fejlődését, szervezetét és működését úgy célszerű bemutatni, ha – legalább utalásszerűen – érintjük a gyermekvédelem egymásra épülő korszakait és az állami, vagy más intézményi gondoskodás formáit. A gyermekvédelem és az intézeti gyámság szorosan összetartozó kategóriák. Úgy is fogalmazhatunk, hogy az intézeti gyám a gyermekvédelem megvalósításának egyik formája, eszköze. Még konkrétabb meghatározás szerint az intézeti gyám a hozzárendelt gyermekvédelmi feladatok megvalósítója, végrehajtója.

1. A gyermekvédelem fogalma

Herczog Mária megállapítása szerint szélesen értelmezve a gyermekvédelem azokra a valamilyen okból veszélyeztetett gyerekekre vonatkozik, akik akár szociális, akár érzelmi, vagy más irányú deprivációjuk, testi vagy szellemi fogyatékoságuk miatt szorulnak fokozott támogatásra, igénynek kiemelt figyelmet és segítséget.²⁹⁹

A tevékenység szintjei sokszínűek, a fenti tárgyi értelmezésbe bele kell érteni a megelőző gyermekvédelmi tevékenységet, a gondozást és az utógondozást is.

Domszky András ezzel összefüggésben – az 1994. évben publikált dolgozatában³⁰⁰ – kifejtette, hogy a gyermekvédelem fogalmának meghatározása széles határok között mozog. A szerző attól tette függővé a fogalom meghatározások kontúrját és lehetőségeit, hogy milyen feladatokat kívántak a gyermekvédelem fogalmkörébe utalni.

Ezen kijelentés bizonyítására idézzük a szerzőt: „Nem problémamentes annak a megállapítása, hogy mit soroljunk a gyermekvédelemhez, és mit nem.” Mi is úgy látjuk, ha minden tényezőt ide értenénk – amiben a társadalomnak a gyerekekhez, a gyermekkorhoz való gyakorlati viszonya kifejeződik – ez absztrakcióhoz vezetne. Amennyiben minden tényezőt figyelembe vennénk, elvesznénk a részletekben, kiskorú érdekei tovább sérülhetnének és ez a kaotikus állapot parttalanságával megoldhatatlanná tenné a feladatot.

A másik végponthoz kapcsolható fogalom, mely szerint: „Létezik olyan felfogás is, hogy gyermekvédelem nincs, hiszen az adott gyermek problémái strukturálják a vele kapcsolatos feladatokat. A kérdésnek ez a „fenomenológiai” megközelítése szép liberális gondolat, ám a társadalmi gyakorlat más.”³⁰¹

Előbbre jutunk a fogalom meghatározásában, ha a gyermekvédelmet általános és speciális részre osztjuk fel.

Az általános gyermekvédelem minden kiskorú gyerekekre vonatkozó szociálpolitikai tevékenységet és jogi szabályozást foglalta magába (így pl. a csecsemővédelem, az óvodai és iskolai gyermekvédelem stb.).

²⁹⁹ Herczog Mária: A gyermekvédelem nemzetközi gyakorlata. Pont Kiadó, Bp., 1994. 5. p.

³⁰⁰ A dolgozat a gyermekvédelmi törvény előkészítésének, reformjának időszakában készült.

³⁰¹ Domszky András: A magyar gyermekvédelem történetének rövid jellegrajza. Pont Kiadó, Bp., 1994. 283. p.

A speciális gyermekvédelemhez tartoztak azok a tevékenységek, amelyek a veszélyeztetett kiskorúak családjukból való kiemeléséhez, ideiglenes vagy tartós elhelyezéséhez kapcsolódtak.

2. A gyermekvédelem fejlődési szakaszai

A gyermekvédelem hazai fejlődését *Filó Erika* és *Katonáné Pehr Erika* szerzőpáros három korszakra osztotta fel.³⁰²

A gyermekvédelem *első korszakát* úgy értelmezhetjük, hogy a társadalom gondoskodott a valamilyen szinten veszélyeztetett gyermekről. A védelmet elsősorban a rokonok és a jótékonyági szervezetek biztosították, ezek hiányában már a közösség feladatát képezte a gyermekek védelme.

Az özvegyek és a vagyonos árvák védelmét szolgálta az első írásos szabály, amelyet Szent István királyunk bocsátott ki. Első könyvének nyolcadik fejezetében az alábbiak találhatók: „Patres enim idcirco sunt patres, et nutriant filios”, ha az atya már nem él, úgy az özvegy nő kötelességévé tette gyermekei gondozását.

A középkorban az atyai hatalom alatt nem álló – a családi nevelést nélkülöző – gyermekek számára egyházi menhelyek, árvaházak létesültek. A vagyonos árvákról való gondoskodás a gyámság elsődlegesen a királyt, áttételesen a főispánt, a jobbágy árvák tekintetében pedig a földesurat illette meg.

Magyarországon a XVIII. század – bizonyos megközelítésben - az árvaházak alapításának százada volt, amelyek elsősorban egyházi és társadalmi szervezetek kebelén belül jöttek létre.

A gyermekvédelem *második korszakát* az állami gyermekvédelem megjelenése jellemezte. Ennek állomásai az alábbi jogszabályokban lelhetők fel:

- A Gyt. a gyámság jogintézményét igen részletesen, komplex módon és időt állóan szabályozta. Az állam a nevelőszülői gondozási formát, a menhelyi rendszert építette ki, amelynek alap gondolata az ún. telepek létesítésén alapuló családi nevelés volt.
- Az 1886. évi XXII. tc. „a községi törvény” szabályozta a „kis” településeken élő ellátandó gyermekekről való gondoskodás feladatait.³⁰³
- Az 1898. évi XXI. tc. vállalt állami felelősséget a 7 éven aluli, talált és hatóságilag elhagyottnak nyilvánított gyermekek költségeinek viselésében.
- Az 1901. évi VIII. tc., a közsegélyre szoruló 7 éven felüli gyermekek gondozásáról szóló 1901. évi XXI. tc., valamint a végrehajtásáról szóló 1/1903. BM rendelet hatályba lépése jelentette. A törvény gyermekmenhelyek (lelenházak) felállítását rendelte el, majd kiterjesztette a gondoskodást a talált és elhagyottnak nyilvánított gyermekek 15 éves koráig.

A Széll Kálmán-féle törvények az elhagyott gyermekek állami védelmét szabályozták. Ebben az időszakban új szervezeteket hoztak létre. Az Országos

³⁰² Filó Erika-Katonáné Pehr Erika: *Gyermekvédelem, gyámügy.* HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Bp., 1998. 160. p.

³⁰³ A községi törvény a település feladatává tette, hogy gondoskodjon a területén lévő szegény vagy elhagyott gyermekekről.

Gyermekvédő Ligát 1906-ban hozták létre a társadalmi erők összehangolása céljából, az Országos Gyermekvédelmi Központot 1912-ben kezdték szervezni³⁰⁴

A Tanácskormány (1919) a gyermekvédelmet teljes egészben állami feladatnak nyilvánította. Közismert és előremutató szabály volt, ami eltörölte a „törvénytelen gyermek” fogalmat.

A gyermekek anyagi, vagy erkölcsi elhagyatottságának végleges megállapítása a gyámhatóság hatáskörébe tartozott.

A Tanácsköztársaság bukása után a nevelőszülői gondozási forma újrafelfedezésével találkozunk, amelynek alap gondolata, a korábbiakhoz hasonlóan, a menhelyekre épülő családi nevelés volt. A jogalkotó a gyermekek családban való nevelését támogatta és csak speciális feltételek, azaz veszélyeztetésük esetén lehetett a gyermeket a családjukból kiemelni.

A második világháborút követően a gyermekvédelem figyelme az elárvult, otthontalanná vált, elszegényedett családok gyermekei felé fordult. Az egyházak és társadalmi szervek gyermekmentő tevékenysége nyomon követhető volt, később – az állami intézmények kialakításával – ez háttérbe szorult.

A szocialista társadalom építésének első éveiben a nevelőszülői családi nevelési formát erős bírálatokkal illették. Domszky András szerint „A nevelőszülői nevelés elsorvasztásának oka a kollektív nevelésbe vetett hit volt, mert úgy tűnt, hogy a hagyományos családi nevelés konzerválja azokat a „kispolgári értékeket”, amelyek nem sajátjai a „szocialista embertípusnak”.³⁰⁵

Szükségesnek tartjuk megemlíteni azokat az intézkedéseket is, amelyek pozitív kicsengésűek voltak.

Weiss Emília kifejtette, hogy „számos nyugati ország jogát megelőzve már évekkel a Családjogi törvényt megelőzve, 1946-ban törvény született Magyarországon a házasságon kívül született gyermek jogi diszkriminációjának megszüntetéséről.” (1946. évi XXIX. tv.)³⁰⁶

Előremutató volt továbbá ebben az időszakban két intézmény – Nemzeti Segély és az Országos Gyermek- és Ifjúságvédelmi Tanács – kifejtett tevékenysége. A Nemzeti Segély akció alapján szervezték a külföldi segélyszervezetek küldeményeinek szétosztását, a csecsemők tejjelátását, a betegek gyógyszerhez jutását. Bölcsődéket, napközi otthonokat, gyermeknépkonyhákat, gyermekkórházakat állítottak fel, melynek kezdeményezője és szervezője az Országos Gyermek és Ifjúságvédelmi Tanács volt. A Nemzeti Segély szervezet megszüntetésére 1948-ban kerül sor, amikor beolvadt a Magyar Vöröskereszt szervezetébe.

Az 50-es évek elején egy igen téves, káros és hibás nézet vált uralkodóvá, és pedig az, hogy a szocialista társadalom építése során hosszabb távon a gyermekvédelemre nem lesz szükség. Hirdették, hogy néhány év múlva megszűnik a bűnözés, az alkoholizmus, a prostitúció és a gyermekeket veszélyeztető munkanélküliség. A gyermekvédelmet kiváltó okok „hiánya” miatt a prevenció szintjére korlátozódott volna a gyermekvédelem.

A kedvezőtlen tendenciákat a Csjt. hatálybalépése jelentősen enyhítette.

³⁰⁴ Domszky András: i.m. 272. p.

³⁰⁵ Domszky András i.m. 272. p.

³⁰⁶ Weiss Emília: Változások a magyar családjogban, különös tekintettel a gyermek jogairól szóló 1989. évi New York-i ENSZ egyezményre. Közjegyzők Közlönye, 1998. 9. sz. 2. p.

A Csjt. hatálybalépését követően az állami gondozás időtartamát kiterjesztették a gyermekek 18 éves koráig. A szülői hatalmat felváltotta a szülői felügyelet és a veszélyeztetettség meghatározása pótolta a korábbi elhagyatottság kategóriát.

Az 1974. évi első Csjt. novella emelte be az állami gyermekvédelem alapvető intézkedéseit keretjogszabály jelleggel.

Az 1986. évi Csjt. novella szabályozta a kiskorúakra vonatkozó állami gondoskodás szabályait, eltörölte az állami gondozott elnevezést, helyette az intézeti nevelés, továbbá állami nevelés lett használatos.

Megállapíthatjuk, hogy az állami gondoskodás egyes elemei fokozatosan épültek be a Csjt-be.

A 80-as évek végétől erősödött a családgondozás, a szélesebb értelemben vett gyermekvédelem került előtérbe.

Ezt követően beszélhetünk a gyermekvédelem *harmadik korszakáról*, ami feltételezi az önkéntes ellátásokra épülő gyermekvédelmi rendszert, ami mindenesetben megelőzi a speciális hatósági beavatkozást.³⁰⁷

Az 1989. október 23-án módosított Alkotmány rendelkezése szerint a Magyar Köztársaságban minden gyermeknek joga van a családja, az állam és a társadalom részéről arra a védelemre és gondoskodásra, amely a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges.³⁰⁸

A megelőző és speciális gyermekvédelem gyámhatósági hatáskörbe tartozott, melyhez szorosan illeszkedett a gyámság intézménye.

Magyarország 1991-ben törvénybe iktatta a Gyermek Jogairól szóló 1989. november 20-án kelt ENSZ Egyezményt (1991. év LXIV. tv.) ezzel a belső jog részére téve azt. Az Egyezmény kimondja, hogy „minden olyan gyermeknek, aki ideiglenesen, vagy véglegesen meg van fosztva családi környezetétől, vagy aki saját érdekében nem hagyható meg e környezetben, jogosult az állam különleges védelmére és segítségére”³⁰⁹. A helyettesítő védelem kiválasztásánál „figyelembe kell venni a gyermek nevelésében megkívánt folyamatosság szükségességét, valamint nemzetiségi, vallási, kulturális és nyelvi származását.”³¹⁰

³⁰⁷ Filó Erika-Katonáné Pehr Erika: i.m. 163. p.

³⁰⁸ 1949. évi XX törvény 67. §.

³⁰⁹ 1991. évi LXIV. tv. 20. cikk 1. pont

³¹⁰ 1991. évi LXIV. tv. 20. cikk 3. pont

2. rész Az intézeti gyámság bírálata

I. Az intézeti gyámság

1. Bevezetés

Az intézeti gyámság ötvenkét évet élt. Bemutatjuk a jogintézmény „megszületésének”, bevezetésének indokait, továbbá szervezetére és működésére vonatkozó jogi szabályozás állomásait. Egyértelmű számunkra, hogy ezzel összhangban érintenünk kell a „hagyományos” – más szóhasználat szerint individuális vagy magán gyámságra vonatkozó általános szabályokat. Természetesnek tartjuk, hogy – a törvényi szabályozás mellett – az időközben végrehajtott módosításokat és az intézeti gyámságra vonatkozó rendeleti szabályozást, annak magyarázatát is bemutassuk, törekedve a teljességre. Keressük a választ, hogy a nevelésbe vett kiskorúak gyámsága mai formájának kialakulásához milyen út vezetett.

Nizsalovszky Endre tankönyvi meghatározása szerint „A gyámság világosan egyike a gyermekekről való állami gondoskodás sokrétű eszközeinek.”³¹¹ Ezen gondolatok mentén fejtjük ki az állami gondoskodás formáit.

2. A hagyományos és a gyermekvédelmi gyámság jogági hovatartozásának megítélése a szakirodalom szerint

A gyámságra vonatkozó szabályok vizsgálata során kitérünk a magánjogi és közjogi vonatkozások sokszínűségére. A Csjt. és a Gyermekvédelmi törvény gyámságra vonatkozó szabályainak elhatárolását a kutatók több oldalról is megközelítették. Van olyan nézet is, hogy míg az előbbi az ún. „rendes”, az utóbbi pedig a veszélyeztetett gyermekekkel foglalkozik. Ez a megközelítés nem helyénvaló, az ilyenfajta különbségtétel – egyetértve Szöllősi Gábor véleményével – a családjogi szabályok egységét sértené.³¹²

Nizsalovszky Endre szerint: „Az elválasztás alapja a magánjog-közjog kategóriák megfelelő alkalmazása lehet.”³¹³

Csiky Kálmán szerint a gyám-gondnoksági³¹⁴ ügyek részben közjogi, részben magánjogi területre nyúlnak át. „A gyám-gondnoksági ügyek tehát részben a közjog, részben a magánjog területére nyúlnak át. Közjogi természetűek alapszik azon a felügyeleten és gondozáson, melyet az államnak teljesíteni kell az egyén irányában, midőn ennek személyi és vagyoni érdekei, akaratának egy vagy más okból származó hiányossága miatt, védelemre szorulnak. E felügyelet és gondozás teljesítése tölti be a szűkebb értelemben vett gyámsági és gondnoksági ügyek keretét, s mivel ezeket a közigazgatási hatóságok látják el, azért ez ügyek jogi szabályozása a közigazgatási

³¹¹ *Nizsalovszky Endre*: A család jogi rendjének alapjai. Akadémiai Kiadó, Bp., 1963. 192. p. (A továbbiakban: *Nizsalovszky*)

³¹² *Szöllősi Gábor*: A családjog szerepének változása a gyermekvédelemben- gondolatok de lege ferenda *Jogtudományi Közlöny* 1996. 1.sz. 18. p. (A továbbiakban: *Szöllősy*)

³¹³ *Nizsalovszky* 194.p.

³¹⁴ A szerző a gyámság és gondnokság intézményét olyannyira együtt kezeli, hogy a két fogalmat gondolatjellel köti össze és együtt tárgyalja jogági elhelyezésük magyarázatánál.

jog anyagi részének körébe tartozik, azaz valóságos közigazgatási jog. Ellenben a gyám-gondnokságból eredő, s annak körében fölmerülő magánjogi természetű kérdések és perek tekintetében, vagy midőn személyek valamely jogtól való megfosztásának szüksége áll elő: a közigazgatási hatóságok feladata véget ér, s kezdődik a bíróságoké, mint peres, vagy peren kívüli eljárás.³¹⁵

Az 1959. évi IV. tv. (a továbbiakban: Ptk.) és főként annak 2001. évben³¹⁶ történt módosítása a gyámság és gondnokság között korábban kiépített „jogi hidak” rendszerét megszüntette.

Pap Tibor szerint a szülői felügyelet alatt nem álló kiskorúakról való családi jellegű gondoskodást a gyámságot a családjog körébe sorolta.

Katonáné Pehr Erika szerint a családjog, a házasság és a családi viszonyok jogi szabályozásának alapvető forrása a Csjt. A házasság, a család és a gyermek védelme azonban nem szűkíthető a hagyományos értelemben vett családjog keretei közé, hiszen más jogágak is részt vesznek ezen jogi szabályozásban. Ez a körülmény nem rontja le a családjog önállóságát, zártságát. Számos nemzetközi egyezményben rögzített csalásvédelmi rendszer igényli a magánjogi szabályok mellett a közigazgatási jog közreműködését. A Gyermek Jogairól szóló New York-ban 1989. november 20-án kelt Egyezmény sok jogág összehangolt védelmét igényli. Ennek hatására is látható, hogy a családjog többé már nem kizárólag a magánjogba tartozik, de az vitathatatlan, hogy gyökerei a magánjogban vannak.

A gyermekvédelem igényei állandó nyomást gyakoroltak – és ez a helyzet jelenleg is fennáll – a családjogra is. Az állami gyermekvédelem gyökerei sokkal inkább a szegénygondozásban, mint a magánjog családjogi részében lelhetők fel.

A hatályos szabályozás szerint a nevelésbe vett gyermek gyámságára – bizonyos eltérésekkel, és kivételekkel – a Csjt. gyámságra vonatkozó rendelkezései az irányadók. Álláspontunk Filó Erika megállapításával teljes mértékben találkozik, mivel a Csjt. teljes körűen tartalmazza a gyámság szabályait mind az árvák, mind a szülővel rendelkező, de a szülői felügyelet alól kikerülő gyermekek vonatkozásában. A Gyvt. pedig megismétli, néhol részletesebben kifejtve a gyermekvédelmi gondoskodásban lévő kiskorúakra vonatkozó gyámsági szabályokat.

A gyermekekkel kapcsolatos jelenségek, így a gyámság sem sorolható egy tudományág kizárólagos területére. Interdiszciplináris és ágazatközi folyamatról van szó mind a tudomány, mind a jogalkotás és a jogalkalmazás terén.

Az is tény, hogy a Csjt. szabályozási körébe vonta az állami gondoskodás jogintézményét, ahol a családjogi jelleg kevésbé mutatható ki. A gyermekvédelmi reform következtében a Csjt.-re épülő Gyvt. rendelkezik a családot helyettesítő rendszerekről, és a kapcsolódó rendeletekkel együtt az alapellátás mellett, a szakellátás feladatairól.

3. Hagyományos gyám – intézeti gyám

A „hagyományos” és gyermekvédelmi gondoskodás alatt álló – nevelésbe vett – kiskorúak gyámságának összevetésénél indokolt Szöllősi Gábor álláspontjára utalnunk. Egyetértünk vele, hogy a gyámság jogintézménye akkor is a gyermekek

³¹⁵ Csiky Kálmán i.m. 380. p.

³¹⁶ 2001. évi XV. tv.

érdekeit védte, amikor az állam még csak regulatív eszközöket tudott alkalmazni e célra.³¹⁷

A szerző a „hagyományos” gyám és az intézeti gyám összehasonlítását tevékenységük azonos jegyei felsorolásával mutatta be.

A vonatkozó jogszabályok azonosan határozták meg mindkét típusú gyám jogait, beleértve a modern gyámság leglényegesebb elemét, a gondozás és a nevelés biztosítását is. A gyámrendelés szükségességének fennállása szintén azonos mindkét féle gyámság vonatkozásában. Különbség abban mutatható ki, hogy a hagyományos gyám és gyámoltja között individuális jogviszony áll fenn, a kapcsolat közvetlen. Az intézeti gyámság nyilvánvalóan a gyermekek intézeti elhelyezéséhez kapcsolódott. Jellemzője, hogy az intézmény vezetője – 1963. évtől – Gyermek- és Ifjúságvédő Intézet (a továbbiakban: GYIVI) igazgatója látta el az intézeti gyámságot a nála elhelyezett kiskorúak tekintetében. A közvetlen kapcsolat „az intézetben lévő kiskorú” és a nevelésével és gondozásával foglalkozó konkrét személy között mutatható ki. Az intézeti gyám akár több ezer kiskorú gyámságát látta el, tehát a gyám és a gyámolt között közvetlen kapcsolat nem volt. A hagyományos gyám állampolgári kötelezettséget teljesített,³¹⁸ míg az intézeti gyám közszolgáltatást végzett.

Bemutatjuk és elemezzük az intézeti gyámságra vonatkozó szabályokat majd hatályon kívül helyezésének indokait, ezzel összefüggésben kifejtjük észrevételeinket.

Végezetül érintjük az intézeti gyámság helyébe lépő nevelőszülői, gyermekotthon vezetői, és hivatásos gyámságot, továbbá a szakszolgáltatás gyámi tanácsadással összefüggő feladatait.

II. Előzmények, az intézeti gyámság szabályozásának állomásai

A magyar gyámtörvény (Gyt.) az egyéni gyám rendelés alapján áll, az intézetek vezetőinek hivatásos gyámságát nem ismerte. Ugyanakkor *Melly Béla* 1913-ban megjelent tanulmányában³¹⁹ már szól az intézetek, otthonok vezetőinek gyámul történő kirendeléséről, amikor kifejtette, hogy „az árvaszéknek az állami selyemfonodák mellett létesített munkásnő-otthonokban gondozott mindazon gyermek részére, akiknek nincsenek olyan hozzátartozójuk, akikre a gyámságot bízni lehetne, akiket szülői elhagynak és emiatt az árvaszék az atyának apai hatalmát megszünteti, vagy az anyát megfosztani kénytelen, s azon gyermekek számára, kiknek gyámját az árvaszék hanyagság miatt a gyámságtól elmozdítani kénytelen, amennyiben az otthon bejelenti a menhelyből odahelyezett gyermeket, a munkásnő-otthonok vezetőjét, aki ezen tiszt elvállalására hajlandó, hivatásos gyámként kell kirendelni.”

Látható és az előbbi körmondat alapján is értelmezhető, hogy a munkásotthon vezetője nem volt köteles elvállalni a hivatásos gyámságot, de ha azt megtette, akkor kirendelhető volt.

³¹⁷ Szöllősy 18.p.

³¹⁸ A szabály bírálatát korábban megtettük.

³¹⁹ Melly Béla: Az árvaszék hivatása a gyermekvédelemben, különösen a házasságon kívül született gyermekek védelmében és a prostitúció elleni küzdelemben. Budapest székesfőváros házinyomdája, 1913. 12., és 16. p.

A székesfővárosban a „tömeges” gyámság intézményét a fentiek alapján az 1900-as évek elején bevezették. Ez tekinthető az intézeti hivatásos gyámság csirájának. Magyarország magánjogi törvénykönyve³²⁰, amely a tervezet szintjén maradt, szintén tartalmazott rendelkezést az intézeti gyámságra vonatkozóan. „Javítónevelő és egyéb gyermekvédő intézmény gondviselése alatt álló kiskorúak fölött a gyámság a gyermekvédelmi jogszabályok szerint erre hivatott szervet – hivatalt, intézet igazgatóságát vagy más alkalmazottját – illeti. intézeti gyámságot csak a kormányhatóságtól kijelölt állami és oly egyéb gyermekvédő intézmény szervei láthatnak el, amelynek az illetékes kormányhatóságtól jóváhagyott szervezeti szabályzata van.”³²¹

1. Az intézeti gyámság bevezetése rendeleti úton

Az intézeti gyámságot az egyes személyi és családi jogi rendezések tárgyában született 10.470/1945.(MK 198.) ME számú rendelet – kihirdetve 1945. november 6-án – vezette be. (A továbbiakban: R.)

Az intézeti gyámságot *Berzsenyi Ödön* - a Gyt. módosításával összefüggésben a gyámrendelés különös esetei között mutatta be. „Az állami, valamint a kormányhatóságilag láttamozott szervezeti szabályzat alapján működő gyermekvédő intézetre nézve a belügyminiszter akként rendelkezhetik, hogy az intézet gondviselése alatt álló gyermek felett a gyámhatóságot az intézet szervezeti szabályzatában meghatározott szerv gyakorolja (intézeti gyámság). Ha a gyermekvédő intézet nem a belügyminiszter felügyelete alá tartozik, a belügyminiszter a felügyeletre illetékes miniszterrel egyetértve jár el.”³²²

A gyámságot az erre hivatott szerv hatósági kirendelő határozat nélkül a törvény alapján vette át és látta el mindaddig, amíg a gyámhatóság másként nem intézkedett. Ez a szabályozás a korábbi gyámrendeléshez képest teljesen új elemet jelentett.

Intézeti gyámság esetén a gyermek szülője a szülői hatalmat, gyámja a gyámi tiszteletet nem gyakorolhatta.

Az általános szabály mellett a kivétel is szabályozást nyert, ugyanis a gyámhatóság a gyermek érdekében történő hivatkozással az intézeti gyámot – bizonyos ügyekre nézve – tiszte alól felmenthette és a gyermeket szülői hatalom, vagy gyámság alá helyezhette.

Az intézeti gyámság bevezetésekor a Gyt. korábbi rendelkezései döntően még hatályban voltak.

A gyámságra vonatkozó szabályokat bizonyos eltérésekkel az intézeti gyámságra is alkalmazni kellett. Az R. nem szabályozta az intézeti gyám gondozással, neveléssel, törvényes képviseléssel, illetve vagyonkezeléssel összefüggő feladatait, hiszen a Gyt. ezen rendelkezései még hatályban voltak. Az R. kimondta viszont, hogy az eseti gondnok kirendelésével az intézeti gyám a vagyonkezeléshez kapcsolódó feladatok alól mentesült. Olyan nyilatkozatot nyilvánvalóan nem tehetett az intézeti gyám, amely kizárólag a szülő jogosítványa volt.

³²⁰ A M. Kir. igazságügyminiszter által 1928. március 1-én az országgyűlés elé terjesztett törvényjavaslat

³²¹ Magyarország Magánjogi törvénykönyvének tervezete 341.§

³²² Berzsenyi Ödön: Korszerűsített gyámtörvény. Irodaszolgálat Kft. Bp., 1947. 77.p.

Az R. az intézeti gyámság bevezetése mellett az anya jogállását kívánta erősíteni. Megszüntette ugyanis az atyai hatalmat és helyette a szülői hatalom intézményét vezette be.³²³ Lényegében megadta mindkét szülőnek a gyermek személye feletti hatalom gyakorlását, viszont továbbra is az apának biztosította az elsőbbséget.³²⁴

2. Ki lehetett intézeti gyám a 165.550/1948. BM rendelet szerint

A 165.550/1948. BM rendelet (a továbbiakban: BM rendelet, MK 156.) – kihirdetve 1948. július 13-án –, amely az állami gyermekmenhelyek kötelékébe tartozó kiskorúak intézeti gyámságáról szolt, és tartalmazott – az R.-hez képest – részletesebb szabályozást. Meghatározta a gyámság kezdetét és nevesítette a gyám személyét.

Az állami gyermekmenhely kötelékébe tartozó kiskorú felett a gyámságot a tényleges gondozásba vétel napjától kezdődő hatállyal a gondozást teljesítő állami gyermekmenhely igazgató-főorvosa vagy ennek igazgatási ügyekben eljáró helyettese gyakorolta. Az intézeti gyám – az R.-ben szabályozott rendelkezéssel azonosan – a hatóság kirendelő határozata nélkül a törvény alapján vette át és látta el a gyámi teendőket mindaddig, amíg a gyámhatóság másként nem intézkedett. Lényegében a BM rendelet átvette az R. korábbi szabályait, amely szerint a kiskorú szülője a szülői hatalmat, gyámja a gyámi tisztet nem gyakorolhatta.³²⁵ A szabályozásban új elem volt, hogy a gyámhatóság a gyermekmenhelybe beutalt kiskorú esetében a szülőt, illetőleg a gyámot erről értesítette, és szükség esetén elszámoltatta. Az intézeti gyámság fennállása esetén a gyámolt vagyonzkezelését eseti gondnok látta el.

A BM rendelet szabályozta az intézeti gyámság megszűnésének eseteit.

Az intézeti gyámság megszűnt, ha a kiskorú meghalt vagy nagykorúvá vált. Az intézeti gyámság megszűnéséhez vezetett az is, ha a kiskorú állami gyermekmenhelyi gondozása az igazgató-főorvos, vagy a gyámhatóság rendelkezése folytán ténylegesen megszűnt.

Az intézeti gyámot, azaz az igazgató főorvost, megillette a gondozás megszüntetésének joga. Lényegében döntésének következménye a gyámság megszüntetéséhez vezetett, ugyanúgy, mint a gyámhatóság döntése.³²⁶ Az intézet igazgatója kiskorú gondozásának megszüntetésével tehát mentesült az intézeti gyámsághoz kapcsolódó jogoktól és kötelezettségektől. A gondozás megszüntetésével akár „meg is szabadulhatott” egy problémás gyermektől.

Az intézeti gyámot változatlanul ugyanazok a jogok illették meg, és ugyanazok a kötelezettségek terhelték, mint a gyámhatóság által rendelt hagyományos gyámot. Az intézeti gyámság ellátásáért járó jutalom, vagy végjutalom az állami gyermekmenhelyet illette, amelyet a gondozott kiskorú gyermek javára, jóléti célokra kellett fordítani.

³²³ A szülői hatalmat a Csjt. szülői felügyeletre módosította.

³²⁴ Somfainé Filó Erika: A házasság felbontását követő szülői felügyelet és az intézeti gyámság. Pécs, 1984. A dokumentum az Országgyűlés Könyvtárában kandidátusi értekezés megjelöléssel 496.618. leltári számon található. 5. p.

³²⁵ 165.550/1948. BM rendelet 1. § (3) bek.

³²⁶ Uo. 2. § (1) bek. c) pontja alapján.

Az intézeti gyám feladata azzal bővült, hogy köteles volt előmozdítani az elhagyott gyámoltja örökbefogadását.³²⁷

3. Gyermekmenhelyek megszüntetése, állami gyermekvédő intézetek létesítése

Az állami gyermekvédelemre vonatkozó egyes rendelkezések módosítása és kiegészítése tárgyában alkotott 12.050/1948. Korm. számú rendelet, (MK 272.) – kihirdetve 1948. december 11. –, amely az állami gyermekvédelemre vonatkozó egyes rendelkezések módosítása és kiegészítése tárgyában született, az intézeti gyámságra vonatkozó szabályozást nem érintette. Az állami gyermekvédő intézetek főbb feladatait szabályozta és kimondta, hogy állami gyermekmenhelyek a jelen rendelet hatálybalépésétől kezdve az „állami gyermekvédő intézet” elnevezést viselik.³²⁸

4. Az intézeti gyámság szabályozása a 10/1952. BM számú utasítás szerint

A 10/1952. BM számú utasítás (BK rendkívüli szám) – kihirdetve 1953. január 6. – gyámhatósági eljárás szabályozása tárgyában született (a továbbiakban: BM utasítás). A Csjt.-vel összhangban tartalmazta az intézeti gyámságra vonatkozó további részletszabályokat.

Ismert, hogy a Csjt. eredeti szabályozása eltörölte az Alkotmánynak megfelelően az „elhagyott gyermek” fogalmát és helyette az „állami gondozásról” rendelkezett.³²⁹

A Csjt. rendelkezett a kiskorú nevelésére, törvényes képviselőre, vagyonekezelésére vonatkozóan. A neveléssel összefüggésben *Bölcskei János* a rászorultakról való gondoskodást elemző tanulmányában kifejtette: „Családjogi törvényünkben lapozva észlelhetjük, hogy a neveléssel összefüggésben a törvényalkotó nem mondható túlságosan beszédesnek. Nem terjeszkedik túl a megalkotásakor általános és az ifjúságot megnyerni kívánó politikai szövegeken, mint pl.: „a gyermek hajlama, testi és értelmi képessége”. A Csjt.³³⁰ három utóbbi szempontot a gyermek életpályára készülésével összefüggésben rögzítette.”

Álláspontunk szerint először került a Csjt.-be egy differenciált, részletes szabályozás a hagyományos értelemben vett gyermekvédelemről. Bölcsei hiányolta a gyermek rászorultsága teljeskörű megfogalmazását és úgy értelmezte, hogy nevesítve ugyan nem szerepelt a Csjt.-ben, de beleértendő az akkor hatályos szabályozásba.³³¹

A BM utasítás a kiskorúak állami gondozásba vételére vonatkozó szabályait az utasítás 7. fejezete tartalmazta. Meghatározta az állami gondozásba vétel célját: „A Magyar Népköztársaság állami gondozásba vétel útján biztosítja azoknak a kiskorúaknak a tartását, nevelését, testi és szellemi fejlődését, akiknek szülei ismeretlenek, nem élnek, vagy akiknek tartásáról és neveléséről a szülők és más

³²⁷ Uo. 5. §

³²⁸ 12.050/1948. Korm. sz. rendelet 1. § Ez az elnevezés az 1963. évben Gyermek- és Ifjúságvédő Intézetre változott, amelyet a 1997. évi XXXI. törvény helyezett hatályon kívül

³²⁹ 1952. évi IV. tv. eredeti 99. §, a Csjt. 1986. évi IV. törvénnyel való módosítása az állami gondozás fogalmát is kiiktatta.

³³⁰ Csjt. 78. § (1) bek.

³³¹ Bölcsei János: A rászorultakról való gondoskodás a Családjogi Törvény és a Polgári Törvénykönyv rendelkezései tükrében. Magyar Jog, 1999. 3. sz. 162. p.

hozzátartozók nem tudnak megfelelően gondoskodni.”³³² Az állami gondozásba vételnek anyagi, erkölcsi vagy egészségügyi okból volt helye.

Az állami gondozásba vett kiskorú intézeti gyámság alatt állt, tehát a szülői felügyeleti jog szünetelt, és más gyámi tisztség pedig megszűnt.³³³

Változott az a szabály, hogy intézeti gyám csak az intézet igazgató főorvosa lehetett. A tisztséget – a módosítást követően – a gyermekotthon vezetője, vagy igazgatási ügyekben eljáró helyettese is elláthatta. Ennek alapján nem kellett feltétlenül orvosi képesítéssel rendelkeznie a gyermekotthon vezetőjének. Változatlanul érvényben volt, hogy az intézeti gyámot ugyanazon kötelezettségek terhelték, és ugyanazon jogok illették meg, mint a gyámhatóság által kirendelt gyámot. Az intézeti gyámot a gyámhatóság nem menthette fel és nem mozdíthatta el, működése ellen észrevételt az intézetet fenntartó tanács végrehajtó bizottságához lehetett tenni.

A gyám jognyilatkozatainak jóváhagyása ugyanazon szabályok alapján történt mint a szülő jognyilatkozatának jóváhagyása.” Azokban az esetekben, amelyekben a szülő által a kiskorú nevében tett jognyilatkozatok érvényességéhez a gyámhatóság jóváhagyása szükséges, a gyám jognyilatkozata is a gyámhatóság jóváhagyására szorul.”³³⁴

A szülő által a kiskorú gyermeke nevében tett jognyilatkozatok érvényességéhez a gyámhatóság jóváhagyására volt szükség, ha a jognyilatkozat kiskorú tartására, örökösödési jogviszonya alapján megillető jogra vagy kötelezettségre, szokásos alkalmi ajándék kivételével annak visszautasítására, vagy visszaadására, ingatlan elidegenítésére, megterhelésére, vagy szerzésére, vagy olyan jogügyletre vonatkozott, amely ötezer forintot meghaladó értékről rendelkezett.

A BM utasítás XV. fejezete a gyám és gondnok vagyonkezelésre vonatkozó szabályokat tartalmazta. A hagyományos gyám a kiskorú vagyont leltár alapján vette át. A rendes vagyonkezelés szabályai szerint ugyanazon gondossággal volt köteles eljárni, mint saját ügyeiben. Házingatlant, mezőgazdasági ingatlant bérbeadás, haszonbérbeadás útján hasznosítani kellett. Kiskorú pénzét OTP-nél fenntartásos kamatozó betétben kellett elhelyezni, értéktárgyait a gyámhatóságnak kellett beszolgáltatni.

A hagyományos gyámot évente számadási kötelezettség terhelte. Csekély mértékű vagyon esetén a gyám háromévente tartozott számadást készíteni. A gyámhatóság mérlegelési jogkörben ezt engedélyezhette a gyám részére. Támadható az a szabály, hogy a kevésbé járatos gyámok időközönként, vagy végszámadásukat szóbelileg is előterjeszthették.³³⁵ Úgy is felfogható, hogy a kevésbé járatos gyám csak részben alkalmas a gyámi tisztség ellátására. A gyám számadásával kapcsolatban észrevétel megtételére, a számadás elfogadására, vagy pénzüsszeg gyám által történő megfizetésére volt a gyámhatóságnak lehetősége. A számadó elmozdítására, vele szemben számadási kereset megindítására is volt lehetőség. A számadó köteles volt a kiskorúnak vétkesen okozott kárt megtéríteni.

Intézeti gyámság esetén amennyiben a kiskorú vagyonnal rendelkezett, hivatkozva a Csjt. 104. §-ára, a gyámhatóság a vagyonkezelésére eseti gondnokot rendelt ki.

Ha az állami gondozásba vétellel a kiskorú gyermek gyámság alá került, és vagyonnal rendelkezett, annak kezelésére a gyámhatóság köteles volt eseti

³³² 10/1952. BM sz. utasítás Belügyi Közlöny rendkívüli szám 35. §

³³³ Uo. 40. §

³³⁴ 10/1952. BM utasítás 30.§

³³⁵ 10/1952. BM utasítás 94.§ (1)bek.

gondnokot kirendelni. Ennek értelmében az intézeti gyám a vagyonkezeléstől mentesült.³³⁶

5. Az intézeti gyám feladatai – különös tekintettel a vagyonkezelésre a 955-84/1954. és a 14/1955. OM számú utasítás szerint

A gyámhatóságok eljárására vonatkozó szabályozást is érintette az 1957. évi IV. törvény (a továbbiakban: Áe.) hatálybalépése.

A gyámhatóságok eljárására vonatkozó általános szabályokat az Áe., míg a speciális eljárási szabályokat a 955-84/1954. OM utasítás (TK 78., a továbbiakban: Gyut.), valamint a 14/1955. OM számú utasítás (OK 3.) – tartalmazta. Elsődleges volt az Áe., és az attól eltérő speciális szabályokat a hivatkozott utasítások tartalmazták. A korábbiakhoz hasonlóan az intézeti gyám a gyermekotthon vezetője, vagy annak igazgatási ügyekben eljáró helyettese volt, külön kirendelésükre nem volt szükség. Az intézeti gyámot a továbbiakban is megillették mindazok a jogok, amellyel a hagyományos gyámok rendelkeztek. A hagyományos gyámot a gyámhatóság felmentette, az intézeti gyámot azonban nem.

A korábbi szabályozással egyezően az intézeti gyám a törvény értelmében gyakorolta feladatát, intézkedését a gyámhatóság nem változtathatta meg. A gyámhatóságnak változatlanul lehetőségként biztosítva volt az észrevételezés, a végrehajtó bizottsághoz történő fordulás joga. Az intézeti gyám működésével összefüggésben észrevételeit, problémáit a fenntartó tanács végrehajtó bizottságához címezve, a művelődésügyi osztály útján jelezhetette (status idem).³³⁷

A hagyományos gyám a kiskorú vagyonának kezelésében a rendes vagyonkezelés szabályai szerint ugyanazzal a gondossággal volt köteles eljárni, mint saját ügyeiben. Ez azonban a súlyos gondatlanságért való felelőssége alól nem mentesítette.³³⁸

A kiskorú mezőgazdasági ingatlanának kezelésével kapcsolatos szabályozás sem változott, az OM rendelet a korábbi BM utasításban foglaltakat szó szerint átvette.³³⁹

Az intézeti gyámolt vagyonának kezelését Gyut. alapján is a vagyonkezelő eseti gondnok látta el.

A gyámügyi eljárási kézikönyv szerzői az intézeti gyámok működését aggályosnak tekintették: „Az intézeti gyámnak több száz gyermekről kell gondoskodnia, s azok közül többnek is lehet vagyona. Egyik vagyon a közelben, másik 50-60 km távolságban is lehetett. Az intézeti gyám ezeknek a vagyonoknak a kezelésére – minthogy túlzott megterhelést jelent számára – képtelen.”³⁴⁰

Álláspontunk szerint – és ezt az előbbi idézett gondolat is megerősíti – már 1959-ben előtérbe került az intézeti gyámok túlterheltségének, a hozzájuk rendelt feladatok végrehajthatóságának problematikája.

³³⁶ 51/1954. (VIII.6.) MT számú rendelet 3. § (2) bek.

³³⁷ Lat. orv.: változatlan állapot; ugyanaz az állapot.

³³⁸ A hagyományos gyám vonatkozásában a szabályozás a 10/1952. BM sz. utasításhoz képest nem változott, szó szerint átvette a korábbi szabályozást az OM utasítás a kiskorú vagyonának leltározásával, a kiskorú vagyonának kezelésével összefüggésben. A kiskorú értéktárgyait a gyámhatóságnak be kellett szolgáltatni.

³³⁹ Vö.: 10/1952. BM utasítás 84.§ és a 955-84/1954. OM utasítás 93.§

³⁴⁰ Szilágyi László - Balogh Miklós - Jászvári Irén: A gyámügyi eljárás kézikönyve, Művelődési Minisztérium, Bp., 1959. 97. p.

Az intézeti gyám a kiskorúak nevelését, gondozását volt hivatott az intézet keretében biztosítani az apparátusának közreműködésével. A gyámhatóságnak ezt a tevékenységét kellett támogatnia.

A jogalkotó az utasításban (Gyut.) a gyámsági ügyekre vonatkozó szabályozást az V. fejezetben, míg az intézeti gyámra vonatkozó szabályozást a VII. fejezetben az állami gondozásba vétel szabályai között helyezte el.

Az intézeti gyámság „másságát” a jogalkotó ezzel a formai elemmel is kifejezésre kívánta juttatni. A Gyut. lényegében a korábbi szabályozást vette át és felsorolta az intézeti gyám feladatait.³⁴¹ Szintén megerősítést nyert az a korábbi szabály, amely szerint a gyámhatóság az intézeti gyámság alapján a kiskorú örökbefogadását köteles volt előmozdítani.³⁴² Ezzel az intézetben történő nevelés helyett – örökbefogadás útján – a kiskorú családban történő nevelését kívánta a szabályozás elősegíteni.

6. Az állami gondozásba vételt kiváltó okok

Az 51/1954. (VIII. 6.) MT számú rendelet rendelkezett a kiskorú gyermekek tartásának és nevelésének biztosításáról, valamint az állami gondozásba vétel feltételeiről. Nem változott a korábbi szabályozás abban a tekintetben, hogy az állami gondozásba vétellel a kiskorú gyermek intézeti gyámság alá került, esetleges vagyonának kezelésére a gyámhatóság köteles volt eseti gondnokot rendelni.³⁴³

A Gyut. rendelkezései – némi módosításokkal – mintegy 14 évig voltak hatályban, végrehajtásának egyes kérdéseiről a 14/1955.(OK 3.) OM számú utasítás rendelkezett.

Állami gondozásba vételre anyagi, erkölcsi, továbbá egészségügyi okból kerülhetett sor.

Anyagi okból – eltérően a korábbi a 10/1952. BM számú utasítás rendelkezéseitől – csak munkaképtelen, továbbá ismeretlen szülők gyermekeit, valamint árvákat lehetett gondozásba venni.

Meg kellett szüntetni azt a helytelen gyakorlatot, hogy anyagi okból vették állami gondozásba azokat a gyermekeket is, akiknek a szülei iszákosság, csavargás, munkakerülés vagy más erkölcsi ok miatt nem tudtak vagy nem is akartak róluk gondoskodni. Ily módon azzal, hogy a gyámhatóság költségtérítés nélkül levette vállukról a gyermek eltartásának terhet, a valóságban megkönnyítette a szülők helytelen életmódjának további folytatását.³⁴⁴

Állami gondozásba a fenti rendelkezések alapján valójában erkölcsi és egészségügyi okból kerülhetett sor.³⁴⁵

7. Az intézeti gyámság szabályozása a 6/1969. (VIII. 30.) MM számú rendelet szerint

³⁴¹ 955-84/1954. OM rendelet 41. §

³⁴² Uo. 58. § (1) bek.

³⁴³ 51/1954. (VIII. 6.) MT számú rendelet 3. § (2) bek., vö. Csjt. 99. §

³⁴⁴ 14/1955. OM utasítás 3/a pont és vö. Gyut. 37. § (1)-(4) bek.

³⁴⁵ A jogalkotó az anyagi okból történő állami gondozásba vétel korlátozását vezette be és elemeiben megtalálhatók a hatályos jogi szabályozás alapelv szerű követelménye, amely szerint gyermeket családjából anyagi okból kiemelni nem lehet.

A 6/1969. (VIII. 30.) MM számú rendelet helyezte hatályon kívül a Gyt. rendelkezéseit. E rendelet a gyámhatósági eljárásról szól és sok vonatkozásban a korábbiaknál részletesebb eljárási szabályokat tartalmazott. A gyámhatóság hagyományos gyámot rendelt mindazon kiskorúak részére, akik nem álltak szülői felügyelet alatt és az intézeti gyámság nem jöhetett szóba. A gyámhatóság amennyiben a testvérek részére nem közös gyámot rendelt, osztatlan közös vagyonuk kezelésével – meghallgatásuk után – csak egyet bízhatott meg. A hagyományos gyámot rendelő határozat tartalmazta a kiskorú és a gyám személyes adatait, a gyámi tisztséggel járó jogok gyakorlásának és a kötelezettségek teljesítésének kezdeti időpontját, a gyám tájékoztatását a kötelezettségeiről³⁴⁶, végül a leltárelőadó megkeresését az ingó és ingatlan vagyon leltározására. Változatlanul maradt tehát az a szabály, hogy a gyám a kiskorú vagyonát leltár alapján vette át. A kiskorú pénzkezelésével összefüggésben új elemet jelentett, hogy készpénzét – munkával szerzett keresményét kivéve – OTP fióknál kellett elhelyezni.³⁴⁷

A gyám vagy az önjogúvá vált személy volt feljogosítva a fenntartásos betétkönyvből a pénz felvételére, előfeltétele volt a felvételt engedélyező jogerős egyedi döntés.

A betét kamatait a számadásra kötelezett külön gyámhatósági engedély nélkül is felvehetette, viszont ennek felhasználásáról az évi rendes számadás keretében köteles volt elszámolni. Gyámhatósági letétbe kellett helyezni, majd az OTP illetékes fióknál elhelyezni devizabelföldi kiskorút megillető államkölcson kötvényt.³⁴⁸

A gyám eseti számadást volt köteles előterjeszteni a kiskorú takarékbetétjéből kiutalt készpénz, az értékpapírok névértékének, nyereseményösszegének vagy kamatainak felhasználásáról. A gyám számadását a gyámhatóság – szükség estén szakértő bevonásával – ellenőrizte és bírálta el. Ha hiányt állapított meg, a gyám köteles volt az ezt kimondó határozat jogerőre emelkedésétől számított nyolc napon belül befizetni a hiányzó összeget. Számadási pert a gyámhatóság által kirendelt új gyám indíthatott, a gyámhatóság utasítására.³⁴⁹

Az intézeti gyámot viszont az évi jelentéstételi kötelezettség nem terhelte.³⁵⁰ A szabályozás nem változott abban a tekintetben, hogy a gyám a működése során felmerült kiadásainak megtérítését a kiskorútól nem igényelhetette. A gyámhatóság az intézeti gyámot a kiskorú vagyonának kezelése alól felmenthette, ebben az esetben a törvényes képviselő joga az intézeti gyámot csak addig illette meg, amíg a vagyon kezelésére eseti gondnokot nem rendelt ki. Erre kiskorú állami gondozása miatt volt szükség.³⁵¹ Évtizedeken keresztül viszont nem változott az a szabály, hogy a gyámhatóság az intézeti gyámot nem menthette fel és nem mozdíthatta el. Az intézeti gyám intézkedésével kapcsolatos észrevételeit a gyámhatóság a – korábbi szabályozáshoz hasonlóan – a fenntartó tanács végrehajtó bizottságánál terjeszthette elő.

³⁴⁶ A gyám jogaira való tájékoztatási kötelezettség a gyámhatóságot nem terhelte.

³⁴⁷ Ez a rendeleti szabályozás figyelembe vette a Ptk. akkori 14.§ (2)bek. c/ pontjában foglaltakat.

³⁴⁸ Az államkölcson kötvények elhelyezéséről a 6/1969. (VIII.30.) MM sz. rendelet 128.§-a rendelkezett.

³⁴⁹ Ez a szabály a korábbi rendeleti szabályozással azonos volt.

³⁵⁰ 6/1969. (VIII. 30.) MM 41. § (1)-(2) bekezdése

³⁵¹ Uo. 47. § d.) pont.

A kiskorúak állami gondozásba vételének engedélyezését a korábbiaktól eltérő feltételek alapján tette lehetővé a jogalkotó.

A gyámhatóság kiskorút állami gondozásba vette, akinek

„a.) testi, értelmi, vagy erkölcsi fejlődését, helyes irányú nevelését családi vagy egyéb körülményei közvetlenül akadályozzák, vagy akinek gyógykezelését elhanyagolják;

b.) szülei ismeretlenek, nem élnek, vagy munkaképtelenek és a kiskorú tartásáról sem ők, sem a tartásra kötelezett hozzátartozók gondoskodni nem tudnak, illetőleg akinek a szülei munkaviszonyban állnak ugyan, de szociális helyzetük ezt indokolja;

c.) egészségét környezete közvetlenül veszélyezteti.”³⁵²

A b. pontban eszközölt meghatározás lényegében a korábbi anyagi okra vonatkozó szabályozás feltételét jelenti, bár nincs nevesítve.

A kiskorú vagyonkezelésére vonatkozó szabályok – pénz és értéktárgy kezeléséhez, a számadások előterjesztéséhez kapcsolódó feladatok – intézeti gyámság esetében a vagyonkezelő eseti gondnokhoz kapcsolódtak.

A kiskorú ideiglenes hatályú beutalását állami gondozás – intézeti gyámság – előszobájának tekintették.

8. Az ideiglenes hatályú beutalás az intézeti gyámság előszobája

A 20/1969. (V.13.) számú kormányrendelet rendelkezett a kiskorú gyermekek családjukból történő azonnali kiemelés formájáról, azaz ideiglenes hatályú beutalásról. Ennek feltétele a kiskorú súlyos veszélyeztetése és az a körülmény, hogy ennek elhárítására másfajta gyermekvédelmi eszköz alkalmazásával nem volt lehetőség.

Az ideiglenes hatályú beutalás nem vonta maga után a gyám kirendelését. Ezen intézkedés – a szülői felügyelethez kapcsolódó jogosítványok közül átmenetileg – a kiskorú gondozását, nevelését érintette.

Az ideiglenes hatályú beutalást általában a kiskorú állami gondozásba vételének elrendelése követte. Már ebben az időszakban is jellemző volt, hogy az ideiglenesen beutalt kiskorú nem kerülhetett vissza vér szerinti családjába. Ebben az esetben már a kiskorú intézeti gyámság alá került. Az ideiglenes hatályú beutalás során – 1969-1986-ig terjedő időszakban – a gyermekeket a 20/1969. (V. 13.) Korm. sz. rendelet alapján csak a legközelebbi gyermek és ifjúságvédő intézetbe – három éves kor alatti gyermeket csecsemőotthonba – lehetett beutalni.³⁵³ A beutalt, illetve állami gondozott gyermek elhelyezése kizárólag az intézeti gyám feladatát képezte. A gyámhatóságok csak a gyermekek beutalásáról rendelkeztek, kiskorúak elhelyezését illetően nem voltak alternatívák, arról különben is az intézeti gyám gondoskodott. Az intézményes gyermekvédelmi hálózaton kívüli más helyre gyermeket elhelyezni, beutalni nem lehetett.

³⁵² 6/1969. (VIII. 30.) ME sz. rendelet 84. § (1) bek.

³⁵³ 20/1969. (V. 13.) Korm. sz. rendelet 4. § (1) bek.

Egyetértünk Purda Zsuzsanna értékelésével, amely szerint a gyermekek mintegy fele úgy került állami gondozásba, hogy előzőleg a gyermeket ideiglenes hatállyal beutalták.³⁵⁴

Kiskorúak intézetbe történő beszállításának gyakorlata körülményes volt. A szülők gyakran nem tettek eleget az ideiglenes hatályú beutaló határozat rendelkezésének, azaz gyermeküket nem szállították be a megjelölt intézménybe. Ha rendőri intézkedés alapján, a szülők lakóhelyéről történt a beutalt beszállítása, gyakran inzultusokra, kényszerintézkedések alkalmazására került sor. A „kényszerbeszállítások” kedvezőtlen hatással voltak a szülő-gyám, szülő-gyermek kapcsolatára is. Gyakori volt az oktatási és egészségügyi intézményekből történő bevitel. A szülők – ebben az esetben – csak akkor szereztek tudomást a gyermek elhelyezéséről, amikor kézhez vették a beutaló határozatot. Nyilvánvaló, ha az állami gondozásba vétel elrendelésére az ideiglenes hatályú beutalást követően került sor, a gyermeket nem a szülői lakókörnyezetből kellett beszállítani.

A gyámhatóságok az ideiglenes hatályú beutalást favorizálták és sokszor szükségtelenül alkalmazták. Helytelenítjük azt a gyakorlatot, hogy amikor családon belül, akár rokonoknál is el lehetett volna helyezni a veszélyeztetett kiskorút, mégis feleslegesen intézetbe került.

Az ideiglenes hatályú beutalás – elnevezéséből eredően is – rövid távú, átmeneti jellegű intézkedést jelentett. Gondot okozott egy-egy konkrét ügyben, hogy a bizonyítás és döntés elhúzódása miatt a kiskorúak szülői felügyeleti jogához kapcsolódó jogosítványai sérülhettek. Elsősorban a törvényes képviselőhöz és a vagyionkezeléshez kapcsolódó jogosítványok csorbulására gondolunk, amelyek – egy súlyosan veszélyeztetett környezetben igenis – sérülhettek, a szülői intézkedés elmulasztása vagy akár a szülő törvénysértő magatartása miatt.

Az intézeti gyám csak akkor kezdhette meg működését, ha az állami gondozásba vételt a gyámhatóság elrendelte.

9. Az intézeti gyám pénzkezelésre vonatkozó feladatai

A 107/1970. (M. K. 4.) MM számú utasítás (a továbbiakban: Gyüsz.) a gyámhatóságok ügyviteli szabályait tartalmazta a gyám pénzkezelésére vonatkozó szabályokat.

A gyámhatósági fenntartásos takarékbetétből történő kiutalást, értékpapírok, vagy nyereseményösszeg kamatainak kiutalását engedélyhez kötötte. Az egyedi döntést tartalmazó határozatot a gyámhatóság vezetője vagy ügyintézője írhatta alá. Az aláírási címpéldányt az illetékes OTP fióknál kellett letétbe helyezni.³⁵⁵

Az állami gondozott – intézeti gyámság alatt álló – kiskorúak pénzkezelésével kapcsolatban az intézeti gyám a kiskorú részére folyósított összeget 24 órán belül – az intézet székhelye szerinti OTP fióknál – köteles volt a kiskorú nevére, gyámhatósági fenntartásos takarékbetétkönyvben elhelyezni.³⁵⁶ Az állami gondozott kiskorú vagyoni ügyében illetékes gyámhatóság a takarékbetétből készpénz felvételét

³⁵⁴ Purda Zsuzsanna: A kétéves gyermekvédelmi törvény tapasztalatai az átmeneti nevelésbe vételi eljárás tükrében COMITATUS, 1999. december, 52. p.

³⁵⁵ A korábbi szabályozástól eltérően a kiskorú pénzügyének kamatai felvételéhez is szükséges volt egyedi gyámhatósági döntés meghozatala.

³⁵⁶ 107/1970. évi MM számú utasítás 25. §-ának (3) bek.

csak kivételesen indokolt esetben engedélyezhette. Az intézeti gyám az árvaellátás kezeléséről nem adott számadást, ha az árvaellátás 30 %-át teljes összegében fenntartásos betétkönyvben helyezte el. A gyámhatóság az intézeti gyámot is elszámoltatta. Az intézeti gyám elszámoltatására a gyám számadására vonatkozó szabályokat kellett alkalmazni.

A gyámhatóság a rendes számadásnak egy évnél hosszabb időközönként való benyújtását engedélyezhette, ha a kiskorú évi jövedelme az évi 10.000 Ft-ot nem haladta meg. A hagyományos gyám az élelmezéssel és háztartással járó kiadási tételeket okmányok nélkül is előterjeszthette, és ezt a gyámhatóság köteles volt elfogadni.³⁵⁷

A szülői felügyeletet gyakorló szülő halála, vagy akadályoztatása esetére szóló gyámrendelést, vagy gyámságból történő kizárást jegyzőkönyv formájában is lehetett megtenni. A jegyzőkönyvnek tartalmaznia kellett a gyámolt személyes adatait, a gyámul megnevezett vagy a gyámságból kizárt személyes adatait.³⁵⁸

Az 1974. évi I. törvénnyel módosított Csjt.³⁵⁹ vezette be a családba fogadás intézményét és a 7/1974. (VI. 27.) IM sz. rendelet (Vhr.) szabályozta részletezően a jogintézmény működését.³⁶⁰

Az 1/1974. (VI. 27.) OM számú rendelet (a továbbiakban: Gyer.) - összhangban az előbbi szabályozással - a gyámolt családban történő nevelését kívánta elősegíteni. A családba fogadás nem tekinthető állami nevelésnek, mivel a gyermek (bár gyámhatósági hozzájárulással), határozattal kerülhetett családgondozójához, ahonnan a szülő akár vissza is vihette vérszerinti családjába, saját döntése alapján. Ehhez már nem kellett gyámhatósági engedély. A Gyer. később lehetővé tette a családba fogadó szülő gyámként történő kirendelését.³⁶¹

A családban történő elhelyezési forma bővítette a gondoskodás formáit. Ugyanakkor az intézeti gyámságra és az intézeti gyámok jogállására vonatkozó szabályozás változatlanul tovább élt. A rendelet kimondta, hogy intézeti gyám nem lehet a gyámhatóság vezetője, vagy a gyámhatóság gyámügyi előadója.

Megerősítést nyert az a korábbi szabály, hogy a gyámhatóság az intézeti gyámot a kiskorú vagyonának kezelése alól felmenthette, de nem mozdíthatta el.³⁶² Ha az intézeti gyámot a kiskorú vagyonának kezelése alól a gyámhatóság felmentette, részére eseti gondnokot kellett kirendelni. Változatlanul érvényben volt az a szabály, hogy a kiskorú munkájával szerzett jövedelmével saját maga rendelkezett. A kiskorú tulajdonát képező arany-, ezüst- vagy platinatárgyakat az MNB Emissziós Osztályánál kellett letétbe helyezni. Az OM rendelet pontosította a gyám számadására vonatkozó korábbi szabályokat, így a számadás helyességének elbírálására, a számadás elmulasztására vonatkozókat. A számadás elbírálásánál értékelésre került, hogy a vagyonkezelés megfelelt-e a célszerű gazdálkodásnak és kiemelten vizsgálat tárgyát képezte, hogy a kiadások szükségesek voltak-e? Ha a gyám által kezelt vagyon a 10.000 Ft-ot nem haladta meg, a gyámhatóság engedélyezhette a számadásnak legfeljebb háromévenként történő elkészítését és

³⁵⁷ Az ismertetett szabály liberálisnak tűnik, de a hagyományos gyám esetében nem szokatlan, különösen, ha a nemzetközi gyakorlatot is figyelembe vesszük.

³⁵⁸ 107/1970. MM sz. utasítás 19.§

³⁵⁹ 1952. évi IV. tv. 91. § (d) bek.

³⁶⁰ 7/1974. (VI. 27.) IM rendelet 22. §, 35. §

³⁶¹ 1/0974. (VI. 27.) OM számú rendelet 26. § (4) bek.

³⁶² Uo. 42. § (2) bek.

benyújtását. A számadás elmulasztása, sikkasztás, hűtlen kezelés, vagy hanyag kezelés gyanúja esetén a gyámhatóságot feljelentési kötelezettség terhelte a számadóval szemben.

Az intézeti gyámot változatlanul ugyanazok a kötelezettségek terhelték és ugyanazok a jogok illették meg, mint a gyámhatóság által rendelt hagyományos gyámot. Az intézeti gyámot jelentéstételi kötelezettség nem terhelte, felmerült kiadásainak megtérítését a kiskorútól nem igényelhetette.

A szabályozás új elemét jelentette, hogy az intézeti gyám törvényes képviselői jogkörében hozott intézkedéseinek megváltoztatására – az elhelyezés kivételével – az állami gondozott kiskorú ügyében intézkedésre illetékes I. fokú gyámhatóság volt feljogosítva.³⁶³

A hivatkozott rendelet – a korábbi szabályozáshoz hasonlóan – az állami gondozási ügyek keretében szabályozta az intézeti gyám egyes jogait, illetve kötelezettségeit. Ennek alapján az állami gondozásba vételt elrendelő határozat rendelkező részének tartalmaznia kellett az intézeti gyámot megillető jogosítványokat, a GYIVI-be történő beutalás tényét, a kiskorú beszállítására vonatkozó rendelkezést, a gondozási díjra való kötelezést, az intézeti gyámság kezdetét, ezzel összefüggésben a szülői felügyelet szünetelésére való utalást.³⁶⁴

A gyámhatóság az állami gondozásba vétel elrendelésével egyidejűleg javasolhatta a GYIVI igazgatójának – mint intézeti gyámnak – a kiskorú különleges nevelőintézetbe történő elhelyezését.

Részben új elem volt, hogy a gyámhatóság az eseti gondnoki teendők ellátására az alkalmas szülőt is kirendelhetette, ha az állami gondozott kiskorú vagyonának kezelése alól az intézeti gyámot felmentette.

A rendelet részletesen szabályozta az intézeti gyámság alatt álló kiskorú örökbefogadásához kapcsolódó intézeti gyámi feladatokat.³⁶⁵

10. A Gyűsz módosítása a 120/1974. (MK 24.) OM számú utasítás szerint

A 120/1974. (MK 24.) OM számú utasítás (a továbbiakban: OM utasítás) módosította a Gyűsz-t, azaz a korábbi gyámhatóság ügyviteli szabályzatot.

A gyámnevezésre vagy a gyámságból való kizárásra vonatkozó rendelkezések szó szerint megegyeztek a 107/1970. MM sz. utasításban foglaltakkal, azaz jegyzőkönyvi formában lehetett gyámot nevezni, vagy gyámot kizárni.³⁶⁶

A számadásra vonatkozó szabályok a korábbiakhoz képest nem változtak.

Az intézeti elhelyezésben részesülő, illetve állami gondozott kiskorúak árvaellátásának kezelésére vonatkozó szabályok részletes kifejtésére viszont sor került. Az intézeti gyám felkérhette az árvaellátást folyósító szervet, hogy az árvaellátásnak az állami gondozott kiskorút megillető hányadát rendszeresen, közvetlenül utalja át a kiskorúnak az intézeti gyám által megnevezett OTP fióknál lévő gyámhatósági fenntartásos takarékbetétkönyvébe.³⁶⁷ Az intézeti gyám az

³⁶³ 1/1974. (IV.24.) OM sz. rendelet 42. § (3) bek.

³⁶⁴ Uo.105. § (1) bek.

³⁶⁵ Uo. 205-218. §-ok

³⁶⁶ Vö.: 120/1974. OM sz. utasítás 19.§ és a 107/1970. MM. sz. utasítás 19.§

³⁶⁷ Uo. 25. § (7) bek.)

árvaellátás kezeléséről nem adott számadást, ha az árvaellátás 30 %-át fenntartásos betétkönyvben helyezte el.³⁶⁸

Módosította továbbiakban a korábbi szabályozást a 13/1983. (XII. 28.) MM számú rendelet, amely a megszűnő járási hivatalok egyes gyámügyi feladatainak, hatáskörének és hatósági jogkörének telepítéséről akként rendelkezett, hogy az, aki a szülőtől a kiskorú vagyonának kezelését átvette – az átvételtől számított 30 napon belül – a szülők számadása ellen a gyámhatósághoz kifogást terjeszthetett elő.³⁶⁹ Abban az esetben, ha az állami gondozott árva vagyonának kezelésére a gyámhatóság eseti gondnokot rendelt, az árvaellátás felvételével és kezelésével is megbízhatta. A jogalkotó ezzel a rendelkezéssel az intézeti gyámok árvaellátással kapcsolatos feladatait csökkentette.

11. A Gyermek- és Ifjúságvédő Intézet rendtartása

A 115/1978. (MK 11.) OM számú utasítása rendelkezett a gyermek- és ifjúságvédő intézetek rendtartására vonatkozó szabályokról. A rendtartás kibocsátására a felhatalmazást az 1031/1974. (VI. 22.) Mt.h. számú határozat 3. b.) pontja tartalmazta. A rendtartás 12 fejezetet és függelékkel tartalmazott. A második fejezetben rendelkezett a miniszter az intézeti gyám jogairól, kötelezettségeiről, gondozásáról, neveléséről, törvényes képviseléről és vagyonának kezeléséről. Az intézeti gyámot a fenntartó tanács Művelődésügyi Osztálya által kinevezett igazgató vezette. Az intézeti gyám jelölte ki helyettesét, aki munkaköréből adódóan jogosult volt intézeti gyámi jogkörben eljárni.³⁷⁰ Az intézet igazgatójának a Rendtartás 4.§-ában 28 pontban vannak felsorolva a feladatai, melyek tételes felsorolásától eltekintünk. Ő volt az intézet egyszemélyi felelős vezetője és mint intézményvezetőnek, ezen a helyen sorolták fel jogait és kötelezettségeit. A szabályozás alapján a gondozás és nevelés a kiskorúnak az intézetből történő kiadása napjáig, a törvényes képviselő és a vagyonkezelés pedig az állami gondozást megszüntető gyámhatósági határozat jogerőre emelkedésének napjáig tartott.

Az intézeti gyám joga és kötelezettsége volt a kiskorú gondozásának és helyes irányú nevelésének biztosítása. Az elhelyezést követően a gondozó intézményekben szükség szerint segítenie - a nevelőszülőknél felügyelnie - kellett a kiskorúak gondozását, nevelését. A Rendtartásban találunk több szabályt, ami nem nélkülözte az ideológiai tartalmú megközelítést. „A gondozás és nevelés folyamatában arra törekszik, hogy a gyermek egészséges, művelt, erkölcsös, a szocializmus eszméjéhez hű, hazáját, népét szerető, a szocializmus építésében hasznos munkával közreműködő, sokoldalú, harmonikus személyiségű, az egyéni és társadalmi érdek összhangját szem előtt tartó emberré váljék.”³⁷¹

Az intézeti gyám a gyermek helyzetét éves terv alapján kísérte figyelemmel. Saját hatáskörben döntési jogkörrel rendelkezett, a feladatkörét meghaladóan javaslatot tehetett, intézkedést kezdeményezhetett a művelődésügyi osztálynál, a gondozó intézmény felettes szervénél vagy a gyámhatóságnál.

³⁶⁸ Uo.26. § (3) bek.)

³⁶⁹ 13/1983. (XII. 28.)12. § (3) bek.

³⁷⁰ A Rendtartás 4.§-ának (2)bekezdése biztosította az intézeti gyámi tiszthez kapcsolódó jogok és kötelezettségek átruházásának lehetőségét. Világosan látható, hogy az intézet igazgatója képtelen saját nevében jogokat és kötelezettségeket gyakorolni.

³⁷¹ Rendtartás. Oktatási Minisztérium. Kecskemét, Petőfi Nyomda. 1978. 20. p.

Az intézeti gyám törvényes képviseleti jogkörében képviselte a kiskorút személyi és vagyoni ügyeiben.

Az intézeti gyámság alatt álló kiskorú kapcsolattartása – akkori szóhasználat szerint láthatása – a szülő joga és egyben kötelezettsége volt. A gyámhatóság az állami gondozásba vétel, vagy intézeti elhelyezést elrendelő határozatában szabályozta az érintkezés formáit. Jogában állt a szülői érintkezés jogát megvonni vagy korlátozni. A láthatás az intézeti gyám által megállapított rendszabályokhoz igazodott, ehhez kellett alkalmazkodni a láthatásra jogosult szülőnek, vagy más hozzátartozónak. A kapcsolattartás formája – a személyes találkozás mellett – a levelezés, a telefonon történő érdeklődés, ajándék és csomagküldés volt.

Az intézeti gyámot illette meg a kimenő vagy a szabadság engedélyezése. Az intézeti gyám a szabadság megtagadásáról értesítette a gyámhatóságot és természetesen a hozzátartozókat is.

Filó Erika kandidátusi értekezésében kifejtette a nevelőotthonban, továbbá pedagógiai felügyelet biztosító más intézményben elhelyezett gyermek szabadságra távozásának engedélyezési feltételeivel kapcsolatos bírálatát. Az intézet igazgatója mérlegelt minden esetben, mielőtt engedélyezte a kiskorúnak a szabadságra történő eltávozását. Ha az intézeti gyám megtagadta a gyermek szabadságra bocsátását, a láthatás kérdésében végül a gyámhatóság döntött.³⁷²

Ebben az időszakban az intézeti gyámság alatt lévő, és intézeti elhelyezett kiskorúak ugyanabban a gyermekotthonban kerültek elhelyezésre.

Az intézeti gyám a kiskorú örökbeadásával kapcsolatban is konkrét jogosítványokkal rendelkezett. Nyilvántartotta a szülők lemondása alapján az örökbefogadható kiskorúakat. Szervezte és előkészítette az intézeti gyámság alatt lévő kiskorúak örökbefogadását. Az intézeti gyám helyezte el – általában féléves időtartamra – az örökbefogadásra alkalmas családoknál, mint nevelőszülőknél a gyermeket. Az intézeti gyámnak különös figyelmet kellett fordítania az elhagyott gyermekekre, továbbá azokra, akik nevelésére családi környezetük „véltetően” véglegesen alkalmatlan volt. Esetükben helyzetük végleges rendezésére kellett megoldást találnia.

12. Milyen változásokat idézett elő Csjt és a kapcsolódó rendeleti szabályozás?

A Csjt. 1986. évi módosítása fordulatot hozott a gyermekvédelem jelentőségének jogi és társadalmi elismerésében. Az 1986. évi IV. törvény alapján a szülői felügyelethez kapcsolódóan rendelkezett a jogalkotó a szülői gondviselésről és a gondozásról, nevelésről.

A továbbiakban a jogalkotó szintén a Csjt.-ben rendelkezett – az addig alsóbb szintű jogszabályokban foglalt – gyermekvédelmi szabályokról, a kiskorúakról való állami gondoskodás címszó alatt. A jogintézmények elnevezése is változott.

Az állami gondoskodás két részből állt, a védő-óvó intézkedésekből és kiskorúak családból történt kiemeléséből. Az utóbbiak érintették a szülő felügyeleti jogát és értelem szerint gyám rendelését tették szükségessé.

³⁷² Somfainé Filó Erika: A házasság felbontását követő szülői felügyelet és az intézeti gyámság. Pécs, 1984. A dokumentum az Országgyűlés Könyvtárában kandidátusi értekezés megjelöléssel 496.618. leltári számon található. 116. p.

A védő-óvó intézkedések célja az volt, hogy a gyermek megtartható maradjon családjában. Ez az intézkedés nem vezetett a kiskorú gyámságához.

Intézeti gyámság alá került az a kiskorú, akit állami nevelésbe vettek, továbbá akit intézetbe beutaltak és a szülője ellen a szülői felügyelet megszüntetése iránt pert folyamatba tettek. Az intézeti gyám ebben az esetben azokat a szülői felügyeleti jogokat gyakorolta, amelyeknek a szünetelését a gyámhatóság elrendelte. Ha a kiskorúról hivatásos nevelőszülő gondoskodott, a gyámhatóság megbízhatta a gyámi teendők egy részének ellátásával. Mindig a konkrét eset döntötte el, hogy mire terjed ki a megbízás tartalma.³⁷³

Az ideiglenes hatályú intézetbe utalás – ideiglenes jellege miatt azonnal nem vezetett gyám kirendeléséhez – nem maradt kizárólagos, lehetőség volt a kiskorút ideiglenesen a külön lévő másik szülőnél, vagy más személynél is elhelyezni. Az 51/1986. (XI. 26.) számú MT rendelet biztosította a kiskorú ideiglenes elhelyezésének előbb említett elemeit, amennyiben súlyos veszélyeztetettség fennállt.³⁷⁴

A családból történő tartós kiemelés érinthette a szülői felügyeleti jogot. Intézeti elhelyezésre akkor került sor, ha a szülő tartósan olyan élethelyzetbe került, hogy nem tudott gondoskodni a gyermekéről (pl. szegénység, elszegényedés). Ebben az esetben a szülő kérte a gyermek elhelyezését, de szülői jogai minden vonatkozásban sértetlenek maradtak.

A gyermeki jogokkal összefüggésben Kiss Éva kifejtette, hogy a gyermeknek joga van arra, hogy szülei neveljék. A szerző hivatkozik a New York-i Egyezmény 9. cikkére, ami összhangban van azzal a alapelvszerű követelménnyel, hogy gyermeket szüleitől azok akarata ellenére ne válasszák el, kivéve, ha a gyermek mindenekfelett álló érdekében ez szükséges. A bírói felülvizsgálat lehetőségét az Egyezmény mindenesetre kikötötte.

A kiskorúakról való állami gondoskodásról szóló – a már általunk korábban is hivatkozott – 51/1986. (XI. 26.) MT rendelet sorrendiséget határoz meg az állami gondoskodás menetében. A cél az volt, hogy a kiskorú családi környezetében maradjon. „Az intézeti nevelésre csak akkor kerül sor, ha a kiskorú fejlődését környezete veszélyezteti. A törvényes garanciát jelentő bírói utat már akkor megnyitotta a jogszabály azzal, hogy a bíróság által felülvizsgálható – államigazgatási határozatok közé iktatta a kiskorú intézeti nevelésbe vételét elrendelő és a nevelés megszüntetése iránti kérelmet elutasító határozatot. A bíróság az államigazgatási szerv (a gyámhatóság) határozatát megváltoztathatja.”³⁷⁵

A fentiekkel összhangot teremtett az a szabály, hogy ha a szülőnek a felróható magatartása miatt kell gyermekét családjából kiemelni, felügyeleti jogát a gyámhatóság korlátozhatta. (Pl. ez megnyilvánulhatott abban is, hogy meghatározhatták a gyermekével való kapcsolattartás formáit.) Hiányossága volt a szabályozásnak, hogy a jogalkotó a súlyos veszélyhelyzet fogalmát ekkor nem határozta meg.

Az állami nevelésbevétel volt a legszigorúbb forma, amikor a szülő életvitele, magatartása súlyosan veszélyeztető okot eredményezett gyermeke vonatkozásában. A bíróság ilyen esetben megszüntette a szülő felügyeleti jogát. Ez a fajta döntés minden esetben gyámrendeléshez vezetett.

³⁷³ Ez az osztott gyámság egy speciális esete.

³⁷⁴ 51/1986. (XI. 26.) MT számú rendelet 10. §.

³⁷⁵ Kiss Éva: A gyermekek jogairól szóló Egyezmény és a magyar jogrend. Magyar Jog, 1991. december 712. p.

A családjukból kiemelt gyermekek intézetbe (GYIVI) kerültek. Intézeti gyámság alá tartozott az a kiskorú, akit állami nevelésbe vettek, továbbá az, akit intézetbe beutaltak és szülője ellen a szülői felügyelet megszüntetése iránt pert kezdeményeztek. Nem változott az a korábbi szabály, hogy ilyen esetekben a gyám a gyermek- és ifjúságvédő intézet vezetője vagy annak igazgatási ügyekben eljáró helyettese volt. Az intézeti gyámság alá tartozhatott az intézeti nevelésbe vett kiskorú is, akinek gyámja lehetett annak az intézetnek a vezetője is, ahol elhelyezték. Ebben az esetben az intézeti gyám azokat a szülői felügyeleti jogokat gyakorolta, amelyeknek a szünetelését a gyámhatóság elrendelte.³⁷⁶

Ismert, hogy a gyermekvédő intézetek a fővárosban és a megyeszékhelyen épültek ki. A beutalt kiskorúakat először az ún. átmeneti otthonban helyezték el ideiglenes hatályú beutalás alapján. Ez az elhelyezés maximum 60 napig tartott. Ezt követően helyezték el a gyermeket „véglegesen” – a vélhetően legalkalmasabb – gondozási helyre.

Nem volt kellően átgondolt döntés a családba fogadás intézményének megszüntetése. Állításunkat az a tény bizonyítja, hogy egy évtized után a családba fogadás újból visszakerült a gyermekvédelmi rendszerbe. A jogintézményt a jogalkalmazók nagyon szívesen alkalmazták a gyermekek családban történő nevelésének elősegítése céljából.

Szintén 1986-tól alkalmazták az első hivatásos nevelőszülőket, akik ugyan még nem voltak szakképzettek, de már főfoglalkozásban tevékenykedtek és nevelték a náluk elhelyezett kiskorúakat.

A 12/1987. (VI. 29.) MM számú rendelet a gyámhatóságok feladataira és eljárására vonatkozó szabályokat pontosította, egyszerűsítette. Rendelkezett a hagyományos gyám kirendelésének feltételeiről, kimondta, hogy a hivatásos gyám feladatait munkaviszonyban vagy munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyban is elláthatja. A számadásra vonatkozóan ismert volt az egyszerűsített számadás benyújtásának lehetősége, azzal a megszorítással, hogy utólag a gyámhatóság kötelezhette a számadót a bevételek és kiadások tételes igazolására. A korábbi szabályozás módosult, mivel számadási hiány vagy más vitatott tétel esetén a gyámhatóság volt köteles pert indítani a számadó ellen.³⁷⁷

Szabályozta kiskorú intézeti elhelyezésével összefüggésben az intézet igazgatójának feladatait. „A kiskorú elhelyezésének módját – a törvényes képviselő javaslatának figyelembevételével – a gyermek- és ifjúságvédő intézet igazgatója határozza meg, s erről, - a beviteltől számított 15 napon belül – értesíti a törvényes képviselőt és a gyámhatóságot. Az intézetben elhelyezett kiskorú szülője a gyermekével való érintkezés során a nevelő intézmény rendjét köteles betartani.”³⁷⁸

Kiskorú intézeti nevelésbe vételével összefüggésben a rendelet előírta, hogy a gyámhatósági határozat rendelkező részében – a határozat alakja és tartalma (12. §) – kötelező feltételeken túl meg kellett jelölni kiskorú intézetbe történő bevitelének idejét és módját, továbbá vele és szülőjével történő kapcsolattartásra vonatkozó előírásokat.

³⁷⁶ 1986. évi IV. tv. 36. § (1) bek.

³⁷⁷ A gyámhivatal nem pedig az új gyám a feljogosított a per kezdeményezésére.

³⁷⁸ 12/1987. (VI. 29.) ME sz. rendelet 41. § (2)-(3) bek.

Kiskorú állami nevelésbe vétele esetén a gyermek és ifjúságvédő intézetbe történő beviteléről a gyámhatóság és a törvényes képviselő mellett az intézet is gondoskodhatott.

A vagyongazdálkodásra és a számadásra vonatkozóan a vagyongazdálkodó eseti gondnok tekintetében szabályozta a feladatokat a jogalkotó.

A gyám a kiskorú vagyont leltár alapján vette át, amelyet a hagyatéki leltározásra vonatkozó rendelkezések szerint kellett elkészíteni. A kiskorú készpénzét az OTP-nél vagy a gyámhatóság székhelye szerinti más pénzügyintézetnél kellett fenntartásos betétben elhelyezni. A személyi tulajdon szokásos tárgyi körébe nem tartozó ékszereket, ezüst-, arany-, platinatárgyakat, drágaköveket az MNB-nél kellett letétbe helyezni. A muzeális értékeket az illetékes múzeumban kezelték. Az értékek, tárgyak elhelyezéséről a gyámhatóság gondoskodott.

Az intézeti nevelésbe vett, illetve állami nevelésbe vett kiskorú részére folyósított árvaellátást a nyugdíjfolyósító szerv közvetlenül a betétbe utalta át. A pénzügyintézet az össze bevételezésről félévenként értesítette a gyámhatóságot.

Az intézeti nevelésbe vett kiskorú árvaellátásának kezelését a törvényes képviselő – a gyámhatóság ellenőrzése mellett – látta el. Az árvaellátásból csak kivételesen indokolt esetben engedélyezhetett készpénzfelvételt a gyámhatóság.

A kiskorú ingatlanvagyonának átruházásához, megterheléséhez – értékhatártól függetlenül – gyámhatósági jóváhagyás volt szükséges. Ugyanez vonatkozott a kiskorú lakásbérleti jogáról történt lemondásra és cseréjére is.

A gyám rendszeres, eseti és végszámadás benyújtására volt kötelezhető. A rendszeres számadást minden év február hó 15. napjáig kellett a gyámhatósághoz benyújtani, ebben a bevételeket és kiadásokat tételesen fel kellett sorolni. Ez alól mentesült a gyám, ha egyszerűsített számadást terjeszthetett elő. Erre akkor volt lehetősége, ha a gyámolt vagyonának forgalmi értéke az ötvenezer forintot nem haladta meg, továbbá, ha a gyámhatóság engedélyezte, hogy a kiskorú vagyontartás költségeinek fedezésére igénybe vehessék. A gyámság megszűnése vagy megszüntetése esetén a gyám annak tarozott végszámadással, aki jogosulttá vált a vagyon feletti rendelkezésre.

A számadást a gyámhatóság a benyújtott iratok alapján megvizsgálta, és elbírálta a kiadások szükségességét, valamint értékelt a gyám gazdálkodás során tanúsított gondosságát. Indokolt esetben³⁷⁹ a gyámhatóság beszerezte a gyámolt hozzátartozóinak a számadásra vonatkozó észrevételeit. Amennyiben a számadás helyes volt, a gyámhatóság azt elfogadta, végszámadás esetén a gyámot a vagyongazdálkodás alól felmentette. Amennyiben a gyámhatóság hiányt, indokolatlan kiadást, vagy nem megfelelő gazdálkodást tapasztalt, felhívta a gyámot, hogy az okozott kár összegét 8 napon belül fizesse be, és betétbe helyezze el. Vita esetén, továbbá, ha a számadásra kötelezett kötelességének nem tett eleget, a gyámhatóság számadási kötelezettség megállapítása iránt pert indíthatott.

Az 1990. évi XV. törvény pontosította azt, hogy kik tartoznak intézeti gyámság alá.³⁸⁰

Intézeti gyámság alá tartozott az a kiskorú, akit intézeti nevelésbe, vagy állami nevelésbe vettek, továbbá, akit ideiglenes hatállyal intézetbe utaltak és a szülője

³⁷⁹ Az indokolt esethez magyarázatot a rendelet nem fűz, nyilvánvaló, hogy indokolatlan kiadások vagy a pénzfelhasználás jogszerűtlensége váltották ki.

³⁸⁰ 1952. évi IV. tv. akkori hatályos szöveg 98. §

ellen, a szülői felügyelet megszüntetése iránt, pert kezdeményeztek. Ilyen esetben – a korábbi szabályozáshoz hasonlóan – a gyám a gyermek és ifjúságvédő intézet vezetője, vagy annak igazgatási ügyekben eljáró helyettese volt.

13. Az intézeti gyámság tartalmi elemei

A hagyományos gyámság tartalmi elemeit a Csjt. alapján már érintettük. Szükségesnek tartjuk a hagyományos gyám és az intézeti gyám gondozáshoz, neveléshez és törvényes képviselőhöz kapcsolódó feladatainak összevetését és magyarázatát.

a) Gondozással, neveléssel összefüggő feladatok

A gyám gondozással, neveléssel kapcsolatos jogát és kötelezettségét a Csjt. első helyen említette. Ez a tény rámutatott a feladat fontosságára, hiszen az intézeti gyám azon kötelessége volt, amely a gyermek személyét legközvetlenebbül érintette. Az intézeti gyám feladata valamennyi állami gondozottja tekintetében fennállt.

Intézményében biztosítani kellett kiskorú gondozását, nevelését, nevelőszülői elhelyezés esetén pedig felügyelni kellett ezt a tevékenységet.

Az intézeti gyám gondoskodott gyámoltja

- gondozásáról élelmezéséről,
- ruházattal, tankönyvvel, tanszerrel, továbbá zsebpénzzel való folyamatos ellátásáról,
- egészségügyi és gyógyító-megelőző ellátásáról,
- oktatással kapcsolatos feladatok ellátásáról,
- munkaviszonyba lépésének elősegítéséről,
- keresete, ösztöndíja célszerű felhasználásáról,
- láthatásával kapcsolatos feladatok ellátásáról,
- elhelyezésének megváltoztatásáról, más intézményben történő elhelyezéséről.

A korábbiakban már érintettük, hogy a szülői felügyeletüket gyakorló szülők jogaira és kötelezettségeire vonatkozó rendelkezések megfelelően irányadók voltak a gyám, intézeti gyám jogaira és kötelességeire is. Ennek értelmében az intézeti gyám kötelességének tartalmát, valamint célját a Csjt. szülői felügyeletről szóló rendelkezései határozták meg.

A gyermek gondozásának tartalma magában foglalta tartását, testi és értelmi fejlődésének elősegítését.

A gondozás célja az volt, hogy a gyámolt egészséges, művelt emberré váljon. A cél változó kategória. A jogintézmény bevezetését követően a cél akként volt megjelölve, hogy a gyámolt legyen egészséges, művelt, erkölcsös, a szocializmus eszméjéhez hű, hazáját, népét szerető, a szocializmus segítésében hasznos munkával közreműködő ember legyen. A célok – a vonatkozó jogszabályok módosítása alapján – letisztultak, a korábbi ideológiai megközelítés fokozatosan eltűnt.

Az intézeti gyám gondozási funkcióját nem közvetlenül látta el, mivel nem élt a gyámolttal egy közösségben. Funkciója ténylegesen a gondozásba vételhez kapcsolódott, és a gondozás, a nevelés feltételeinek biztosításában nyilvánult meg.

Az intézeti gyám feladata a gondozás, a nevelés felügyeletéből állt. Elsődleges feladatát képezte, hogy kijelölje a kiskorú személyiségének megfelelő – csecsemőotthoni, nevelőotthoni, nevelőszülői, diákotthoni – elhelyezését. Mindezek alapján megállapítható, hogy a tulajdonképpeni gondozás, nevelés majdnem kizárólag az ezt biztosító intézményekre, nevelőszülőkre hárult.

b) A vagyonkezeléssel összefüggő feladatok

Alapvető szintű követelmény volt, hogy – a gyámolt vagyonának kezelésénél – az intézeti gyám a kiskorú érdekében járjon el.

Az intézeti gyám a vagyont leltár alapján vette át, gondoskodott annak hasznosításáról, valamint a pénz- és értékkezelés szabályainak megtartásáról. Biztosította a számadás vezetését, annak a gyámhatósághoz történő benyújtását, kérve annak jóváhagyását. Rendes, eseti és végszámadás terhelte. A számadási kötelezettséget a jogszabály később írta elő, hiszen a jogintézmény bevezetését követően kiskorú vagyonát nem kezelhette, mivel ezt kirendelt eseti gondnok látta el. Ebben az időszakban nem tartozott számot adni a gyámhatóságnak, közhivatali állásánál viszont elszámolásra volt kötelezhető.

A vagyonkezelésre történő felhatalmazását követően gyámoltja vagyonát úgy volt köteles kezelni, mint saját vagyonát, tehát olyan gondossággal tartozott eljárni gyámoltja ügyében, mint saját ügyében. A gyámhatóság az intézeti gyám vagyonkezelésére utasítást adhatott. A gyámoltak jelentős része nem rendelkezett ingatlan, vagy jelentős ingó vagyonnal. Azon gyámoltak vonatkozásában viszont, akik ház vagy lakástulajdonnal rendelkeztek, azokat bérbeadás útján kellett hasznosítani. Ugyanez vonatkozott a mezőgazdasági ingatlanokra is. Ismeretes, hogy az intézeti gyámság bevezetésével megszűnt a gyámpénztárak működése. A gyámoltak készpénzeit az illetékes OTP fióknál kamatozó, tartós gyámhatósági betétben kellett elhelyezni. A személyi tulajdon szokásos tárgyi körébe nem tartozó ékszereket, ezüst, arany, platina tárgyakat, drágaköveket a Magyar Nemzeti Banknál letétként, muzeális emléket a múzeumban kellett elhelyezni.

Az intézeti gyámot a gyámhatóság kiskorú vagyonának kezelése alól felmenthette. Ebben az esetben vagyonkezelő eseti gondnok járt el és az intézeti gyám képviselői joga csak addig terjedt, amíg a vagyonkezelő nem volt kirendelve.

A gyermekvédő intézetekben külön „profi” vagyonkezelők végezték, az intézeti gyám nevében, a gyámoltak vagyonának kezelését.

A vagyonkezelő évente rendes és a gyámhatóság felhívására eseti számadást készített. A gyámolt, ha nagykorúvá vált végszámadás alapján jutott hozzá vagyontárgyaihoz.

c) Törvényes képviselő

Az intézeti gyám a kiskorút képviselhetette peres és peren kívüli ügyekben, minden hatóság és hivatal előtt.

A kiskorú személyi ügyeiben az intézeti gyám az alábbi intézkedéseket tehetette:

- családi jogállását rendezhette, ennek érdekében pert kezdeményezhette,
- az örökbefogadókkal egyetértésben a gyámoltja örökbefogadásának engedélyezését, vagy hozzájárulhatott az örökbefogadás felbontására irányuló kérelemhez,
- pert indíthatott cselekvőképtelen kiskorú örökbefogadásának felbontásához,

- hozzájáruló nyilatkozatot tehetett a 16. életévét be nem töltött leány házasságkötéséhez,
- hozzájárulhatott beleegyezéshez kötött műtét elvégzéséhez,
- megválaszthatta, kijelölhette a kiskorú életpályáját,
- hozzájárulhatott a kiskorú első munkaviszonyba, szövetkezeti tagsági jogviszonyba lépéséhez,
- hozzájárulhatott a kiskorú társadalmi ösztöndíjra vonatkozó szerződés megkötéséhez.

A törvényes képviselő körében az intézeti gyámot megillették mindazok a jogosítványok – néhány kivétellel –, amelyek a szülőt megillették. Így például nem illette meg az intézeti gyámot a gyámnevezés joga, nyilvánvaló, hogy saját maga helyett nem nevezhetett más gyámot.

Az intézeti gyám – a szülőhöz hasonlóan – köteles volt a jognyilatkozatok tekintetében a gyámhatóság jóváhagyását kérni.

Így a gyámolt nevében tett jognyilatkozatok érvényességéhez jóváhagyásra volt szükség. Arra vonatkozóan, hogy melyek voltak ezek a jognyilatkozatok, a mindenkor hatályban lévő rendelkezések adtak feleletet.

Általában az alábbi jognyilatkozatok érvényességéhez volt szükség gyámhatósági jóváhagyásra:

- a kiskorú tartása,
- a kiskorút örökösödési jogviszony alapján megillető jogra, vagy köteletségére,
- a kiskorú által kötött öröklési szerződésre,
- az ingatlan elidegenítésére, megterhelésére, vagy szerzésére (az utóbbi vonatkozásában a szabályozás később módosult),
- értékhatárhoz kapcsolódó egyéb jogügyeletekre (az értékhatár kezdetben tízezer forintot jelentett, később ez emelkedett),
- köz célra történő felajánlásra, mezőgazdasági termelés célját szolgáló örökölt föld, és a hozzá tartozó föld visszautasítására,
- kiskorú részére ígért, vagy adott ajándék visszautasítására, illetve visszaadására,
- a gyermek végleges külföldre távozása esetén.

Ellenérték nélküli kötelezettségvállalás, jogról ellenérték nélküli lemondás – a gyámhatóság jóváhagyásával – sem volt érvényes.

III. Az intézeti gyámság jogintézményének megszüntetését előidéző okok

Az intézeti gyámság több mint fél évszázadon át működött. A jogintézményre vonatkozó – többször módosított – szabályokat az 1997. évi XXXI. sz. törvény (a továbbiakban: Gyvt.) helyezte hatályon kívül. (A jogalkotó az intézmény lebontására és az átalakulásra két évet biztosított.)

A felmérések szerint Magyarországon 1997-ben a lakosság mintegy 24 %-a (2.438.569 fő) volt 18 évnél fiatalabb. A gyermekek 8,6 %-ának (20.955 fő)

nevelését az állam biztosította, közülük 12.811 fő gyermekvédelmi intézményben, 7725 fő pedig nevelőszülőknél élt.³⁸¹

A fenti adatokból megállapítható, hogy az állami gondoskodásban élő gyermekek nevelése elsődlegesen bentlakásos gyermekvédelmi intézményekben, másodsorban nevelőszülőknél történt.

A nevelőotthonokban elhelyezett gyermekek több mint fele száz férőhelynél nagyobb intézményben élt. A nevelőotthonok korábbi kastélyokból, kúriákból vagy munkásszállókból lettek kialakítva, nem voltak alkalmasak a korszerű nevelés, gondozás feltételeinek biztosítására. A gyermekek kétharmada számára nem állt rendelkezésre családi otthonhoz közelítő önálló lakótér. Filó Erika megállapítása szerint „az intézeti gyámság fokozatos átalakítása a gyermekvédelem megújulásának egyik kulcskérdése”³⁸²

A nevelőszülők nem voltak kellően felkészítve az egyre nagyobb arányban bekerülő serdülőkorú, többnyire sérült, nehezen kezelhető gyermekek fogadására. Nem volt megoldott a folyamatos, szakmai segítségük, és nem volt megnyugtatóan szabályozva az anyagi elismerésük. Minden megyében és a fővárosban az önkormányzatok gyermek és ifjúságvédő intézetet működtettek. Az intézeti gyámok nem tudtak a családból kiemelt gyermekek valódi gondozói, közvetlen nevelői, vagyonának kezelői és törvényes képviselői lenni. „Gyermekek ezrei nőttek fel úgy, hogy gyámjukkal soha nem beszéltek, vele nem találkoztak.”³⁸³

Az intézeti gyámok hivatásszerűen a „mamut” nagyságrendű gyermekvédő intézetekben több száz kiskorú felett viseltek gyámságot. A fővárosban ez mintegy 3500 fő kiskorú gyámságát jelentette. Ismeretes, hogy a hagyományos gyámtól az intézeti gyámot – egyebek között – az is megkülönböztette, hogy hivatalánál, beosztásánál fogva volt gyámja állami gondozott kiskorúaknak.

Az intézeti gyámságot végig kísérő szabály volt, hogy az intézeti gyám a törvény értelmében – külön kirendelő határozat nélkül – az állami gondozásba vételt elrendelő határozat jogerőre emelkedésével vált a kiskorú törvényes képviselőjévé, gondozójává, vagyonának kezelőjévé.

Az intézeti gyámság csak állami gondozásba vétellel létesült. Egyéb nevelőotthoni, diákotthoni elhelyezés, és az ezzel együtt járó gondoskodás nyilvánvalóan nem szüneteltette a szülői felügyeleti jogot, és nem eredményezett intézeti gyámságot. Az intézeti gyámi tisztet annak a gyermekvédő intézetnek az igazgatója, illetve igazgatási ügyekben eljáró helyettese látta el, amelyiknek a kötelékébe az állami gondozásba vett gyermek tartozott.³⁸⁴ Tekintettel arra, hogy az intézeti gyám a gyámságot a törvény értelmében vette át, az hivatali kötelezettsége volt, nem vonatkoztak rá a mentesülésre vonatkozó rendelkezések.

A hagyományos gyámság alá tartozó kiskorú részére – az intézeti gyámság esetét kivéve – a gyámhatóság hivatalból és soron kívül rendelt gyámot.

³⁸¹ Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa általános helyettesének (OBH 550/1998.) jelentése

³⁸² Filó Erika: A családjog kézikönyve II. HVG. ORAC, Bp., 1998. 636. p.

³⁸³ Filó Erika- Katonáné Pher Erika: Gyermekvédelem, gyámügy, HVG-ORAC, Lap- és Könyvkiadó Kft. Bp., 1998. 204. p.

³⁸⁴ Csizmadia Judit: A gyámügyi igazgatás kézikönyve; Novorg Kft. Bp., 1994. 164. p.

Intézeti gyámság alá az a kiskorú tartozott, akit a gyámhatóság intézeti vagy állami nevelésbe vett, ideiglenes hatállyal intézetbe beutalt és a szülője ellen a szülői felügyelet megszüntetése iránt pert indított.³⁸⁵

Intézeti gyámságot létesített, ha a gyámhatóság a szülői felügyelet körébe tartozó egyes jogosítványok gyakorlásának szünetelését rendelte el. „Ilyenkor gyámként annak az intézetnek a vezetője is kirendelhető volt, ahol a kiskorút elhelyezték.”³⁸⁶

A Csjt. osztott gyámságról csak akkor beszélt, ha hivatásos nevelőszülőnél lévő gyermek tekintetében – egyes gyámjogok gyakorlásával – a hivatásos nevelőszülőt jogosította fel a gyámhatóság.³⁸⁷

Az intézeti gyámot ugyanazok a kötelezettségek terhelték, és ugyanazok a jogok illették meg, mint a hagyományos gyámot. A lényeges különbség az volt, hogy az intézeti gyámot jelentési kötelezettség nem terhelte. Egységes volt a szabályozás – a jogintézmény bevezetésétől kezdve – abban a tekintetben is, hogy a gyámhatóság az intézeti gyámot nem menthette fel, nem mozdíthatta el. Az intézeti gyám a gyámolt vagyonát úgy volt köteles kezelni, mint a sajátját. Ez azt jelentette, hogy olyan gondossággal volt köteles eljárni gyámoltja ügyében, mint a sajátjában. A gyámhatóság az intézeti gyám vagyonkezelésére utasítást adhatott.

A gondozási-nevelési tevékenységet az intézeti gyámok áttételesen gyakorolták, mivel az állami gondozásba kerülő gyermekek általában kevés ideig tartózkodtak az intézet átmeneti otthonában. Az intézeti gyám elsődlegesen a kiskorú elhelyezésével foglalkozott ez – jóindulatú megközelítésünkkel is – csak részét képezte a gondozásnak, nevelésnek. Az intézeti gyám a törvényes képviselőt személyesen szinte alig gyakorolta, nevében más személyek, beosztott munkatársak jártak el meghatalmazással vagy anélkül. Ez vonatkozott a vagyonkezelői jogának gyakorlásához kapcsolódó feladatokra is.

Az intézeti gyám képtelen volt a jogalkotó akaratának megfelelni, azaz jogszabályból adódó feladatait minél inkább közvetlenül ellátni. Intézményvezetői feladatai mellett valamennyi – intézményébe utalt – állami gondozott kiskorú gyámságát kellett volna saját személyében ellátnia. Főként a legproblémásabb kiskorú gyermekekkel foglalkozott, mivel csak a legbonyolultabb „ügyek” jutottak el hozzá.

Sérült a közvetlenség elve, hiszen gyámoltjával való kontaktusa is igen esetleges volt. Az intézeti gyám az általa ellenőrzött és figyelemmel kísért szervezet által való gyámkodásra volt utalva, hiszen feladatai végrehajtásában a támaszt a gyermek- és ifjúságvédelem szervezetétől kapta. Ennek értelmében a gyermekvédő intézetek az állami gondoskodás alapján a gyermekek nevelését, gondozását irányító központi intézménnyé váltak.

A korábbi álláspontot erősíti egy Békés megyei felmérés alapján készített tanulmány is: „A nevelőotthonban elhelyezett gyermekek gyámja a GYIVI igazgatója volt, gyám gyámolttal való kapcsolata szinte csak papíron létezett. A gyám, a gyermek számára leginkább azt a személyt jelentette, akitől tartani kellett, ha rosszat tett, vagy rosszul viselkedett.”³⁸⁸

³⁸⁵ 1990. évi XV. tv-vel módosított Csjt. 98. § (1) bek.

³⁸⁶ Máténé Ágoston Ágnes-Nagy Jolán: Gyámügyi ügyintézők kézikönyve; BM. Államigazgatási Szervezési Intézet, Bp., 1989. 338. p.

³⁸⁷ 1952. évi IV. tv. 98. § (2) bek.

³⁸⁸ Baloghné Gábor Katalin: A gyermek állandósága biztosításának lehetséges formái; Család és Szociális Minisztérium, Bp., 2001. 64. p.

Összeférhetetlenséghez vezetett az intézeti gyám – mint GYIVI igazgatója – számára az a körülmény, ha a beutalt egy-egy kiskorú gyámoltja esetében ellenérdeket kiváltó helyzet keletkezett. Amennyiben a gyermekvédő intézetben állami gondozás alatt álló kiskorú gyámolt bűncselekményt követett el, és ugyancsak állami gondozott kiskorú gyámolt volt a sértett, a büntetőeljárásban egyszerre volt „a feljelentő” és „védő” az intézeti gyám. A gyámhatóságok – ilyen összeférhetlenségi problémák esetében – a gyakorlatban azt a megoldást alkalmazták, hogy a problémás gyermeket más gyermekvédő intézetbe helyezték el, hiszen helyzete tarthatatlanná vált. Ezzel az intézkedéssel szintén az állandóság elve sérült, gyakori volt az intézetváltás az állami gondozott kiskorúak vonatkozásában.

Az intézeti gyám nem tudott megfelelni a korszerű gyermekvédelem által támasztott követelményeknek. Az 1990-es évek elején elemi erővel tört fel a gyermekvédelem koncepcionálisan is új szabályozásának igénye. Nyilvánvaló volt, hogy a tervezett szabályozás az intézeti gyámság lebontásával, megszüntetésével volt megvalósítható.

IV. Az állampolgári jogok biztosa és helyettese ajánlásai

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa és helyettese (a továbbiakban: OBH) vizsgálataiban és ajánlásaiban szintén a gyermekvédelemre, gyámságra vonatkozó szabályok revízióját kezdeményezte. A teljesség igénye nélkül néhány ajánlásra utalunk.

Az OBH 2255/1996. számú ajánlásában javasolta a gyámságra vonatkozó szabályok felülvizsgálatát. Ez a javaslat érintette a Csjt. szabályait, és iránymutatásul szolgált az 1997. évi XXXI. számú törvény (a továbbiakban: Gyvt.) kodifikálására vonatkozóan is.

Az OBH 3912/1996., valamint az 5423/1996. számú ajánlások a gyermek- és ifjúságvédő intézetek működésével összefüggő hiányosságok kiküszöbölésére vonatkoztak. Javasolták a gyermekek, szülők, valamint a nevelőszülők jogainak és kötelezettségeinek meghatározását, valamint a gyermekvédelmi szakszolgáltatás várható elemeinek szabályozását.

Kezdeményezték speciális gyermekotthonok létrehozását és feladatainak meghatározását.

Az OBH 254/1999. számú ajánlás az ideiglenes gyermekelhelyezésre és gyámrendelésre vonatkozó jogszabályok módosítására tett javaslatot. A gyámul kirendelhető személlyel közös háztartásban élők körülményeinek kötelező vizsgálatát kezdeményezte. A büntetett előéletre vonatkozó adatok értékelését szorgalmazta. Bűncselekmény elkövetése – amennyiben közös háztartásban éltek – kizárta a gyámrendelést a házastársa vonatkozásában.

Az OBH 400/1999. számú ajánlása a gyermekvédelmi rendszerben nevelkedő külföldi kiskorú jogainak érvényesülése tárgyában fogalmazott meg javaslatokat. A gyámhatóságoknál a külföldi vagy hontalan kiskorú ügyeinek intézése vontatottan, jelentős határidő túllépéssel történt. Ennek magyarázata a reájuk vonatkozó kellene

biztosítaniuk, figyelemmel kísérniük. Nyilvánvaló, hogy munkatársaik szabályok nem kellő ismerete, a külföldi megkeresések nehézsége. A gyámhivatalok gyakran nem kezdeményezték a gyámság átadását, és nem kutatták fel a kiskorúak ismeretlen szüleit. Az ajánlásban a külföldi állampolgárságú, ideiglenes hatállyal elhelyezett gyermekek számítógépes nyilvántartását, Budapest főváros V. kerületi gyámhivatal kiemelt illetékességgel történő felruházását szorgalmazták.

Az OBH 548/1999. és 649/1999. számú ajánlások a nevelőszülői jogviszony szabályozásának törvényszintre emelését fogalmazták meg.

Az OBH ajánlásokban foglaltakat a jogalkotó figyelembe vette.

V. Az intézményi rendszer átalakításának – 1997-1999– időszakának jellemzői

A Gyvt. hatálybalépését megelőzően intézeti nevelésbe vagy állami nevelésbe vett gyermekek további ellátásának indokoltságát – a hatálybalépését követő két éven belül az érintett szervek közreműködésével – felül kellett vizsgálni. Amennyiben a gyámság fenntartása indokolt volt – az intézeti gyámságot megszüntetve –, kiskorú részére gyámot vagy hivatásos gyámot kellett kirendelni.³⁸⁹

A gyámhivatalok a gyermekek intézeti nevelését megszüntették, és egyidejűleg elrendelték átmeneti nevelésbe vételüket. A gyermekek gondozási helyét elsődlegesen nevelőszülőnél jelölték ki. Tekintettel arra, hogy az intézeti gyámság megszűnésével a gyámhivatal a gyermekek számára gyámot, vagy hivatásos gyámot rendelt, a volt intézeti gyámot végszámadás benyújtására kötelezte. Amikor a gyámhivatal a gyermekek intézeti nevelésbe vételét megszüntette, és azok nem kerülhettek vissza eredeti családjukba, átmeneti nevelésbe vételüket rendelte el. Ezekben az esetekben a kiskorúak gondozási helye nevelőszülőnél, vagy gyermekotthonban volt biztosítva.

Az átmeneti nevelésbe vételt tartós nevelésbe vétel követte, ha a gyermek nem volt visszahelyezhető családjába. A családi körülmény, a feltételek kedvezőtlenebbé válása következtében arra is számítani lehetett, hogy a gyámhivatal a gyermek örökbeadhatóságát fogja kimondani és örökbefogadását fogja engedélyezni. Természetesen a tartós nevelésbe vétel esetén is gyámság alatt áll a gyermek.

Az intézeti és állami nevelésben lévő gyermekek gyámságát ügyének felülvizsgálatáig a gyermekvédelmi szolgálat vezetője vagy az általa hivatásos gyámi feladatokkal megbízott munkatársa látta el.³⁹⁰

A gyermekvédelem átalakulása nem ment zökkenőmentesen. Ezt bizonyítja a törvény és a rendelet elmúlt években történt nem jelentéktelen módosítása és a jogalkalmazás szintjén is meglévő problémák köre. Az intézeti gyámságnak, azaz a „régis rendszer” falainak lebontása során és az új intézmények bevezetésénél találoztunk olyan problémával, hogy a GYIVI igazgató helyettese még intézte az állami nevelt kiskorú ügyeit, másfelől ezzel párhuzamosan az átmeneti-, tartós neveltek ügyeit hivatásos gyámként, vagy vagyonkezelő eseti gondnokként látta el. Jelentős feladatot jelentett a gyermekvédelmi rendszerben tevékenykedők számára az intézeti állami nevelt kiskorúak ügyeinek felülvizsgálata, az intézeti gyámi rendszer

³⁸⁹ 1997. XXXI. tv. 157. § (1) bek.

³⁹⁰ 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet 172. § (4) bek.

lebontása és az újraszabályozás alapján esedékes gyámok kirendelése. Ismeretes, hogy az intézeti gyámságot az egységes gyámság intézménye váltotta fel. A korábbi gyakorlattól eltérően minden nevelésbe vett gyermek számára külön gyámot kellett kirendelni. Az átmeneti nevelésbe vételt követően a szülői felügyeleti jog szünetelt, vagy már nem is élt, vagy annak megszüntetése iránt per volt folyamatban. Mindezekre tekintettel az időközben keletkezett ügyekben is a gyámrendelést haladéktalanul eszközölni kellett.

VI. Összefoglaló megállapítások

Filó Erika kifejtette, hogy 1974-ben az állami gondoskodás differenciált intézményrendszerének bevezetésekor már elhangzott az intézeti gyermekotthoni hálózat korszerűsítésének és a gyermekanyag sajátosságok szerinti elhelyezésének igénye.

Az intézeti struktúraváltás az 1980-as évek közepén megkezdődött.

A Csjt. 1986. évi módosításakor az intézeti gyámságra vonatkozó szabályok már változtak. A jogirodalom az intézeti gyámi jogkör fokozatos korszerűsítését szorgalmazta a gyermekvédelem törvényi szabályozásának igényével egyidejűleg.

A Gyvt. és a Gyer. számos új fogalmat vezetett be, így például intézeti gyámság helyett a gyámságot. „Az új elnevezések azonban a jogalkotó szándéka szerint nem csak szavakban különböztek, hanem valójában korszerűbb család- és gyermekvédelmi rendszert kívántak megvalósítani, a gyermekek jogairól szóló 1989-ben New York-ban kelt Egyezményrel való jogharmonizációban.”³⁹¹

Az egyezmény beiktatása – az 1991. évi LXIV. tv. által – megtörtént. A gyermeki jogok döntően a Csjt. 1995. évi XXXI. törvénnyel történt módosítás alapján már kodifikálásra kerültek.

A jogalkotó a Gyvt. – a széles körű előkészítése és egyeztetése alapján - összhangot kívánt teremteni az Európa Tanács különféle dokumentumaival is.

A hazai gyermekvédelmi reformhoz jó támpontot nyújtott a Bizottság 77/33. sz. határozata. A helyettesítő gondozásnak az lehet a célja, ha belátható időn belül a kiskorú visszatérhessen vér szerinti családjához, vagy megfelelő tartós környezetbe kerüljön. Az Európa Tanács határozata a helyettesítő gondozást úgy kezeli, mint aminek két oldala van, az egyik a kiskorú átmeneti gondozása, a másik a család rehabilitációja, melyeknek egyszerre kell történnie. Fontos szempont volt, hogy a gyermeket lehetőleg abba a helyi közösségbe kell átmeneti jelleggel integrálni, amelybe szülei, családja is tartozik. A határozat a nevelőszülői gondozást favorizálta, ezt tekintette a családon kívüli elhelyezés egyik legkedvezőbb módjának.³⁹²

Magyarországon a szélesebb értelemben vett gyermekvédelem került előtérbe. Egyre erősödött a családi gondozás szükségességének gondolata. Filó Erika és Katonáné

³⁹¹ Csiky Ottó: A gyermekvédelem új rendszere; Közjegyzők Közlönye, 1998/6. sz. 2. p.

³⁹² Szöllösi Gábor: A reform három sarkalatos pontja. Család, gyermek, ifjúság, 1996. 1. sz. 13. p. A szerző kifejtette, hogy a fejlett gyermekvédelemmel rendelkező országokban „a helyettesítő gondozás” kifejezés nemcsak a gyermek effektív gondozását jelenti. Blumenthalra hivatkozva „amikor a helyettesítő gondozás kifejezést használjuk, azon azt a tervezett, időhatárok között történő helyettes családi gondozást értjük, amit a családjogban megfelelően nem tartható gyermekeknek nyújtanak; valamint azokat a szociális szolgáltatásokat, melyeket ezen gyermekeknek és családjuknak egyidejűleg biztosítanak a családból való kiemelés vezető okok megszüntetése érdekében.”

Katonáné Pehr Erika az alábbiak szerint fogalmaz: „A speciális hatósági beavatkozásra épülő gyermekvédelmi rendszert minden esetben előzze meg az önkéntes ellátásokra épülő gyermekjóléti rendszer.”

Kiskorú gyermeket „anyagi” okból családjából nem lehet kiemelni. Az alapellátásban számos támogatási formával találkozunk. A kiskorú problémáit elsősorban családjában kellett megoldani. Ennek érdekében természetbeli és pénzbeli támogatások köre biztosított rászorultság esetén.

A jogalkotó gyermekvédelemben dolgozó személyek képzési előírásait meghatározta. Kötelező képzésen, továbbképzésen kellett részt venni mindazoknak, akik részt vesznek a gyermekek nevelésében, gondozásában. (FIKSZ képzés) A személyi feltételek alakítása, formálása ma is napirenden van.

A tárgyi feltételek tekintetében is jelentős és kedvező változás tapasztalható. Az önkormányzatok családi jellegű otthonokat – lakásotthonokat – alakítottak ki és itt helyezték el azokat a kiskorúakat, akik korábban „mamut” gyermekvédő intézetekben voltak elhelyezve.

A Gyvt. hatályon kívül helyezte a Csjt.-nek a „kiskorúakról való állami gondoskodásra”, valamint az intézeti gyámságra vonatkozó rendelkezéseit, és megteremtette a gyermekjóléti és gyermekvédelmi rendszer egymásra épülő, külön törvényben szabályozott rendszerét.³⁹³ Emellett lényegében érintetlen maradt a Gyvt.-vel összhangba hozott Csjt. hagyományos gyámságra és a gyámság formáira vonatkozó általános szabályozása.

A Gyvt. a megyei, fővárosi önkormányzatok szolgáltató feladatait kívánta megerősíteni. A gyermek és ifjúságvédő intézetek korábbi feladatkörét jelentősen módosította, azt területi gyermekvédelmi szakszolgáltatásként fogta fel, az otthon nyújtó ellátás, az utógondozói ellátás, valamint az önkormányzati ellátási feladatok mellett. Mivel a GYIVI-k feladatainak egy része szolgáltató jellegű volt, ezt a TGYSZ, mint jogutód látja el. A szakszolgálat nevelőszülői hálózatot működtet.

A gyámi tanácsadás szintén a TGYSZ feladatai között került szabályozásra, ezzel összefüggésben néhány általános jellegű észrevételt mindenképpen szükséges tennünk. A nevelőszülőt, ha a gyámi tisztséget is ellátja, a gyámi tanácsadó segíti. A 15/1998. (IV.30.) NM rendeletben a gyámi tanácsadó feladatait az eredeti szabályozásban nem nevesítették, a szakszolgáltatás feladatait határozták meg. A szakszolgáltatás és a gyámi tanácsadás azonban nem kezelhetők szinonim fogalmakként. A szakszolgáltatás szélesebb tartalmú, több jogosítványt foglal magába. Mindezek miatt a gyámi tanácsadók keresték a helyüket a szakszolgáltatáson belül. A nevelőszülőket – a gyámi tanácsadó mellett – a nevelőszülői tanácsadó is rendszeresen látogatja és tanácsot ad számukra. A nevelőszülőnek ezért olykor gondot okoz a különböző tanácsadóktól, esetleg hivatásos gyámtól vagy eseti gondnoktól kapott tanácsokat követni, azokhoz alkalmazkodni.

A jogalkotó a közelmúltban pótolta a gyámi tanácsadókkal kapcsolatos mulasztást és felsorolta azok feladatait. Ma is zavaró tényező azonban, hogy a gyámi tanácsadó és a nevelőszülői tanácsadó feladatai között sok a párhuzamosság. Szükségesnek tartjuk a rájuk vonatkozó szabályok további pontosítását.³⁹⁴

³⁹³ Filó Erika- Katonáné Pher Erika: Gyermekvédelem, gyámügy. HVG-ORAC, Lap- és Könyvkiadó Kft., Bp., 1998. 161. p.

³⁹⁴ A gyámi tanácsadóval kapcsolatos dilemmára később visszatérünk.

Az egységes gyámság 1997. évi bevezetését követően ideiglenes hatállyal elhelyezett átmeneti vagy tartós nevelésbe vett és gyámság alá tartozó kiskorú számára a meghatározott sorrendiség figyelembe vételével rendelt gyámot a gyámhivatal. Az átmeneti vagy tartós nevelésben lévő gyermekek gyámságát elsősorban nevelőszülő, másodsorban a gyermekotthon vezetője látja el. Amennyiben a nevelőszülő a gyámságot nem vállalja, vagy különféle okok miatt a gyermek egészségügyi vagy speciális gyermekotthonban nyer elhelyezést, a gyámhivatal a gyermek gyámjával elsősorban a gyermekvédelmi szolgálatnál működő hivatásos gyámot rendeli ki.

A kiskorú elhelyezésétől függően a gyámhivatal a gyermekotthon vezetőjét, nevelőszülőt, vagy hivatásos gyámot rendelhet ki. A nevelőszülő és a gyermekotthon vezetője a gyámsággal együtt járó vagyonkezelést nem volt köteles elvállalni. A gyermekotthon vezetője a jogszabály módosítása következtében jelenleg már a vagyonkezelést is köteles ellátni.³⁹⁵ Amennyiben a nevelőszülő a vagyonkezelést nem vállalja, vagyonkezelő eseti gondnok kirendelése szükséges. Ebben az esetben is beszélhetünk – a korábbiakban már érintett – osztott gyámság intézményéről.

A gyermekvédelmi reform folyamatában természetesnek mondható és magunk is így fogjuk fel, hogy a GYIVI-kben dolgozók részben pozícióföltés, másrészt presztízs és egzisztenciális okok miatt aggodalommal élték meg az átalakulás folyamatát. Találkoztunk olyan állásponttal is, hogy egy működő rendszer átalakítása zökkenőkhöz és visszaeséshez vezethet, mivel az új szervezetben a feladatok megfelelő színvonalú ellátása csak fáziskéséssel következik be.

Természetesen voltak kiválóan felkészült intézeti gyámok, akik – a különféle beosztásokban alkalmazott és kiképzett munkatársakkal együtt – munkamegosztás alapján, példamutatóan látták el kiskorúak gyámságához kapcsolódó feladataikat.

Közülük sokan ma is a gyermekvédelemben tevékenykednek más beosztásokban, és nagyon hasznos munkát végeznek a szakszolgáltatás különböző területein.

Megbocsátható, ha ezek a szakemberek közül néhányan még ma is nosztalgiával gondolnak vissza a korábbi intézeti gyámságra, ami végül is betöltötte szerepét a maga korlátai és sajátosságai közepette is.

Az intézeti gyámok „békés” ellenállásának dacára az új szabályozás az intézeti gyámság lebontásához vezetett.

Az intézeti gyámsággal összefüggő magyarázatunkat és bírálatunkat a Pik Katalin által idézett – a száz évvel ezelőtt megrendezett Nemzetközi Gyermekvédő Kongresszuson Budapesten elhangzott és feltett – ma is aktuális kérdéssel és az általa adott válasszal zárjuk. „A családtalan gyermekek intézetekben, vagy egyes családokban nyernek-e megfelelőbb nevelést? – mai szempontból ugyanolyan érdekes, mint száz évvel ezelőtt volt. Ha a mai gyermekvédelmi törvénykezést megelőző néhány év vitáira gondolunk, és elolvassuk az előadást a rákövetkező vitával, sírhatunk vagy nevethetünk tetszésünk szerint, hiszen kiderül, hogy eleinket ugyanaz foglalkoztatta mint minket, de az is, hogy a gyermekek helyzetét száz év alatt sem oldották meg a szakemberek.”³⁹⁶

³⁹⁵ 2002. évi IX. tv. 60. § (2) bek.

³⁹⁶ Pik Katalin: 100 + 1 éve történt: Nemzetközi Gyermekvédő Kongresszus Budapesten. Család, Gyermek, Ifjúság. 2001. 3. sz. 13. p.

Negyedik fejezet A gyermekvédelmi gyámság hatályos szabályozásának bírálata

1. rész A gyámsághoz „vezető” új szakellátási formák

I. A kiskorú ideiglenes hatályú elhelyezése

Ideiglenes elhelyezésre akkor kerülhet sor a Gyvt. szerint, ha a gyermek felügyelet nélkül marad, vagy testi, értelmi, érzelmi, erkölcsi fejlődését családi környezete, vagy önmaga súlyosan veszélyezteti, és emiatt szükséges az azonnali elhelyezése.

1. A veszélyeztetés fogalmának magyarázata

A Gyvt. az értelmező rendelkezések között ad fogalmi meghatározást, mely szerint a veszélyeztetettség: „olyan – magatartás, mulasztás vagy körülmény következtében kialakult – állapot, amely a gyermek testi, értelmi érzelmi vagy erkölcsi fejlődését gátolja vagy akadályozza. A szakemberek a nyilvántartásba vételkor anyagi, környezeti, magatartási vagy egészségi okot tüntetnek fel. A felsorolt okok általában nem különálló problémaként jelentkeznek, hanem az esetek meghatározó többségében összefonódnak.”³⁹⁷

Környezeti okból veszélyeztetett a gyermek családon belüli és kívüli hatások miatt. A család kimeríti a veszélyeztetettség okát, ha benne gondozási, nevelési hiányosságok észlelhetők. Ez adódhat abból, hogy a szülők elváltak, válófélben vannak, élettársi kapcsolatukat gyakran váltogatják, vagy ezek nélkül is, ha felelőtlen, könnyelmű életvitelt folytatnak.

A gyermek magatartásában rejlik a veszélyeztetettség, ha érzelmileg, értelmileg visszamaradott, gátlásos, szorongó vagy agresszív, csavargó, alkoholizáló, drogélvező és ha kisebb bűncselekményeket követ el. A gyermek ilyen magatartását Filó Erika következménynek tartja, a kiváltó okot a szülői magatartásban, a szülőmodellben látja.³⁹⁸

Anyagi veszélyhelyzet miatt akkor nyilvánítják a gyermeket veszélyeztetetté, ha szülei munkaképtelenek, csökkent munkaképességűek, a család nagy létszámú, a szülőknek alacsony a jövedelmük vagy munkanélküliek. A gyakorlatban ez a leggyakrabban előforduló ok, és sajnos növekvő tendenciát mutat évről-évre. Ezen a helyen is megemlítjük, hogy a gyermeket kizárólag anyagi okból fennálló veszélyeztetettsége miatt nem szabad a családjától elválasztani.

Egészségügyi okból akkor lesz veszélyeztetett a gyermek, ha valamelyik szülője, vagy maga a gyermek súlyosan, tartósan beteg. Ez a legritkábban előforduló ok.

A gyermeket a családból való kiemelése előtt először veszélyeztetetté kell nyilvánítani, majd a gyermekjóléti szolgálatnak kell intézkednie a veszélyeztetettség megszüntethetősége érdekében.

Katonáné Pehr Erika fontosnak tartja elkülöníteni a veszélyeztetettség és a gyermekbántalmazás kategóriáját, melyek egy szűkebb, de a szakemberek által egyre gyakrabban használt kategória fogalmak.³⁹⁹

³⁹⁷ Both Emőke: Bűnözés és gyermekvédelem. Család, gyermek, ifjúság, 2001/3. szám, 7. p.

³⁹⁸ Filó Erika: A családjog kézikönyve, HVG ORAC, Bp., 2000. 608. p.

³⁹⁹ Katonáné Pehr Erika: Gyermekvédelem, gyámügy, HVG ORAC, Bp., 1998. 168. p.

Both Emőke szerint a törvényi fogalom túl általános, és emiatt a gyermekvédelemben eljáró szervek ez alapján nem tudnak az ország különböző területein a hasonló helyzetekre hasonló döntéseket hozni.⁴⁰⁰ A szerző a szakemberek számára hozzáférhetővé tenné a veszélyeztetetté nyilvánító döntéseket, olyan formában, hogy az megfeleljen az adatvédelmi előírásoknak.

Kerecsi Klára a hátrányos helyzet fogalmával veti össze a veszélyeztetettséget. Megítélése szerint a veszélyeztetettség tágabb és szűkebb is lehet a hátrányos helyzethez képest. A szociálisan hátrányos helyzet nem feltétlenül veszélyezteti a kiskorú szocializációját, és ellenkezőleg, a szociálisan kedvező helyzetű társadalmi rétegben is válhatnak családok veszélyeztetetté.⁴⁰¹

Százdi Antal meghatározása szerint hátrányos helyzetben az a gyermek van, akinek a környezete nem nyújtja azokat az optimális feltételeket, amelyet az adott társadalmi réteghez, netán régióhoz, kultúrkörhöz tartoznak. A hátrányos helyzet mindig esélyegyenlőtlenséget jelent az adottságok kibontakozásánál, a társadalmi helyzet megítélésénél. A halmozott és súlyos hátrányok azonban veszélyforrást jelentenek.⁴⁰²

Súlyos veszélyeztetésnek minősül tehát a gyermek olyan bántalmazása, elhanyagolása, illetve a gyermek által tanúsított olyan magatartás, amely a gyermek életét közvetlen veszélynek teszi ki, vagy testi, értelmi, érzelmi, szellemi, erkölcsi fejlődésében jelentős és helyrehozhatatlan károsodást okozhat.⁴⁰³ Ilyen helyzetben a gyermek elhelyezéséről a jegyző, a gyámhivatal, a határőrség, a rendőrség, az ügyészség, a bíróság, a büntetés-végrehajtási intézet parancsnoksága gondoskodhat.

2. Gondozási hely meghatározása

A gyermeket elsősorban a nevelésre alkalmas és azt vállaló különélő szülőnél, más hozzátartozónál, vagy személynél kell elhelyezni. Ha erre nincs lehetőség, akkor a gyermekeket az ellátást is biztosító nevelőszülőnél, ha erre sincs lehetőség, akkor – ideiglenes elhelyezés biztosítására is kijelölt – gyermekotthonban, vagy más bentlakásos intézményben kell elhelyezni.

Mivel ez az intézkedés a családi életbe történő legjelentősebb beavatkozás, ezért a beutaló szerv döntését meg kell előznie a szülő, törvényes képviselő, a gondozó, az ítélőképessége birtokában lévő cselekvőképtelen gyermek, illetve más közeli hozzátartozó meghallgatásának. A meghallgatás csak akkor mellőzhető, ha a súlyos veszélyeztetettség miatt a gyermek élete közvetlen veszélyben van.

A gondozási helyre a beutaló szerv viszi el a gyermeket, és az intézkedés megtételéről haladéktalanul értesíti az illetékes gyámhatóságot. Az ideiglenes hatályú elhelyezésről szóló határozatnak tartalmaznia kell a gyermek elhelyezéséről való rendelkezés mellett az azonnali végrehajthatóság kimondását, a gyámhivatal megkeresését az intézkedés felülvizsgálatára, a gondozásba vevő felhívását a gondozásba vétel időpontjának közlésére. Ebben a határozatban kell megállapítani azt is, hogy a szülő gondozási, nevelési joga szünetel.

⁴⁰⁰ Both Emőke: I.m. 8. p.

⁴⁰¹ Kerecsi Klára: *Gyermek, család, társadalom*. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület könyvsorozata, Bp., 1996. 51. p.

⁴⁰² Százd Antal: *Gyermekvédelem Csepelen*, Magyar Közigazgatás, LI. évfolyam. 4. sz. 245. p.

⁴⁰³ Gyvt.72.§(1) és (2) bekezdés, Gyer. 95.§(1)

3. Gyámhivatali intézkedések

A gyámhivatal az intézkedés felülvizsgálata érdekében szakvéleményt kér a TGYSZ-től és minden olyan szervtől, amely az intézkedést megelőzően foglalkozott a gyermekkel. Meghallgatja mindazon személyeket, akik érintettek és környezettanulmányt készít. Az így beszerzett bizonyítékoknak megfelelően a gyámhivatal többféle döntést hozhat: ha a gyámhivatal megállapítja, hogy az ideiglenes hatályú elhelyezés feltételei nem állnak fenn, akkor annak megszüntetéséről rendelkezik, ezzel egyidejűleg megkeresi a jegyzőt a védelembé vétel biztosítása érdekében. A védelembé vétel elrendelése csak akkor mellőzhető, ha a szülő alkalmas és képes a gyermek nevelésére és őt a veszélyhelyzet kialakulásában nem terheli önhiba.

Az ideiglenes hatályú elhelyezést meg kell szüntetni akkor is, ha a gyermeket átmeneti, vagy tartós nevelésbe veszik, vagy családba fogadják, illetve örökbe fogadják. További megszüntetési ok a bíróság jogerős döntése a szülői felügyeleti jog megszüntetéséről, vagy a gyermek elhelyezés megváltoztatásáról.

A gyámhivatal indíthat pert az ideiglenes hatályú elhelyezés fenntartása, vagy megváltoztatása mellett a gyermekelhelyezés megváltoztatása, vagy a szülői felügyeleti jog megszüntetése iránt. Ha a gyámhivatal ilyen per indítását látja indokoltnak, akkor erről értesíti a szülőt, törvényes képviselőt. Ha a gyámhivatal úgy ítéli meg, hogy a gyermek korábbi környezete a gyermek nevelésére nem alkalmas, de a szülői felügyelet megszüntetésének feltételei nem állnak fenn, akkor pert indít a gyermek különélő másik szülőnél, vagy más személynél történő elhelyezése iránt. A pert a gyermeket gondozó szülő, vagy szülők ellen kell megindítani.⁴⁰⁴ A kereset benyújtásával egyidejűleg a gyámhivatal megállapítja a gondozó szülő felügyeleti jogának szünetelését. Ez a rendelkezés már nem csak a gondozási-nevelési jogot érinti, hanem felfüggeszti a törvényes képviseleti és vagyonkezelői jogosítványokat is.

Ha ezzel egyidejűleg a gyámhivatal a másik, külön élő szülőnél helyezi el a gyermeket, és pert indít a gyermekelhelyezés megváltoztatása iránt, akkor a külön élő szülő felügyeleti joga feléled. Erről a gyámhivatal a keresetindítással egyidejűleg rendelkezik.

A gyermek harmadik személynél történő elhelyezése esetén a gyámhivatal ezt a személyt a gyermek gyámjával rendeli, és pert indít a gyermeknek ennél a személynél történő elhelyezése iránt. Ebben az esetben mindkét szülő felügyeleti joga szünetel.

A gyámhivatal határozatának a szülői felügyeleti jog szünetelése és a másik szülő felügyeleti jogának feléledése, illetve a gyámrendelés mellett rendelkeznie kell a kapcsolattartásról, az ideiglenes hatályú elhelyezés kezdő időpontjáról. A határozat azonnal végrehajtható.

A beszerzett bizonyítékok alapján a gyámhivatal a szülői felügyeleti jog megszüntetése iránt is indíthat pert. Ilyen esetben a perindítással egyidejűleg a gyámhivatal kimondja a gondozó szülő felügyeleti jogának szünetelését és a külön élő másik szülő felügyeleti jogának feléledését, illetve gyámul rendeli azt a személyt, akinél a gyermeket ideiglenes hatállyal elhelyezték.

Nevelésre képes és alkalmas hozzátartozó, vagy más személy hiányában a gyámhivatal a gyermeket nevelőszülőknél, vagy gyermekotthonban, más bentlakásos

⁴⁰⁴ 1952. évi III. törvény a polgári perrendtartásról 302.§

intézményben helyezi el, és a gyermeknek hivatásos gyámot és szükség esetén vagyonkezelőt rendel.

Az ideiglenes hatályú elhelyezés ideje alatt a gyámhivatal a gondozási helyet meg is változtathatja, ha van olyan hozzátartozó, vagy más személy, aki a nevelésre alkalmas és azt vállalja. A gondozási hely megváltoztatására a gyámhivatal döntése alapján más okból is sor kerülhet.

Meg kell szüntetni az ideiglenes hatályú elhelyezést, ha a bíróság jogerősen dönt a gyermek elhelyezésének megváltoztatása, illetve a szülői felügyeleti jog megszüntetése kérdésében. A gyermeket ki kell adni, vagy átmeneti nevelésbe kell venni, ha a bíróság elutasította a gyermekelhelyezés megváltoztatására irányuló kérelmet.

4. Az ideiglenes elhelyezés alkalmazásának problematikája

Az ideiglenes hatályú elhelyezést követően a kiskorúak átmeneti nevelésbe vételére kerül sor vagy visszakerülnek vér szerinti családjukba. Ha a gyermek rövid időn belül visszakerül családjába valószínűsíthető, hogy az alapellátás ezekről a gyerekekről, a családjukról semmit, vagy nagyon keveset tudott. Nyilvánvaló, hogy nem ismerték kellően a gyermekek, a családok problémáit vagy érdemben azokkal nem foglalkoztak. Más szóval nem kapott az alapellátásban sem a gyermek, sem a család kellő szolgáltatást, amellyel a veszélyeztetettségi ok megszüntethető lett volna.

A jogintézmény alkalmazására csak akkor kerül sor, ha a gyermek közvetlen életveszélyben van. Abban az esetben, ha az ideiglenes elhelyezést rövid időn belül, azaz 30 napon belül azzal lehet megszüntetni, hogy a gyermeket a családba visszahelyezik, ott nem valószínű, hogy a közvetlen életveszély fennállt. Ezekben az esetekben valószínűleg az alapellátásban tevékenykedők mulasztásáról beszélhetünk, mivel sem a gyermekek, sem a családok nem szolgáltak rá arra a meghurcoltatásra, ami az ideiglenes hatályú elhelyezéssel jár együtt.

II. A kiskorú átmeneti nevelésbe vétele

Az átmeneti nevelésbe vételre akkor kerülhet sor, ha a gyermek fejlődését családi környezete veszélyezteti, és veszélyeztetettségét az alapellátás keretében, valamint védelembe vétellel nem lehet megszüntetni, vagy ezektől eredmény nem várható, továbbá, ha a gyermek megfelelő gondozása a családjában nem biztosítható.

1. Az átmeneti nevelésbe vétel szükségessége, gyámhivatali intézkedések

A gyámhivatal feltárja azokat a körülményeket, amelyek a szülőt akadályozzák a nevelésben, a veszélyeztettség elhárításában. Ilyen tényezőknek minősülnek különösen a szülők, vagy más családtagok személyiségével, egészségi állapotával, a gyermekhez fűződő viszonyával, életvitelével, szociális helyzetével kapcsolatos körülmények. A gyámhivatal megteszi a szükséges intézkedéseket, beszerzi a szükséges dokumentumokat. A gyermek személyiségéről, neveltségéről, egészségi

állapotáról szakvéleményt kér. Beszerzi a szülő vagy más, tartásra kötelezett személy jövedelmi, vagyoni helyzetére vonatkozó igazolásokat, és felkéri a jegyzőt a gyermek vagyonának leltározására. A gyermeket érintő lényeges kérdésekről a gyámhivatal meghallgatja a szülőt, és nyilatkoztatja azokról az adatokról, amelyek a gyermek után járó ellátások igénybevételéhez szükségesek.⁴⁰⁵ A gyámhivatal tárgyalást tart, ha az átmeneti nevelésbe vétel elrendelése kérdésében azt szükségesnek tartja.

A gyermek gondozási helyére a TGYSZ tesz javaslatot. A javaslat a megyei, fővárosi gyermekvédelmi szakértői bizottság, szükség esetén különleges szakértelemmel bíró szerv, vagy személy szakvéleményén alapul. A gondozási helyre vonatkozóan a gyámhivatal köteles meghallgatni az ítélőképessége birtokában lévő gyermeket és a szülőt is, de ezek a vélemények a hatóságot nem kötik. A gondozási hely meghatározásánál figyelembe kell venni a gyermek életkorát, egészségi állapotát, neveltségi szintjét, vallási, lelkiismereti meggyőződését, a korábbi lakóhelyétől, nevelési-oktatási intézménytől való távolságot, a nevelésben megkívánt folyamatosságot, a testvéreivel való együttes elhelyezést. Annak érdekében, hogy a gyermek a saját családjából kikerülve a családot pótló környezetbe kerülhessen, illetve a saját családjába minél előbb visszakerülhessen, a szakszolgálat elkészíti a gyermek egyéni elhelyezési tervét.⁴⁰⁶

Az így megszerzett bizonyítékok figyelembevételével a gyámhivatal soron kívül, határozatban dönt az átmeneti nevelésbe vétel elrendeléséről. A határozat azonnal végrehajtható. A határozatnak tartalmaznia kell az általános rendelkezések mellett: a gondozási hely meghatározását, a gyámrendelést, az egyéni elhelyezési terv elfogadását, a szülői felügyeleti jog szünetelésének kimondását, a kapcsolattartást, felülvizsgálatot, gondozási díjat, a gondozási helyre vitel idejét és módját, az átmeneti nevelés időtartamát, az azonnali végrehajthatóság kimondását.⁴⁰⁷

Az elhelyezés elsősorban örökbefogadó szülőknél, vagy nevelőszülőknél, ha ez nem lehetséges, akkor gyermekotthonban, vagy fogyatékos és pszichiátriai betegek otthonában történik. A gyermeknek a gondozási helyre viteléről a gyámhivatal rendelkezése alapján a gyermek törvényes képviselőjének, a gyermeket gondozó más személynek, vagy a gyermek lakóhelye, tartózkodási helye szerinti önkormányzat jegyzőjének kell gondoskodnia.

Az otthont nyújtó ellátás keretein belül teljes körű ellátást kell a gyermeknek biztosítani, és segítséget kell nyújtani ahhoz, hogy a fejlődését veszélyeztető körülményeket elháríthassa. Ezzel egyidejűleg segítséget kell nyújtani a családnak is, hogy képes legyen a gyermek nevelésére, így megnő az esélye annak, hogy a gyermek visszakerülhessen a családjába.

⁴⁰⁵ Gyer. 100.§

⁴⁰⁶ Látható, hogy a szakszolgálatoknak az átmeneti nevelésbe vételre vonatkozó tennivalói mennyire szabályozottak, a családba való visszakerülés tekintetében viszont a szabályozás elnagyolt, mivel elsősorban a szervek közötti együttműködésre utalt.

⁴⁰⁷ Gyer. 102.§

2. Az átmeneti nevelésbevitel felülvizsgálata

Annak érdekében, hogy a gyermek csak ténylegesen indokolt esetben maradjon átmeneti nevelésben a gyámhivatal évente (3 éven aluli, illetve speciális intézményben elhelyezett gyermek esetében félévente) felülvizsgálja, hogy az átmeneti nevelésbe vétel okai továbbra is fennállnak-e, megfelelő-e a gyermeknek ez az ellátási forma, illetve megfelelő-e az egyéni elhelyezési terv. Ennek során tájékoztatást kér a gyámtól, a gyermekjóléti szolgálattól, a gyermekvédelmi szakszolgálattól, a nevelőszülői hálózat működtetőjétől, a gyermekotthonától, szükség esetén a megyei, fővárosi, vagy az országos gyermekvédelmi szakértői bizottságtól. Indokolt esetben tárgyalást is tarthat a gyámhivatal.

A felülvizsgálat eredményeként a gyámhivatal fenntartja, vagy megszünteti az átmeneti nevelést, az egyéni elhelyezési tervet fenntartja, vagy módosított változatát elfogadja, megváltoztathatja a gyermek gondozási helyét – a szakértői bizottság javaslata, vagy a szakszolgálat tervezési értekezlete alapján –, felmenti, vagy elmozdítja a gyámot, és új gyámot rendel, a szülői felügyeleti jog megszüntetése iránt pert indít, vagy dönt az örökbefogadhatóságról.

A gyámhivatal a felülvizsgálati eljárás során, vagy kérelemre a gyermek gondozási helyét megváltoztathatja. Erről soron kívül határoz, és a határozat azonnal végrehajtható. A gondozási hely megváltoztatására akkor kerülhet sor, ha azok a körülmények, amelyekre a korábbi elhelyezési döntést alapította a gyámhivatal, lényegesen megváltoztak, vagy a gondozási hely sérti a gyermek érdekeit, vagy a gyermekotthon telephelye, vagy a nevelőszülő lakóhelye változik meg. További feltétel, hogy ezen változások miatt a gyermek nevelését már nem lehet megfelelően biztosítani. A gyámhivatal a gondozási hely megváltoztatásáról a gyermekvédelmi szakszolgálat javaslata alapján határoz.

Azonnali hatályú a változtatás, ha a gondozási hely a gyermek érdekét súlyosan veszélyezteti. Ilyenkor a gyámhivatal soron kívül dönt a gyermeknek a legközelebbi ideiglenes hatállyal elhelyezett gyermekek gondozását is ellátó nevelőszülőhöz, vagy gyermekotthonba viteléről, és a gyermek részére hivatásos gyámot rendel. Az új gondozási hely meghatározásának szabályai megegyeznek a gondozási hely meghatározásának szabályaival.

Az átmeneti nevelésbe vétel megszűnik, ha a gyermek nagykorúvá vált, tartós nevelésbe került, örökbe fogadták, vagy a bíróság gyermekelhelyezés tárgyában hozott jogerős döntése alapján a gyermeket a külön élő másik szülőnél, vagy más személynél helyezte el. A szülő kérelmére, vagy hivatalból szünteti meg a gyámhivatal az átmeneti nevelésbe vételt, ha annak okai nem állnak fenn.

III. A kiskorúak tartós nevelésbe vétele

A gyámhivatal a gyermeket tartós nevelésbe veszi, ha mindkét szülő felügyeleti jogát a bíróság megszüntette, ha a szülők elhaláloztak, vagy a gyermek ismeretlen szülőktől származik. Ismeretlen szülőktől származó gyermek esetében akkor lehet tartós nevelésbe vételt alkalmazni, ha neveléséről kirendelt gyám útján sem lehet gondoskodni. A szülők halála esetén a hozzátartozó, a gyermekkel egyéb kapcsolatban álló harmadik személy is gondoskodhat a gyermekről. Ilyen személy hiányában kell a tartós nevelésbe vételt elrendelni. A gondozó szülő halála esetén a

másik szülő felügyeleti joga feléledhet, a vele szemben fennálló egyéb kizáró feltétel hiányában a tartós nevelésbe vétel nem alkalmazható.⁴⁰⁸ A tartós nevelésbe vett gyermeknek örökbefogadás útján biztosítható és pótolható családi nevelése. Arra kell törekedni, hogy minél több tartósan elhelyezett gyermeket örökbefogadjanak. Szinte szállóigévé vált, hogy nem a gyermek választ szülőt örökbefogadás esetén, hanem a szülő választ gyermeket. Erre az egészen fiatal korban van nagyobb esély, a kamaszkorban már kevésbé.

Ha az örökbefogadás nem valósul meg, a gyámhivatal a tartós nevelésbe vétellel egyidejűleg a gyermeket nevelőszülőnél, gyermekotthonban, vagy a gyermek szükséglete szerint fogyatékos és pszichiátriai betegek otthonában helyezi el, és a gyermeknek gyámot rendel. Az ideiglenes hatállyal leendő örökbefogadó szüleinél elhelyezett, hathetesnél fiatalabb gyermek részére a gyámhivatal hivatásos gyámot rendel.

A tartós nevelésbe vételről a gyámhivatal soron kívül határoz, és a határozat azonnal végrehajtható, a gyermeknek a gondozási helyre viteléről a jegyző köteles gondoskodni.

Tartós nevelésbe vétel esetén is egyéni elhelyezési terv alapján kell biztosítani a gyermek otthont nyújtó ellátását. Az egyéni elhelyezési terv célja ilyen esetben a gyermek felkészítése az önálló életre, vagy főként az örökbefogadásra, mivel a gyermek saját családjába nem kerülhet. Az évente – három évesnél fiatalabb gyermek esetén félévente – tartott felülvizsgálatnak is az a célja, hogy elősegítse a gyermek mihamarabbi örökbefogadását. A felülvizsgálat során a gyámhivatal fenntarthatja, vagy megszüntetheti a tartós nevelésbe vételt, fenntarthatja az egyéni elhelyezési tervet, vagy elfogadhatja annak módosítását, megváltoztathatja a gyermek gondozási helyét, illetve felmentheti, vagy elmozdíthatja a gyámot és új gyámot rendelhet.

Megszűnik a tartós nevelésbe vétel, ha a bíróság visszaállította a szülői felügyeletet, vagy a gyermek a bíróság gyermekelhelyezési döntését követően más személy gyámsága alá került. Megszűnik a tartós nevelésbe vétel akkor is, ha a gyermek nagykorúvá vált, vagy örökbe fogadták. A kapcsolattartásra feljogosított szülő kérelmére, a gyermek érdekében meg kell szüntetni a tartós nevelésbe vételt, ha a szülő személye és környezete alkalmassá vált a gyermek nevelésére és a gyermeket más személy nem fogadta örökbe. A megszüntetéssel egyidejűleg a szülő titkos örökbefogadáshoz adott hozzájáruló nyilatkozata hatályát veszti.

Sajnos a tartós nevelésbe vételt követően nem kellő számú gyermek kerül vissza a vér szerinti családjába, és örökbefogadásukra sem kerül sor. Nagykorúként vagy fiatal felnőttként kerülnek ki a rendszerből. Ezen okokra, továbbá a kapcsolódó javaslatainkra a végkövetkeztetés során visszatérünk.

IV. A gyermekvédelmi szakellátás családjukból kikerült gyermekek részére

A szakellátás keretében kell biztosítani az ideiglenes hatállyal elhelyezett, az átmeneti és a tartós nevelésbe vett gyermek otthont nyújtó ellátását, a fiatal felnőtt

⁴⁰⁸ Dr. Filó Erika- dr. Katonáné dr. Pehr Erika: Gyermekvédelem, gyámügy (HVG-ORAC Bp.1998) 239. p.

további utógondozói ellátását, valamint a szakellátást más okból igénylő gyermek teljes körű ellátását.⁴⁰⁹

A szakellátás csak korrekciót, kiegészítő segítséget tud a gyermeknek nyújtani, a szakellátás rendszerébe bekerülés okát nem tudja megszüntetni. Ezért lehetőség szerint prevencióval, vagy az alapellátás keretében tett intézkedésekkel el kell kerülni, hogy a gyermek bekerüljön a szakellátási rendszerbe.⁴¹⁰ Ha elkerülhetetlen a családból kiemelés, akkor arra kell törekedni, hogy a gyermek minél előbb visszatérhessen családjába. Tehát csak családból kiemeléssel nem lehet a problémát megoldottnak tekinteni. Ennek érdekében rendelkezik úgy a törvény, hogy az otthont nyújtó ellátás során folyamatosan figyelemmel kell kísérni a gyermekek helyzetét, és évente felül kell vizsgálni azt a megyei, fővárosi gyermekvédelmi szakértői bizottság vélemény alapján.⁴¹¹ A felülvizsgálat az okok feltárását, a helyzet értékelését teszi lehetővé, azok megszüntetése viszont komplex feladatot igényel. Az otthont nyújtó ellátás keretében kell biztosítani az előbbieken kifejtett, ideiglenes hatállyal elhelyezett, átmeneti vagy tartós nevelésbe vett gyermekek teljes ellátását, és az utógondozást.

A területi gyermekvédelmi szakszolgálatok részletes feladatainak ismertetésétől jelen rész keretében eltekintünk, mivel arról külön-külön az elhelyezési értekezletekkel, a szakértői bizottságok munkájával, a nevelőszülőkkel, a gyermekotthonokkal összefüggésben szólunk. Ugyancsak elemezzük a gyámi tanácsadással összefüggő problémakört és részletesen kifejtjük a hivatásos gyámság jogintézményét.

A szakellátásban részesített gyermekek érdekében elengedhetetlenül fontos a családgondozás. Családgondozással, a család segítségével nagyobb az esély arra, hogy alkalmassá válják és képes legyen a gyermek nevelésére. A családgondozást az egyéni elhelyezési terv szerint kell végezni. A gyermekotthon, illetve a szakszolgálat családgondozójának együtt kell működni a gyermekjóléti szolgálat családgondozójával. Ennek érdekében a családgondozó a befogadást követő két hónapon belül köteles felkeresni a gyermekjóléti szolgálatot, és a gyermek hozzátartozóját. A családgondozó feladata, hogy segítse elő a gyermek és hozzátartozója kapcsolattartását. Sajnos ez a tevékenység nem hozza meg a jogalkotó által is kívánt eredményt. Kevés szakellátásba került gyermek kerül vissza a vérszerinti családjába.⁴¹²

Gyámhivatali határozat alapozza meg a gyermek és a hozzátartozó kapcsolattartását, melyet az ellátást nyújtónak elő kell segítenie. A kapcsolattartás lehet folyamatos, ami a gyermek látogatását, alkalmanként legfeljebb 2 napra történő elvitelét jelenti. Időszakos a kapcsolattartás, ha a gyermeket a szünidőben viheti el a hozzátartozója. Ezekén túl megvalósulhat a kapcsolattartás levelezés, telefonkapcsolat, vagy ajándékozás, csomagküldés útján is. A gyermek elvitele, látogatása a gyermekotthon házirendje szerint történhet, és a hozzátartozó köteles az intézmény munkatársaival együttműködni. A hozzátartozó, vagy a gyermek kérésére gondoskodni kell a gyermek elkíséréséről, visszakíséréséről. Akkor is elő kell segíteni a kapcsolattartást, ha a hozzátartozó büntetés végrehajtási intézetben van. A látogatás alkalmával kulturált és zavartalan körülményeket kell biztosítani.

⁴⁰⁹ Gyvt. 52.§

⁴¹⁰ Herczog Mária: Gyermekvédelmi kézikönyv (KJK-KERSZÖV Bp. 2001) 196.p.

⁴¹¹ Gyvt. 53.§(2) bekezdés

⁴¹² V.ö. a tartós elhelyezéshez, valamint a gyermekotthon-vezető gyámok bírálatánál kifejtett gondolatokkal.

A kapcsolattartásról, a szülő együttműködéséről a gyermekotthon rendszeresen, de legalább félévente tájékoztatja a gyámhivatalt. Az ellátást nyújtó köteles jelezni a gyámhivatalnak, ha a kapcsolattartás a gyermek személyiségfejlődését hátrányosan befolyásolja, vagy a hozzátartozó kapcsolattartási jogával visszaél akár a gyermek, akár az ellátást nyújtó sérelmére. A gyám a gyámhivatal döntését köteles kérni, ha vita merül fel közte és a hozzátartozó között a kapcsolattartásról.⁴¹³

A családdal fennálló legkisebb kapcsolat is javíthatja a gyermek önértékelését, és fogódzóul szolgálhat az önálló élet megkezdésekor. Egy gyermekotthonban kérdésekre az otthon dolgozói elmondták, hogy az elhelyezett gyermekek felének nincs a családjával kapcsolata. Hasonlóan szomorú képet mutat egy másik gyermekotthonban látott kép, mivel a 66 gondozott gyermekből csak 21 töltötte a nyári szünidő egy részét a gyermekotthontól távol annak ellenére, hogy az otthon kiemelt feladatának tekinti a kapcsolattartás támogatását, és szükség esetén a gyermek élelmezési ellátmányát hazautazásakor el is viheti.

Egy megyei közigazgatási hivatal gyámhivatalának a megyei Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat átfogó vizsgálatáról készített feljegyzése a kapcsolattartásra vonatkozóan megállapította, hogy a szakszolgálat által elkészített egyéni elhelyezési tervek túlzottan sematikusak, nem vették figyelembe a gyermek és a szülő tényleges igényeit. Előfordult, hogy a javaslat csupán annyiból állt, hogy „a szülő látogassa meg a gyermeket”, időszakos kapcsolattartásra vonatkozóan „a szülő tegye alkalmassá környezetét a gyermek szünidei fogadására”. A javaslatok további hiányosságaként szerepel a feljegyzésben az, hogy a folyamatos kapcsolattartás alatt csak a látogatást rendezik, a gyermek két napra történő elvitelének lehetőségéről nem szólnak. Ezen hiányosságok miatt a Megyei Gyámhivatal úgy ítélte meg, hogy szükséges ajánlás megfogalmazása a kapcsolattartási rend egységesítése érdekében.

A Gyvt. szerint az otthont nyújtó ellátást nevelőszülő, ha ez nem lehetséges, akkor gyermekotthon, illetve fogyatékosok, vagy pszichiátriai betegek otthona biztosítja.⁴¹⁴

⁴¹³ Szr. 87.§-89.§

⁴¹⁴ Gyvt. 53.§(6) bekezdés

2. rész. A gyermekotthonokról és az ott elhelyezett kiskorúak gyámságáról

I. Az otthont nyújtó ellátás a gyermekotthonokban

A gyermekotthon megszakítás nélküli munkarend szerint működő, bentlakásos gyermekintézmény, amely alaptevékenységként biztosítja az otthont nyújtó ellátást az ideiglenes hatállyal elhelyezett, az átmeneti, vagy tartós nevelésbe vett gyermek számára, és a fiatal felnőttek számára utógondozói ellátást biztosít, szükség esetén külső férőhelyeket működtet.⁴¹⁵

A gyermekvédelmi törvénynek megfelelően – a reform alapján – a nevelőszülői hálózat fejlesztése mellett a régi, nagy gyermekotthonok felszámolása, és helyettük kisebb, családiasabb, az önálló életre jobban felkészítő lakásotthonok kialakítása volt a cél. A korábbi intézményi struktúra átalakítását fokozatosan, 2002. december 31-ig kellett megvalósítani.

I. A gyermekotthonok, lakásotthonok formái

A gyermekotthoni ellátás többféle elhelyezési formát jelent. Ide sorolhatók a hagyományos, nagy létszámú gyermekotthonok, a lakásotthonok, a speciális gyermekotthonok, a különleges gyermekotthonok, az utógondozó otthonok, és a Minisztérium gyermekotthonai.

2004-ben országosan 545 gyermekotthon és 317 lakásotthon működött. A gyermekotthoni hálózaton belül még elenyésző volt a speciális gyermekotthonok száma, napjainkban 50 ilyen intézmény működik.

A gyermekotthonban legalább 12, legfeljebb 40 gyermek, fiatal felnőtt ellátásáról kell gondoskodni. Annak érdekében, hogy a nagy létszámú otthonok elszemélytelenítő hatása kevésbé érvényesüljön, az otthonon belül legfeljebb 12 fős csoportokat kell kialakítani, lehetőleg korok és nemek szerint vegyes összetétellel, a testvéreket nem elválasztva.⁴¹⁶

A lakásotthon esetén önálló lakásban, családi házban, családi körülmények között történik a legfeljebb 12 gondozott gyermek, fiatal felnőtt elhelyezése.⁴¹⁷

A legnagyobb nehézséget a tartósan beteg, fogyatékos, szenvedélybeteg, magatartási, vagy tanulási zavarokkal küzdő gyermekek elhelyezése jelentette és jelenti ma is, mert nem volt és ma sincs elegendő férőhely a speciális ellátást biztosító kevés számú intézményben.

2.A speciális szükségletű gyermekek otthonai

A speciális gyermekotthon, vagy gyermekotthon speciális csoportja az ideiglenes hatállyal elhelyezett, átmeneti, vagy tartós nevelésbe vett, súlyos pszichés, vagy disszociális tüneteket mutató, vagy pszichoaktív szerekkel küzdő gyermekeknek

⁴¹⁵ Gyvt. 57.§(1). Szm.109.§(1) bekezdés

⁴¹⁶ Gyvt.59.§(1),Szm.124.§ (1)-(3) bekezdés

⁴¹⁷ Gyvt. 59.§ (2), Szm. 125.§(1)-(2) bekezdés

nyújt kötelezően ellátandó alapfeladatként a gyermek állapotához igazodó speciális ellátást.

Speciális gyermekotthonok létesítésének az igénye elemi erővel tört fel már a Gyvt. hatályba lépését megelőzően. Szinte kezelhetetlen problémához vezetett amikor a speciális szükségletű gyermeket – megfelelő speciális intézmény vagy férőhely hiányában – „normál” gyermekotthonban helyezték el.

Speciális gyermekotthonban csak 12. életévüket, kivételesen indokolt esetben 10. életévüket betöltött gyermekek helyezhetőek el, és az ellátás csak kivételesen indokolt esetben haladhatja meg a két évet. A gyermekek elhelyezéséről problémátípusonként elkülönítetten kell gondoskodni.

Legfeljebb 40 fő helyezhető el speciális gyermekotthonban, az otthonon belül legfeljebb 8 fős, azonos nemű gyermekekből álló csoportokat kell kialakítani. A lakótérre vonatkozó szabályok megegyeznek a gyermekotthoni lakótér szabályaival.

3. A különleges ellátást biztosító gyermekotthon

A különleges ellátást biztosító gyermekotthon, vagy gyermekotthon különleges csoportja a kora miatt sajátos szükségletekkel bíró 3 év alatti, vagy tartósan beteg, illetve fogyatékos gyermek számára kötelezően ellátandó alapfeladatként biztosít a gyermek állapotához, korához igazodó különleges ellátást.

A jogalkotó meghatározta azokat a különleges feltételeket, amelyek a 3 éven aluli gyermekek gondozásához szükségesek. A 3 éven aluli gyermekek esetén legfeljebb 8 fős csoportokat kell kialakítani.

Tartósan beteg, vagy fogyatékos gyermekek esetén egy csoportban legfeljebb 8 tartósan beteg, vagy 8 középsúlyosan, súlyosan fogyatékos, vagy 10 enyhén fogyatékos gyermek helyezhető el.⁴¹⁸

Fontosnak tartjuk, hogy a kora miatt sajátos szükségletekkel bíró 3 éven aluli gyermekek elhelyezésénél különös figyelmet kapjon az egyedi elbírálás, és elhelyezés. Ez biztosíthatja az egyébként más csoportban elhelyezett tartósan beteg illetve fogyatékos gyermekektől függetlenül számára a korához igazodó különleges ellátást.

4. A Minisztérium gyermekotthonai

A Minisztérium országos illetékességgel működtet speciális gyermekotthonokat. Az országos szakértői bizottság véleménye alapján a gyámhivatal a Minisztérium gyermekotthonában helyezi el azokat a gyermeket, akik súlyos pszichotikus, neurotikus állapota, vagy súlyos erőszakos cselekmény elkövetése, vagy pszichotikus szerek rendszeres használata miatt, vagy szerzett immunhiányos tünetegyüttesben való megbetegedése miatt különleges szakértelmet igénylő terápiára szorul.

Herczog Mária szerint a minisztériumi otthonban történő elhelyezés nem kellően szolgálja a gyermekek érdekét, mivel nem rendelkezik olyan kiemelten hatékony pedagógiai programmal, szakembercsoporttal, terápiával, ami indokolná a speciális ellátást igénylő gyermekek ottani elhelyezését.

⁴¹⁸ Gyvt. 58.§(4), szr. 127.§, 128/A.§

További probléma ezekkel az otthonokkal, hogy a távolságok miatt nem valósítható meg egyszerre a család és a gyermek gondozása, ez pedig kétségbe vonja az intézkedés hatékonyságát.⁴¹⁹ A minisztérium által működtetett gyermekotthonok illetékessége az egész országra kiterjed, ezért a szakértői bizottság által javasolt elhelyezésre azonnal nem kerülhet sor. A gyermek várólistára kerül és csak férőhely üresedése esetén tudja igénybe venni a szükségletéhez kapcsolódó ellátást. A várólistára történő helyezésük nem oldja meg problémáikat, környezetükből ki kell emelni őket, a gondozásukat-nevelésüket biztosítani kell.

II.A gyermekotthonban nevelkedő gyermekek gyámsága

1.A gyermekotthon-lakásotthon vezető jogállása, feladatai

A gyermekotthon vezetője, mint gyám (a továbbiakban: gyermekvédelmi gyám) látja el a gyermekotthonban elhelyezett gyermekek gyámságát. A lakásotthonban elhelyezett gyermek gyámságát elláthatja a lakásotthon szakmai vezetője. A Minisztérium gyermekotthonában az otthon vezetője nem rendelhető ki az otthonban elhelyezett gyermekek gyámjává. A gyámul rendelt gyermekotthon, lakásotthon vezető ellátja a gyermek gondozásával, nevelésével kapcsolatos feladatokat, ő a gyermek törvényes képviselője és vagyonának kezelője is.⁴²⁰

A gyermekvédelmi gyám jogaira és kötelességeire a szülői felügyeletet gyakorló szülő jogaira és kötelességeire vonatkozó rendelkezések megfelelően alkalmazandóak. A gyámot a gyámsággal járó jogok és kötelességek a kirendelő határozat kézbesítését követő naptól illetik meg, illetve terhelik. A gyámot nem illeti meg a gyermekelhelyezés joga, és nem járulhat hozzá a gyermek örökbefogadásához sem. A gyermek családi jogállására és az ezzel kapcsolatos perindításra vonatkozó gyámi jognyilatkozat érvényességéhez gyámhivatali jóváhagyás szükséges. A gyám a gyermekkel közösen választja meg a gyermek életpályáját, de figyelembe kell vennie a szülő véleményét, a gyermek képességeit, egyéb körülményeit is. A gyám segítséget nyújt az otthonteremtési támogatás, az utógondozói ellátás iránti igény érvényesítéséhez.⁴²¹

A gyámhivatal eseti gondnokot rendel ki, ha a gyám, mint törvényes képviselő a Csjt. szerint nem láthatja el a gyermek képviseletét, vagy különleges szakértelmet igénylő esetben nem vállalja a képviselet ellátását. A nevelési felügyelettel kapcsolatos eljárásban nem a gyám, hanem a gyermekjogi képviselő képviseli a gyermeket.⁴²²

A gyámi teendők ellátásához a TGYSZ nyújt segítséget a gyámi tanácsadók útján. Herczog Mária szerint a gyámi tanácsadók tevékenységével az a legnagyobb probléma, hogy sokszor formális jellegű, nem vállalják fel a gyámi tanácsadók a konfliktusokat, amelyek a gyermek érdekeinek védelméhez lennének szükségesek.⁴²³

⁴¹⁹ Herczog Mária: Gyermekvédelmi kézikönyv (KJK-KERSZÖV Bp. 2001) 214.p.

⁴²⁰ Csjt. 93.§,94.§, Gyvt. 84.§(1)

⁴²¹ Csjt. 101.§, 102.§

⁴²² Gyvt. 86.§,87.§

⁴²³ Herczog Mária: i.m. 250.p.

Néhány megyében nem vagy nem kellően működik gyámi tanácsadás. A gyám félévente köteles tájékoztatni a gyámhivatalt a tevékenységéről, a gyámhivatal felhívására bármikor köteles felvilágosítást adni a működéséről, a gyermek ügyeiről. A gyám köteles kezdeményezni a gondnokság alá helyezést a gyámhivatalnál olyan fogyatékos, vagy sérült gyermekek esetén, akik nagykorúvá válásuk után is állandó gondozásra, ellátásra szorulnak.

2. A gyermekvédelmi gyám vagyongazdálkodása és számadása

A szülők vagyongazdálkodási joguk megszűntével kötelesek a gyermek vagyonát az állagra vonatkozó számadással együtt kiadni a vagyon kezelőjének. A gyermek- és lakásotthon vezetője a gyermek vagyonának kezelése tekintetében köteles a gyermek érdekében eljárni, gondoskodni a vagyon megfelelő hasznosításáról, és a vagyoni ügyeket a rendes vagyongazdálkodás szabályai szerint intézni. A gyermek pénzét a törvényes képviselő székhelye szerint illetékes hitelintézetnél nyitott betétben helyezi el. A gyám kérheti a gyámhivataltól a gyermek kötelező ellátását meghaladó szükségleteinek kielégítésére a gyámi fenntartásos betétből pénzfelvétel engedélyezését. A gyám gondoskodik az ingatlan hasznosításáról, ha a gyámolt ingatlantulajdonnal, vagy lakásbérleti jogviszonnyal rendelkezik.⁴²⁴

A gyám leltár alapján veszi át a gyermek vagyonát. Minden év február hónap 15. napjáig köteles a gyám az éves számadást elkészíteni. A számadás bevételek és kiadások szerint tételesen mutatja a vagyon növekedését és csökkenését. A bevételeket és kiadásokat számlákkal kell igazolni, de az élelmezéssel, háztartással kapcsolatos kiadásokat nem kell külön számlával igazolni egyszerűsített számadás esetén.

A gyám a vagyongazdálkodási joga megszűnésekor köteles végszámadást készíteni. A végszámadás a korábbi rendszeres számadásokon alapul és a gyámság teljes időtartamára kiterjed. Ha a gyámság a gyámolt nagykorúvá válásával, vagy a gyámolt halálával szűnt meg, akkor a gyám annak tartozik végszámadással, aki a vagyon felett rendelkezni jogosult, de a végszámadás egy példányát a gyámhivatalnak is meg kell küldeni. A megszűnés eseteiben a végszámadást a gyámhivatalhoz kell benyújtania a gyámnak. Az önjogúvá vált személyt a gyámhivatal értesíti a vagyon állapotáról és arról, hogy számadást kitől kérhet.⁴²⁵

A számadások elbírálása során a gyámhivatal a gazdálkodás helyességét, gondosságát, a kiadások szükségességét vizsgálja. A helyes számadást a gyámhivatal elfogadja, végszámadás esetén a gyámot felmenti a vagyongazdálkodás alól. A számadás vizsgálata alapján megállapított hiány, indokolatlan kiadás, vagy a nem megfelelő gazdálkodással okozott kár megfizetésére hívja fel a gyámhivatal a gyámot. A gyám az általa jogellenesen okozott kárt a Polgári Törvénykönyv kártérítési szabályai szerint köteles megtéríteni.⁴²⁶

A gyám és a gyámolt közötti vitás követeléseket a számadás elfogadása után is lehet bíróság előtt érvényesíteni. Egy év alatt évülnek el a gyám számadási felelőssége alapján támasztható követelések. Az elévülés kezdő időpontja a gyám felmentését, vagy a bírósági útra utalást kimondó határozat közzétevése, illetve a követelés alapjául

⁴²⁴ Csjt. 84.§, Gyer. 147.§, 149.§

⁴²⁵ Gyer. 159.§, 160.§, Gyvt.88.§(5)

⁴²⁶ Gyer. 161.§

szolgáló ok felfedezése. A bűncselekménnyel okozott kár kapcsán az elévülési idő addig tart, amíg a büntethetőség el nem évül.⁴²⁷ Ha a gyám számadási kötelezettségét nem, vagy nem megfelelően teljesíti, akkor a kötelezettség teljesítése iránt a gyámhivatal pert indít és felmenti a gyámot tisztségéből.

A gyámság megszűnésére, a gyám felmentésére vonatkozó szabályok magyarázatát a Csjt. gyámságra vonatkozó rendelkezések fejezetében mutattuk be.

A gyermekotthon vezetőjét a gyámhivatal felmenti, ha megszűnik vezetői beosztása, vagy a gyermek máshol kerül elhelyezésre.

3. A gyermekotthon-vezetői gyámság jogalkalmazói nézőpontú bírálata

a) A gyermekotthon-vezető, mint gyám és gyámoltja kapcsolata

A gyermekotthon vezetője és gyámoltja között közvetlen napi érdemi kapcsolat kevésbé mutatható ki.⁴²⁸ A gyermekotthon vezetőjének a gyámhivatallal kialakított kapcsolata a területi szakszolgálaton keresztül elsősorban a gyámi tanácsadó „közbeiktatása” folytán valósul meg. A közvetlen kapcsolat tulajdonképpen a félévi jelentések formájában, valamint a számadások útján realizálódik.

Sérül a gyámolt állandó elhelyezésének alapelszerű követelménye, ha a gyermek gondozási helye megváltozik. Találkoztunk olyan kirívó esettel Szegeden, amikor különböző okok miatt egy év alatt 4 gyámja is volt egy kiskorúnak.

Amennyiben a gyámolt a gyermekotthon lakásotthonában nyer elhelyezést, és a lakásotthon szakmai vezetője a gyám, a kapcsolat közvetlenebb. Ha a gyermekotthon vezetője a gyám, a gondozáshoz, neveléshez, a törvényes képviselőhöz kapcsolódó gyámi feladatokat is a munkatársai, a beosztott kollégái látják el.

b) A gyermekotthon-vezető, mint gyám vagyongazdálkodó feladatai

A gyermekotthon vezetői nem szívesen vállalják a vagyongazdálkodó feladatok ellátását. Nem kellően felkészültek a polgári jogi, a családjogi, különösen a szociális és pénzügyi jog szabályait illetően. Bizonytalanok abban, hogy kiskorú vagyonát hogyan tudják a leghatékabban hasznosítani, hiszen kellő befektetési ismeretekkel sem rendelkeznek.

Vannak olyan örökösödési ügyek – amelyek nem minősíthetők különleges szakértelmet igénylő ügynek –, mégis bonyolultságuk miatt időigényes feladatot jelentenek a gyám számára. Például rendezetlen vagy közös tulajdonhoz kapcsolódó vitás ügyek. Mindezek mellett nem várhatják el a szakmai segítséget – vagyoni ügyekben – a gyámi tanácsadóktól, akik e területen szintén kevésbé felkészültek.

A gyermekotthon vezetői a fenti okok miatt általában a gyermekotthonban elhelyezett kiskorúak gyámságához kapcsolódó vagyongazdálkodó feladatok ellátására eseti gondnok kirendelését kezdeményezik.

A gyermekotthonok vezetői számára a hatályos szabályozás alapján már kötelező a gyámsághoz kapcsolódó vagyongazdálkodó feladatok ellátása is. Úgy próbálnak mentesülni ez alól a kötelezettségük alól, hogy megbízzák a korábbi vagyongazdálkodó eseti gondnokokat a feladatok további ellátására, és ebben a tekintetben megállapodásokat kötnek. A feladat ellátásához szükséges forrást az intézmény

⁴²⁷ Csjt. 110.§

⁴²⁸ Ebben a vonatkozásban hasonlóság van a korábban megszüntetett intézeti gyámság jogintézménnyel.

költségvetéséből biztosítják. Azzal a gyakorlattal is találkozhattunk, hogy ügyvédek hatalmaznak meg a vagyonkezeléssel összefüggő feladatok ellátásával. Jogi alapját a különleges szakértelmet igénylő ügyekre vonatkozó szabályozásra építik, holott valójában az esetek többségében egyszerű vagyonkezelésről van szó. Találkozunk olyan kezdeményezéssel is, hogy a szakszolgálatnál alkalmazzanak egy főt, aki megfelelő jogi felkészültséggel, befektetési ismeretekkel rendelkezik, és képes arra, hogy a gyámokat érdemben felkészítse a kiskorú vagyonának kezelésére. A nevelőszülői gyámsággal összevetve az is szembetűnő, hogy a gyermekotthoni gyámság esetében gyakrabban élnek kiskorú pénzének felhasználásával, mint a nevelőszülői gyámság esetében.

A gyermekotthon vezetői, mint gyámok a számadásokat általában határidőben nyújtják be. Számadással összefüggésben Szegeden kifogásra, vagy per kezdeményezésére nem került sor.

A gyámhatóságoknál tett konzultációink során olyan esettel is találkoztunk, hogy a végszámadás nem a leltáron, illetve a rendszeres számadáson alapult, hanem csak a nevelésbe vétel végén fennálló vagyoni viszonyokat tartalmazta. Elvétve előfordult, hogy a gyám végszámadását a nagykorúvá vált korábbi gyámoltja felé csak tájékoztató jelleggel tette meg. A végszámadás nem korlátozódhat pusztán ismertetésre, hiszen a gyám felelősségének alapját képezi. A végszámadásban fel kell hívni a jogosult figyelmét arra is, hogy a számadásra kötelezettel szemben esetleges igényeit akár bírósági úton is érvényesítheti. Találkoztunk olyan helytelen gyakorlattal is, hogy az utógondozó kapott tájékoztatást a számadás alapján a vagyon kezeléséről, aki azt hovatovább a nagykorú helyett maga kezelte.

c) A gyermekotthon-vezetők, mint gyámok és a gyámi tanácsadók együttműködése

A gyámi tanácsadók munkájának elismertetése országosan problémát jelent. Több megyében később épült ki ez a szakszolgáltatáson belüli elkülönült struktúra. Álláspontunk szerint a gyámhivatalok kevésbé tudják hasznosítani a gyámi tanácsadók tevékenységét, nem épült ki velük a közvetlen kapcsolat. A gyámok tevékenységéhez kapcsolódó jelentések a szakszolgálaton keresztül jutnak el a gyámhivatalhoz, azok formálisak, uniformizáltak. A gyámi tanácsadók elsődlegesen szakmai tanácsokat adnak, ellenőrzésük formális. A gyermekotthon-vezető gyámokra van bízva az, hogy elfogadják-e a gyámi tanácsadó javaslatait, intézkedéseikért kizárólag ők a felelősök.

d) A gyermekotthon-vezetők, mint gyámok kapcsolattartással összefüggő feladatai

A kapcsolattartás formáit a gyámolt egyéni elhelyezési terve tartalmazza. Ezt az elhelyezési tervet a gyámhivatal jóváhagyja, vagy ritkán előfordul, hogy mint nem megfelelő, visszaadja átdolgozásra. Ebben az esetben a kapcsolattartás szabályozásának nincs meg az „alapidokumentuma”. Az is befolyásoló tényező, hogy a kapcsolattartás szabályozásánál figyelemmel kell lenni a gyermekotthonok házirendjére, különféle nyári programjaira, amelyek nyilvánvalóan érinteni fogják a kapcsolattartás helyszínét, vagy időtartamát.

A korábbi intézeti gyámnál lényegesen kevesebb – maximum 40 kiskorú – gyermek gyámságát látja el a gyermekotthon vezetője. Ennek ellenére – az intézeti gyámság megszüntetését követően – a gyermekotthonokat a jogalkalmazók köréből sokan „mini GYIVI”-knek aposztrofálják.

Szinte abszurd, de elméletileg nem elképzelhetetlen, hogy egy-egy hétvégén – a 40 gyámolt vonatkozásában – akár 80 szülővel, illetve hozzátartozóval kellene külön-külön, akár más helyszíneken a kapcsolattartást biztosítani a gyermekotthon vezetőjének, mint gyámnak. A gyakorlatban csak beosztottjai, munkatársai közreműködésével valósíthatja meg ezt a feladatot a gyermekotthon vezetője, annak dacára, hogy a hatályos szabályozás kimondja, hogy a gyermekotthonok tekintetében megszűnt az osztott gyámság intézménye.

e) A hazagondozás problematikája

Nagyon erős jogosítványokkal rendelkeznek a gyermekotthonok vezetői, gyámjai, hiszen joguk van a gyermek gondozási hely megváltoztatásának, elhelyezésének megszüntetésének kezdeményezésére. Eretnek gondolatnak tűnik, de abban is érdekeltek lehetnek, hogy a „jó” gyermekeket megtartsák. A gyermekotthon fenntartó érdekstruktúrája ahhoz is vezethet, hogy a gyermekek maradjanak az intézetben. Ilyenkor ellenérdekűvé válnak a gyermek hazagondozását tekintve, mivel az a céljuk, hogy a gyermeket megtartsák.

A hazagondozást nehezíti a továbbiakban az a körülmény, hogy nem kellő az együttműködés az alapellátás szakembereivel.

A családgondozó objektív okok miatt – anyagi eszközök, közlekedési eszközök hiánya – nem jut el a gyermekotthonba, de szubjektív okok is hozzájárultak ahhoz, hogy nem kellő az együttműködése a szakszolgálattal. Ez a körülmény is okozója lehet, hogy gyermekotthonokból, lakásotthonokból kevés kiskorú kerül vissza vér szerinti családjába.

Formális és elnagyolt információkkal rendelkezik a gyámhivatal, a szakszolgálat, de a gyermekotthon is a vérszerinti család körülményeinek változását illetően. Ezen a tényen segítené az információs rendszer számítógépes feldolgozása és az adatlapok korszerűsítése.⁴²⁹

Sajnos vannak olyan esetek, amikor a legoptimálisabb családterápia esetén sem képes az alapellátás olyan helyzetet teremteni, hogy a gyermek visszakerüljön vér szerinti családjába. A probléma ezeknél a családoknál annyira komplex jellegű, hogy a jelenlegi szabályozás kereteit szétfeszíti, olyan állami beavatkozást tenne szükségessé, amelyeket a jelenlegi rendszer nem tud megoldani. Az esetek többségénél olyan súlyosak a problémák, hogy több ágazat együttes és komplex módon nyújtott segítsége tehetné képessé a családot eredeti funkciójának visszaállítására. Elsősorban munkahelyteremtésre, lakhatásra és egészséges körülmények biztosítására, a szülők alkalmassá tételére, az alkohol- és drogfogyasztás visszaszorítására, különféle pénzügyi, foglalkoztatáspolitikai intézkedések megtételére gondolunk.

Kedvezőtlen tendenciák tapasztalhatók a gyerekek kábítószerrel való érintettsége tekintetében is, a kutatások bizonyították, hogy előfordul, hogy már 8-9 éves gyermek találkozott a szerrel. Kellő speciális otthon hiányában normál gyermekotthonban nem kaphatja meg a gyermek a kellő segítséget, hazagondozását ez is nehezíti.

⁴²⁹ A problémakörre javaslataink megfogalmazásánál visszatérünk.

III. Speciális szükségletű gyermekek gondozása- nevelése, gyámsága

1. A speciális szükségletű gyermekekről általában

A speciális szükségletű gyermekek gondozását-nevelését a probléma keletkezésétől felnőtté válásukig számukra biztosítani kell.

Tágabb értelemben speciális ellátásra szorul az a gyermek, aki családi környezetében nem kapja meg azokat a nevelési, gondozási, erkölcsi lehetőségeket, eszközöket, amelyre szüksége, joga lenne egészséges fejlődése érdekében.

Szűkebb értelemben speciális ellátásra szorúlnak azok a gyermekek, akik adottságaik alapján fejletlenek, legyengültek, akik tekintetében az adott tünetek és körképek a gyermekpszichiátriában, a lélektanban megjelenítésre kerülnek.

Jogi értelemben speciális szükségletű az a gyermek, akit a jogszabály annak tekint. A gyermekvédelemre vonatkozó jogszabályok felsorolják azokat a tüneteket, amelyek alapján a gyermek speciális szükségletűnek tekintendő. Ennek alapján speciális ellátás a súlyos pszichés vagy disszociális tüneteket mutató, illetve pszichoaktív tünetekkel küzdő gyermekek és fiatal felnőttek számára biztosítható gondoskodási forma.

A speciális ellátás célja általában elsősorban a tünetek kialakulásának megakadályozása, a kialakult speciális tünetek enyhítése, megszüntetése, továbbá ismételt kialakulásuk megakadályozása. A speciális ellátás formái és eszközei az alapellátásban és a szakellátásban biztosíthatók. Az alapellátásba azok az eszközök, szolgáltatások tartoznak, amelyek a családi környezetben való rehabilitációt segítik elő, olyan szolgáltatások, amelyek megakadályozzák a súlyosabb krízis kialakulását. Angliában az 1989-ben elfogadott Gyermekvédelmi törvény részletesen szabályozza a fogyatékos és rokkant gyermekek jogait, és a speciális ellátásra vonatkozó intézkedéseket. Elsődleges a speciális igényű gyermek családjában történő segítése. Ebbe a család segítése is komplex módon beletartozik. Az önkormányzatok feladata a szükségét szenvedő gyermek sokoldalú támogatása. Ez a szabályozási forma hasonló a magyar szabályozáshoz, eltérés a szolgáltatások terén tapasztalható. Angliában a szolgáltatások közé tartozik: a gyermek és családja számára nyújtható tanácsadás, útmutatás és konzultáció, foglalkoztatási, szociális, kulturális és szabadidő-tevékenységek szervezése, az otthoni gondozás, a közlekedés és nyaralás elősegítése, valamint szükség esetén pénzügyi támogatás nyújtása. Amennyiben a fogyatékos speciális szükségletű gyermek jólétének biztosítása családján belül – az előbb említett sokoldalú segítség ellenére – nem biztosítható, átmeneti ellátása nevelőszülőnél vagy különféle bentlakásos intézményben történik.⁴³⁰

A hazai szabályozásban a szakellátás formái szintén speciális hivatásos nevelőszülőnél, intézményben, javítóintézetben, fiatalkorúak börtönében érvényesíthetők. Javítóintézetben, fiatalkorúak börtönében elhelyezett gyermekek gyámságát – ha a szülői felügyeletet a bíróság megszüntette, vagy az szünetel – az intézet vezetője nem látja el. Részükre gyámot, hivatásos gyámot kell kirendelni. Nyilvánvaló, hogy a gyám feladatai a büntetését töltő gyermek vagyoni ügyeinek intézésére korlátozódnak.

⁴³⁰ Philippa Russel: Az 1989-es Angol Gyermekvédelmi Törvény a fogyatékos és rokkant gyermekek jogairól. Család, gyermek, ifjúság. 1993/1-2. 41.p.

A speciális szükségletű gyermekek szakellátásban való gondozása, nevelése szakértői bizottság véleménye alapján történik. A speciális ellátás a 12. életévét betöltött⁴³¹ olyan kiskorú számára biztosítható – hat hónaptól két évig terjedő időtartamban –, akit az Országos Gyermekvédelmi Szakértői Bizottság ennek igénybevételére kötelez.

A javítóintézetbe, illetve fiatalkorúak börtönébe való beutaláson kívül speciális ellátási formát biztosít a speciális gyermekotthon (lakásotthon) és a speciális hivatásos nevelőszülő.⁴³²

A speciális szükségletű gyermekek és fiatalok gyermekvédelmi szakellátására olyan település jelölhető ki, ahol a speciális szükségletek kielégítéséhez megfelelő infrastrukturális és képzett dolgozókra épülő intézményi háttér áll a rendelkezésre. Elméletileg az a legszerencsésebb, ha a gondozási hely meghatározásakor a gyermek olyan nevelőszülőhöz vagy olyan gyermekotthonba kerül, ami a vérszerinti családjához a lehető legközelebb található. Ez a körülmény segíti elő az intenzív kapcsolattartást. A speciális intézményeket fenntartók viszont döntően gazdaságossági szempontokat helyeznek előtérbe, amikor ilyen intézményt hoznak létre vagy a korábbi intézményt alakítanak át. Vannak olyan nézetek – és van realitásuk –, hogy célszerű a speciális gyermekeket gondozó intézményeket regionális szempontok alapján, több megyét magába foglalóan, létrehozni. Ha ezt az elvet tekintjük, máris csorbulhat a kiskorú azon érdeke, hogy a vérszerinti családjához közel kerüljön.⁴³³ Ugyancsak csorbulhat az elv azáltal is, ha az ideálisnak tűnő gyermekotthonban telítettség miatt nincs mód a gyermek fogadására és elhelyezésére. Lényegesnek tartjuk, hogy a családjából kiemelt gyermek a gyermekvédelmi speciális szakellátásból visszakerüljön vérszerinti családjába. A reszocializációs, reintegrációs folyamatba szerencsés bevonni a gyermek vérszerinti családját is.

A speciális ellátást igénybe vevők vonatkozásában ugyanolyan fontos a diszkrimináció tilalma, mint az egyéb veszélyeztetettségnek kitett gyermekek esetében. Tehát minden kiskorú számára biztosítani szükséges a jogszerinti egyenlőséget és természetesen tilos a gyermek és beteg gyermek közötti bármilyen alapon történő megkülönböztetés.

A speciális szükségletű gyermek saját érdekei közül a számára legmegfelelőbbet kell kiválasztani, és azt kell biztosítani. Szöllősi szerint a gyermek legjobb érdeke saját belső érdekeinek viszonyrendszerére vonatkozik.⁴³⁴ Más szerzők – így Filó és Katonáné – rangsort állapítanak meg az érdekek között, és ezek fölé helyezik a gyermek mindenek felett álló érdekét. A gyermek mindenek felett álló érdeke az, hogy biztonságához való joga ne sérüljön. Ez a jog a speciális gyermekekkel közvetlenül foglalkozó szakemberek fluktuációja, valamint a gondozási hely megváltozása miatt is sérülhet.

⁴³¹ Az Országos Gyermekvédelmi Szakértői Bizottság kivételes esetben a korhatártól eltekinthet.

⁴³² A speciális gyermekotthonok és a speciális hivatásos nevelőszülők feladataira, jogállására és működésére a nevelőszülői és gyermekotthoni nevelésre és gyámságra vonatkozó fejezetben visszatérünk.

⁴³³ Szabályozási nehézséget jelent, hogy két fontos elv ütköztetése kizárja a másik előnyeit.

⁴³⁴ Szöllősi Gábor: Szociális és gyermekvédelmi jog. JPTE ÁJK Továbbképző. Pécs, 1998. 231-233.p.

2. A speciális ellátás megszűnése, megszüntetése

A speciális ellátás az okként megjelölt probléma kezelésének időtartamára, maximum két évre vonatkozik.⁴³⁵ Ezen időtartamon belül kell a speciális ellátásban részesülő gyermek vagy fiatal felnőtt vonatkozásában a szocializációt, reszocializációt vagy a rehabilitációt elvégezni. A sikeres program befejezését követően elsődleges szempont a gyermek családjába történő visszahelyezése, a család segítése vagy a folyamatok további nyomon követése. Amennyiben a család továbbra sem alkalmas a gyermek gondozására, nevelésére, abban az esetben őt nevelőszülőnél, gyermekotthonban vagy lakásotthonban kell elhelyezni. A gyámnak konzultálnia kell a speciális intézmény szakértőivel, amely alapját képezi az új egyéni gondozási-nevelési tervnek, a jövőkép meghatározásának, mivel mindezeknek összhangban kell lenni a korábbi terápiás programmal. A fiatal, szakképesítéssel nem rendelkező felnőtt munkaerő-piaci igényeknek megfelelő képzését elő kell segíteni és figyelemmel kell kísérni. A munkaterápia fontossága különös hangsúlyt kap a tünetek súlyossága körültekintő figyelembe vétele mellett.

3. A nevelési felügyelet magyarázata

A nevelési felügyelet elrendeléséhez kapcsolódó eljárás a gyámhatóság vezetőjének kezdeményezésére hivatalból vagy kérelemre indul. A nevelési felügyelet alkalmazására kizárólag speciális gyermekotthonban kerülhet sor. Semmiféleképpen nem alkalmazható nevelőszülőnél, speciális hivatásos nevelőszülőnél, illetve a gyermekotthon integrált és speciális csoportjában. Alkalmazásának szigorú feltételei vannak, mivel a gyermek alapvető szabadságjogának korlátozásáról van szó. A nevelési felügyelet időtartama nem haladhatja meg a két hónapot. A felügyeletet elrendelő gyámhivatali határozat ellen fellebbezésnek helye nincs. A közléstől számított három napon belül bírósági felülvizsgálatnak van helye. A bíróság nemperes eljárásban az értesítésétől számított 15 napon belül határoz a nevelési felügyelet fenntartásáról vagy megszüntetéséről. A nevelési felügyelet csak akkor alkalmazható, ha a gyermek egészségügyi vagy pszichés állapota következtében saját vagy mások életét, egészségét közvetlenül veszélyeztető magatartást tanúsít és ez csak azonnali zárt körülmények közötti felügyelettel hárítható el. Ön- és közveszélyes állapotban lévő gyermekeket elsődlegesen kórházba kell utalni, és stabilizálásukat követően lehet a speciális ellátást biztosító intézményben őket elhelyezni.

A gyámhivatal az eljárás megindítását követően haladéktalanul kijelöli a gyermekjogi képviselőt a gyermeknek a nevelési felügyelettel kapcsolatos ügyében való képviselő ellátására, ideértve a bírósági eljárásban való képviselőt is. Ha kiskorú gyámolt nevelési felügyeletéről van szó, abban az esetben a gyám és a gyermekjogi képviselő között a képviselői jogosultságok megosztottak.

A nevelési felügyelet alatt álló gyermek képviselője a gyermekjogi képviselő feladata. Ezáltal speciálisan érvényesül képviselője, mivel a gyámi képviselő tekintetében korlátozott.

⁴³⁵ Az állandóság elve sérül.

3. rész A nevelőszülő, mint gyám

I.A nevelőszülői ellátásról általában

1. A nevelőszülői ellátás előzményei Magyarországon

A nevelőszülői rendszer magyarországi megítélése a különféle időszakokban ellentmondásos volt. A második világháború előtti nagyon magas – 87%-os – elhelyezéshez képest, döntően ideológiai, politikai szempontok miatt szorult látványosan vissza ez a nevelési forma. Ezt fejtette ki Herczog Mária és Révész Piroska 1993-ban megjelent közös tanulmányában.⁴³⁶

Ugyanerre az időszakra vonatkozóan hasonlóan vélekedik Králné Szabó Piroska, aki kifejtette „A II. világháború előtt is létezett nevelőszülői elhelyezési forma, amelyről főként rossz szájízú, gyermekszanyargató emlékek maradtak fenn, noha a gyermekek közel 90%-a nevelkedett nevelőszülőknél.”⁴³⁷

Erre az ideológiára építve alakították ki az intézményes gyermekvédelem struktúráját, és ezzel visszaszorították a nevelőszülői gondozást, nevelést. Az intézeti elhelyezés dominanciája a 70-es években megtört, és ismét előtérbe került a nevelőszülői elhelyezés főként olyan kiskorúak esetében, ahol nem volt remény a vérszerinti kapcsolattartásra.

2. A nevelőszülői ellátás Angliában – kitekintés

Somorjai Ildikó a hazai gyermekvédelmi reformot megelőzően adta közre Angliában szerzett tapasztalatait. Angliában bárki lehet nevelőszülő, aki kész otthonát felajánlani a családi nevelést igénylő és elfogadó kiskorúnak, felkészült erre a feladatra, és együttműködik a családba fogadott gyermek szüleivel.⁴³⁸

Angliában is elsődleges a családi nevelés, a problémák helyben való megoldása, tehát „házhoz” viszik a segítséget a krízisszolgálat munkatársai révén. Ha a gyermek kiemelése családjából mégis szükséges, csak akkor jöhet szóba a nevelőszülői nevelés. A nevelőszülőket toborozzák és a jelentkezőket először ellátják különféle tájékoztató anyagokkal. A komolyan érdeklődőket elviszik nevelőszülői családokhoz. A nevelőszülő-jelölt nem a hivatalban tájékozódik, hanem a hétköznapi gyakorlatában. A tájékozódás során nem lehet jelen hivatalos személy vagy szociális munkás. A nevelőszülői családok látogatását tulajdonképpen a jelentkezés követi, majd az interjú, a jelölt önértékelése alapján kérdőíves formában eszközölt személyiségvizsgálata. Ez nem alkalmassági vizsgálat. Ha a jelölt változatlanul nevelőszülő kíván lenni, beiskolázzák alapképzésre, amit kiegészítő képzés követ.

⁴³⁶ Herczog Mária-Révész Piroska: Egy gyermekotthon megszüntetésének és A GYIVI munkatársainak átképzéséhez és továbbképzéséhez kapcsolódó program tapasztalatairól. *Gyermek, család, ifjúság*. 1993/ 1-2. szám 22.p.

⁴³⁷ Králné Szabó Piroska: Gondolatok a nevelőszülők és a vérszerinti szülők kapcsolatáról. *Család, gyermek, ifjúság*. 1999/5. szám. 15.p.

⁴³⁸ Somorjai Ildikó: Nevelőszülők Angliában. *Család, gyermek, ifjúság*. 1996/1. szám 28.p.

Angliában három gyermeknél több gyermeket csak egészen kivételes esetben, testvérek esetén helyeznek ki.

A nevelőszülők kapcsolatban vannak egymással. Alaptréningjeik személyes élmények feldolgozására épülnek. Problémáikkal elsősorban egymást keresik meg. A kölcsönös támogatás dolgok (ruházat, játékok) cseréjére is kiterjed. A nevelőszülők gyakran közös partikat, kirándulásokat szerveznek.

Angliában a nevelőszülői gondozás kiteljesedését az 1970-es években az idézte elő, hogy az intézeti nevelésben részesített gyermekek nagykorúságukig „befalazva” éltek ott és kikerülésükre nagykorúságuk elérésekor vagy esetleg örökbefogadásuk esetén került sor.

II. A gyermekvédelmi törvény által bevezetett nevelőszülői ellátás

A Gyvt. által bevezetett intézkedések még inkább favorizálták a nevelőszülői ellátás elsőbbségét a gyermekotthoni formával szemben. Ezek az intézkedések szinkronban voltak az Európa Tanács különféle korábbi dokumentumaival, határozataival. Ezek a dokumentumok a helyettesítő gondozásra, annak tartamára és tartalmára, valamint a család rehabilitációjára vonatkoztak. Elsődleges a családi nevelés, a nevelőszülői gondozás csak ezt követi, helyettesíti. A nevelőszülői gondozás a családon kívüli elhelyezés legkedvezőbb módja.⁴³⁹ A dokumentumok meghatározzák a nevelőszülő kiválasztásának, képzésének, és ellenőrzésének rendszerét.⁴⁴⁰

1. A nevelőszülő jogállása a hazai hatályos szabályozás alapján

Erős gyermeki jog, hogy az átmeneti vagy tartós nevelésbe vett gyermek életkorához, egészségi állapotához, fejlettségéhez, valamint egyéb szükségleteihez igazodóan állandóságot, érzelmi biztonságot nyújtó teljes körű ellátásban, gondozásban, megfelelő nevelésben és oktatásban részesüljön.⁴⁴¹ Ennek a jognak az érvényesülését elsősorban a családi nevelés vagy a családban történő nevelés hivatott betölteni. A gyermekvédelmi szakszolgálat a megyei gyámhivatal engedélye alapján nevelőszülői hálózatot működtet.⁴⁴²

Nevelőszülői hálózatot működtet a megyei önkormányzatok mellett néhány civil szervezet is. A nevelőszülők száma minden évben emelkedik, a családjukból kiemelt gyermekvédelmi gondoskodásban élők mintegy 47,4 %-a él nevelőszülőknél. A 2004. év adatai szerint mintegy 5000 nevelőszülőből 420 személy hivatásos nevelőszülő, akinél hozzávetőlegesen 1500 gyermek nevelkedik.

A hivatásos nevelőszülői hálózatként működő SOS gyermekfalvakban és ifjúsági házakban 220 gyermek és fiatal felnőtt gondozását, utógondozását biztosítják.

A nevelőszülői hálózat szervezeti és működési rendjét a működtető intézmény SZMSZ-ében foglaltak határozzák meg. Nevelési alapidokumentuma a nevelőszülők és a nevelőszülői tanácsadók által elfogadott – a nevelés célját, alapelveit, módszereit – tartalmazó szakmai program.

⁴³⁹ Szöllösi Gábor: A reform három sarkalatos pontja. Család, gyermek, ifjúság. 1996/1. szám 14.p.

⁴⁴⁰ Európa Tanács Bizottságának 1987/6. számú ajánlása.

⁴⁴¹ 1997. évi XXXI. évi tv. 9. § (1) a.) bek.

⁴⁴² 1997. évi XXXI. évi tv. 61. §

A nevelőszülő tevékenységét nevelőszülői jogviszonyban alapján végzi, a gyámhivatal kirendelése alapján látja el a gyámi feladatokat.

Nevelőszülő lehet a 24. életévét betöltött, cselekvőképes, büntetlen előéletű személy, aki a gondozásba helyezett gyermeknél legalább 18, legfeljebb 45 évvel idősebb, továbbá személyisége, egészségi állapota és körülményei alapján alkalmas a nála elhelyezett gyermek kiegyensúlyozott fejlődésének biztosítására.⁴⁴³

Az alkalmas nevelőszülőt tanfolyami keretben felkészítik feladatai ellátására, amely egyrészt a szükséges képességek fejlesztésére, másrészt pedagógiai, egészségügyi, szociális és jogi ismeretek átadására szorítkozik.

Nem lehet nevelőszülő, aki a gyermek megfelelő ellátását korlátozó testi, érzékszervi, értelmi fogyatékoságban, súlyos pszichotikus zavarban, alkohol- vagy kábítószer függőségben, vagy bármilyen betegségben szenved. Ha a működtető – a nevelőszülői tevékenység ellátása során – az alkalmasság hiányát észleli, a nevelőszülőt orvosi vizsgálaton való részvételre kötelezheti.⁴⁴⁴

Nem lehet nevelőszülő az, akinek a szülői felügyeleti jogát a bíróság megszüntette és az sem, akinek szülői felügyeleti joga szünetel.⁴⁴⁵

A gyermekek speciális ellátásának szükségessége a nevelőszülők vonatkozásában is a differenciáltabb szabályozást tette indokolttá. Ennek értelmében ismert a hivatásos nevelőszülők és a speciális hivatásos nevelőszülők kategóriája.

A hivatásos nevelőszülő az a személy, aki meghatározott képesítési előírásoknak megfelel, tevékenységét a működtetővel írásba foglalt megállapodás alapján létesülő foglalkoztatási jogviszonyban végzi.

A speciális hivatásos nevelőszülő az a személy, aki képesítési előírásnak megfelel és alkalmas a nála elhelyezett súlyos pszichés vagy disszociális tüneteket mutató, illetve pszichoaktív szerekkel küzdő, speciális ellátást igénylő gyermek kiegyensúlyozott nevelésének biztosítására és családjába történő visszakerülésének elősegítésére.

Speciális hivatásos nevelőszülők családon belül akkor alkalmazhatók, ha mindkét szülő részt vett a felkészítő tanfolyamon. Előnyt jelentene, ha a szülők egyike felsőfokú szociális vagy pedagógiai végzettséggel rendelkezne.

A hivatásos nevelőszülő saját gyermekeit is beszámítva legalább 3, legfeljebb 8 gyermek, a speciális hivatásos nevelőszülő saját gyermekeit is beszámítva legfeljebb 5 gyermek és fiatal felnőtt együttes ellátását biztosíthatja.⁴⁴⁶ Ezt a számot a szakértők magasnak tartják, különösen a speciális szükségletű gyermekek vonatkozásában.

Vizsgálat tárgyát képezi a nevelőszülők körülményeinek, főként lakáskörülményeinek vizsgálata. Biztosítani kell a nevelőszülők és a gyermekek külön szobában történő elhelyezését.⁴⁴⁷

A nevelőszülő saját háztartásában – saját gyermekeit is beszámítva – legfeljebb 5 gyermek és fiatal felnőtt számára nyújt teljes körű ellátást. Ebbe a körbe tartoznak az

⁴⁴³ Uo. 51. § (1) a.) bek.

⁴⁴⁴ 15/1998. (IV. 30.) NM rendelet 95. § (1)-(2) bek.

⁴⁴⁵ 1997. évi XXXI. évi tv. 54. § (2) bek.

⁴⁴⁶ Uo. 54. § (3)-(7) bek.

⁴⁴⁷ 15/1998. (IV. 30.) 105. § (2) bek.

ideiglenes hatállyal elhelyezett, az átmeneti és tartós nevelésbe vett gyermekek, valamint az utógondozói ellátásban részesülő fiatal felnőttek. Biztosítania kell a gyermek testi, érzelmi, értelmi és erkölcsi fejlődését, személyisége kibontakozását.

A nevelőszülői jogviszony megszűnik a nevelőszülő halálával, a működtető jogutód nélküli megszűnésével, a határozott idő lejártával.⁴⁴⁸ A nevelőszülői jogviszony megszüntethető a felek közös megegyezésével, felmondással. A működtető köteles felmondani a nevelőszülői jogviszonyt, ha a nevelőszülő külföldre kivándorol, ha bíróság jogerős ítélettel cselekvőképességet korlátozó vagy kizáró gondnokság alá helyezte, ha bíróság szülői felügyeleti jogát jogerős ítéletével megszüntette, illetve ha korábban fenn nem álló kizáró okok merülnek fel.

A gyámi feladatokat is ellátó nevelőszülő esetében a nevelőszülői jogviszony megszüntetésének csak a nevelőszülőt gyámi tisztségéből felmentő, azonnali hatályú felfüggesztő, illetve elmozdító jogerős gyámhivatali határozat alapján van helye. Ilyen megszüntetési okokat jelent, ha a nevelőszülő a gyermeket bántalmazza, meg nem engedett nevelési módszereket alkalmaz, élelmezését megvonja, gondozását, nevelését súlyosan elhanyagolja, illetve ha a vérszerinti családjával való kapcsolattartását nem biztosítja. Felmondással a nevelőszülői jogviszony azonnali hatállyal szűnik meg.

2. A nevelőszülő feladatai

A nevelőszülő befogadja és saját háztartásában gondozza, neveli a nála elhelyezett gyermeket, ellátja törvényes képviselőjét és kérése alapján – saját kezdeményezésére – ellátja a gyámi teendőket.

A nevelőszülő befogadhatja a beutalt gyermek saját gyermekét is, ebben az esetben biztosított a szülő és a gyermek együttes gondozása. A nevelőszülő befogadja azt a fiatal felnőttet, – akár annak gyermekét is – akinek utógondozását vállalta, ha a gyámhivatal ezt elrendelte. A gondozott gyermek befogadásához a törvényes képviselő hozzájárulása szükséges.⁴⁴⁹

A nevelőszülőnek kiemelt feladata, hogy – elősegítse a maga eszközeivel is – a gyermek családjába történő mielőbbi visszakerülését.

A nevelőszülő a gyámhivatal határozata alapján biztosítja az általa nevelt gyermek kapcsolattartását.⁴⁵⁰

Ha a gyámságot nevelőszülő látja el, a gyámhivatal a gyámot kérésére felhatalmazhatja a gyermek vagyonának kezelésével járó feladatok ellátására is.

Ennek értelmében a nevelőszülő gyám a gondozás, nevelés és törvényes képviselő mellett ellátja a gyámolt vagyonkezelését is. Ha ezt nem vállalja, akkor a vagyon kezelésére vagyonkezelő eseti gondnokot rendelnek ki.

A gyámhivatal vagyonkezelésre vonatkozó felhatalmazása a vagyon egészére, vagy az ügyeknek meghatározott csoportjára vonatkozhat.

A gyermek vagyonának kezelésére felhatalmazott gyám joga és kötelessége, hogy feladatkörében védje a gyermek érdekeit, gondoskodik a vagyon megfelelő hasznosításáról és a rendes vagyonkezelés szabályai szerint intézze ügyeit. A gyám a

⁴⁴⁸ A nevelőszülői jogviszony általában határozatlan időre jön létre, kivételesen, helyettesítés vagy más méltányolható ok esetén lehet határozott időtartamú is.

⁴⁴⁹ Uo. 105. § (1) bek.

⁴⁵⁰ Uo. 105. § (2) bek.

gyermek vagyont leltár alapján veszi át. A gyermek saját keresményéből a nevelőszülői háztartás költségeihez nem köteles hozzájárulni, a gyám a működése során felmerült kiadásainak megtérítését a gyermektől nem igényelheti.

A gyámhivatal elbírálja a gyám, illetve a vagyonkezelő eseti gondnok eseti, rendes valamint végszámadását.

Eseti gondnok látja el a gyermek képviselőtét, ha a nevelőszülő, mint gyám a gyermeket nem képviselheti, vagy különleges szakértelmet igénylő ügyben a gyám nem tudja a gyermek érdemi képviselőtét ellátni. A nevelőszülő feladatai ellátásához segítséget nyújt a nevelőszülői, valamint gyámi tanácsadó. A nevelőszülő együttműködik – ha a gyámságot nem ő látja el – a kirendelt hivatásos gyámmal.⁴⁵¹

A nevelőszülői jogviszony fennállása alatt a nevelőszülő együttműködik a működtetővel, a gyámi tanácsadóval, az ellátási és gyámi tevékenységet ellenőrző Gyámhivatallal és – ha a gyámságot nem ő látja el – a hivatásos gyámmal. A nevelőszülő az együttműködés keretében köteles haladéktalanul tájékoztatni a működtetőt, ha feladatainak ellátásában akadályoztatva van, vagy életkörülményeiben jelentős változás várható.⁴⁵²

A nevelőszülő gyámnak együtt kell működnie az illetékes területi önkormányzat jegyzőjével, elsődlegesen az alapellátás során kirendelt családgondozóval. Ez a fajta együttműködés segíti elő a gyermek vér szerinti családjába történő visszahelyezését.

Ha és amennyiben nem kerülhet vissza a gyermek vérszerinti családjába, fontos szempont, hogy a gyermek a nevelőszülőnél egy állandóságot és tartósságot biztosító elhelyezést nyerjen. Nem szerencsés az, ha a gyermek rövid időn belül más-más elhelyezést nyer, ez ellentmond mindenféle folyamatos nevelési elképzelésnek és célnak.

Nyilvánvaló, hogy szükség esetén a gyermek gondozási helyét meg kell változtatni. Erre hivatalból vagy kérelemre kerülhet sor. A gyámhivatal dönt az évenkénti – 3 éven aluli gyermek esetében félévenkénti – felülvizsgálat alapján a gyermek gondozási helyének fenntartásáról, esetleg megváltoztatásáról. Megváltoztatja a gondozási helyet, ha azok a körülmények, amelyekre elhelyezési döntését alapozta a gyámhivatal, a későbbiek során lényegesen megváltoztak, vagy ha a kijelölt gondozási hely a gyermek érdekeivel ellentétes. Szintén a gondozási hely megváltoztatását eredményezheti a nevelőszülő lakóhelyének változása, a nevelőszülői jogviszony megszűntetése.

A gyámi feladatokat is ellátó nevelőszülő esetében a nevelőszülői jogviszony megszüntetésének csak a nevelőszülő gyámi tisztségéből felmentő, azonnali hatállyal felfüggesztő, illetve elmozdító jogerős gyámhivatali határozat alapján van helye.

Ha a nevelőszülő a gyermek nevelése, ellátása során meg nem engedett nevelési módszereket alkalmaz, vagy ha a gyermeket bántalmazza, élelmezését megvonja, illetve a gyermek gondozását, nevelését súlyosan elhanyagolja, a vér szerinti családjával történő kapcsolattartását nem biztosítja, továbbá a gyermek ellátásához

⁴⁵¹ 1997. évi XXXI. tv. 64. § a.)

⁴⁵² Uo. 66/B. § (1) bek.

biztosított juttatásokat nem a gyermek szükségleteire fordítja, a működtető megkeresi a gyámhivatalt a gyermek új gondozási helyének kijelölése érdekében.⁴⁵³

Ha a nevelőszülő – lakóhelyváltozása miatt – a működtető működési helyéről elköltözik, ugyanakkor a gyermek érdekében áll, hogy továbbra is az ő nevelőcsaládjában nevelkedjen, kérhető az új lakóhely szerinti foglalkoztatás átvállalása. Ez a szabály az állandóságot és folyamatosságot szolgálja a kiskorú elhelyezése tekintetében.

A gondozási hely megváltoztatásáról a gyámhivatal soron kívül határoz, ez a döntés fellebbezésre tekintet nélkül azonnal végrehajtható.

A gyám, hivatásos gyám felmentésekor vagy elmozdításakor a gyámhivatal egyidejűleg új gyámot rendel, és szükség esetén meghatározza a gyermek új gondozási helyét.

A nevelőszülő gondoskodása és gyámi tisztsége megszűnik, ha annak oka már nem áll fenn, a családba a gyermek visszakerül, feléled a szülői felügyeleti jog. Elképzelhető, hogy változik az ellátás formája, pl. ha a gyermek speciális intézetben nyer elhelyezést. Előfordul, hogy a nevelőszülő kéri a gyámi tisztségének megszüntetését, akár hivatásos gyám kirendelését.

A kiskorú vérszerinti családjába történő visszakerülésnek sajnos kevés az esélye. Ennek számos oka mutatkozik meg, amikor a jogalkalmazás szintjén értékeljük egy-egy ügy során a kiskorúak sorsának alakulását.

A gyermekjóléti szolgálatok, a jegyzők, továbbá a gyámhivatalok a számukra biztosított igen sokrétű szabályozás ellenére sem tudják a szülőket sokszor olyan helyzetbe hozni, hogy gyermekük visszakerüljön családjukba. A kiskorú gyámolt vonatkozásában is bármilyen árnyalt a szabályozás és sokrétű a segítségnyújtás, sem válik kezelhetővé a kiskorú helyzete és családjától távol, más családszerű vagy akár speciális intézeti jellegű nevelésre van szükség.

Gyakori, hogy a nevelőszülői gyámságot a gyámolt nagykorúsága szünteti meg. Ebben az esetben, mint fiatal felnőtt jogosult utógondozásra, vagy utógondozói ellátásra, de előbb-utóbb kikerül a rendszerből, és magára utalva kell megtalálni a helyét a társadalomban.

3. Jogalkalmazói nézőpontú észrevételek, javaslatok

A nevelőszülői gyámság előnyösebb a kiskorú számára, mint a gyermekotthoni elhelyezés és az ehhez kapcsolódó gyámság. A nevelőszülői ellátás biztosítja a családi nevelés feltételeit. Közvetlen kapcsolatot tud a gyám a gyámolttal kiépíteni és az állandóság követelményének is jobban megfelel a nevelőszülői gyámság.

A nevelőszülő gyámok általában vállalják a vagyonkezeléssel járó feladatok ellátását is. A gyámhivatal kevésbé tudja értékelni a nevelőszülő és a gyámi tanácsadó kapcsolatát, együttműködését. A félvényként esedékes gyámi jelentések a szakszolgálat útján jutnak el a gyámhivatalba. A gyámhivatalnak a gyámi tanácsadóval nincs személyes jellegű közvetlen kapcsolata.

A nevelőszülői gyám és az alapellátás során kijelölt családgondozó, illetve gyámi tanácsadó kapcsolata is olykor formálisnak tekinthető.

⁴⁵³ Uo. 66/E. § (2) bek.

A nevelőszülők feladatainak kifejtésénél is hangot adtunk a nevelőszülő azon kötelezettségének, amely szerint elő kell segítenie a maga eszközeivel is a gyermek vér szerinti családjába történő visszakerülését. Előfordul – különösen „az egyszemélyes” nevelőszülők, mint gyámok esetében –, hogy nem segítik a kiskorú vér szerinti családjába történő visszatérését. Ezekben az esetekben nagyon erős szülő-gyermek kapcsolat alakul ki a gyám és gyámoltja között. A gyám ellenérdekű az ilyen esetekben, és inkább a vér szerinti szülő-gyermek kapcsolatának további lazulására mutatkozik törekvés a nevelőszülő gyám részéről. Ilyenkor burkolt örökbefogadásról van szó.

Herczog Mária és Révész Piroska a hivatkozott művében ezzel összefüggésben kifejtette, hogy: „A nevelőszülő nem örökbefogadó, még ha a motiváció között oly gyakori is „kvázi” vagy tényleges örökbefogadási szándék. Tiszta helyzetet kell teremteni, mert a gyermek egészséges lelki fejlődéséhez mindenképpen szükség van arra, hogy ne legyenek titkok, ellenmondások, felvállalhatatlan helyzetek.”⁴⁵⁴

Konzultációink során azt is megállapítottuk, hogy a gyámhivatalokban alig ismerik a nevelőszülői tanácsadók együttműködésének formáit és alig érzékelik annak hatásait. Problémát jelent a gyakorlatban, ha a nevelőszülői tanácsadó ugyanazon gyámolt problémáját tekintve más tanácsot ad, mint a gyámi tanácsadó. A nevelőszülő a felelős minden intézkedéséért, ő dönti el azt, hogy milyen tanácsot fogad el és mit nem.

A tanácsadók elsősorban nevelési ügyekben profi szakértők, mivel a gyermek neveléséhez, gondozásához kapcsolódó problémák megoldásához nyújtanak segítséget tanácsaikkal, munkájukban kevésbé lelhetők fel az ellenőrzés elemei.

A nevelőszülő gyámok esetében gondot okoz, ha a kiskorú vagyonkezelése bonyolult jogi eljárások igénybevételét teszi szükségessé. Nem feltétlenül különleges szakértelmet igénylő ügyről van szó, de jelentős procedúrát kell a gyámnak véghez vinnie a kiskorú vagyonának megfelelő kezelése érdekében.

A gyakorlatban az tapasztalható, hogy a nevelőszülői gyámok a vagyonkezeléssel összefüggésben nem kapnak érdemi eligazítást, segítséget sem a nevelőszülői tanácsadótól, sem a gyámi tanácsadótól. Nem képezi feladatukat, és kellő felkészültséggel sem rendelkeznek vagyoni jogi kérdéseket illetően.

A gyámhivatal, illetve a bíróság a kapcsolattartás helyszínéként a gyermekjóléti szolgálat, illetve gyermekvédelmi szolgálat helyiségeit is megjelölheti.

A gyakorlatban az is elképzelhető, hogy a kapcsolattartás helyszíne a nevelőszülő lakóhelye. Mindig a konkrét ügy nyújt segítséget abban, hogy hol indokolt a kapcsolattartás helyszínét biztosítani. Agresszív, italozó életmódot folytató szülő esetében nem célszerű a kapcsolattartást a nevelőszülő lakóhelyén biztosítani. Ilyen esetben a gyermekjóléti központot vagy gyermekvédelmi intézményt kell kijelölni a kapcsolattartás helyszínéül. A gyermekotthon, más bentlakásos intézmény, vagy a nevelőszülői hálózat működtetője a gondozott gyermek, illetve hozzátartozó kérésére indokolt esetben gondoskodik a gyermeknek a hozzátartozóhoz történő el- és visszakíséréséről. A szülővel való kapcsolattartást elő kell segítenie abban az esetben is, ha a szülő előzetes letartóztatásban van, vagy szabadságvesztés büntetését tölti, és a gyámhivatal ezt a kapcsolattartást támogatja.

A nevelőszülő, mint gyám a kapcsolattartás során folyamatosan tájékoztatja a szülőt, hozzátartozót a gondozott gyermek neveléséről, fejlődéséről és a vele kapcsolatos fontosabb eseményekről. A szülőnek joga és egyben kötelessége együttműködni a

⁴⁵⁴ Herczog Mária-Révész Piroska: i.m. 23. p.

nevelőszülővel, mint gyámmal, hiszen a szülő véleményének alapján jelölik ki a gyermek életpályáját, továbbtanulásának és képzésének lehetséges formáit.

A kapcsolattartás alakulásáról, annak érdemi vagy kevésbé érdemi jellegéről a nevelőszülő, gyám – közvetve vagy közvetlenül – folyamatosan tájékoztatja a szakszolgálatot, a gyámi tanácsadót és a gyámhivatalt. A hivatásos gyám legalább félévente írásban tájékoztatja a gyámhivatalt a kapcsolattartás alakulásáról.

A pszichoaktív szerekekkel vagy súlyos pszichés problémákkal küzdő, illetve a súlyos disszociális gyermekek ellátását a speciális hivatásos nevelőszülő csak szolgálati helyén, azaz nevelőszülői házban végezheti ideálisan. Drogot fogyasztó gyermekek részére szükséges lenne speciális hivatásos nevelőszülőket képezni, mivel számuk növekszik és – mint korábban jeleztem – a drog már a fiatalabb korosztályt is elérte.

4. rész A hivatásos gyámság az 1997. évi reform előtt és ma

I. A hivatásos gyámság szabályozásának előzményei

A hivatásos gyámság „előhírnöke”, a Zelemépusztán 1845-ben alapított Árva-nevelő és Gyámintézet létesítésére vezethető vissza. Itt merült fel, hogy a gondozottak nevelését, oktatását, foglalkoztatását, esetleg vagyonának kezelését hivatásos gyám lássa el. Az intézet alapító levele szerint 10-12 éves kortól 22 éves koruk eléréséig számíthattak az árvák ellátásukra. Az intézmény mindössze négy évig működött.⁴⁵⁵

Az 1877. évi XX. tc. részletesen és időt állóan szabályozta a gyámság intézményét. Rendelkezett a végrendeleti, törvényes és rendelt gyámság mellett – a speciálisnak tekintett – ideiglenes és közgyám intézményéről. A Gyt. az egyéni, magángyámság rendszerét követte, mivel a 42. §-a szerint minden kiskorú részére külön gyámot kellett rendelni.⁴⁵⁶ A Gyt. az intézetek vezetőinek hivatalos gyámságát nem szabályozta. Kiskorú anyák törvénytelen gyermekeinek alkalmas gyámot, azaz alkalmas személyt kellett kirendelni, ilyen személynek tekintették a tiszti ügyész alügyészét. A törvénytelen gyermekek ügyeinek intézésére létrehozták az árvaszék kebelében a gyermekvédelmi osztályt. Az osztály pontos nyilvántartást vezetett a házasságon kívül született gyermekekről, amelynek feladatát képezte még a gyámok segítése, ez különösen a perekhez szükséges adatok és bizonyítékok megszerzésében nyilvánult meg. Melly Béla hivatkozott tanulmányában kifejtette, hogy a törvénytelen gyermekek sorsának javítására, különösen jogaik hathatós védelmére a gyámságot „egy kézben” kell egyesíteni és ezt közhivatali jelleggel kell felruházni.⁴⁵⁷ Az intézmény vezetői gyámság egy kézben való egyesítésére nem volt mód a Gyt. alapján, ezért a székesfőváros a hivatásos gyámság csírájának is tekinthető alábbi megoldást alkalmazta.⁴⁵⁸

Mivel az árvaszék bármely tagjának kirendelésére nem kerülhetett sor, a székesfővárosban a tiszti ügyész egyik alügyészét rendelték ki hivatásos gyámul, aki ezt a tisztséget közhivatali jelleggel látta el. A házasságon kívül született gyermekek gyámja tehát az alügyész volt. Később az ügyek számának jelentős emelkedése miatt, az árvaszék a gyakorló ügyvédek közül rendelt hivatásos gyámot. Feladatukat képezte a tartásdíjak biztosítása a természetes apával szemben. A gyámoltak személyes felügyeletét a 27.400/1909. számú igazságügyminiszteri rendelet szerint a fiatalkorúak felügyelő bizottságának tagjai, valamint különféle egyletek tagjai

⁴⁵⁵ Strauszné Simonyi Erzsébet: Gyermek- és ifjúságvédelem, Comenius Bt. Pécs, 1997 18.p.

⁴⁵⁶ Melly Béla: Az árvaszék hivatása a gyermekvédelemben, különösen a házasságon kívül született gyermekek védelmében és a prostitúció elleni küzdelemben. Budapest, Székesfőváros Házi Nyomdája, 1913. 4. p.

⁴⁵⁷ A német Polgári Törvénykönyv szintén az egyéni gyámságot szabályozta, de a hatályba léptető törvény 135-136.§-ában lehetővé tette – az egyes tartományok törvényhozásának külön törvénnyel kimondani –, hogy az államigazgatás, vagy felügyelet alatt álló gyermekek gondozásával vagy nevelésével foglalkozó intézetek vezetője vagy hivatalnokja már állásánál fogva legyen gyámja az intézetben elhelyezett gyermekeknek. Az OPTK novellájának 51.§-a szerint a vagyontalan kiskorúak gyámjául külön állami közeg vagy a közigazgatás valamelyik közege (Generalvormund= közgyám) rendelhető ki, közjótékonyaságú intézetekben gondozott kiskorúaknak viszont az intézett vezetője már állásánál fogva lehet gyámja. Melly Béla: i.m. 4.p. és 7.p.

⁴⁵⁸ Melly Béla Budapest székesfőváros árvaszékének elnöke. 1913.

gyakorolták. Melly Béla tehát kizárta a kirendelhető gyámok közül az árvaszék tagjait.

Szokolay harminc évvel később már más álláspontot képviselt, ésbírálta a korábbi gyakorlatot. Álláspontja szerint a kiskorú anya törvénytelen gyermekének gyámi tisztségére még kevesebb vállalkozó akadt, mint a vagyontalan, törvényes árvák gyámságára. Azon személyek, akik mégis elfogadták ezt a gyámi tisztséget, rendszerint közönyösek vagy tájékozatlanok voltak, így nem tudták kötelességeiket kellően teljesíteni. Szokolay szerint is voltak az önként vállalkozók között tisztii ügyészségnél működő gyakorló ügyvédek, tisztii alügyészek, árvaszéki hivatalnokok. A hivatásos gyám a jogi tennivalókat megfelelő képzettségű segédszeméllyel és esetenként megbízottak útján végezte, a gyámoltak személyii gondozásának felügyeletét a gyám nevében szakképzett védőnök látták el. A szerző mindezekre tekintettel kifejti, hogy kirendelésükre „A házasságon kívül született gyermekek védelme érdekében azon esetekben, amikor megfelelő egyéni gyám nincs, az árvaszék a közigazgatásnak erre önként vállalkozó közegeit rendelte ki gyámul.”⁴⁵⁹

1. A munkásnő-otthonok és a hivatásos gyámság

Az állami selyemfonodák mellett létesített munkásnő-otthonok a gyermekvédelmi rendszer kiegészítő részét képezték. A gyámhatóság támogatta az otthonokban állami gondozásban lévő gyermekeket. Elhatárolták az állami selyemfonodákat és a munkásnő-otthonokat. Nem lehetett azonos személyt mindkét helyen foglalkoztatni. Mindazon esetben, ha az árvaszék az apai hatalmat megszüntette, továbbá az anyát a gyámságtól megfosztotta, a munkásnő-otthonok vezetőjét hivatásos gyámként rendelték ki. A munkásnő-otthonok vezetői, a hivatásos gyámok – évenként egyszer, minden év január hónapban – összesített jelentést készítettek, ebben bemutatták gyámoltjaik személyes állapotát és keresményükről készített elszámolást.⁴⁶⁰

A székesfővárosi árvaszék a házasságon kívül született gyermekek érdekében a tömeges gyámság intézményét tartotta legalkalmasabbnak, ezért az alábbiak szerint rendelkezett:

- a) addig is, amíg a gyámság intézményének reformja a törvényhozás útján megtörténik, a házasságon kívül született gyermekekre nézve a tömeges gyámság intézményét életbelépteti. A hivatásos gyám 1912. március óta már közhivatali jelleggel működött és már ekkor felmerült a gyámság intézményének reformja.
- b) a tömeges gyámi tisztek viselésére elsősorban a székesfőváros tisztii ügyészségénél alkalmazott ügyvédeket hívta fel, másodsorban pedig az arra vállalkozó gyakorló ügyvédek közreműködését vette igénybe és
- c) avégből, hogy ezen gyámi tisztnek egyöntetű és egységes viselése a gyámhatóság és a tömeges gyámok között megállapítandó módon történjék, az árvaszék egyelőre azt tartotta szükségesnek, hogy a gyámok működéséről évenként összesített jelentést tegyenek és a behajtott tartásdíjakról pedig a

⁴⁵⁹ Szokolay Leó: Gyámság és gondnokság. Grill Károly könyvkiadó vállalata Bp., 1940. 35. p.

⁴⁶⁰ Melly Béla im. 15. p.

gyámi törvény vonatkozó rendelkezései értelmében évenként és egyes ügyenként okmányolt számadást terjesszenek elő.

2. A hivatásos gyámság a Magánjogi Törvénykönyv tervezet alapján

A gyámság történeti fejtegetésénél már utaltunk arra, hogy a magyar királyi igazságügyminiszter által 1928. március 1-én országgyűlés elé terjesztett magánjogi törvényjavaslatot bár nem fogadták el, de rendelkezéseinek alkalmazására sor került. Érintettük, hogy a tervezet 342. §-a rendelkezett a hivatásos gyám kirendelésére vonatkozó szabályokról. Tehát a gyámhatóság erre hivatott közeget rendelték ki hivatásos gyámul, ha a kiskorúak vagyontalanok voltak, házasságon kívül születtek, illetve részükre sem nevezett, sem törvényes gyám nem volt kirendelhető.

II. A hivatásos gyámság bevezetése és szabályozásának állomásai

1. A hivatásos gyámság bevezetése

A hivatásos gyámság jogintézményét – elfogadott és kihirdetett jogszabály formájában – a 10.470/1945. ME (a továbbiakban: ME rendelet) számú rendelet vezette be. „Ha tömegesen merül fel a szükségessége annak, hogy a gyámi tiszttel viselésére hivatott, vagy erre alkalmas személyek hiányában a gyámhatóságnak kell gyámot kirendelnie, a gyámhatóság a gyámi tiszttel hivatásos ellátására kijelölt személyek közül rendel gyámot (hivatásos gyámság).”⁴⁶¹ Nem találtunk magyarázatot arra, hogy mit kellett érteni a gyámrendelés tömegesen felmerülő szükségességen, és arra sem, hogy mi okozta az alkalmas személyek hiányát. Berzsényi Ödön „A korszerűsített gyámtörvény” című tanulmányában sem magyarázza, csak megemlíti az intézmény bevezetését.⁴⁶² Számunkra nyilvánvaló, hogy az elhagyott, törvénytelen és vagyontalan árvák hivatásos árvák hivatásos gyámságára gondolt a szerző. A Jogalkotó álláspontunk szerint is nem a gyámként számba vehető személyek tömeges alkalmatlanságával állt szemben, hanem otthonokban, gyermekintézményekben elhelyezett – elhagyott, törvénytelen, vagyontalan – kiskorúak részére kellett „hivatalos személyt” gyámul kirendelni.

A magánjogi törvénytervezetben foglaltakat a jogalkotó a rendelet megalkotásánál figyelembe vette, hiszen fellelhetők azonos elemek, sőt az azonos szóhasználat is szembevetendő.

A gyámot pótló, helyettesítő intézmény alkalmazására a kirendelt gyám akadályoztatása esetén volt lehetőség. „A hivatásos gyám a közgyám intézményétől annyiban különbözött, hogy a közgyámat a község kifejezetten erre a célra alkalmazta, a hivatásos gyám pedig köztisztviselő, hivatali beosztott dolgozó.”⁴⁶³

Az ME rendelet módosította a Gyt.-t és hivatásos gyámság formájában rendelkezett a gyámrendelésről azokban az esetekben, ha nem volt kirendelhető alkalmas személy. Közismert tény volt, hogy rászorult gyermekek gondozását, nevelését 1948-ig

⁴⁶¹ 10.470/1945. ME 14. § (1) bek.

⁴⁶² Berzsényi Ödön: Korszerűsített gyámtörvény Irodaszolgálat Kft. Budapest, 1947. 77. p.

⁴⁶³ Katonáné Pehr Erika: A családjogi törvény magyarázata. KJK KERSZÖV. Bp., 2002. 1075. p.

döntően nevelő családok látták el. Kisebb részben egyházi szervezetekben, árvaházakban biztosították a rászorult kiskorúak gondozását, nevelését.

A hivatásos gyámság a hagyományos gyámság mellett annak intézményesítését, „a magángyámság államosítását” is jelentette.

„A hivatásos gyámsággal kapcsolatos eljárási szabályokat a belügyminiszter rendelettel állapítja meg.”⁴⁶⁴ A jogalkotó eme rendeletben mindössze az általunk hivatkozott két szakaszt szentelte az új jogintézmény bevezetésének, az utóbbi már csak a felhatalmazást tartalmazta.

2. A hivatásos gyámság rendeleti szabályozásának állomásai

a) A belügyminiszter kibocsátotta a 165.550/1948. számú rendeletét, amelyet 1948. július 13-án hirdettek ki (MK 156.). Ebben a rendeletben a hivatásos gyámságra vonatkozóan a belügyminiszter nem rendelkezett, holott „élt” a korábbi felhatalmazása.

b) A hivatásos gyámsággal kapcsolatos szabályokat néhány évvel később utasítás formájában állapította meg a belügyminiszter. A 10/1952. BM számú utasítás (Belügyi Közlöny rendkívüli szám, kihirdetve 1953. január 6., a továbbiakban: BM utasítás) tartalmazta a gyámhatóságok eljárására vonatkozó szabályokat. Jelentőségét emelte, hogy az 1952. évi IV. tv. hatályba lépését követően, ahhoz kapcsolódóan tartalmazott részletező eljárási szabályokat. Kimondta – a Csjt. 93. §-ával összhangban –, hogy a gyámhatóság több kiskorú közös gyámjává az államigazgatásnak erre hivatott közeget is kirendelhetette. Kizáró feltételről is rendelkezett, a gyámügyi előadót hivatásos gyámul nem lehetett kirendelni.⁴⁶⁵ Nyilvánvaló összeférhetetlenséget kimondó szabályról van szó.

A BM utasítás ugyanis rendelkezett a hivatásos gyám felügyeletéről, aki – a gyámhoz hasonlóan – a gyámhatóság rendszeres felügyelete és irányítása alatt állt. Azokban az esetekben, amikor – a szülő által a kiskorú nevében tett jognyilatkozatok érvényességéhez – a gyámhatóság jóváhagyása volt szükséges, a gyám jognyilatkozata szintén jóváhagyásra szorult.⁴⁶⁶ A hivatásos gyám működésére vonatkozóan a BM utasítás további részletszabályokat nem állapított meg.

c) A gyámügyi eljárást rövid időn belül – 2 évvel később – a jogalkotó ismét szabályozta. A 955-84/1954. OM számú utasítás (TK 78.) (a továbbiakban: OM utasítás), szó szerint megismételte a hivatásos gyámra vonatkozó korábbi rendelkezést, további részletező szabályt nem tartalmazott.⁴⁶⁷ Mindezekre tekintettel megállapíthatjuk, hogy a gyámügyi eljárás úgy változott, hogy a hivatásos gyám jogállására, működésére, feladataira vonatkozó szabályok változatlanok maradtak. Az OM utasításban foglaltakat és annak magyarázatát a Művelődési Minisztérium 1959-ben kézikönyv formájában is megjelentette. A gyámügyi eljárás kézikönyve a hivatásos gyámsággal összefüggésben az alábbiakat tartalmazza: „Hivatásos gyám az a személy, akit – mint az államigazgatás erre hivatott közeget – több kiskorú közös

⁴⁶⁴ Uo. 14. § (2) bek.

⁴⁶⁵ 10/1952. BM számú utasítás 17. §

⁴⁶⁶ Uo. 30. §

⁴⁶⁷ 955-84/1954. OM számú utasítás 28. §

gyámjává rendel ki a gyámhatóság. Ez jelenlegi gyakorlatunkban igen ritka. Általában minden kiskorú részére külön gyámot rendelnek ki, a kiskorúak különböző érdekeire, szellemi fejlettségére, hajlamaira tekintettel. Kivételt csupán testvérek esetében, vagy bizonyos olyan esetekben lehet tenni, amikor több kiskorú érdeke – közös elhelyezésük, nevelésük folytán – nagymértékben megegyezik (Csjt. 98. §). Hivatásos gyám kirendelésére akkor is sor kerülhet, ha a gyámsággal járó feladatok egy-egy kiskorú vonatkozásában nem jelentenek túl nagy munkát, s a gyám működése általános ellenőrzésre szorítkozik. Ilyen eset lehet az, amikor több gyámság alá tartozó kiskorú együttesen intézeti nevelésben részesül.⁴⁶⁸ A kézikönyv szerzői a hivatásos gyámságot kevésbé favorizálták, alkalmazhatóságát elsősorban az intézeti nevelésre vonatkoztatták.

d) A 6/1969. (VIII. 30.) MM számú rendelet, a hivatásos gyám személyére vonatkozóan – a korábbi szabályozáshoz képest részben új rendelkezés formájában – mindössze egy kizáró feltételt szabályozott. A hivatásos gyám a gyámhatóság vezetője vagy gyámügyi előadó nem lehetett.⁴⁶⁹ Az összeférhetlenséget volt hivatott ez a rendelkezés megszüntetni. A gyámhatóság vezetőjét is kizárta a kirendelhető hivatásos gyámok köréből, saját magát nyilván nem ellenőrizhette. Álláspontunk szerint az MM rendelet hatályba lépését megelőzően sem látott el hivatásos gyámi feladatot a gyámhatóság vezetője vagy a szerv gyámügyi előadója. A jogalkalmazók ezt a körülményt – a szabályozás hiányában – ebben az időszakban evidenciaként kezelték.

e) Az 1/1974. (VI. 27.) OM számú rendelet (a továbbiakban OM rendelet) szintén a gyámhatósági eljárásról rendelkezett. A hivatásos gyám jogállására vonatkozóan a korábbi szabályozás lényegében továbbra sem változott. Az OM rendelet a tiszteletdíj megállapításának lehetőségével bővítette ki a korábbi szabályozást. A hivatásos gyám részére – ha tíznél több kiskorú (gondnokolt) gyámjául (gondnokául) rendelték ki – részére tiszteletdíj állapítható meg.⁴⁷⁰ Az OM rendelet a korábbi szabályozást vette át, amikor kimondta, hogy hivatásos gyám a gyámhatóság vezetője, vagy annak gyámügyi előadója nem lehet.

f) A 12/1987. (VI. 29.) MM (a továbbiakban: MM rendelet) számú rendelet a gyámhatóságokról, egyes gyámhatósági feladatokról és a gyámhatósági eljárásról rendelkezett. A szabályozás új eleme volt, hogy a hivatásos gyám (Csjt. 97. § (3) bek.) feladatait munkaviszonyban, vagy munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyban is elláthatta. Hivatásos gyám nem lehetett változatlanul az államigazgatási szerv gyámhatósági feladatot ellátó dolgozója, továbbá az a személy, aki a kiskorú gyámi tisztének ellátására volt köteles.⁴⁷¹ Az MM rendelet kimondta, ha a hivatásos gyám feladatait nem munkaviszony keretében látta el – a gyermekek számát és a végzett munkát figyelembe véve, külön jogszabály szerint – részére tiszteletdíjat állapíthattak meg.⁴⁷²

⁴⁶⁸ Szilágyi László, Balogh Miklós, Jászvári Irén: A gyámügyi eljárás kézikönyve, Művelődési Minisztérium, Budapest, 1959. 96. p.

⁴⁶⁹ 6/1969. (VIII. 30.) MM számú rendelet 40. § és ld. Csjt. 98. § (3) bek.

⁴⁷⁰ Uo. 41. §

⁴⁷¹ 12/1987. (VI. 29.) MM számú rendelet 50 § (1) bek. ld. Csjt. 97. § és 100. §

⁴⁷² Uo. 50. § (3) bek.

A tiszteletdíj megállapításánál az 1/1976. (I. 31.) MüM számú rendelet 14. § (1) bekezdésében és a 11/1983. (XII. 17.) ÁBMH számú rendelkezés 1-es számú mellékletében foglaltakat kellett figyelembe venni, alkalmazni.

A hivatásos gyám a tisztséget kirendelés alapján látta el, valójában munkaköri feladatát képezte.

III.A hivatásos gyám jogállása, kirendelése, felmentése

A hivatásos gyámság a közös gyámság sajátos esete, mivel több kiskorú részére történik a kirendelés hivatásos gyám formájában. A hivatásos gyám feladataira általában a Csjt. gyámságra vonatkozó rendelkezései az irányadók⁴⁷³.

A gyermekvédelmi gyámság alá tartozik az a gyermek, akit átmeneti vagy tartós nevelésbe vettek, továbbá akit ideiglenes hatállyal nevelőszülőnél vagy gyermekotthonban, illetve más bentlakásos intézményben helyeztek el, és szülői ellen a szülői felügyelet megszüntetése iránt per van folyamatban.

A hivatásos gyám feladatait közszolgálati jogviszony vagy munkavégzésre irányuló egyéb jogviszony keretében látja el. Katonáné Pehr Erika álláspontja szerint életszerűtlen, hogy a hivatásos gyámok személyi alkalmasságán kívül további mentesítő okokat is vizsgálni szükséges, hiszen közszolgálati jogviszonyban állnak.⁴⁷⁴

Petrik álláspontja erősíti az előző gondolatot, amikor kimondja, hogy a gyámokat megillető mentességre vonatkozó rendelkezések a hivatásos gyámok tekintetében nem alkalmazhatók.⁴⁷⁵

Hivatásos gyámot kell kirendelni, ha a gyámhivatal az ideiglenes hatállyal elhelyezett, az átmeneti és tartós nevelésbe vett gyermeket más, bentlakásos intézményben helyezte el, vagy ha a nevelőszülő a gyámságot nem vállalja.

Ugyancsak hivatásos gyám kirendelésére kerül sor, ha a szülő hozzájárult gyermeke ismeretlen személy általi örökbefogadásához és a gyermeket ideiglenesen a leendő örökbefogadó szülőnél helyezték el.

A hivatásos gyám maximum 40 gyermek gyámságát láthatja el, munkakörének betöltéséhez felsőfokú szociális vagy pedagógiai szakképzettség szükséges.⁴⁷⁶

Azokban a megyékben, ahol a nevelőszülők a gyámságot nem vállalják, előfordul a közel 50 fő ellátásának kötelezettsége is átmeneti jelleggel a hivatásos gyámnál.

A Gyvt. a hatályba lépését megelőzően intézeti nevelésbe vagy állami nevelésbe vett gyermekek ellátásának felülvizsgálatát rendelte el.⁴⁷⁷

Ehhez kapcsolódott a Gyer. szabályozása, amikor kimondta, hogy az intézeti és állami nevelésben lévő gyermek gyámságát – ügyének felülvizsgálatáig – a gyermekvédelmi szakszolgálat vezetője, vagy az általa hivatásos gyámi feladatokkal megbízott munkatársa látja el.⁴⁷⁸

⁴⁷³ 1952. évi IV. tv. 98. § (4) bek.

⁴⁷⁴ Katonáné Pehr Erika: A családjogi törvény magyarázata. KJK Kerszöv, Bp., 2002. 1075.p.

⁴⁷⁵ Petrik Ferenc: A családjogi törvény magyarázata. Közig. és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1988. II. k. 412.p.

⁴⁷⁶ 1997. évi XXXI. tv. 84.§ (5) bek.

⁴⁷⁷ Uo. 157. § (1) bek.

⁴⁷⁸ 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet 172. § (4) bek.

A hivatásos gyám nincs felruházva a gyermek gondozásával, nevelésével. Akkor jár el, ha a gyermek nevelőszülőnél, vagy a fogyatékosok és pszichiátriai betegek otthonában van elhelyezve.⁴⁷⁹

A nevelőszülő a gyámság ellátására nem kötelezhető.⁴⁸⁰ Ebben az esetben szintén hivatásos gyám kirendelésére kerül sor, aki ellátja kiskorú gyámságához tartozó törvényes képviselőnek és vagyonkezeléshez kapcsolódó feladatokat is.

A Csjt. szabályozza a nevelőszülő és a gyermekotthon vezetője vonatkozásában a gyám kirendelésének kizáró feltételeit.⁴⁸¹ Ezekben az esetekben ugyancsak hivatásos gyám kirendelése szükséges.

A hivatásos gyámot a gyermek elhelyezésének joga nem illeti meg, tartózkodási helyét csak a gyámhivatal engedélyével változtathatja meg.

A gyámhivatal hivatalból, vagy a hivatásos gyám kérésére eseti gondnokot rendel ki a gyermek képviselőnek ellátásra, ha a hivatásos gyám, mint törvényes képviselő, a gyermeket Csjt. szerint nem képviselheti.⁴⁸²

A hivatásos gyámot a Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálatok (a továbbiakban: TGYSZ) működtetik. A gyám tevékenységét a gyámhivatal felügyeli és irányítja.

A hivatásos gyám feladatait közszolgálati jogviszony, vagy munkavégzésre irányuló egyéb jogviszony keretében látja el.

Álláspontunk szerint ez a megállapítás azért is fontos, mert így teljesen egyértelmű, hogy a hivatásos gyám korábban sem állampolgári kötelességként látta el feladatát.

A hivatásos gyámokat a szakszolgálatok működtetik, ugyanakkor a gyámhivatalok felügyelete és irányítása alatt állnak.

A gyámhivatalok különféle jogosítványokkal rendelkeznek:

- hatáskörükbe tartozik a gyám kirendelésével, felmentésével, elmozdításával, ellenőrzésével kapcsolatos érdemi döntés meghozatala,
- a gyám jogkörének korlátozása, vagy egyes intézkedéseinek megváltoztatása,
- a kiskorú vagyoni helyzetéről való elszámoltatás és a számadás elbírálása,
- a kiskorú gyámi betétben lévő pénzeszközök eseti felhasználása.

Ezen gyámhivatali intézkedések nyilvánvalóan érintik a hivatásos gyámot foglalkoztató intézmény munkáltatói jogait, viszont összhangban állnak felügyeleti, irányítói jogosítványaikkal.

A hivatásos gyám a működése során felmerült kiadásainak megtérítését a gyermektől nem igényelheti.

Hivatásos gyám – változatlanul – nem lehet a gyámhivatal vezetője, illetve ügyintézője, továbbá az a személy, akinél a bíróság, vagy a gyámhivatal a gyermeket elhelyezte. Az összeférhetetlenségi szabályokra már korábban is utaltunk, jelen szabályozás a kizáró feltételeket bővítette ki. Nem lehet hivatásos gyám az a személy, akinél a gyámhivatal a gyermeket elhelyezte.

Az átmeneti vagy tartós nevelésbe vett, valamint ideiglenesen elhelyezett gyermekek részére a gyámhivatalnak gyámul elsősorban a nevelőszülőt vagy a gyermeket befogadó gyermekotthon vezetőjét kell kirendelnie.

⁴⁷⁹ Uo. 91. § (1) bek.

⁴⁸⁰ 1952. évi IV. tv. 100. § (3) bekezdés

⁴⁸¹ 1952. évi IV. tv. 98. § (2) bek.

⁴⁸² 1952. évi IV. tv. 90. § (3). bek.

A gyám felmentésére, elmozdítására vonatkozó szabályokat a Csjt., a Gyvt., a Gyer. is tartalmaz.

A Csjt. alapján megszűnik a gyámság, ha a gyámság alatt álló meghal, szülői felügyelet alá kerül, vagy nagykorúságát eléri. A gyámi tisztség megszűnéséhez vezet a gyámság megszüntetése, a gyám gyámhivatal által történő felmentése, vagy elmozdítása.

A gyámhatóság a gyámot tisztségéből felmenti, ha a gyám alkalmatlan, maga a gyám kéri azt, vagy utólag keletkezik olyan akadály, ami miatt gyámságot nem viselhet. Felmenti a gyámhivatal a gyámot tisztségéből abban az esetben is, ha a gyermeket máshol helyezi el, vagy a gyermekotthon vezetőjének vezetői megbízása megszűnik. Szintén a Csjt. értelmében, ha a gyám jogaival visszaél, kötelezettségét elhanyagolja, vagy olyan cselekményt követ el, amely miatt a feladat ellátására méltatlanná válik, a gyámhivatal a gyámot tisztségéből elmozdítja.⁴⁸³ Ha alaposan feltételezhető, hogy a gyámot tisztségéből el kell mozdítani, és ez késedelemmel, veszéllyel jár, a gyámhivatal a gyámot azonnali hatállyal felfüggesztheti.

A Gyvt. alapján történik a hivatásos gyám felmentése. Ha a gyermek gondozási helyének megváltozása miatt kerül sor a hivatásos gyám felmentésére, vagy elmozdítására, ilyenkor a gyámhivatal egyidejűleg új gyámot rendel, és szükség esetén meghatározza a gyermek új gondozási helyét.⁴⁸⁴

Az átmeneti nevelésbevitel felülvizsgálata alapján hozott döntés a gyámság megszüntetéséhez és megszűnéséhez szintén a gyám elmozdításához, felmentéséhez vezethet. Szükség esetén a felmentés végszámadással vagy új gyám kirendelésével is együtt jár. A tartós nevelésbevitel felülvizsgálata szintén eredményezheti a gyám felmentését elmozdítását, vagy új gyám kirendelését.

A gyámot a gyámhivatal kivételesen felmentheti, ha a működése ellen bár kifogás nem merül fel, viszont más személy kirendelése a gyámolt érdekeit tekintve kedvezőbb. Ezt a kivételes szabályt a Gyer. tartalmazza azzal a további kiegészítő rendelkezéssel, hogy a gyám elmozdítása, felfüggesztése esetén haladéktalanul új gyámot kell kirendelni.

IV. A hivatásos gyám feladatai, azok végrehajtásának sajátosságai

A gyámsággal járó jogok és kötelességek a hivatásos gyámot a gyámhivatal erről szóló határozatának kézbesítésének napjától illetik, illetve terhelik. Előfordulhat, hogy a gyámi teendők megkezdését a szülő gátolja meg azzal, hogy gyermekét ismeretlen helyre viszi. Ebben az esetben szükséges a tartózkodási hely ismételt meghatározása.

A hivatásos gyám a gyámság alatt álló kiskorú ügyeiről általában és bármikor köteles a gyámhivatalnak felvilágosítást adni.

⁴⁸³ Uo. 108. § (1) bek.

⁴⁸⁴ 1997. évi XXXI. tv. 83. § (5) bek.

1. A hivatásos gyám szülő-gyermek kapcsolattartásával összefüggő feladatai

A hivatásos gyám feladata a gyámolttal való kapcsolatépítés, rendszeres és személyes kapcsolattartás. Ennek formája a gyámolt meglátogatása a nevelőszülőnél, vagy a gyermekotthonban, de találkozásaira más helyszínen is sor kerülhet.

A gyermekvédelmi szakszolgálat készíti el a gyermek egyéni elhelyezési tervét, bevonva a szülőt, a gyermeket, a családgondozót és a hivatásos gyámot. Már ebben kiemelt szerepet kap a gyermek családjával való kapcsolattartás szabályozására tett javaslat. Lehetőség van megjelölni a kapcsolattartás célját, formáját, gyakoriságát, időtartamát, helyét, a kapcsolattartás segítőit és az abból kizárt személyeket.

A hivatásos gyám – legalább félévenként – köteles tájékoztatni az illetékes gyámhivatalt a szülő-gyermek a kapcsolattartásának alakulásáról, a szülőnek az ellátást nyújtóval való együttműködéséről.⁴⁸⁵ A hivatásos gyám haladéktalanul jelzi a gyámhivatalnak, ha megítélése szerint a hozzátartozó a kapcsolattartás során a gondozott gyermek személyiségfejlődését hátrányosan befolyásoló magatartást tanúsít. Köteles jelenteni továbbá, ha a jogosult kapcsolattartási jogával a gondozott gyermek vagy az ellátást nyújtó sérelmére visszaél. Amennyiben a szülő önhibájából nem tart a gyermekével rendszeres kapcsolatot – a hivatásos gyám – kezdeményezheti a gyermek örökbefogadhatóvá nyilvánítását.

2. A hivatásos gyám képviselőhez, neveléshez kapcsolódó feladatai

A hivatásos gyám a gyermeket nem gondozza, de elősegíti testi, érzelmi, értelmi és erkölcsi fejlődését. Közreműködik nevelésében, közösen választja meg a gyermek életpályáját szülőjével. Az egyéni gondozási, nevelési program jelöli ki a hivatásos gyám konkrét feladatait. Különösen fontos feladata a gyermek családjába történő visszahelyezésének elősegítése.

A hivatásos gyám további feladata a gyermek személyiségfejlődéséről, ellátottságáról, tanulmányi előmeneteléről való tájékozódás és ezzel összefüggésben a gyámhivatal tájékoztatása. Védi és képviseli a gyermek érdekét az oktatási intézményben, a hatóságok előtt, akár a vér szerinti szülővel szemben, sőt előfordulhat, hogy a nevelőszülővel szemben is.

A hivatásos gyámság előnye, hogy a hivatásos gyám teljes körűen képviseli a gyermeket. Ez alól egy kivétel van. A gyermekjogi képviselő – a gyámhivatal kirendelése alapján – képviseli a gyermeket nevelési felügyelettel kapcsolatos eljárásban. Ez a szabályozás töri meg a hivatásos gyám egységes képviselői jogkörét.⁴⁸⁶

A hivatásos gyámság általában tartós jellegű, így a gyermek képviselője egy folyamatot jelent. A hivatásos gyám jól ismeri a kiskorú körülményeit. A vagyonkezelés szempontjából az állandóság és az ehhez kapcsolódó kiszámíthatóság lényeges elem, ez biztosítja a kiskorú érdekeinek minél hatékonyabb érvényesítését. Más képet mutat az állandóság és a kiszámíthatóság a nevelőszülő esetében, ha nem vállalja a gyámságot, vagy a kiskorú vagyonának kezelését. Ebben az esetben osztott gyámságról beszélünk és nyilvánvaló, hogy a gyámi képviselő is megosztott. A

⁴⁸⁵ 15/1988. (IV. 30) NM rendelet 88. § (3) bek. b.)

⁴⁸⁶ 1997. évi XXXI. tv. 11/A. § (2) bek. e.) pont

gondozáshoz, neveléshez kapcsolódó képviselőt a nevelőszülő, a vagyonkezeléshez kapcsolódó képviselőt eseti gondnok, vagy hivatásos gyám látja el.

Eseti gondnok – ügyvéd – kirendelése esetén csak a konkrét felhatalmazás, és az adott ügy elintézésére szorítkozik a képviselő, nem biztos, hogy az ott született döntés a vagyonkezelés folyamatába jól beilleszkedik és a legoptimálisabb érdekek érvényesítést fogja biztosítani.

3. A hivatásos gyám vérszerinti családjába történő visszahelyezéséhez kapcsolódó feladatai

A gyermek hazagondozására – mint alapelvszerű követelményre – a gyermekvédelmi gyámságra vonatkozó szabályozás számos területén találunk egymásra épülő rendelkezéseket.

A Gyvt. alapján a gyermek alapvető joga, hogy saját családjában nevelkedjen.

A Gyvt. a gyermek gondozási helyének meghatározásánál is rendelkezik a gyermek vérszerinti családjába való visszakerülésének előmozdításáról, amikor ennek érdekében elhelyezési értekezlet összehívását rendeli el. A Gyer. kimondja, hogy az egyéni elhelyezési terv célja a gyermek saját családjába történő visszahelyezésének elősegítése. Erre épül a terv.

A 15/1998. (IV. 30.) NM rendelet már az alapellátás keretén belül részletezi a családjából kiemelt gyermek visszahelyezésének feltételeit, azaz a családgondozó ezzel összefüggő konkrét feladatait.

Álláspontunk szerint a jogalkotó sokoldalúan rendelkezett a hivatásos gyámnak a kiskorú vérszerinti családba történő visszahelyezéséhez kapcsolódó feladatairól. A hivatásos gyámnak folyamatosan vizsgálnia kell ennek lehetőségét. A gyermekvédelemben, az alapellátás és a szakellátás szintjén, a fenti cél elérése érdekében szükséges együttműködésre is számos helyen találunk konkrét szabályokat. Más kérdés, hogy a jogalkalmazás terén a kívánt együttműködés miként valósul meg a gyermekvédelem sokszereplős résztvevői körében.⁴⁸⁷

4. A hivatásos gyám vagyonkezeléssel összefüggő feladatai

A mindennapi élet szokásos ügyeinek intézésétől kezdve a vagyonkezelés sajátos szakértelmet igénylő feladatai a gyámi teendők rendkívül széles skálán mozognak. Különleges szakértelmet igénylő ügyekben a gyermekvédelmi gyámok és a gyermekotthonok vezetői mentesülhetnek a feladat ellátása alól. Előfordul, hogy a hivatásos gyám kéri eseti gondnok kirendelését a fenti okok miatt. Nem ez a jellemző, mivel a gyámoltak többnyire nem rendelkeznek jelentős vagyonnal.

Általános szabály, hogy a gyám vagyonkezelésre vonatkozó felhatalmazása a vagyon egészére, vagy az ügynek meghatározott csoportjára vonatkozhat. A gyám joga és kötelessége, hogy védje a gyermek érdekeit, gondoskodjon a vagyona megfelelő hasznosításáról és a rendes vagyonkezelés szabályai szerint intézze ügyeit. A gyám a gyermek vagyonát leltár alapján veszi át.

⁴⁸⁷ Javaslataink megfogalmazásánál külön fejezetben a problémakörre visszatérünk.

A Gyer. rendelkezik a hivatásos gyám vagyongazdálkodásáról. Így egyebek között kiskorú ingatlanulajdonához, vagy lakásbérletéhez, pénzkezeléséhez kapcsolódóan tartalmaz részletszabályokat. A vonatkozó szabályok kifejtése mellett ismertetjük a jogalkalmazás szintjén szerzett tapasztalatainkat is.

Általános jelenség, hogy a gyámoltak tulajdonát képező ingatlanok, lakások egyrészt lakottak, másrészt „lelakottak”, felújításra szorulnak. Hasznosításuk a fenti okok miatt nehézségekbe ütközik. További problémát jelent, hogy a közüzemi tartozások miatt a szolgáltatók nem biztosítják a – villany, víz, gáz – szolgáltatásokat. A hivatásos gyámnak mindenekelőtt intézkednie kell a díjhátralékok törléséről, befizetéséről. Ezt követően kell a hivatásos gyámnak az ingatlant vagy a lakást olyan műszaki állapotba hoznia, hogy az bérbe adható, hasznosítható legyen. Sajnos előfordul olyan eset is, hogy hónapokig nem tudja kiadni a lakást a hivatásos gyám, megfelelő igény hiányában. A kiskorú vagyónak hasznosítása sok esetben ezért nem kellő hatékonyságú. Sokszor bírálattal illetik a hivatásos gyámot, hogy piaci értéken alul tervezi bérbe adni az ingatlant, vagy a lakást. Ilyenkor szembesül a hatóság – helyszíni szemle alapján – azzal, hogy valójában milyen rossz állapotú az ingatlan.

Problémát okoz a gyakorlatban kiskorú földingatlanának bérbe adása, különösen abban az esetben, ha az osztatlan közös tulajdonban van.

A hivatásos gyám Gyvt-ből adódó feladata, hogy köteles az otthonteremtési támogatás, vagy az utógondozói ellátás iránti igényt benyújtani és annak kezelését folyamatosan ellátni.

A gyám számadására vonatkozóan szintén részletes szabályozással találkozunk. A számadás alapját a leltár, tartalmát a bevételek és a kiadások képezik. A számadást – az előző évre vonatkozóan – minden év február 15-éig köteles a gyám a gyámhivatalhoz benyújtani. A gyámhivatal a számadást felülvizsgálja, és ha azt megfelelőnek tartja, elfogadja. A hivatásos gyám eseti számadásra is kötelezhető. Elvértve találkozunk olyan esettel, amikor a számadás kapcsán a gyámhivatal kifogást emel. Ilyenkor általában a számla nem eredeti volta a kifogás tárgya. A gyámolt részére nagykorúságának elérése pillanatában a hivatásos gyám végszámadást készít, ilyenkor a hivatásos gyám vagyongazdálkodói joga megszűnik. Ha a gyámság megszűnésével a gyermek ismét szülői felügyelet alá kerül, vagy a gyám személye változik, akkor a számadást a gyámhivatalhoz kell benyújtani. Végelszámolást nem a gyámhivatal felé, hanem a nagykorúvá vált személynek tartozik a hivatásos gyám előterjeszteni, ha a gyámság a gyermek nagykorúvá válása miatt szűnik meg. Ebben az esetben sem gyámhatósági, sem fenntartói kontroll vagy ellenőrzés hivatásos gyám vonatkozásában nem érvényesül. Álláspontunk szerint – ebben a tekintetben – nem kellően kidolgozott a szabályozás. Az elszámolást a hivatásos gyám felettese még csak nem is láttatja. Másfelől hiányzik olyan alapvető záradék megkövetelése, ami azt bizonyítaná, hogy a kedvezményezett az elszámolást tudomásul vette, egyetért vele és az abban foglaltakat átvette.

A gyámolt valamennyi jogügylete a gyámhivatal engedélyéhez, jóváhagyásához kötött. Véleményünk szerint is ez elengedhetetlen feltétel. Ugyanakkor a gyámi kötöttségek miatt a vagyongazdálkodás helyett inkább csak a „vagyongazdálkodás” tapasztalható. Sommásnak tűnhet ez a megállapításunk, de sajnos sok esetben helyénvaló.

5. A hivatásos gyám tájékoztatási kötelezettségéhez kapcsolódó feladatok

A hivatásos gyám ellátogat a nevelőszülőhöz, vagy a gyermeket gondozó intézetbe, ott beszélgetést folytat vele, majd a gyermek gondozójával és nevelőjével. Az intézet vezetője a hivatásos gyám rendelkezésére bocsátja a gyermekről készített pedagógiai és pszichológiai véleményt. A közvetlenül és közvetett formában beszerzett információk nyújtanak segítséget a kiskorúról összeállításra kerülő helyzetkép kialakításához.

A hivatásos gyámok jelentéseiket adatlapokon készítik el és nyújtják be. Az adatlapok kérdéseket tartalmaznak. Ezzel a módszerrel biztosítják, hogy a hivatásos gyámok jelentései egységes szempont alapján készüljenek el. A jelentések magukban rejtik az uniformizálást és a sematizmust is. A kérdések ugyanazok, de az ügyek és a problémák különbözőek.

Az ún. „macis lapok” fejezetekre és pontokra tagolódnak. A gyermekvédelmi gyámság vonatkozásában a 7. számú adatlapot vesszük górcső alá. A 7. számú adatlap I. fejezete a kiskorú személyes találkozásait rögzíti. Ebben szerepel az, hogy a kiskorú milyen időpontban kivel találkozott és erre a találkozásra iskolában vagy más helyszínen került sor. A II. fejezet tartalmazza a látogatáson szerzett tapasztalatok összegzését. A hivatásos gyámnak az adatlapon néhány sor áll rendelkezésére, hogy tömören közölje ezzel kapcsolatos gondolatait.

Ezt követően a hivatásos gyámnak ki kell térnie arra, hogy milyen változások tapasztalhatók a gyermek körülményeiben elhelyezése, illetve az utolsó helyzetértékelése óta. Az adatlap ebben a vonatkozásban is segítséget nyújt a hivatásos gyámnak. A kérdések is adottak, és a válaszadásnál csak a megfelelő rovatokat kell kitölteni. A kiskorú egészségi, érzelmi állapotára, viselkedésére, külső megjelenésére irányulnak a megválaszolendő kérdések. Ebben a fejezetben kell utalni a hivatásos gyámnak a gyámolt tanuláshoz, munkához vagy játékhoz való viszonyára is.

A helyzetértékelés következő eleme a gyermek kapcsolatának alakulását minősíti. Ezen a helyen elsősorban a szülői és rokon kapcsolattartásra korlátozódik a hivatásos gyám értékelése. Különösen fontos annak a körülménynek a kiemelése, hogy realizálódik-e a szülői kapcsolattartás. Ha a szülő ezzel a jogával nem él – mint korábban jeleztük – ez a kiskorú örökbeadhatóságának megállapítását eredményezheti. Egy hivatásos gyám konkrét jelentésének idevonatkozó megállapítása: „Az édesanya elhalálozott, az édesapa egyáltalán – többszöri felszólítás ellenére – nem látogatja gyermekét, nem tart kapcsolatot.”

Az adatlap további részében fel kell tüntetni azokat a változásokat, amelyek a gyermek családjában, körülményeiben álltak be. A hivatásos gyámnak a szülők egészségi állapotára, munkavégzésére, életvitelére, családi kapcsolatára, anyagi helyzetére, lakáskörülményeire vonatkozóan is ki kell térnie. Sajnálatos, hogy ezek a rovatok általában üresen maradnak, mivel a szülők körülményeit a hivatásos gyám kevésbé ismeri, nem ő a családgondozó, és az alapellátás családgondozójával sincs érdemi kapcsolata, vagy az felszínes. A család körülményeinek kedvezőbbé tételéhez eszközökkel sem rendelkezik. Megállapításunk szerint alig történik kedvező változás a gyermek családjának körülményeiben. Mindezekre tekintettel kevés az esély arra, hogy a gyermek mielőbb visszakerüljön vérszerinti családjába. Statisztikai adatok szerint egyik megyénkben 135 gyermek gondozásba vételére került sor, közülük vérszerinti családjába mindössze kilenc fő került vissza. Tehát egy nagyon lényeges

szempont – azaz a vérszerinti család körülményeinek értékelése – szinte formálisnak tekinthető, így a hivatásos gyám nem rendelkezik kellő információval. Az alapellátás és a szakellátás nem kellő együttműködése hátráltatja adott esetben a gyermek vérszerinti családjába történő visszakerülését.

Ezt követően az adatlapon azokat a változásokat kell feltüntetni, amelyek a gyermeket gondozó helyettesítő vagy nevelő családjában következtek be. A kérdések azonosak a vérszerinti családnál ismertetett kérdésekkel. A vérszerinti családnál szintén az említett szempontokat tartalmazza az adatlap.

Majd arra kérdez rá az adatlap, hogy volt-e jelentős konfliktusa a hivatásos gyámnak a gyermekkel. Tulajdonképpen – egy feladatlaphoz hasonlóan – eldöntendő kérdéstről van szó, mivel nincs is megfelelő hely az adatlapon biztosítva a konfliktus illetve annak feloldására vonatkozó szöveges értékelés kifejtésére. Az adatlap III. fejezetében a következtetések és javaslatok megfogalmazására van mód. A javaslatok kifejtésére is részben igennel és nemmel válaszolhat a hivatásos gyám. Ezen eldöntendő kérdések úgymint „szükség van-e a gyermekkel kapcsolatos hosszú távú terv módosítására, elhelyezésének megváltoztatására?”. Ugyancsak eldöntendő kérdésként szerepel az adatlapon az egyéni elhelyezési, gondozási, nevelési terv módosítására, kiegészítésére, vagy azonnali intézkedésre vonatkozó jelzés igen vagy nem formájában.

Végül a helyzetértékelést végző javaslatát tartalmazza az adatlap. Mintegy fél oldalban teheti meg javaslatát a hivatásos gyám. Sok esetben nincs kifejtve, hogy a vér szerinti családjában a kiskorú testi, lelki fejlődéséhez a feltételek biztosítottak-e vagy sem.

A hivatásos gyámok és a gyámhivatalok ügyintézői körében vannak olyan személyek, akik kedvelik az ún. „macis lapok” formájában történő jelentéseket, vannak viszont, akik kevésbé tartják jónak a jelentések jelenlegi formáját. Többletmunkát jelent a kevésbé releváns kérdésre adható válaszok megadása, ugyanakkor az ügy sajátosságainak kifejtésére kevésbé van mód.

Az adatlapok számítógépes feldolgozása és nyilvántartása ma még nem megoldott, postai úton történik továbbításuk.

Nem teljes körű az adatlapok „cseréje” a gyermekvédelemben dolgozók és az adatszolgáltatásra kötelezettek körében. Meglátásunk szerint az adatlapokban szerepeltetett kérdések felülvizsgálata esedékes – tudomásunk szerint folyamatban is van –, de azok számítógépes feldolgozása még fontosabbnak tűnik, időszerűbb feladat.

V. Összefoglaló megállapításaink a hivatásos gyámság tekintetében

A hivatásos gyám a gyermekvédelmi gyámság nélkülözhetetlen résztvevője, operatív – pontosan meghatározott – feladatokat lát el. Létszámuk a gyermekvédelmi reformot követően jelentősen emelkedett. Statisztikai adatok bizonyítják, hogy 1998. évben 568 fő kiskorú, 1999-ben 1453 fő kiskorú, 2002-ben pedig 4384 fő kiskorú gyámságát látták el a hivatásos gyámok. Viszonyítási alapot jelent, hogy 2002-ben 28515 fő volt a gyámság alatt állók száma; ebből – a hivatásos gyámoltakon kívül – családba fogadással 5162 fő, harmadik személy 7244 fő, nevelőszülő 5305 fő, míg gyermekotthon vezetője 6420 fő kiskorú gyámságát látta el.

Véleményünk szerint lényeges, hogy a szakszolgálatoknál egy felkészült „profi” hivatásos gyámi kollektíva álljon rendelkezésre és lásson el feladatokat. A hivatásos gyámok, eltérően a tanácsadóktól (nevelőszülői, illetve gyámi tanácsadó), szigorú felelősségi szabályok szerint végzik munkájukat. Ez megnyilvánulhat a polgári jogi, azaz kártérítési, adott esetben büntetőjogi és munkajogi felelősség formájában is. Ha a gyámi tanácsadó téves tanácsot ad, és ezzel a gyámoltnak kárt okoz, feltehetően azért a gyám felel – akár saját vagyonával is –, nem pedig a tanácsadó.

A hivatásos gyám bármilyen kérdésben – nevelőszülői tanácsadói feladataival összefüggésben is – konzultálhat a nevelőszülővel és adhat tanácsokat. A problémát az okozza, hogy sokszor a nevelőszülő nem tud kellően eligazodni a nevelőszülői tanácsadótól, gyámi tanácsadótól, esetenként az eseti gondnoktól, hovatovább a hivatásos gyámtól kapott tanácsok és információk alapján kialakult helyzetben.

Megítélésünk szerint a hivatásos gyámok és a nevelőszülői tanácsadók munkájának kellő összehangolása nem mindig valósul meg, együttműködésük nem folyamatos. A hivatásos gyám és az alapellátásban tevékenykedő személyek között az együttműködés még inkább esetleges, amint erre már az adatlapok bírálatánál is utaltunk.

Nem megoldott a hivatásos gyámok helyettesítése a gyakorlatban. Tartós szabadságuk időtartama vagy más akadályoztatásuk esetén a gyámolttal való kapcsolat teljesen szünetel. Megoldás jelenthet a gyakorlatban, hogy a gyámok – szabadságuk ellenére – legalább mobiltelefonon elérhetők, „kéznél” vannak. A felmerülő probléma megoldása érdekében van jogi megoldás, mivel a gyámhivatal eseti gondnokot rendelhet ki.

A hivatásos gyámok feladatai sokrétűek, teljes körű felsorolásuk nem is lehetséges a felmerülő problémák sokszínűsége miatt. Az említett feladatokon kívül leggyakrabban műtéthez, abortuszhoz adnak hozzájáruló nyilatkozatot, de útlevelkérelemhez, más gyámolttal kapcsolatos bizonyítványok kiadásához szintén nélkülözhetetlen közreműködésük.

Végezetül megjegyezzük, hogy a gyermekvédelmi reform folyamatában a hivatásos gyám működésével összefüggésben találkozunk teljesen eltérő – sok esetben szélsőséges – álláspontokkal.

Az egyik megyei gyámhivatal vizsgálati jegyzőkönyve az alábbi kitételt is tartalmazza: „A hivatásos gyámok előtérbe helyezése – a gyámságot vállaló nevelőszülővel szemben – nem szolgálja a gyermek érdekét, ha egyébként a nevelőszülő alkalmas a feladatra „A gyámhivatalnak élni kell mérlegelési jogával, amikor dönt a gyám személyéről és a kérelemmel ellentétes rendelkezést indokolnia kell.”⁴⁸⁸

Vizsgálódásaink során az egyik szakszolgálatnál tapasztaltak szerint inkább a profi hivatásos gyámságot helyeznék előtérbe. A nevelőszülői gondozás esetén viszont az osztott gyámságot favorizálnák. Hallani olykor olyan szélsőségesnek tűnő véleményt is, hogy ha a nevelőszülő a gyámság valamennyi elemét ellátja, a gyermek ebben az esetben teljesen kiszolgáltatottá válik. Sajátos helyzetet teremt, ha a nevelőszülői jogviszony egy „burkolt” örökbefogadást takar.

⁴⁸⁸ Ld. Heves megyei Gyámhivatal 2001. évi vizsgálati jegyzőkönyv

Ötödik fejezet Következtetések, javaslatok de lege ferenda

I. A gyámi tanácsadás dilemmái

1. A jogintézmény jellemzői

A gyámi tanácsadásra vonatkozó szabályokat a jogalkotó a személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmények, valamint személyek szakmai feladatairól és működésük feltételeiről szóló 15/1998. (IV. 30.) NM rendeletben (a továbbiakban: NM rendelet) helyezte el. Ezt a szabályozást a jogintézmény vonatkozásában lényegesen módosította a 46/2003. (VIII. 8.) ESZCSM rendelet. Erősítette a gyámi tanácsadó pozícióit, meghatározta jogállását és nevesítette feladatait.

Bírálatunk egyrészt az NM rendeletben foglalt gyámi tanácsadás eredeti szabályozására irányul, másrészt a módosító rendelkezésekkel összefüggésben is kifejtjük észrevételeinket és javaslatainkat.

A gyám működésében a gyámhatóság rendszeres felügyelete és irányítása alatt áll.⁴⁸⁹ Ez a szabály egyaránt vonatkozik a „hagyományos” és a gyermekvédelmi gyámságra.

A gyám tevékenységét a gyámhivatal irányítja és felügyeli, feladatának ellátásához a területi gyermekvédelmi szakszolgálat segítséget nyújt.⁴⁹⁰

A Gyermek- és Ifjúságvédő Intézetek „lebontásaként” a területi gyermekvédelmi szakszolgálatokra és a szakszolgáltatásra vonatkozó feladatokat a Gyvt. tartalmazza.⁴⁹¹ A gyermekvédő intézetek – és ennek következtében az intézeti gyámság – megszüntetésével keletkezett vákuumot a jogalkotó a szakszolgáltatás feladatainak meghatározásával kívánta betölteni. A szakszolgálatok feladatai a szakmai szolgáltatásra terjednek ki. Nem rendelkeznek hatósági eszközökkel, továbbá nem állnak hierarchikus viszonyban más gyermekvédelmi intézményekkel, ugyanakkor el kell látniuk a gyermekvédelmi gyámok ellenőrzését is.

A szakszolgálaton belül a gyámi-gondozói tanácsadás kötelező feladatként jelent meg, szakmai segítségben és ellenőrzés formájában nyilvánul meg.⁴⁹² A szerző – aki maga is gyámi tanácsadó – megállapítását azzal a kiegészítéssel tudjuk elfogadni, hogy a szakszolgáltatás, és ezen belül a tanácsadás kapott kellő figyelmet, de a jogintézmény bevezetésekor gyámi-gondozói tanácsadó feladatai nem voltak meghatározva.

2. Kit tekintünk gyámi-gondozói tanácsadónak?

A szakszolgálatnál foglalkoztatott szakember – gyámi gondozói tanácsadó – (a továbbiakban: gyámi tanácsadó) szakmai segítséget nyújt a gyámnak, ellenőrzi annak munkáját. A gyámi tanácsadó „beépül” a gyám és a gyámhivatal közé lényegében

⁴⁸⁹ 1952. évi IV. tv. 103. § (1) bek.

⁴⁹⁰ 1997. évi XXXI. évi tv. 85. § (4) bek.

⁴⁹¹ Uo. 60. §

⁴⁹² Zsámbéki Eszter: A gyámi tanácsadó kompetenciái. Család, gyermek, ifjúság. 2002. 3. sz. 14. p.

meghosszabbított karja annak. Szakértelme alapján jelentést készít, de javaslattevő, kezdeményező jogkörrel is rendelkezik.

A gyermekek jogainak, érdekeinek képviselője minden esetben a gyám. Ha a gyermek és gyámja, gondozója között érdekellentét lépne fel – a gyermek jogainak, érdekeinek képviselője sérülne – akkor a gyámi- gondozói tanácsadónak kell erre a gyám figyelmét felhívni, szükség esetén a gyámhivatalt tájékoztatni.

A gyámi gondozói tanácsadás a Gyvt. hatálybalépését követően, a jogalkotói szándéknak megfelelően, szinte csak elvileg működött. Valójában a gyakorlatban csak jelentős késéssel indulhatott meg az érdemi munka.⁴⁹³

Egyetértünk a szerzővel, hogy a gyámi tanácsadó szakmai köztudatba való „bevonulása” még mindig nem ért véget. A szerző objektív és szubjektív okokat jelölt meg, amelyek hátráltatták a kötelező feladat ellátását. Objektív okok között elsőként a státuszok és a szakmai létszámok hiányát jelölte meg. Hivatkozott arra a körülményre is, hogy az esetszámokat a fenntartók jelentős késéssel határozták meg.⁴⁹⁴ Nehezményezte, hogy sokan megkérdőjelezték a gyámi tanácsadás létjogosultságát.

Fenntartását tehát elfogadjuk, de további általunk lényegesnek tartott tényezők, okok elemzését is szükségesnek tartjuk.

3. Milyen okok vezettek a gyámi tanácsadás bevezetésének quasi ellehetetlenüléséhez?

Álláspontunk szerint az egyik ok az volt, hogy a jogalkotó az eredeti szabályozás szerint a szakszolgáltatás feladatain belül a gyámi tanácsadó feladatait nem nevesítette.

A Gyvt. szabályozza a gyermekvédelmi szakszolgáltatás feladatait.⁴⁹⁵ Álláspontunk szerint a szakszolgáltatás gyűjtőfogalom nem egyenlő a gyámi tanácsadással, hovatovább a gyámi tanácsadóval, ezért nem lehet egyenlőségjelet tenni az intézmény, és annak egy belső szervezeti egysége között. A szakszolgáltatás feladatainak sokszínűsége nyilvánvalóan a szakszolgálat valamennyi területére vonatkozott, melynek csak egy „szelete” volt a gyámi tanácsadás. A 15/1998. (IV. 30.) NM rendelet (a továbbiakban: NM rendelet) a szakszolgálat segítő feladatait részletezte.⁴⁹⁶ A szabályozásbeli hiányosság – esetleg a módszertani útmutató hiánya – okozott zavart. Ugyancsak a szabályozás pontatlansága vezetett a feladatok nem szerencsés módon történő meghatározásához.

Az eredeti szabályozás további hibájaként említhető, hogy az NM rendelet mellékletében – amelyben a gyermekjóléti és gyermekvédelmi személyes gondoskodás formáinak szakmai létszám irányszámait és létszám minimum normáit határozta meg a jogalkotó –, a gyámi tanácsadók létszámát nem szabályozta.

A jogalkotó a fenntartókra bízta, a gyámi tanácsadók létszámának és esetszámának meghatározását. Véleményünk szerint ez nem volt jó döntés, mivel a fenntartók nem, vagy jelentős késéssel döntöttek ebben a kérdésben.

⁴⁹³ Uo. A szerző tanulmányában ez a kitétel a Gyvt. hatálybalépését követően közel öt év után kapott hangot.

⁴⁹⁴ Ld. 6 p. a létszámokkal és esetszámokkal összefüggésben tett megállapításainkat.

⁴⁹⁵ 1997. évi XXXI. évi tv. 63. §

⁴⁹⁶ Csjt. 48/A. § (1)-(2) bek. és 15/1998. (IV. 30.) NM rendelet 150. § (1) bek.

Országosan igen változatos kép alakult ki abban a tekintetben, hogy a fenntartók milyen időpontban határozták meg a létszámokat és az ellátandó esetszámokat. Budapest főváros önkormányzatának területi gyermekvédelmi szakszolgálatának tekintetében a fenntartó 2001-ben határozta meg az esetszámokat és biztosítottak státuszokat a feladatok érdemi ellátásához. A fenntartók álláspontja azon alapult, hogy a jogszabály nem sorolta fel a gyámi tanácsadók feladatait és ez zavart okozott. Előfordult, hogy a munkaköri leírásokban, kapcsolt munkakörben szabályozták a feladatok ellátását. Ez a körülmény viszont összeférhetlenségi problémákhoz vezetett. Így egyebek között a gyámi tanácsadók nyilvánvalóan nem láthatták el a hivatásos gyám feladatait. Mentségükre szolgáljon, hogy a szabályozásbeli hiányosságok valóban bizonytalanságot teremtettek és újszerűségük miatt sem voltak kapaszkodók, segítő, orientáló elemzések és ezekre épülő módszertani útmutatók. Ezért a fenntartók a reálisan ellátandó esetszámok tekintetében is – tapasztalatok hiányában – becslésekre voltak utalva.

A gyámhivatalok is különféle módon ítélték meg a gyámi tanácsadók szakmai segítő tevékenységét. Találkoztunk olyan sarkított állásponttal is, hogy nem szükséges külön beállítani gyámi tanácsadót, elláthatná a feladatot a nevelőszülői tanácsadó is. Mások a gyámhivatal feletti szakmai kontroll elemeit vélték felfedezni a gyámi tanácsadók tevékenységében, tévesen. A többség igényelte, hasznosította és várta, hogy a jogintézmény a jogalkotó óhaja szerint találja meg helyét és szerepét.

4. Milyen feladatokat láttak el a gyámi tanácsadók az eredeti szabályozás szerint?

A szakszolgálatok a gyámi tanácsadók feladatait a szakszolgáltatáshoz címzett feladatok közül jelölték ki.

a) A gyámi tanácsadó látogatásai. Tanácsadás, ellenőrzés?

A gyámi tanácsadó feladatának ellátását – látogatásait – a gyermek átmeneti, vagy tartós nevelésbe vétele után a gyámrendelést követően kezdhette meg.

A gyámi gondozói tanácsadó hivatalból, vagy a gyámhivatal felkérésére – látogatásai alapján – jelentést készített és abban fogalmazta meg javaslatait. A gyámhivatal tájékoztatása, segítése, döntési helyzetbe hozása volt a célja az ellenőrző tevékenységének.

A gyámi tanácsadóknak szükség szerint – az eredeti szabályozás alapján legalább havonta, a hatályos szabályozás szerint kéthavonta – fel kellett keresniük a nyilvántartásukban szereplő gyermekeket a gondozási helyükön.

A gyámi tanácsadónak minden esetben tájékoztatnia kellett a gyámhivatalt az általa feltárt problémáról, amelyet a gyám tevékenységével, vagy a gyám és gyámolt viszonyával kapcsolatban érzékelt. Nem kerülhetett a gyámi tanácsadó „besúgó” pozícióba. Mérlegelnie kellett, hogy kiadható-e a gyámolt „panasza” a gyámnak, vagy sem. Kezelhetetlen helyzetet eredményezhetett, ha a gyámi-gondozói tanácsadó kiadta a gyámolt vélt vagy valós sérelmeit. Őszinteséget a gyermektől azt követően nem várhatott el, és bemerevítette a gyám és gyámolt kapcsolatát.

A látogatásokat a gyermek gyámjával előre egyeztetniük kellett. Ez a látogatás a nevelőszülőnél, illetve a gyermekotthonban elhelyezett gyermek esetében is kötelező volt.

A szakmai ellenőrzés a havi látogatásokra épült, a tapasztalatok dokumentálásában, a gyámhivatal felé történő jelentések formájában realizálódott. Jogos igény volt a reálisan ellátható esetszámok meghatározása. A gyámi tanácsadó a gyámi tevékenység csak egy szeletét, a gondozást, nevelést ellenőrizte. Beépült a gyámhatóság és a gyám közé, „közvetítő” tevékenysége elsősorban közvetett formában jelent meg, mégpedig jelentéseinek a szakszolgálat útján történő továbbításával. Előfordult, hogy a gyámhivatal tárgyaláson, értekezleteken való közreműködésre kérte fel a gyámi tanácsadót, de ez nem volt rendszeres és főként nem általános. Ennek lehettek objektív okai, így pl. időpont-egyeztetés, távolság, programok egybeesése.

b) Mennyiben tud eleget tenni a gyámi tanácsadó a kapcsolattartással összefüggő feladatainak?

A kapcsolattartás biztosítása a gyermekvédelmi gyámnak is kiemelt feladata volt. Különböző helyszíneken történhetett: a nevelőszülő lakóhelyén, gyermekotthonban, vagy a szakszolgálat hivatalos helységében. Az egyéni elhelyezési tervek és a gyámhivatali határozatok pontosan meghatározták a kapcsolattartás formáit, helyszínét és időtartamát. Alapelvszerű követelmény volt, hogy a szülők, a jogosult hozzátartozók gyakorolják kapcsolattartási jogaikat. Erősíteni, javítani kellett a szülő-gyermek kapcsolatát, érzelmi kötődését, hiszen ez vezethetett ahhoz, hogy a gyermek visszakerüljön vér szerinti családjába. Tehát a kapcsolattartás a hazagondozás reményében történt. Ez szolgálta a gyermek elsődleges érdekét. A gyámi tanácsadó rendszeresen figyelemmel kísérte a szülő és gyermek, vagy más hozzátartozó kapcsolattartását és azt értékelte. Ha a kapcsolattartás nem realizálódott, megvizsgálta ennek okait. Többet nem tehetett. Nem volt jelen a kapcsolattartás helyszínén, érdemben nem tudott beavatkozni. Előfordult, hogy maga a nevelőszülő – gyámként – helytelen és jogszabállyal ellentétes gyakorlatot folytatott, azaz gátolta a szülő és gyermek kapcsolattartását, vagy lehetetlenné tette a találkozást. Ez főként az egyszemélyes nevelőszülő esetén fordult elő, aki mintegy saját gyermekként nevelte a gyámolt kiskorút, és nem örült a vérszerinti szülő látogatásának. Különösen jellemző volt ez a nevelőszülői magatartás, ha az egy burkolt örökbefogadást takart. A gyámi tanácsadónak ezt a helyzetet jelezni kellett a gyámhivatal felé, és kölcsönösen meg kellett oldani a problémát. Ha a szülő önhibájából történt a kapcsolattartás elmaradása, ez végső soron akár a gyermek örökbe adhatóvá nyilvánításához vezethetett.

c) A gyámi tanácsadók örökbefogadással összefüggő feladata

A gyámi tanácsadók örökbefogadással összefüggő feladata a kapcsolattartással, illetve annak hiányával függött össze. Ha az átmeneti nevelt kiskorú szülője önhibájából egy éven át nem tartott rendszeres kapcsolatot gyermekével, illetve életvitelén, körülményén nem változtatott, a gyámi tanácsadónak ezt jelezni kellett a gyámhivatal felé. Ugyanez volt a helyzet, ha a kapcsolattartás azért hiúsult meg, mert a szülő tartózkodási helyét az új tartózkodási hely megjelölése nélkül változtatta meg, és ennek felderítésére irányuló intézkedés fél éven belül nem vezetett eredményre, vagy fél éven keresztül egyáltalán nem tartott kapcsolatot gyermekével.⁴⁹⁷

⁴⁹⁷ 15/1998. (IV. 30.) NM rendelet 151. §

A gyámi tanácsadónak vizsgálnia kellett, hogy valóban önhibája okozta-e a szülő mulasztását. Elengedhetetlen volt, hogy konzultáljon a gyermekjóléti szolgálat családgondozójával, akinek ismernie kellett a szülők körülményeit. Előfordult olyan eset, hogy a szülő egyszerűen félt meglátogatni gyermekét, mert szégyellte magát, hogy nem tud neki ajándékot vásárolni. Ismert probléma volt és sajnos nem egyedi, hogy nevelőszülők esetében a szülő attól tartott, hogy már rég „elszerették” tőle a gyermekét. Bárki feltehetné a kérdést, hogy önhibának nevezhetjük-e, ha a szülőnek nincs annyi pénze, hogy elutazzon gyermekéhez. Át kellett segíteni a szülőt ezeken a nehéz helyzeteken és sokoldalúan kellett mérlegelni, hogy valóban önhibájából nem tett-e eleget a kapcsolattartási kötelezettségének.

Önhiba és a fentebb kifejtett jogszabályi feltételek fennállása esetén ugyanis a gyámi tanácsadónak kezdeményezni kellett a gyámhivatalnál a kiskorú örökbefogadhatóvá nyilvánítását.

A gyámi tanácsadók – pontosan az önhiba olykor körülményes bizonyítása miatt – nehezen szánták rá magukat az örökbe adhatóvá nyilvánítás kezdeményezésére.

d) A gyámi tanácsadók feladatai a kiskorú kötelező elhelyezésének felülvizsgálata, illetve gondozási hely megváltoztatása esetén

Amennyiben a kiskorú és a gyám között annyira megromlott a viszony, hogy az a továbbiakban nem volt tartható, a gyámi-gondozói tanácsadó a kiskorú gondozási helyének megváltoztatását is kezdeményezhette.

A gondozási hely megváltoztatását kérhette a gyermek, a szülő, a gyám, az esetgazda gyermekjóléti szolgálat és a területi gyermekvédelmi szakszolgálat munkatársaként a gyámi-gondozói tanácsadó. A gyámhivatal a gondozási hely megváltoztatására irányuló kérés tudomásulvétele után felkérte a szakszolgálatot a gyermek személyiségvizsgálatára, a szakvélemény, az elhelyezési javaslat és az egyéni elhelyezési terv elkészítésére. A szakszolgálat elhelyezési ügyekkel foglalkozó munkatársa, vagy a gyámi-gondozói tanácsadója ezután szervezhette meg a tervezési értekezletet.

A felülvizsgálati eljárás során – a gyámhivatal megkeresésére – a gyámi tanácsadó szintén javaslatot készített a nevelésbevitel fenntartására vagy megszüntetésére, az egyéni elhelyezési terv fenntartása vagy módosítása tekintetében. Kezdeményezhette a gyermek gondozási helyének megváltoztatását vagy új gyám kirendelését.

A gyámi tanácsadó szakmai szolgáltatása a felülvizsgálat során is főként a gondozásra, nevelésre terjedt ki. A segítő jellegű közreműködése egyrészt figyelemfelkeltést, másrészt szakmai támogatást jelentett, ha a gyám ezt kérte a feltárt problémák megoldásához.⁴⁹⁸

A felülvizsgálati eljárás során az illetékes gyámhivatal áttekintette és eldöntötte, hogy szükséges-e az átmeneti nevelésbe vétel fenntartása, vagy megszüntetése, az egyéni elhelyezési terv fenntartása vagy módosítása.⁴⁹⁹ A gyámhivatal döntését azokra a tájékoztatásokra alapozta, amelyeket a gyermek gyámjától, a gyermekvédelmi szakszolgálattól, továbbá gyermekotthontól és a gyermekjóléti szolgálattól szerzett be.

⁴⁹⁸ 15/1998. (IV. 30.) NM rendelet 150. § (1) bek.

⁴⁹⁹ 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet 109. § (3) bek. a.), b.), c.), d.) pontok és ld. Gyvt. 79. § (1) bek.

A gyermek nevelésbevételenek felülvizsgálatára a gyermek nevelésének időtartama alatt bármikor – három éves korig és speciális elhelyezés esetén félévente, ezt követően évente egyszer – sor kerülhetett.

A felülvizsgálatot a gyermek, a szülő, a gyám, a gondozóhely, az esetgazda gyermekjóléti szolgálat és a gyermekvédelmi szakszolgálat kérhette. A gyámhivatal a kérelem kézhezvétele után tájékoztatást kért a gyámtól, a gyermekvédelmi szakszolgálattól, a gondozási helytől és a gyermekjóléti szolgálattól. Ezt követően adhatta meg a gyámi-gondozói tanácsadó a kért tájékoztatást, ami után a gyámhivatal tárgyalást hívhatott össze vagy az iratok alapján határozatot hozhatott.

Ha a gyámhivatal tárgyalást tartott, akkor a területi gyermekvédelmi szakszolgálat képviselőjében valószínűleg a gyámi-gondozói tanácsadó vett részt azon.⁵⁰⁰ Ebben az esetben a gyámi tanácsadó és a gyámhivatal között a közvetlen kontaktus volt.

f) A gyámi tanácsadók együttműködési kötelezettsége

A gyámi tanácsadó egyrészt segítette és ellenőrizte, másrészt együttműködött a gyermekvédelem más résztvevőivel.

A gyámi-gondozói tanácsadó feladatait csak úgy tudta ellátni, ha megfelelő együttműködést épített ki mindazokkal, akiket segített és ellenőrzött. Érdemi együttműködés nélkül nem juthatott hozzá azokhoz az információkhoz, amelyek feladata ellátását lehetővé tették. A gyámi-gondozói tanácsadó nem volt felettese a gyámoknak, nem volt köztük hierarchikus viszony, munkájával a gyámhivatalt segítette döntései meghozatalában. A nevelőszülői gyámok a gyámi tanácsadót mégis felettesüknek tekintették, lényegében munkájuk „minősítőjeként” fogták fel. A gyámi tanácsadó együttműködési kötelezettsége elsődlegesen a gyermekotthonok vezetőivel, a nevelőszülőkkel, a gyermekjóléti szolgálatokkal és a gyámhivatalokkal állt fenn. Az együttműködés lehetett formális és informális, formái között szerepelhetett a személyes tájékoztatás, a megbeszélés az esetmegbeszélés vagy tervezési értekezlet összehívása. Ezt a célt szolgálta a nyilvántartási rendszer alapját képező adatlapok megküldésére épülő kölcsönös tájékoztatás. Sajnos az adatlapok számítógépes feldolgozása még várat magára, a jelentések továbbítása hagyományos – postai – úton történik. A tájékoztatás, megbeszélés akár személyesen, akár telefonon történhetett, és optimális esetben napi kapcsolatot tételezett fel a résztvevők – a szakszolgálat, a család és az utógondozói, nevelőszülői tanácsadói, gyámi tanácsadói, hivatásos gyámjai, a gyermekotthon családgondozója, a gyermek gyámja és gondozója, valamint a gyermekjóléti szolgálat családgondozói – között.

g) A gyámi tanácsadók ellátandó esetszámai az NM rendelet módosítását megelőző időszakban

Eltérő esetszámokkal találkoztunk vizsgálódásaink során a gyakorlatban. Ezt a körülményt, az okozta, hogy a fenntartó felhatalmazás alapján kötelező orientáció nélkül határozta meg az esetszámokat. A szakszolgálatok a hivatásos gyámok által ellátandó 40 esetszámot javasolták. Ez a gyakorlatban a vágyálmok szintjén maradt, mivel nem volt ritka a 100 feletti esetszám sem.

⁵⁰⁰ Megjegyezzük, hogy nem egységes a gyakorlat abban, hogy ki képviseli a szakszolgálatot.

5. A hatályos szabályozásra vonatkozó észrevételeink, javaslataink

A jogalkotó a 46/2003. (VIII. 8.) ESZCSM számú rendelettel módosította a 15/1998. (IV. 30.) NM számú rendeletet, és ezzel a jogintézmény működését nehezítő hiányosságokat lényegében kiküszöbölte.

Mit értünk ezen? Elsősorban azt, hogy végre meghatározta és nevesítette a szakszolgáltatás feladatai közül a gyámi gondozói tanácsadó feladatait. Az eredeti szabályozásban ez nem szerepelt, és magunk is erre a körülményre vezettük vissza a szervezeti keretek kialakításának és működésének nehézségeit.

A módosítást követően – változatlanul – a gyámi gondozó feladata a szakszolgáltatás és a gyám ellenőrzése. Az ellenőrzés kiterjed a gyermek egyéni gondozási, nevelési tervében foglaltakra és az elhelyezési terv végrehajtására, megvalósítására. A szakszolgáltatást érezzük elsődlegesnek és az ellenőrzést másodlagosnak, inkább formálisnak. Az ellenőrzés egyébként sem komplex jellegű, hiszen a gyám vagyongazdálkodását kevésbé érinti.

A jogalkotó módosította a gyámi tanácsadók kötelező látogatásaira vonatkozó szabályokat. Az eredeti szabályozás szerint a gyámok és a kiskorúak látogatása havonta volt esedékes. A hatályos szabályozás viszont úgy rendelkezik, hogy szükség szerint, vagy legalább kéthavonta látogatást kell tennie a gyámi tanácsadónak.⁵⁰¹ Ezzel a szabályozással a jogalkotó enyhítette a gyámi tanácsadók látogatásához kapcsolódó feszültséget, úgy is felfoghatjuk, hogy „megfelezte” az esetszámokat.

A gyámi tanácsadó a látogatás keretében, ha szükséges – négy szemközt – beszélgetés formájában tájékozódik a gondozott gyermek helyzetéről, fejlődéséről, esetleges problémáiról. A *gyermek kérésére* közreműködik a gyermek, a gondozó és a gyám között felmerült vitás kérdések tisztázásában. Álláspontunk szerint ez a közreműködés „hivatalból” is történhetne, hiszen „belefér” a gyámi tanácsadás feladataiba. A vitás kérdések tisztázása tehát csak akkor képezi a gyámi gondozók feladatát, ha azt a gyermek kifejezetten kéri. Ellenkező esetben ez a feladat feltehetően a gyámhivatalra hárul – ha tudomást szerez arról –, hiszen a vitás kérdéseket rendezni szükséges.

A módosítás alapján a gyámi tanácsadó a gondozó, illetve a *gyám felkérésére* részt vesz a gondozó intézmény szakmai fórumain. Megítélésünk szerint, felkérés nélkül is szükséges a tanácsadó részvétele a különféle szakmai fórumokon.

A gyámi tanácsadó – *felkérésre* – segítséget nyújt az „egyes jognyilatkozatok” megtételéhez szükséges gyámi álláspont kialakításához.

Ez az új szabály több szempontból is magyarázatra szorul. Véleményünk szerint ezzel a rendelkezéssel a gyámi tanácsadó – a szakmai szolgáltatáson túl – a törvényes képviselőhöz kapcsolódó közreműködésre is felhatalmazást kapott.

A gyámi gondozó tevékenysége korábban csak és kizárólag a gondozásra-nevelésre vonatkozó szakmai segítségre szorítkozott.

Ez a szabály magában rejti továbbá, hogy a gyámi tanácsadó felkérése akár vagyoni ügyekben való közreműködésre is irányuljon. Az eredeti szabályozás és a gyakorlat ettől a megközelítéstől nagyon távol állt, hiszen szóba sem került a gyámi tanácsadók vagyoni ügyekben való közreműködése. A gyámi tanácsadók egyébként sem biztos, hogy megfelelően felkészültek vagyoni ügyekben.

⁵⁰¹ 46/2003. (VIII. 8.) ESZCSM rendelet 89. § 82) bek.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül – és valószínűleg a jogalkotó is ezt honorálta ezzel az árnyalt szabályozással –, hogy a gyámok leginkább a vagyonkezeléssel összefüggésben igényelték a tanácsadást. Úgy tűnik tehát, hogy áttörés mutatkozik ebben a kérdésben, ha egyes jognyilatkozatok megtételében való közreműködés kiskorú vagyónához kapcsolódik. Amennyiben álláspontunk téves és nem találkozik a jogalkotói akarattal, akkor viszont az „egyes jognyilatkozatok” pontosabb meghatározása szükséges.⁵⁰²

A gyámi tanácsadó nevesített feladatai között szerepel a gyermeki jogok érvényesülésének figyelemmel kísérésére. Ez a feladat a gyermekvédelemben tevékenykedők mindegyikére vonatkozhat, különös tekintettel a gyermekjogi képviselőre.

A gyámi tanácsadó további feladatai lényegében megegyeznek az eredeti szabályozás szerint az NM rendeletben a szakszolgáltatás számára címzettekkel.⁵⁰³

Így a gyámi tanácsadó tájékozódik a gyámhivatali határozatban és az egyéni elhelyezési, gondozási tervben foglaltak betartásáról, megvalósulásáról. Ismert szabály, hogy a gyámi-gondozói tanácsadó tapasztalatait, intézkedéseit írásban dokumentálja, tájékoztatja a gyámhivatalt a gyám tevékenységéről, a szülő és gyermek kapcsolattartásáról. Figyelemmel kell kísérnie egyrészt a szülő együttműködési készségét, másrészt a gyermek gondozási helyen történő beilleszkedését.

A gyámi tanácsadó feladatát képezi végül a gyermek örökbe fogadhatóvá nyilvánításának kezdeményezése.

A gyámi tanácsadó feladatainak meghatározásával valóságos résztvevője, alanya az eljárásnak, jogállása rendeződött. Ugyanakkor az is megállapítható, hogy a nevelőszülői tanácsadó szerepe a gyámi tanácsadó legalizálásával valamelyest gyengült. Sarkított álláspont, hogy a módosítást követően a nevelőszülői tanácsadóra nincs szükség. Mire épül ez a vélemény? Ha áttekintjük a nevelőszülői tanácsadók feladatait, akkor a hatályos szabályozás szerint is találunk olyan elemeket, amelyeket a gyámi tanácsadók is vizsgálnak vagy vizsgálhatnak, tehát fennáll – a hatályos szabályozásban is – a párhuzamosság tevékenységükben. Így a gondozási-nevelési tervek áttekintése, ellenőrzése, a nevelőszülő segítése, szakmai orientálása, a kapcsolattartás segítése feladata a nevelőszülői tanácsadónak ugyanakkor a gyámi tanácsadónak is.

Álláspontunk szerint a jogalkotó továbbra sem végezte el teljesen a feladatok összevetését, azok pontosítását és főleg a párhuzamosságok kiküszöbölését. Változatlanul úgy érezzük, hogy a nevelőszülő a rendszeres látogatások alapján kapott információk miatt eligazodási nehézségekkel találja magát szemben.

A hatályos szabályozás szerint a nevelőszülőt rendszeresen látogatja a nevelőszülői tanácsadó, és a gyámi tanácsadó. Amennyiben a kiskorú vagyonkezelését nem a nevelőszülő látja el, akkor eseti gondnok vagy hivatásos gyám látja el azt. Ebből eredően akár három tanácsadó, közreműködő orientálja a nevelőszülőt és akkor még nem beszéltünk a gyámhivatalról, aki végül is irányítja és ellenőrzi a gyám tevékenységét.

⁵⁰² Uo. 89. § (2) bek. c.)

⁵⁰³ 15/1998. (IV. 30.) NM rendelet 150. § (1)-(4). bek., 151. § (1)-(2) bek. és 152. §

Szólunk a gyámi tanácsadók együttműködési feladatairól. Ezzel összefüggésben kutatási tapasztalataink változó képet rajzolnak elénk. Sajnos az együttműködés sok esetben nem éri el a kívánt szintet. Különösen érzékelhető ez az alapellátás és a szakellátás közötti oda-vissza kapcsolatokban. Ha nincs együttműködés a gyermekjóléti szolgálattal, annak családgondozójával, akkor a gyámi tanácsadó hazagondozói munkája nem fogja elérni a kívánt hatást.

Elszomorító képet mutatnak azok a statisztikai adatok, amelyek azt mutatják, hogy a gyermekvédelmi gondoskodásból alig kerül vissza kiskorú a vér szerinti családjába. Nyilvánvaló, hogy az együttműködés nem kellően hatékony. Természetesen azzal is tisztában vagyunk, hogy a vér szerinti család problémáinak megoldására nem lehet „mindig” alkalmas a kiskorúak védelmére kialakított rendszer. Hibás egyértelműen felelőssé tenni a gyermekvédelem résztvevőit a család, a szülők életviteléhez kapcsolódó problémák, nehézségek megoldatlanságáért. Erre ugyanis a gyermekvédelmi rendszer képtelen.

Végezetül annak a reményünknek adunk kifejezést, hogy a gyámi tanácsadók és a gyámhivatalok közvetlen kapcsolata tovább erősödik. Nem ragaszkodunk feltétlenül ahhoz, hogy a gyámhivatal szervezetében nyerjenek elhelyezést, hiszen a feladat a szakszolgáltatás keretében is ellátható. A gyámi tanácsadók rendszeresebb, előbb, személyes kapcsolatát a gyámhivatallal viszont a nehézségek ellenére (távolság, időpont egyeztetési nehézségek stb.) indokoltnak látjuk, mivel ezzel lehet megfelelni e témánk felvezetésében idézett rendelkezésnek, azaz annak, hogy a gyám (a nevelésbe vett gyermek gyámja ugyan csak közvetett formában) a gyámhatóság rendszeres felügyelete és irányítása alatt áll.

II. Kételyeink a helyettes szülői ellátással kapcsolatban

Eretnek gondolatnak tűnik a gyámság bírálatánál a helyettes szülői ellátás vizsgálata, hiszen e jogintézmény esetében a szülői felügyeleti jog él és a gyámság szóba sem kerül.

A kiskorúak helyettes szülői gondozása – a krízishelyzetben lévő családok tekintetében – ismert és bevált forma Amerikában és Európában egyaránt. Általában azon kiskorúak nevelésére, gondozására szolgál, akiket a szülő/k/ bármiféle akadályoztatása miatt átmeneti időre szükséges a befogadó helyettes szülő családjában kell elhelyezni. Az átmeneti gondozás egyik „családbarát” formájának tekintjük a helyettes szülői ellátást.

Arra kerestük a választ elsősorban, hogy képes-e a szülő – egy akár másfél évig is elhúzódó akadályoztatása esetén – gyakorolni szülői felügyeleti jogait. Más megközelítésben sérülhetnek-e a gyermek jogai a szülő akadályoztatása miatt a helyettes szülői ellátás esetén.

Javaslataink közreadása előtt utalnunk kell az átmeneti gondozás hazai és külföldi szabályozására, a helyettes szülő feladataira.

1. Az átmeneti gondozás hazai szabályozása

A gyermekek átmeneti gondozásának formáit az 1997. évi XXXI. tv. (a továbbiakban: Gyvt.) vezette be. A gondozást a szülő, törvényes képviselő kérelmére, vagy beleegyezésével teljes körű ellátás formájában kell ideiglenes jelleggel biztosítani. Az átmeneti gondozást a szülő egészségügyi körülménye, életvezetési problémája, indokolt távolléte vagy más akadályoztatása idézi elő, amelynek következtében gyermekének a saját családban történő nevelése, gondozása nem biztosítható.⁵⁰⁴

Ha a kiskorú lakóhelyéről önkényesen eltávozott, így ellátás és felügyelet nélkül maradt, részére szintén az átmeneti gondozás keretében kell állapotának megfelelő ellátást és éjszakai bentlakást biztosítani. Az ideiglenes gondozás során fel kell tárni mindazon okokat, amelyek önkényes eltávozását előidézték, ugyanakkor a biztonságba történő helyezése érdekében meg kell tenni az átmeneti gondozásához kapcsolódó intézkedéseket.⁵⁰⁵

Az átmeneti gondozás a gyermek életkorához, egészségi állapotához és egyéb szükségleteihez kapcsolódó teljes körű ellátás biztosítását jelenti.

A gyermekjóléti szolgálat segíti a gyermeket, illetve családját az átmeneti gondozáshoz való hozzájutásban. A gyermekjóléti szolgálat családgondozója segítséget nyújt a családnak az átmeneti gondozást szükségessé tevő okok megszüntetésében, illetve elősegíti a gyermek mielőbbi hazasegítését.⁵⁰⁶

A gyermekek átmeneti gondozását a gyermekek átmeneti (befogadó) otthonában, helyettes szülőnél és a családok átmeneti otthonában lehet biztosítani.

A gyermekek átmeneti otthonában az a családban élő gyermek helyezhető el, aki egyfelől átmenetileg ellátás és felügyelet nélkül marad, vagy elhelyezés hiányában ezek nélkül maradna. Veszélyeztetettségét a család életvezetési nehézségei idézik elő és ellátása nincs biztosítva.

A másik forma a családok átmeneti otthonában történő elhelyezés. Ennek előnye, hogy a gyermek és a szülő együttesen nyernek elhelyezést az átmeneti otthonban. Ez az intézkedés a szülő felügyeleti jogát nem érinti.

Az átmeneti gondozás harmadik formája a helyettes szülői ellátás, amelynek előnyeit külföldi szabályozási formák alapján is szeretnénk értékelni.

2. A családot segítő, pótló ellátások külföldön

a) Homebuilder-program

A családmegtartó programról először az Egyesült Államokból adott hírt a szakirodalom. Magyarországon Pik Katalin mutatta be a Washington államban 1974-ben beindított kezdeményezést.⁵⁰⁷ A program célja az volt, hogy szociális munkások közreműködésével a kialakult krízist a gyermek családjából történt kiemelése nélkül oldják meg. Az a család, amely bekerült a programba, intenzív ellátást kapott. A

⁵⁰⁴ 1997. évi XXXI. tv. 45. § (2) bek.

⁵⁰⁵ Uo. 46. § (1)-(2) bek.

⁵⁰⁶ 46/2003. (VIII.8.) ESZCSM rendelet 9. § (2)-(3) bek.

⁵⁰⁷ Kézikönyv Helyettes szülőknek és az őket támogató szakembereknek. Fehér Kereszt Gyermekvédő Alapítvány, Bp., 1999. Pik Katalin: Családmegtartó programok az USA-ban. 21. p.

szociális munkások lényegében a nap 24 órájában elérhetőek voltak, és minden nap segítséget nyújtottak a krízishelyzetben lévő családoknak.

b) Home-Start-program

A Home-Start-program hasonlóan intenzív program volt, mint az előző, ugyancsak a családok egyben tartását szolgálta. Az alacsony jövedelmű, egyedülálló anyák vették igénybe a program által nyújtott szolgáltatásokat. A Home-Start lényege az volt, hogy az egyik anya segítsen a másiknak, adja át tudását annak a többnyire tapasztalatlan anyának, akinek még nem sikerült megszereznie a gyermeknevelésben, a társas viszonyok kialakításában hatékony módszert.⁵⁰⁸ A program önkéntességen alapult, a szolgáltatás igénybevételeért nem kellett fizetni. A család segítése alapján a kiskorú latens vagy valójában fennálló veszélyeztetettsége rövid időn belül megszüntethető volt. A gondozási idő átlagban 2,5 hónapig tartott.

c) Share Care ausztrál szervezet helyettes szülői programja

Megosztott gondoskodási formát jelent. Kiss Andrea a melbourne-i helyi lakosok és szociális munkások összefogása alapján létrehozott szervezetet mutatta be. Ebben a programban a krízisben élő családból a gyermeket kiemelték, általában valamelyik szomszédos családba helyezték el. Ez a kiemelés a kiskorú 18 éves koráig – bármikor – igénybe vehető volt, amennyiben ezt a szülők igényelték. A kiemelés időtartama *egy héttől nyolc hétig* terjedhetett.⁵⁰⁹

A gyermek elhelyezését a szülő betegsége, kórházba utalása, házassági problémái, munkanélkülisége vagy lakásproblémái idézhatték elő. A befogadó családokat szociális munkások segítették. Az ausztrál módszer is csak a családok átmeneti krízise esetén volt alkalmazható. A gyermek ellátását a befogadó család legfeljebb két hónapra biztosította.

d) Helyettes szülői ellátás osztrák programja

A Steiermarki Gyermekjóléti törvény értelmében, 1995-ben, a Nevelőszülői Szövetség dolgozta ki és vezette be Grazban a helyettes szülői ellátáshoz kapcsolódó programot. A koncepció lényegét a hivatkozott tanulmányában Zatykó Zsuzsa mutatta be Magyarországon. Ennek értelmében a gyermekek 12 éves korukig voltak elhelyezhetők a speciálisan képzett családoknál. A szülő kérhette a gyermek elhelyezését, és gyakorolta szülői felügyeleti jogait. Az elhelyezést a szülők kritikus életkörülményei, időszakos nevelési képtelensége, a gyermek elhanyagolása, a szülők pszichés megbetegedése, alkohol problémája váltották ki.⁵¹⁰

Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a gyermekek átlagos elhelyezésének időtartama *44 nap* volt.

e) A nürnbergi és müncheni készenléti család-modell

A gyermeket készenléti családnál helyezték el, ha a szülő ezt kérte, vagy veszélyeztetése miatt ezt az Ifjúsági Hivatal szükségesnek tartotta. Általában csecsemők elhelyezésére kerülhetett sor, hiszen a kiskorú három éves koráig vehette igénybe ezt a szolgáltatást. Szintén lényegesnek tartjuk, hogy a befogadó, „készenléti család” *három hónapig* gondoskodhatott a gyermekről.

⁵⁰⁸ Uo. 23. p.

⁵⁰⁹ Uo. Kiss Andrea: Egy ausztrál példa a helyettes szülői rendszer kialakítására: Share Care 31. p.

⁵¹⁰ Uo. Zatykó Zsuzsa: Osztrák és német készenléti családmodellek. 39. p.

Hasonló volt a berlini szabályozás, a szülőt helyettesítő gondozás szintén átmeneti jellegű volt.

Egyetértünk a szerzővel, hogy a múlt idő akaratlanul is a gyermek készenléti családba integrálódását vonja maga után, amely nem lehet célja az átmeneti gondozásnak.⁵¹¹

3. A helyettes szülő jogállásához és feladataihoz kapcsolódó magyarázatunk, bírálatunk

A helyettes szülő jogállását, feladatait a Gyvt., a 15/1998. (IV. 30.) NM rendelet, továbbá a 29/2003. (V. 20.) ESZCSM rendelet és 46/2003. (VIII. 8.) ESZCSM rendelet szabályozza.

A helyettes szülő a családjában élő gyermek átmeneti gondozását – gondozási, nevelési terv alapján – saját háztartásában biztosítja. A helyettes szülő cselekvőképes, büntetlen előéletű személy lehet, aki betöltötte 24. életévét és alkalmas a gyermek átmeneti gondozására. Az alkalmassági feltétel egészségügyi állapotára, személyiségére vonatkozik. A helyettes szülő – saját gyermekét is beszámítva – legfeljebb öt gyermek gondozását végezheti. A helyettes szülőt tanfolyam keretében a működtető felkészíti, tevékenységét helyettes szülői tanácsadó segíti. A jogait és kötelezettségeit írásban foglalt megállapodásban rögzítik, díjazásban részesül. A helyettes szülő együttműködik a működtetővel, a település önkormányzat jegyzőjével, a gyermekjóléti szolgálattal, a gyermek törvényes képviselőjével, továbbá a helyettes szülő tevékenységét ellenőrző gyámhivatallal.⁵¹²

A helyettes szülői hálózat a gyermekjóléti alapellátások keretében működik. A helyettes szülő a családban élő gyermek átmeneti gondozását – a működtető által készített egyéni gondozási – nevelési terv alapján – saját háztartásában biztosítja.⁵¹³

A helyettes szülő és a helyettes szülői tanácsadó közösen elkészíti a gyermek egyéni gondozási-nevelési tervét. A terv központi eleme, hogy a gondozással, neveléssel, a családi krízis megoldásával a gyermek mielőbb visszakерüljön családjába.

A helyettes szülői szolgáltatások további célja, hogy rászorultságuk mértékében segítse a családot a gyermeknevelésben. Pótolja ideiglenesen a gyermek(ek) számára a szülői gondoskodást. Ennek az a célja, hogy kevésbé sérüljön a család megtartó ereje, ne alakuljon ki a gyermekek veszélyeztetettsége.

A helyettes szülők belépését a gyermekek világába Révész Piroska, a problémakör kiváló szakértője sem tekintette kizárólagosan ideális megoldásnak. Véleménye szerint ez a szolgáltatás a szülő szorongatott helyzetében csupán a legkevésbé ártalmas kiút gyors lehetőségét biztosíthatja. Egy vészkijárat lehet a súlyosabb következmények megelőzésére.⁵¹⁴

Ezen szolgáltatás kizárólag abban az esetben vehető igénybe, ha – rövid időtartamú szülői akadályoztatás miatt – a gyermek saját családjában történő nevelésére, gondozására, nincs lehetőség.

A szerző a szolgáltatás igénybevételével összefüggésben több kérdést felvet. Véleményünk szerint is vizsgálat tárgyát képezi, hogy jelentkezik-e önként a

⁵¹¹ Uo. 45. p.

⁵¹² 1997. évi XXXI. tv. 66/P. § (2) bek.

⁵¹³ Uo. 49. § (1) bek.

⁵¹⁴ Uo. Révész Piroska: A helyettes szülői szolgáltatás aktualitása és speciális vonásai. 10. p.

krízishelyzetbe sodródott szülő a szolgáltatás igénybevételére. Található-e megfelelő befogadó család helyettes szülői feladatra, támogatják-e a gyermek hazatérését szüleihez? Véleményünk szerint – jó kiválasztás alapján – található megfelelő helyettes szülő. A helyettes szülőknél elsősorban a rövid távú nevelés, gondozás miatt egyértelműbb a hazagondozás, mint a nevelőszülők esetében. A gyermek nevelésére alkalmas szülő időleges akadályoztatása esetén fel sem merülhet a helyettes szülőben az a gondolat, hogy hosszú távon rendezkedjen be. Ez a helyettes szülői gondozás céljával ellentétes.

A szerző számára is, de főként számunkra az a lényeges kérdés, hogy mennyi az optimális időtartama az ideiglenes helyettes szülői ellátásnak.

A szerző két-három hónapos időtartamot jelölt meg, amelyeket mérések igazoltak vissza. A félévig tartó helyettes szülői gondozást már nem tekintette ideiglenesnek – mi sem –, ennyi idő alatt a gyermek beépülhet a fogadó családjába, annak tagjává válhat.

Ha valószínűsíthető a tartós elhelyezésének szükségessége, álláspontunk szerint is célszerű ilyen esetben szakellátást biztosítani a gyermek számára. Felesleges ebben az esetben kísérletezni, a helyettes szülőt bevonni, hiszen ezzel szaporítjuk a gyermek „állomáshelyének” számát.⁵¹⁵

A helyettes szülő a vérszerinti szülő kérésére, vagy beleegyezésével – átmeneti időre – a gyermeket otthonába fogadja és ott teljes körű ellátásáról gondoskodik. A szülői felügyeletet gyakorló szülőnek jelen esetben is joga és kötelezettsége, hogy kiskorú gyermekét mind személyi, mind vagyoni ügyeiben képviselje.⁵¹⁶ Az intézkedés ugyanis a szülő szülői felügyeleti jogát nem érinti.

Fontos körülmény, hogy az átmenetileg helyettes szülőhöz kerülő gyermek ne szakadjon ki teljesen az addig megszokott környezetéből. Ez a fajta átmeneti gondozás az eredeti szabályozás szerint legfeljebb 6 hónapig, mivel azonban további 3 hónappal meghosszabbítható volt összesen 9 hónapig tarthatott. A jogalkotó az átmeneti gondozás időtartamát 2003. január 1-től duplájára emelte. Ennek alapján az átmeneti gondozás az ok fennállásáig, de legfeljebb 12 hónapig tart.⁵¹⁷ A hatályos szabályozás a határidő további meghosszabbítását teszi lehetővé. A szülő vagy más törvényes képviselő kérelmére vagy beleegyezésével az átmeneti gondozás 6 hónappal, szükség esetén a tanítási év végéig meghosszabbítható.⁵¹⁸ Az átmeneti gondozás tehát akár 18 hónapig is fennállhat. Lényegében ez a jogszabályi módosítás készlet bennünket bírálataink és javaslataink közreadására. A helyettes szülői ellátás időtartamának korlátozására nincs szabály.

A helyettes szülőnek szorosan együtt kell működnie a vérszerinti családdal és az alapellátás más intézményeivel, elsősorban a gyermekjóléti szolgálattal. Felmerül a kérdés, ha a szülő akadályoztatva van, mennyiben lehet érdemi az együttműködés.

A helyettes szülői nevelés esetében a vérszerinti szülő kapcsolattartását megállapodásban kell rögzíteni. A megállapodások kizárják a spontán formában történő kapcsolattartást, és mindig bizonyos korlátot jelentenek. Különösen sajátos ez a szabályozás a helyettes szülői gondozás vonatkozásában. Álláspontunk szerint a szülő és a helyettes szülő együttműködése is követelmény. Megosztott a feladatellátás a helyettes szülő és a szülő tekintetében. A szülőnek – akadályoztatása

⁵¹⁵ Uo. 18. p.

⁵¹⁶ 1952. évi Csjt. IV. tv. 86. § (1) bek.

⁵¹⁷ Uo. 45. § (6) bek.

⁵¹⁸ Uo. 47. § (3) bek. a.)

ellenére – el kellett látnia a szülői felügyeleti jogait, kivéve a gondozást és a nevelést. Megítélésünk szerint a nevelési jogok gyakorlásában is közre kell működnie. A gyermek sorsának alakításában tehát a szülő teljes felelősséggel vesz részt. A jogok gyakorlása közvetlen és folyamatos kapcsolatot tételez fel és nem indokolja a kapcsolattartás beszabályozását, bemerevítését.

Az eredeti szabályozás szerint, ha az átmeneti gondozás várhatóan egy hónapnál hosszabb időtartamú, a gyermek egyéni gondozási-nevelési tervét el kell készíteni.⁵¹⁹

A helyettes szülő a gyermek teljes körű ellátásáról gondoskodik, azonban a vérszerinti szülő felügyeleti joga megmarad. A gyermek sorsának alakításában a vérszerinti szülő(k) teljes felelőssége továbbra is fennáll. A lehetőségeik mértékében és kötelezettségeik megtartásával mindent meg kell tenni, hogy gyermek(eik) átmeneti gondozása a legrövidebb időn belül megszűnhessen és a családba való visszatérés békés és maradandó lehessen. A helyettes szülő saját otthonába fogadja a kiskorút, jó kapcsolatot épít ki – ezt szolgálná a spontán kapcsolattartás is – vérszerinti szüleivel, nyugodt családias légkört, ellátást biztosít és előkészíti a gyermek vérszerinti családjába történő visszatérését. A helyettes szülők nemcsak a gyermek fizikai egészségéért, de érzelmi életének alakulásáért is felelősek.

Más tehát a helyettes szülői ellátás célja, mint a nevelőszülői ellátásé. A helyettes szülő segíti a vér szerinti szülőt gyermekének megtartásában. A helyettes szülő nem tervezhet perspektívát a gondozott gyermeknek saját családjában, hiszen a gyermek hazakerülését kell elősegítenie minden eszközzel. Bizalmi viszony áll fenn a vérszerinti szülő és a helyettes szülő között már az eljárás kezdetén is, hiszen annak megindítását a vérszerinti szülő kezdeményezi.

Herczog Mária a fentiek alapján az alábbiakat jegyzi: „A nevelőszülők esetében a speciális, készenléti vagy krízis nevelőszülők nyilvánvalóan más felkészítést igényelnek, mint a hagyományosak, és elengedhetetlen az őket támogató nevelőszülő tanácsadókat ellátni a szükséges ismeretekkel, készségekkel, amihez semmiféle, ma megszerezhető képzettség önmagában nem elegendő. A nevelőszülő szerepe kettős: egyszerre kell helyettes szülőként és professzionális segítőként helytállnia, ehhez olyan felkészítésre van szüksége, hogy ismerje saját magát és családját, képesek-e, és miért akarnak egy vagy több idegen gyermeket saját családjukba fogadni – és a lehetséges segítségforrásokat is ismerni kell.”⁵²⁰

4. A problémakör komplex kifejtése

Életszerű és családbarát a helyettes szülői gondozás alkalmazása, amikor a szülők – bizonyos fokú akadályoztatásuk miatt – nem képesek kiskorú gyermekük gondozását, nevelését biztosítani. A gyakorlatban ritkán előfordulhat olyan eset, hogy a szülő gyermeke gondozása-nevelése tekintetében akadályoztatva van, viszont egyébként ellátja szülői felügyeleti jogait.

Előrebocsátjuk, hogy a helyettes szülőre vonatkozó szabályozást – mind az eredeti, mind az azt követő módosításokat tekintve – részletesnek és általában helyénvalónak tartjuk. A problémát számunkra elsősorban a helyettes szülői működés időtartama jelenti. Másként megközelítve a problémakört fenntartásaink azon alapulnak, hogy az átmeneti gondozás időtartamának megfelelően – akár másfél évig – akadályoztatott

⁵¹⁹ Uo. 60-61. §

⁵²⁰ Herczog Mária: A gyermekvédelem dilemmái. PONT Kiadó, Bp., 1997. 122. p.

szülők képesek-e a gondozáson és nevelésen kívül szülői felügyeleti jogukat gyakorolni.⁵²¹ Számunkra a szülői felügyeleti jogok gyakorlásának hiánya, ellehetetlenülése miatt a gyermek jogainak sérelme jelenti a félelmet. Nyomatékosítani kívánjuk, hogy akár másfél évig is eltarthat a helyettes szülői ellátás. Keressük a gondozás időtartamának módosítására vonatkozó indokokat. Annál is inkább tesszük ezt, mivel tudomásunk szerint a korábbi szakmai érvek a helyettes szülői ellátás rövid időtartama mellett foglaltak állást. A külföldi szakirodalom is a rövid tartamú helyettes szülői gondozást favorizálja. Nem vagyunk biztosak abban, hogy valamilyen formában nem sérül-e a gyermek törvényes képviselője, esetlegesen vagyonának kezelése, és más további jogosultságok, amelyek a szülői felügyelethez kapcsolódnak. Állításunkat támasztja alá bizonyos vonatkozásban dr. Csepeli Ágota tanulmánya.⁵²² A szerző kifejti, hogy az átmeneti és a helyettes szülőnél való elhelyezés jelentősége abban áll, hogy a gyermek családjából történő kiemelése csak időleges, addig tart, míg a gyermekjóléti szolgálatok gyors segítségével a családi problémák megoldódnak. A gyors segítségnyújtás, valamint az időleges jelleg számunkra nem fér össze az akár másfél éves szülői akadályoztatás valamilyen formájával.⁵²³

Nyilvánvalóan vizsgálni kell, hogy a szülőt milyen tényezők akadályozzák gyermekének nevelése, gondozása vonatkozásában. Ha a szülő akadályoztatva van, nem tekinthetjük folyamatosan rendelkezésre állónak. Különösen érvényes ez a megállapításunk az azonnal felmerülő és döntést igénylő problémák esetén. A helyettes szülő nem gyakorolhatja a szülői jogait – gyámként sem rendelhető ki – nem tehető felelőssé a szülő esetleges mulasztása következtében a gyermek tekintetében kialakult hátrányos helyzetért, kárért.

A sajátos helyzetet tovább bonyolítja, hogy a szülő pontosan akadályoztatása miatt lehet akár vétlen az adott szituációban, és ennek ellenére sérülnek a gyermekének jogai.

5. Megoldási javaslataink

a) Javasoljuk, hogy jogalkotó – a jogintézmény lényegi változtatása nélkül – a helyettes szülői gondozás időtartamát korlátozza, azt maximum fél évben állapítsa meg.⁵²⁴ A rövid tartamú helyettes szülői nevelés, gondozás esetén kisebb az esélye annak, hogy sérülhetnek a gyermek jogai, mivel olyan esettel állunk szemben, amikor a szülő képes gyakorolni jogosítványait. Ha erre mégsem képes, akkor ezen időszak alatt az alapellátás vagy a szakellátás keretében meg lehet találni azt a formát, ahová a gyermek a család hosszantartó akadályoztatása miatt elhelyezésre kerül. Természetesen tudjuk – egyetértünk Révész Piroskával –, hogy célszerű a helyettes szülői ellátást, mint felesleges „állomást” kiiktatni, ha vélelmezhető, hogy a helyettes szülői gondozást a tartós elhelyezés váltja fel.

⁵²¹ 1997. évi XXXI. évi tv. 12. § (1) bek.

⁵²² Dr. Csepeli Ágota: A gyermekvédelmi törvény hatályosulása Budapest fővárosban, Magyar Közigazgatás 1998. 12. szám 736. p

⁵²³ Vö. Kézikönyv Helyettes szülőknek és az őket támogató szakembereknek. Révész Piroka: A helyettes szülői szolgáltatás aktualitása és speciális vonásai. Fehér Kereszt Gyermekvédő Alapítvány, Bp., 1999. 16. p.

⁵²⁴ Megjegyzés: Az átmeneti gondozás további formáira vonatkozó határidőt jelen dolgozat nem érinti.

A helyettes szülői átmeneti gondozás alkalmazásától már kevésbé idegenkednek a jogalkalmazó szervek, de a jogintézmény még ma is keresi helyét és szerepét. Állításainkat néhány statisztikai adattal kívánjuk bizonyítani. A KSH-nak a gyámhivatalok tevékenységéről kiadott statisztikai adatok szerint 1998-ban 97, 1999-ben 136, míg 2000-ben 243, a legutolsó ismert adatok szerint 561 gyermeket gondoztak helyettes szülőnél. A helyettes szülőnél engedélyezett férőhelyek száma 2001. évben 2319 fő volt. Helyettes szülői gondozásban az egész országban összesen 191 fő részesült. Budapesten és Pest megyében valamivel nagyobb érdeklődés mutatkozott a jogintézmény alkalmazását tekintve, hiszen 70 kiskorú részesült helyettes szülői ellátásban. Ugyanakkor az is megállapítható, hogy megyei szinten alig, vagy egyáltalán nem alkalmazták az átmeneti gondozás ezen formáját. Borsod, Nógrád, Baranya és Zala megyékben egyáltalán nem helyeztek el gyermeket helyettes szülőhöz. Borsod és Nógrád megyében nem is volt engedélyezett férőhely. Az átmeneti gondozásba vett kiskorúak száma 2587 fő volt, ehhez viszonyítva a már általunk is jelzett 191 fő csak 7,3 %-ot jelent. Jobban favorizált a gyermekek átmeneti otthonban történő elhelyezése, mivel 2001. évben ebben a formában 614 fő nyert elhelyezést.

b) Elképzelhetőnek tartjuk – akár a korábbi magyar, akár a külföldi példák alapján – a helyettes szülő ideiglenes gyámul történő kirendelését bizonyos feltételek fennállása esetén. Svédországi szabályozás alapján lehetne a helyettes szülőt társgyámnak is tekinteni. A szülő közokirati formában azonnali intézkedések megtételére jogosítaná fel a helyettes szülőt és járulna hozzá mintegy szülői felügyeleti jogának „csorbításához”. Elsősorban olyan esetekre gondolunk, amikor a gyermek érdekében azonnali intézkedésre van szükség, például műtéti beavatkozáshoz kell a törvényes képviselő hozzájárulása. Erre nyilvánvalóan az akadályoztatott szülő nem képes, és ilyenkor az eseti gondnok kirendelése is idővesztéssel járhat. Az ideiglenes gyám intézményének „visszahozása” több szempontból hasznos lehet, mivel megoldást jelentene a gyámok, a hivatásos gyámok egyéb akadályoztatásának kiváltására is.

A legjobb átmeneti gondozási formának a családbafogadást tartjuk. A családbafogadás az alapellátás keretében történő hatósági intézkedés. Azonos elemek mutathatók ki a helyettes szülői intézménnyel abban, hogy a szülő, vagy szülők kérelmére indul az eljárás. Azonos lényegében a szabályozás abban is, hogy a szülők akadályoztatásuk miatt – egészségügyi állapot, indokolt távollét, más családi ok – kérik ezt a fajta segítséget. Eltérés abban mutatkozik, hogy a családba fogadás ideje alatt a szülő felügyeleti joga szünetel. A családba fogadás időtartama nincs meghatározva, a Gyvt. szerint a szükséges ideig tart és átmeneti befogadást jelent.⁵²⁵ A családba fogadást a gyámhivatal a gyám tájékoztatása alapján évente felülvizsgálja. Az NM rendelet kibővíti a Gyvt. szabályozást annyiban, hogy az éves felülvizsgálat alapján a gyámhivatal dönt a családba fogadás fenntartása vagy más gyermekvédelmi ellátási forma meghatározása tekintetében. A családba fogadás átmeneti jellegére az éves felülvizsgálat utal, tehát relatíve rövidebb időtartamra vonatkozó családi nevelési forma.⁵²⁶

⁵²⁵ 1997. évi XXXI. évi tv. 70. § (1) bek.

⁵²⁶ Uo. 71. § (3) bek. és ld. NM rendelet 94. §

Eltérést mutat a családba fogadás a helyettes szülői intézményhez képest abban, hogy a családba fogadó szülőt a gyámhivatal gyámul rendeli ki.⁵²⁷

A családba fogadásnál fel sem merülhet – a helyettes szülői ellátás esetében az általunk kifogásolt – szülői felügyeleti jogok esetleges gyakorlását ellehetetlenítő helyzet.

A családba fogadást – mint a szülők akadályoztatása esetén alkalmazható eszközt – a jogalkalmazók gyakran alkalmazzák. A családba fogadás régi-új intézményként került a törvénybe, amelyet a szakma képviselői csak üdvözölni tudnak. A családba fogadás alkalmazásával sok esetben el lehet kerülni a harmadik személynél történő elhelyezést és az ezzel egyidejű perindítást, amely szerencsés, mivel a bíróságtól az érdekeltek többsége idegenkedik.⁵²⁸

A jogalkalmazók a fenti okok miatt a családba fogadás intézményét tehát favorizálják, ezt bizonyítja, hogy 2001. évben 2433 fő vette igénybe a helyettes szülői ellátáshoz hasonló – a gyámság intézményét is magában foglaló –, jól működő ellátási formát.

A helyettes szülői gondozás igénybevételét kezdetben valószínűleg az is gátolta, hogy nem épült be még kellően a köztudatba. Az eljárás megindítását a szülő kezdeményezi, akarata ellenére alkalmazása nem jöhet számításba. Nehezítő tényezőként értékelhetjük az általunk vázolt akadályoztatás időtartamát, hiszen a jogalkalmazók – bizonytalan időtartamú gondozás szükségessége esetén – inkább a tartós elhelyezést favorizálták.

Nem szeretnénk, ha úgy tünne, hogy a jogintézmény előnyeiről megfeledkeztünk volna javaslataink megfogalmazásánál. Korábbi állításainkat fenntartjuk, hiszen lehetnek olyan esetek, amikor a helyettes szülői gondozás ideális, hiszen rövid, átmeneti időszakra vonatkozik. Ebben az esetben családbarát, a család megtartó erejét erősítő formáról beszélhetünk. Egyetértünk mindazokkal, akik kifogásolják akár a hatósági vagy a szakellátás alkalmazását olyan élethelyzetekben, amikor a helyettes szülői gondozás alkalmazható lehetne.

Bátorítjuk az alapellátásban dolgozókat, hogy a rövid távú helyettes szülői gondozást alkalmazzák, amikor a gyermek családból történő kiemelése a családi krízis megoldásának időtartamára vonatkozik, de csak akkor.

III. További javaslataink

1. A Csjt-ben szereplő gyámok fajtáira vonatkozó javaslataink

Az egyes országokban a magyar szabályozáshoz hasonlóan a gyámrendelésnek különféle formái alakultak ki. Ezek általában törvényi fogalmakat jelölnek, pontosan körülhatároltak. A Csjt.-ben szerepeltetett formák egyrészt elméleti, másrészt törvényi fogalmakat jelölnek. Álláspontunk szerint szükséges a gyámság fajtáinak

⁵²⁷ Uo. 71. § (2) bek.

⁵²⁸ Galambos Tamás: A gyermekvédelmi törvény hatályosulása Győr városi gyámhivatal illetékességi területén, Magyar Közigazgatás 2000. 10. szám 624. p

pontosítása, a törvényi szintű fogalom-meghatározás. Indokoltnak látszik az ideiglenes vagy helyettes gyám jogintézményének visszahozatala, és a gyermekvédelmi gondoskodás alatt álló gyermek gyámja helyett a gyermekvédelmi gyámfogalom meghonosítása. Két közeli hozzátartozó osztott gyámsága esetében bevezethető lenne a gyámszülők kategóriája is.

a) Nevezett gyám

Az a személy, akit a szülői felügyeletet gyakorló szülő közokiratban vagy végrendeletben gyámul megnevezett. Ha a szülői felügyeletre egyaránt jogosult szülők más-más gyámot neveztek meg, a körülmények figyelembevételével a gyámhatóság határoz afelől, hogy a gyámságot melyik viselje. A nevezett gyámot mellőzni kell, ha:

- a törvény értelmében gyámságot nem viselhet,
- a gyámság átvételében gátolva van,
- kirendelése a kiskorú érdekét veszélyeztetné.

A szülő a halála után született gyermeke részére is nevezhet gyámot, amely kivételt képez azon szabály alól, hogy csak a szülői felügyeletet gyakorló szülő nevezhet gyámot.⁵²⁹

A gyámnevezés joga személyes nyilatkozatot követel meg, a képviselő nyilvánvalóan kizárt. A gyámnevezés bármely közokirat vagy bármely végrendelet formájában történhet. A gyámnevezés joga magába foglalja a gyámságból való kizárás jogát is. A gyámságból való kizárás nem von maga után indokolási kötelezettséget. Gyámnevezési joggal nem rendelkezik a gyám, az eseti gondnok, a nevelőszülő, a mostohaszülő és az a szülő, akinek a szülői felügyeleti jogát a bíróság megszüntette. Szükséges a gyámrendelés okainak hivatalból történő vizsgálata.

A gyámnevezésre jogosultak több gyámot is nevezhetnek és a sorrendet is meghatározhatják.

b) Törvényes gyám

Nevezett gyám hiánya esetén kerülhet sor a törvényes gyám kirendelésére. A hatályos szabályozásban ez a fogalom így nem szerepel. A Csjt. nem határozza meg azoknak a rokonoknak a sorrendjét, akik közül a gyámot ki kell jelölni, másrészt a rokonok mellett, a törvényes gyámságra jogosultak körét kibővíti a kiskorúval családi kapcsolatban álló hozzátartozóval és más személyekkel (pl.: mostohaszülő, nevelőszülő) is.⁵³⁰

A szakirodalom szerint a törvényes gyámság az anya után atyai, azután az anyai nagyapát, majd az oldalrokonokat egészen az unokatestvérig bezárólag megilleti. A gyakorlatban elsősorban tehát őket szokta kirendelni a gyámhivatal.

Javasoljuk a fogalom meghatározását a fenti szempontok figyelembe vételével.

c) Rendelt gyám

A gyámság ellátására más alkalmas személy, akit rokonok és a kiskorúval más családi kapcsolatban álló személyek „rangsorban” előtte állók hiányában a gyámhivatal kirendel. Ennek megfelelően a kívülálló személyek tartoznak ide.

⁵²⁹ Katonáné Pebr Erika: A családjogi törvény magyarázata KJK Kerszöv Bp., 2002. 1059 p.

⁵³⁰ 1952. évi IV. törvény 96.§ (1)bek.

Tekintettel arra, hogy a Csjt. az élettársi kapcsolatot nem ismeri el családi kapcsolatnak, az élettárs, mint "más alkalmas személy" jöhet csak szóba a gyámul rendelhetők körében.

Arra nézve, hogy a fentiek közül ki legyen a gyám, jogszabály nem állapít meg sorrendet. A család, a hozzátartozók, és az ítélőképes korú gyermek véleményének meghallgatásával a gyámhivatal feladata a gyámság viselésére leginkább alkalmas személy kiválasztása.

Javasoljuk, hogy rendelt gyámként határozza meg a jogalkotó a törvényben azt a személyt, aki rokonok hiányában alkalmas a gyámi tisztség ellátására. Ez a fogalom-meghatározás szinkronban áll a különféle országokban ismert rendelt gyám fogalommal.

d) Kötelezően rendelt gyám

A kötelezően rendelt gyám az a személy, akinél a gyámhivatal a gyermeket ideiglenes hatállyal elhelyezte. Ez lehet a nevelőszülő, gyermekotthon vezetője, illetve a hivatásos gyám.

A harmadik személynél történő elhelyezés során kötelező annak a személynek gyámul történő kirendelése, akinél a bíróság (akár házassági, akár gyermek-elhelyezési perben) a gyermeket elhelyezte (az elhelyezést kérő 3. személy), illetve aki a gyermeket a gyámhivatal hozzájárulásával családba fogadta.

e) Közös gyám

Közös gyámról beszélünk, amikor a gyámhivatal több kiskorú testvér részére ugyanazt a személyt rendeli ki gyámul, függetlenül attól, hogy nevezett, törvényes, vagy rendelt gyámról van-e szó. Ez a hatályos szabályozásban törvényi fogalomként szerepel.

f) Külön gyám

A hatályos szabályozás szerint a Csjt. úgy rendelkezik, hogy minden gyermek részére – a testvérek kivételével és a feltételek fennállása esetén – külön gyámot kell rendelni.

Javasoljuk nevesíteni a külön gyámot és törvényi fogalomként meghatározni, hogy testvérek kivételével minden gyermek számára a feltételek fennállása esetén külön gyám kirendelése szükséges.

g) Gyermekvédelmi gyám

A gyermekvédelmi gyám az a személy, aki a gyermeket családba fogadta, a nevelőszülő, aki a gyámi feladatok ellátására alkalmas és vállalja e tisztséget, gyermekotthon, illetve a lakásotthon szakmai vezetője, a hivatásos gyám, akit a gyámhivatal kirendelt.

Gyermekvédelmi gyámság alá tartozik tehát:

- az idegen család által befogadott gyermek,
- akit átmeneti vagy tartós nevelésbe vettek,
- ideiglenes hatállyal - nevelőszülőnél vagy
- gyermekotthonban, illetve más

- bentlakásos intézményben helyeztek el, és szülője ellen a szülői felügyelet megszüntetése iránt per van folyamatban.

Ezen törvényi fogalom-meghatározással a nevelésbe vett gyermek gyámsága helyét a gyermekvédelmi gyámság venné át.

A gyermekvédelmi gyám a speciális gyermekvédelemhez tartozó tevékenységekhez kapcsolódik, amelyek viszont a veszélyeztetett kiskorúak családjukból való kiemeléséhez vezetnek és ideiglenes vagy tartós elhelyezésüket idézik elő. A gyermekvédelmi gyámnak meg kell felelni a Gyermek jogairól szóló egyezmény követelményeinek is. Az Egyezmény kimondja, hogy „Minden olyan gyermeknek, aki ideiglenesen vagy véglegesen meg van fosztva a családi környezetétől, vagy aki saját érdekében nem hagyható meg ebben a környezetben, jogosult az állam védelmére és segítségére.” Az állam ezt a különleges védelmet a gyermek törvényes képviselője, az esetek döntő többségében gondozója és vagyonkezelése tekintetében a gyermekvédelmi gyám személyén keresztül valósítja meg.

h) Hivatásos gyám

A Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálatnál alkalmazásban lévő személy, aki megfelel a jogszabályi feltételeknek, és a gyámhivatal kirendeli. A hivatásos gyám legfeljebb 40 gyermek felett láthatja el a gyámi tisztséget.

Hivatásos gyám az alábbi esetekben kerül kirendelésre:

- ha a gyámhivatal az átmeneti vagy tartós nevelésbe vett gyermeket fogyatékosok vagy pszichiátriai betegek otthonában helyezte el,
- ha a nevelőszülő a gyámságot nem vállalja vagy gyámul nem rendelhető ki,
- ha a szülő hozzájárult a gyermeke ismeretlen személy általi örökbefogadásához, és a gyámhivatal a gyermeket ideiglenesen az örökbefogadó szülőnél helyezte el.

A külföldi szakirodalom és törvényi szabályozás kiterjesztő értelemben szól a hivatásos gyámságról. Hivatásos gyámságot láthatnak el – különféle jogszabályi feltételek fennállása esetén – társadalmi szervezetek, egyházak, egyesületek és alapítványok javasolt és felkészített személyek.

Álláspontunk szerint célszerű a fogalom kiterjesztése a hazai szabályozásban.

i) Helyettes gyám

A hivatásos gyámok helyettesítése nincs szabályozva. A gyakorlatban a hivatásos gyámok szabadsága vagy más akadályoztatása esetén a gyámmal való kapcsolattartás teljesen szünetel. A szabályozás hiánya oda vezetett, hogy a gyámhivatalok azt kérik a hivatásos gyámoktól, hogy legalább mobiltelefonon elérhetőek legyenek. Végső esetben „helyettesítésükre” eseti gondnokot rendelnek ki.

Más országokban, de a korábbi magyar szabályozásban is sokkal jobb megoldásnak mutatkozik a helyettes gyám kirendelése. A helyettes gyám jogintézményének bevezetésével a probléma megoldható, nem következik be a gyámok akadályoztatása miatt a gyermeki jogok sérelme. Amint azt a különféle országokra vonatkozó szabályozásnál érintettük, Svédországban, Portugáliában jól működik ez a helyettesítő rendszer. Ausztriában a gyermekjóléti szolgálat képviselőit rendelik ki helyettesítésre ideiglenes jelleggel.

Mi a magyar korábbi szabályozáshoz való visszatérést javasoljuk, azaz helyettes hivatásos gyámot felruházni ilyen jogosítvánnyal. Az általunk javasolt szabályozási forma lényegében egyszerűsítést is jelentene, mivel kiváltaná az eseti gondnok kirendelését. A hivatásos gyámot kirendelő határozatban akadályoztatása esetére nevesíteni szükséges a helyettes gyám személyét. Ebben az esetben szinte automatikusan – egy közbeeső intézkedéssel, egy felhatalmazással –, a helyettes gyám megkezdheti működését és teljes jogkörében eljárhat. A helyettesítés befejezését követően csak a tett intézkedéseiről készít jelentést, illetve egyszerűsített „számadást”. A helyettes gyám jelentése és számadása melléklete a gyámi jelentésnek, számadásnak.

Javasoljuk a helyettes gyám törvényi fogalomként való meghatározását a gyám akadályoztatása esetére.

Ez a javaslatunk kapcsolódik a helyettes szülői ellátásnál kifejtett dilemmáinkhoz is, a szülő hosszan tartó akadályoztatása esetén annak felhatalmazása alapján a helyettes szülőt kellene felruházni helyettes gyámi jogosítványokkal.

2. A gyermekvédelmi gyámsággal összefüggő javaslataink

a) A gyámok jelentései, együttműködésük

A gyámok jelentéseiket formanyomtatványokon készítik el. Az adatlapokon feltett kérdésekkel alapvetően egyetértünk. Hiányérzetünk két vonatkozásban mutatkozik. Egyrésztől kevésnek tartjuk az alapellátás és a szakellátás „párbeszédére” utaló kérdéseket. Másrésztől problémát okoz számunkra, hogy a jelentések megrekednek az általános szintjén. Ennek okát abban látjuk, hogy az adatlapokon sok – és olykor feleslegesnek tűnő – eldöntendő kérdés van. Ezekre a válasz igennel vagy nemmel adható meg, ugyanakkor – bár ez technikai kérdés – a probléma konkrét kifejtésére nem áll rendelkezésre elegendő hely. Végül a jelentés, ami elengedhetetlen ilyen jellegű feldolgozás esetében uniformizál.

Lényegesnek tartjuk a hazagondozásra, azaz a gyermek vérszerinti családjába történő visszahelyezésére jobban kisarkítani az adatlapban szerepeltetett kérdéseket. Különösen átmeneti nevelésbe vétel esetén érezzük szükségesnek a gyermekvédelmi gyámok „ösztönzését”, hogy a hazagondozást mintegy készítsék elő a gyermekjóléti szolgálattal és más résztvevőkkel együtt. Ehhez nyilvánvalóan szükséges, hogy a gyermekjóléti szolgálatok is érdemi információkat biztosítsanak a vérszerinti család helyzetéről, a tett intézkedéseikről, a gyermek visszakerülésének esélyeiről. A gyermekek tartós elhelyezésénél a folyamat irreverzibilisnek tekinthető, hiszen a vérszerinti szülőt már a szabályozás nem tekinti partnernek. Ebben az esetben is kellene a szülők számára esetlegesen a megnyilvánulás lehetőségét biztosítani a gyermek gondozási helyének megváltoztatásához, ideális esetben hazakerüléséhez. Ösztönözni szükséges a gyermekotthon vezetőjét és a nevelőszülőt is, hogy mindenáron segítse elő a gyermek hazagondozását és ne megtartására, hovatovább elidegenítésére törekedjen. Részletesen kifejtettük dolgozatunkban az „egyszemélyes nevelőszülővel” összefüggésben a burkolt örökbefogadás problémáját. A gyámi jelentésekben ezekre kellene kitérni. Ugyanez vonatkozik arra az esetre, ha a gyermekotthon vezetője nem tesz meg mindent azért, hogy a gyermek a családi krízis megoldását követően hazakerülhessen.

Az előbbi megállapításaink nyilván a kivételes esetekre vonatkoznak. Egyértelmű számunkra, hogy az az általános, hogy a gyermek kezelhetetlenül rossz családi körülmények közül kerül egy biztonságos és megfelelő nevelőszülői vagy gyermekotthoni ellátási rendszerbe. Javaslatunkat e tekintetben azért fogalmaztuk meg, mert az alapelszervi követelményhez – azaz a gyermek vérszerinti családjában történő nevelkedéshez – való ragaszkodás csak jobb együttműködés formájában realizálható és ennek a szabályozás szintjén és az adatlapokon is jobban meg kellene jelennie.

Javasoljuk a gyámi jelentések számítógépes feldolgozását. Ez jobb, gyorsabb és érdemibb együttműködést tesz lehetővé a gyermekvédelem résztvevői között.

b) A gyámok képviselői joga

A gyám teljes körűen, de megosztott formában is képviselheti a gyermeket. Ez teljesen elfogadott forma a nemzetközi szabályozást tekintve is.

A gyermekvédelmi gyámok jogai és kötelezettségei eltérnek a Csjt. gyámságra vonatkozó rendelkezéseitől, a gyámi önállóság korlátozottabb. A magunk részéről a nevelési felügyelet elrendelésekor belépő gyermekjogi képviselőt körülhatároló szabályozás hiányosságai készítenek javaslataink megtételére. Nevelési felügyelet elrendelése esetén az eljárásban a gyermekjogi képviselő jár el.

A nevelési felügyelet elrendelése esetén tehát, ha a gyermek gyámság alatt áll a gyám képviselőhöz kapcsolódó jogai csorbulnak. Ez önmagában még kevésbé jelent problémát, hiszen tovább osztódik a képviselőhöz való jog, viszont hiányoljuk a gyám és a gyermekjogi képviselő további együttműködésére vonatkozó szabályokat. A gyermek szülői felügyelet vagy gyámság alatt áll, ezért a gyámnak a gyermekjogi képviselővel összehangolt tevékenységet kell kifejtetni.

Ugyanez az eset, ha a gyámolt speciális problémái miatt az országos szakértői bizottság javaslata alapján a minisztérium által fenntartott elhelyezésben részesül. Ebben az esetben a gyámság nem változik, mivel a speciális intézet vezetője nem láthatja el ezt a tiszteket. A gyermek további sorsát illetően a gyámnak illetve az intézet vezetőjének együttműködésére, akár együtt-döntésére vonatkozó szabály megalkotása látszik indokoltnak.

c) A gyám és a gyermekvédelmi gyám kötelezettségei

A hatályos szabályozás differenciál a gyámok és a gyermekvédelmi gyámok jogai és kötelezettségei tekintetében. A nevelésbe vett gyermekek részére kirendelt gyámok Csjt.-től eltérő jogait és kötelezettségeit a Gyvt. szabályozza. Egyre erősebb hangsúlyt kapnak a gyámnak a gyámság alatt álló gyermek irányában fennálló nevelési, gondozási kötelezettségei. Felmerül a kérdés, hogy indokolt-e ugyanolyan gyámhivatali irányítás és felügyelet alatt tartani az individuális gyámot, mint a nevelésbe vett gyermek gyámját. Célszerű lenne a családi kapcsolatoknak nagyobb hangsúlyt adni. Mi a hatályos szabályozást tovább differenciálnánk. Jobban értékelnénk, ha a gyámságot közelebi hozzátartozó látná el, tovább enyhítenénk tekintetében a számadásra vonatkozó kötöttségeket. Még az egyszerűsített számadástól is eltekintenénk, ha a gyámoltnak nincs vagyona, illetve pénzbeli juttatásai is kis összegűek. A különleges szakértelmet igénylő vagyongazdálkodásra vonatkozó szabályozást helyénvalónak tartjuk. Ezt a gyámhivatalok és a gyámok is igénylik, olyannyira, hogy akkor is alkalmazzák, ha nem ilyen jellegű ügyben való eljárásról van szó.

A gyermekotthon-vezető gyámok a hatályos szabályozás alapján ellátják a gyámolt vagyonának kezeléséhez kapcsolódó feladatokat is. Úgy próbálnak mentesülni a kötelezettségtől, hogy megbízzák a korábbi vagyonkezelő eseti gondnokokat a feladatok ellátásával, és ebben a tekintetben megállapodást kötnek velük. Azzal a gyakorlattal is találkozunk, hogy meghatalmazás alapján ügyvédek látják el a vagyonkezeléssel összefüggő feladatokat, holott nincs szó különleges szakértelmet igénylő ügy ellátásáról.

Ez a fajta eljárás legalizálható lehetne egy kivételes felhatalmazást biztosító részletszabály megalkotásával.

A gyermekotthonok vezetői saját személyükben képtelenek ellátni a kapcsolattartással összefüggő feladataikat. Akár negyven gyermek kapcsolattartását közreműködése elengedhetetlen.

Javasoljuk olyan szabály megalkotását, hogy a gyermekotthon vezető gyám a gyámolt kapcsolattartását irányítja, annak közvetlen lebonyolítását munkatársai útján biztosítja.

d) A gyám feladata a gyermekek átmeneti és tartós nevelésbe vételénél

A gyermekek átmeneti és tartós nevelésbe vételét jogszabály által meghatározott időpontokban felül kell vizsgálni. A felülvizsgálat önmagában nem jár a gondozási hely megváltoztatásával. A szakértői bizottságok közreműködésére a felülvizsgálatok során csak abban az esetben kerül sor, ha vélelmezhető, hogy a gyermek gondozási helyének megváltoztatására lesz szükség. A felülvizsgálat aktív közreműködője a gyám, ezt helyénvalónak tartjuk. A gyámhivatalok viszont nem hallgatják meg a szülőt a tartós nevelés felülvizsgálata során. A három éven aluli gyermek esetében a félévente esedékes felülvizsgálat során alapvető kérdés, hogy a gyámhivatal fenntartja, vagy megszünteti a gyermek tartós nevelését. Felmerül a kérdés, hogyan kerülhet vissza esetleg a vérszerinti családjába a gyermek, ha a szülőt meg sem hallgatják. Tartós elhelyezés esetén, ha a szülőt teljesen kiiktatjuk az eljárásból, erre már minimális esélye sincs. Más kérdés az, hogy a szülők tartós elhelyezés esetén úgy vélik, hogy a gyermeknevelés terhétől megszabadulva nincs további kötelezettségük a gyermek jövőbeni sorsát illetően. Ezt még tetőzik azzal, hogy korábbi életvitelükön sem változtatnak. Mindezek ellenére javasoljuk, hogy a gyám tehessen javaslatot a szülő(k) meghallgatására.

A családgondozás sokszor formális és szűk körű a helyi gyermekjóléti szolgálat részéről, ami nem elsősorban a családgondozó szakember hibája. A segítségnyújtásban a gyermekjóléti szolgálatok eszköztelenek, nem tudnak valós segítséget nyújtani a lakáshoz jutásban, a munkahely-keresésben, a rendszeres pszichiátriai-pszichológiai tanácsadás megszervezésében. Nem tartjuk a gyermekvédelmi rendszert egyedülként alkalmasnak arra, hogy a családok hazagondozással összefüggő valamennyi problémáját képes legyen megoldani.

Értekezésünk különböző részeinél tett összefoglaló megállapításaink is tartalmaznak javaslatokat, ezek megismétlésétől eltekintünk. Önmérsékletre ösztönöz bennünket az a körülmény is, hogy főként a gyermekvédelemre, kevésbé a gyámságra vonatkozó szabályok a közelmúltban szinte folyamatosan és jelentősen változtak. Az ide vonatkozó jogszabályok módosítását már a Legfelsőbb Bíróság is aggályosnak és a jogbiztonság követelményével ellentétesnek tartotta.

Javaslataink megtételekor arra is gondoltunk, hogy a feladatokat prognosztizáljuk. Meghatározhattunk volna egy maximális és egy minimális programot. A maximális programban foglalkozhattunk volna hatásköri kérdésekkel is, azaz a gyámrendelés, a gyám ellenőrzése és a gyám felmentése vonatkozásában a hatáskörök bírósághoz való telepítésével is. Ismert, hogy Európában ezek a hatáskörök döntően valamilyen bírósághoz, - gyámbíróság, alsófokú bíróság, stb. – vannak telepítve. Úgy gondoljuk, hogy a hatásköri kérdésekkel viszont érdemben elsősorban akkor lehet foglalkozni, ha a bírósági eljárás szervezeti kereteinek, működési és személyi feltételeinek megteremtése Magyarországon is napirendre kerül.

Külön, speciális eljárás szerint működő gyámbíróságok felállításának jelenleg nincs esélye.

Mindezekre tekintettel minimális programként a hatályos szabályok felülvizsgálatát céloztuk meg, és ezekkel összefüggésben fogalmazzuk meg javaslatainkat is. Előszavunkban úgy fogalmazzunk, hogy kutatásaink során bennünket a legjobb szándék vezérelt, ez vonatkozik javaslataink megtételére is.

Felhasznált irodalom

ACZÉL Ágnes – SOMORJAI Ildikó: Felmérés a nevelőszülőkről. Család, gyermek, ifjúság. 1997/1.

ALMAY György: A gyámhatóság által rendelendő gondnokság esetei. „Gyámügyi- és Gyermekvédelmi Közszolgálat”, VIII. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam. Közzétette: Vitéz Keresztes Fischer Magyar Királyi titkos tanácsos belügyminiszter. Szerkesztette: Mártonffy Károly. Bp. 1943. Pécs Egyetemi Kiadó Nyomdaipari Rt.

ALSÓ László: Gyakorlati kérdések gyámpénztári ügyekben. „Gyámügyi- és Gyermekvédelmi Közszolgálat”, VIII. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam. Közzétette: Vitéz Keresztes Fischer Magyar Királyi titkos tanácsos belügyminiszter. Szerkesztette: Mártonffy Károly. Bp. 1943. Pécs Egyetemi Kiadó Nyomdaipari Rt.

ARATÓ Domonkos- CSIZMAZIA Sándor - SZABÓ Enikő: Nevelőotthon típusok összehasonlító vizsgálata Család, gyermek, ifjúság 2002/3. sz.

BACSO Jenő: Gyámság. Állam- és Jogtudományi Enciklopédia. Szerkesztette: dr. Serényi György. I. kötet Akadémiai Kiadó. Bp., 1980.

BALÁS P. Elemér: A kiskorúak és gondnokoltak büntetőjogi védelme. „Gyámügyi- és Gyermekvédelmi Közszolgálat”, VIII. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam. Közzétette: Vitéz Keresztes Fischer Magyar Királyi titkos tanácsos belügyminiszter. Szerkesztette: Mártonffy Károly. Bp., 1943. Pécs Egyetemi Kiadó Nyomdaipari Rt.

BALOGH Miklós - JÁSZVÁRI Irén - SZILÁGYI László: A gyámügyi eljárás kézikönyve. Művelődésügyi Minisztérium, Bp., 1959. november 10.

BEDE Nóra- VIDA Zsuzsanna: Sikertelen nevelőszülői kihelyezések. Család, gyermek, ifjúság 2001/3. sz.

BÉLI Gábor: Magyar jogtörténet. Az államalapítástól 1848-ig. Pécs, 1996.

BERÉNYI János - MARTONYI János - SZAMEL Lajos: A magyar államigazgatási jog. Különös Rész. Tankönyvkiadó. Bp., 1978.

BERZSENYI Ödön: A korszerűsített gyámtörvény. Irodaszolgálat Kft. Bp., 1947.

BESSENYŐ András: Római magánjog. I. Rész. Pécs, 1988. Dialóg Campus Kiadó, Bp.-Pécs 1998.

BÓNIS György: Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban. (Sajtó alá rendezte és az utószót írta: Balogh Elemér.) Osiris Kiadó, Bp., 2003.

BOTH Emőke: Bűnözés és gyermekvédelem. Család, gyermek, ifjúság, 2001/3. szám

BOTH Éva – BÉKÉS Zoltán: A fővárosi gyermekvédelmi szakellátás 2001-ben. Kapocs. 2003/1.

BÖLCSKEI János: A rászorultakról való gondoskodás a Családjogi törvény és a Polgári Törvénykönyv rendelkezései tükrében. Magyar Jog, 1999/3.

BÖLÖNI BAKÓ Zoltán: A községek szerepe a gyámügyi igazgatásban. Bp., 1943. Gyámügyi- és Gyermekvédelmi Közszolgálat”, VIII. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam Közzétette: Vitéz Keresztes Fischer Magyar Királyi titkos tanácsos belügyminiszter. Szerkesztette: Mártonffy Károly. Bp. 1943. Pécs Egyetemi Kiadó Nyomdaipari Rt.

BRÁVÁ CZ Ottóné: Szülői felügyeleti jogok a hágai gyermekvédelmi egyezmény alkalmazásának tükrében. Magyar Jog. 1977/10.

BRÓ SZ Róbert - PÓ LAY Elemér: Római jog. Egyetemi tankönyv. Tankönyvkiadó, Bp. 1974.

CSÁ KY László: Gondolatok egy gyermekotthon átváltozásai okán. Család, gyermek, ifjúság. 2001/3.

Csanád Megye Levéltára 1710-1950. Sorozatszerkesztő: Blazovich László. Csongrád Megyei Levéltár 1984.

CSEPELI Ágota: A gyermekvédelmi törvény hatályosulása Budapest fővárosban. Magyar Közigazgatás. 1998/12.

CSERTA Kálmán: A fiatalkorúak bírósága gyámügyi szempontból. „Gyámügyi- és Gyermekvédelmi Közszolgálat”, VIII. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam. Közzétette: Vitéz Keresztes Fischer Magyar Királyi titkos tanácsos belügyminiszter. Szerkesztette: Mártonffy Károly. Bp. 1943. Pécs Egyetemi Kiadó Nyomdaipari Rt.

CSIKY Kálmán: A magyar közigazgatási jog kézikönyve. Bp., 1899. Pallas Irodalmi és Nyomda Rt.

CSIKY Ottó: A gyermekvédelem új rendszere. Közjegyzők Közlönye, 1998/6.

- CSIKY Ottó - FILÓ Erika: Családjog. II. Pécs, 1998. JPT ÁJTK.
- CSIZMADIA Andor - KOVÁCS Kálmán - ASZTALOS László: Magyar állam- és jogtörténet. Tankönyvkiadó, Bp., 1975.
- CSIZMADIA Judit: A gyámügyi igazgatás kézikönyve. Novorg Kft. 1994.
- CSORNA Kálmán: A gyámsági és gyermekvédelmi ügyek racionalizálása. Bp., 1932. Bp., Székesfőváros Házi Nyomda, lenyomat a Városi Szemléből.
- CSORNA Kálmán: A gyámsági ügy reformja. Bp., 1935. Bp., Székesfőváros Házi Nyomda, lenyomat a Városi Szemléből.
- DEGRÉ Alajos: A feudális gyámsági jog Magyarországon. (Kandidátusi értekezés tézisei.) Magyar Tudományos Akadémia, Bp., 1955.
- DEGRÉ Alajos: A magyar gyámsági jog kialakulása a dualizmus korának gyámsági kódexéig. ELTE Jogtörténeti Tanszék. Bp., 1977.
- DÓCZI Márta: A gyermekvédelemről szóló 1989. évi törvény Nagy-Britanniában. Magyar Jog 1945/5.
- DÓSA Ágnes: A cselekvőképesség és gondnokság Németország, Svájc, Anglia, és egyes kelet-európai államok jogában. Állam és Jogtudomány, 2001. XLII.
- DÓSA Ágnes: A cselekvőképesség, a gondnokság szabályozásának problémái a hatályos magyar jogban. Jogi Tanulmányok, (Szerk.: Harmathi Attila) ELTE ÁJTK 1999.
- ECKHART Ferenc: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Osiris Kiadó, Bp., 2000.
- FARKASNÉ DELY Viktória: Gyakorlati útmutató és példatár a gyámságot érintő jogszabályok használatához. Baranya megyei Tanács Vb. Pécs, 1970.
- FAZEKAS Béla: Az árvaszék feladata a hagyatéki ügyekben. Gyámügyi- és Gyermekvédelmi Közszolgálat, VIII. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam Közétette: Vitéz Keresztes Fischer Magyar Királyi titkos tanácsos belügyminiszter. Szerkesztette: Mártonffy Károly. Bp. 1943. Pécs Egyetemi Kiadó Nyomdaipari Rt.
- FICZERÉNÉ SIRKÓ Alexandra: A gyermekek jogai és a nemzetközi jog. Állam és Jogtudomány, 1994.
- FILÓ Erika - KATONÁNÉ PEHR Erika: Gyermekvédelem, gyámügy. Mindennapi Családjog, HVG. ORAC, Bp., 1998.
- GALAMBOS Tamás: A gyermekvédelmi törvény hatályosulása Győr városi gyámhivatal illetékességi területén. Magyar Közigazgatás, 2000/10.

GÁSPÁR Károly: A gyermeki jogok magyarországi szabályozása. Család, Gyermek, Ifjúság, 2002/1.

GOTTL Ernő: A gyámhatóság és a Hatásköri Bíróság kapcsolata. Gyámügyi- és Gyermekvédelmi Közszolgálat”, VIII. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam Közzétette: Vitéz Keresztes Fischer Magyar Királyi titkos tanácsos belügyminiszter. Szerkesztette: Mártonffy Károly. Bp. 1943. Pécs Egyetemi Kiadó Nyomdaipari Rt.

GRÜNWARD Béla: A törvényhatósági közigazgatás kézikönyve. Franklin Társulat. Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda. Bp., 1889.

GULYÁS Imre: A gyámügyi közigazgatás fejlődési irányai, lehetőségei. Magyar Közigazgatás, 1991/3.

GYEVIKINÉ SZAUTER Hilda - SZOLLÁR Zsuzsanna: A szociális törvényben és a gyermekvédelmi törvényben szereplő ellátási formákban tapasztalható átfedések, ezek gyakorlati problémái. Magyar Közigazgatás, 1999/6.

GYÖRFI Tamás: A diszkrimináció tilalma: egy különleges státuszú jog. Jogtudományi Közlöny. 1996/júl.-aug.

HATTYUFFY Dezső: A gyámhatósági közigazgatás kézikönyve. Politzer Zsigmond és Fia Kiadása. Bp., 1900.

HATTYUFFY Dezső: A gyámügyi igazgatás kézikönyve. Pannonia Könyvnyomda. Győr, 1912.

HEGEDŰS Andrea: A családi jog jogszabálygyűjtemény. Egyetemi tansegédlet. SZTE. ÁJTK, Szeged, 2002.

HEGEDŰS Andrea: Családi jog. Egyetemi jegyzet. SZTE ÁJTK, Szeged, 2002. Kiss-Ker. Bt.

HEINERNÉ BARZÓ Tímea: Családi jog. Miskolci Egyetem ÁJTK, Novotni Alapítvány, 2000.

HERCZOG Mária: A gyermekvédelem dilemmái. PONT Kiadó. Bp., 1997.

HERCZOG Mária: A nevelőszülő helye és szerepe a gyermekvédelemben. Esély. 1995/2.

HERCZOG Mária: Gyermekvédelmi kézikönyv. KJK. KERSZÖV. Bp., 2001.

HERCZOG Mária – RÉVÉSZ Piroska: Egy gyermekotthon megszüntetésének és a GYIVI munkatársainak átképzéséhez és továbbképzéséhez kapcsolódó program tapasztalatairól. Család, gyermek, ifjúság. 1993/1-2.

HERNÁDI Miklós: Családi jogok az angolszász országokban. (Akadémiai Értekezés. Részlet.) Jogtudományi Közlöny, 2001/6.

HOMOKI-NAGY Mária: A magyar magánjog történetének vázlata 1848-ig. JATE Press Szeged, 2001.

JAKAB Éva: Fórum Romanum jogesetek és szerződési minták a római jogból. Egyetemi Tankönyv. SZTE JATE (Copyright Diligens Bt.) Szeged, 2002.

JELENITS István: A gyámügy története. Gyámügyi- és Gyermekvédelmi Közzsolgálat”, VIII. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam Közzétette: Vitéz Keresztes Fischer Magyar Királyi titkos tanácsos belügyminiszter. Szerkesztette: Mártonffy Károly. Bp. 1943. Pécs Egyetemi Kiadó Nyomdaipari Rt..

JOBBÁGYI Gábor - HEINERNÉ BARZÓ Tímea: Családi jog Egyetemi jegyzet. ME ÁJTK. Novotni Alapítvány, Miskolc, 1997.

JOBBÁGYI Gábor: Személyi jog. Egyetemi jegyzet. Novotni Alapítvány, Miskolc, 1995.

KASER Max: Das Römische Privatrecht. München, 1975.

KATONÁNÉ PEHR Erika: A családjogi törvény magyarázata. KJK KERSZÖV. Bp., 2002.

KEREZSI Klára: Gyermek, család, társadalom. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület könyvsorozata, Bp., 1996.

KISS GYULA Zsigmond: A gyámügyi és gyermekvédelemi közigazgatás.. Szombathely, Vas vármegye, 1943.

KNORR Alajos: A gyámsági és gondnoksági ügyek kézikönyve. Bp., 1878. Kiadta: Pfeifer Ferdinánd.

KOHÁNYI Gyula: A gyám és gondnok számadása. Gyámügyi- és Gyermekvédelmi Közzsolgálat”, VIII. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam Közzétette: Vitéz Keresztes Fischer Magyar Királyi titkos tanácsos belügyminiszter. Szerkesztette: Mártonffy Károly. Bp. 1943. Pécs Egyetemi Kiadó Nyomdaipari Rt.

KOVÁCS Gyula: Árva- és gyámügyi szolgálat a községekben. Országos Központi Nyomda Rt. Bp., 1899.

KOVÁCS Piroska: Gondolatok a helyettes szülői hálózat szervezéséről, szerepéről. Háló. 4. évf. 1998/2.

KRÁLNÉ Szabó Piroska: Gondolatok a nevelőszülők és a vérszerinti szülők kapcsolatáról. Család, gyermek, ifjúság. 1999/5.

MÁTÉNÉ ÁGOSTON Ágnes - NAGY Jolán: Gyámügyi Ügyintézők Kézikönyve, II. BM Államigazgatási Szervezési Intézet, Bp., 1989.

MATHIÁSZ Tivadar: A keresetlevél kézbesítése és a kézbesítési ügygondnok jogállása. Acta Jur. et Pol. Szeged, 1987. Fasc. 17.

MOLNÁR Imre - JAKAB Éva: Római jog. Egyetemi tankönyv. Szeged, 2001.

MÁNYAI Judit - MÓZER Péter - RÉVÉSZ Magdolna: Kézikönyv a gyermekvédelmi törvény és a hozzákapcsolódó rendeletek használatához. Szociális és Családügyi Minisztérium, Pátria Nyomda Rt. Bp., 1999.

MELLY Béla: Az árvaszék hivatása a gyermekvédelemben, különösen a házasságon kívül született gyermekek védelmében és a prostitúció ellen. Székesfehérváros Házinyomdája. Bp., 1913.

MEZEY Barna: Magyar jogtörténet. OSIRIS Kiadó, Bp., 1996.

NEGREA Vídia – BÜKI Péter: A speciális gyermekotthonokról. Család, gyermek, ifjúság. 1999/4.

NÉMETH Nándor: A gyámpénztárak. Gyámügyi- és Gyermekvédelmi Közzsolgálat”, VIII. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam Közzétette: Vitéz Keresztes Fischer Magyar Királyi titkos tanácsos belügyminiszter. Szerkesztette: Mártonffy Károly. Bp. 1943. Pécs Egyetemi Kiadó Nyomdaipari Rt.

NÉMET Péter: A gyámsági és gondnokság. 1877. XX. tc. magyarázata. Bp., Athenaeum R. Társulat Kiadása. 1878.

NIZSALOVSKY ENDRE: A család jogi rendjének alapjai. Akadémiai Kiadó, Bp., 1963.

NYIRŐ Gyula: Elmebetegügyi közigazgatás. Gyámügyi- és Gyermekvédelmi Közzsolgálat”, VIII. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam Közzétette: Vitéz Keresztes Fischer Magyar Királyi titkos tanácsos belügyminiszter. Szerkesztette: Mártonffy Károly. Bp. 1943. Pécs Egyetemi Kiadó Nyomdaipari Rt.

ORBÁN István: A gyermekvédelmi törvény módosítása. Magyar Közigazgatás, 2001/3.

ORSZÁGH László: Az árvaszékben az ügyész szerepe a gyámügyi eljárásban. Gyámügyi- és Gyermekvédelmi Közzsolgálat”, VIII. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam Közzétette: Vitéz Keresztes Fischer Magyar Királyi titkos tanácsos belügyminiszter. Szerkesztette: Mártonffy Károly. Bp. 1943. Pécs Egyetemi Kiadó Nyomdaipari Rt.

PAPP Sándor: Gyakorlati kérdések a gyámügyi igazgatás köréből. Gyámügyi- és Gyermekvédelmi Közszolgálat”, VIII. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam Közzétette: Vitéz Keresztes Fischer Magyar Királyi titkos tanácsos belügyminiszter. Szerkesztette: Mártonffy Károly. Bp. 1943. Pécs Egyetemi Kiadó Nyomdaipari Rt.

PETRIK Ferenc: Az új polgári törvénykönyvről. Magyar Jog. 2000/3.

PÉCSVÁRADI János: Gyámügyi igazgatás. Bp., 1991. Államigazgatási Főiskola. (Jegyzet) Szerkesztette: Lőrincz Lajos, 1991.

PIK Katalin: Nemzetközi nemzetvédő kongresszus Budapesten. Család, Gyermek, Ifjúság. 2001/3.

Polgári Törvénykönyv koncepció. Magyar Közlöny, 2002/15. II. kötet.

PURDA Zsuzsanna: A kétéves gyermekvédelmi törvény tapasztalatai. Comitatus, 1999. december.

PUSZTAI János: A gyámhatósági érdekvédelem a polgári peres és nem peres eljárásban. Gyámügyi- és Gyermekvédelmi Közszolgálat”, VIII. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam Közzétette: Vitéz Keresztes Fischer Magyar Királyi titkos tanácsos belügyminiszter. Szerkesztette: Mártonffy Károly. Bp. 1943. Pécs Egyetemi Kiadó Nyomdaipari Rt.

RUSSEL Philippa: Az 1989-es Angol Gyermekvédelmi törvény a fogyatékos és rokkant gyerekek jogairól. Család, gyermek, ifjúság. 1993/1-2.

RUSZOLY József: Európa jogtörténete. Püski Kiadó, Bp., 1996.

RUSZOLY József: Az árvapénztár és számadásai. A nagy adósság. Bagaméri Krónika VIII. évfolyam 3-4. szám 2002. december 31.

SIKE János: A gyámhatósági határozatok végrehajtása. Gyámügyi- és Gyermekvédelmi Közszolgálat”, VIII. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam Közzétette: Vitéz Keresztes Fischer Magyar Királyi titkos tanácsos belügyminiszter. Szerkesztette: Mártonffy Károly. Bp. 1943. Pécs Egyetemi Kiadó Nyomdaipari Rt.

SIPOS László: A gyámsági jog és a gyámtörvény újraszabályozása a kiegyezés utáni kodifikációs folyamatban. Ügyészségi Értesítő, 1992/2-3., 39-48. old.

SIPŐCZ László: A gyámsági törvény. Az 1878. évi XX. tc. magyarázata. Bp., Atheneum R. Társulat, 1882.

SOMFAI Balázs: A nemek egyenjogúsága a családi kapcsolatokban. Magyar Jog. 2001/ 3.

SOMFAINÉ FILÓ Erika: A házasság felbontását követő szülői felügyelet és intézeti gyámság. Kandidátusi értekezés, Pécs, 1984.

SOMORJAI Ildikó: Nevelőszülők Angliában. Család, gyermek, ifjúság. 1996/1.

STRAUSZNÉ SIMONYI Erzsébet: Gyermek-és ifjúságvédelem, Comenius Bt Pécs 1997.

SZALÓKY Kálmán: Az árvaszéki határozatok. Gyámügyi- és Gyermekvédelmi Közzolgálat”, VIII. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam Közzétette: Vitéz Keresztes Fischer Magyar Királyi titkos tanácsos belügyminiszter. Szerkesztette: Mártonffy Károly. Bp. 1943. Pécs Egyetemi Kiadó Nyomdaipari Rt.

Szeged Város Levéltára 1359-1950. Szerkesztő: Blazovits László. Csongrád Megyei Levéltár.

SZIKULAI István - BÜKI Péter: A gyermekvédelmi szakellátás intézményrendszere, átalakulásának módszertani tapasztalatai. 2002/2.

SZILI Zoltán: Néhány gondolat a módosított gyámügyi igazgatás szabályairól. Közjegyzők Közlönye, 1997/12.

SZITÁS Jenő: A gyámügyi eljárás alapelvei. Gyámügyi- és Gyermekvédelmi Közzolgálat”, VIII. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam Közzétette: Vitéz Keresztes Fischer Magyar Királyi titkos tanácsos belügyminiszter. Szerkesztette: Mártonffy Károly. Bp. 1943. Pécs Egyetemi Kiadó Nyomdaipari Rt.

SZOKOLAY Leó: Gyámság és gondnokság. Könyvkiadó Vállalat. Bp., 1940.

SZOKOLAY Leó: Nemzetközi jogi vonatkozások a gyámügy terén. Gyámügyi- és Gyermekvédelmi Közzolgálat”, VIII. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam Közzétette: Vitéz Keresztes Fischer Magyar Királyi titkos tanácsos belügyminiszter. Szerkesztette: Mártonffy Károly. Bp. 1943. Pécs Egyetemi Kiadó Nyomdaipari Rt.

SZOKOLAY Leó: A rokonok szerepe a gyámhatósági eljárásban. Gyámügyi- és Gyermekvédelmi Közzolgálat”, VIII. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam Közzétette: Vitéz Keresztes Fischer Magyar Királyi titkos tanácsos belügyminiszter. Szerkesztette: Mártonffy Károly. Bp. 1943. Pécs Egyetemi Kiadó Nyomdaipari Rt.

SZŐLŐSI Gábor: A családjog szerepének vállalása a gyermekvédelemben – gondolatok de lege feranda. Jogtudományi Közlöny, 1996/1.

SZŐLŐSI Gábor: Az Európa Tanács ajánlásai a gyermekeknek nyújtott helyettesítő gondoskodásról. Család, gyermek, ifjúság. 5. évf. 1996/1.

TÓTH Ádám: A gyámság intézménye a római jogban és Werbőczy – Tanulmányok Werbőczy Istvánról. Szerkesztette: Hamza Gábor. Professzorok Háza, Bp., 1990.

TŐKE Alajos: A gyámhivatalok megalakulásának tapasztalatai Zala megyében. 1999/10.

TŐKE Alajos: A gyámügyi igazgatás átszervezésének néhány gyakorlati kérdése a Zala megyei tapasztalatok tükrében. Magyar Közigazgatás, 1995/10.

TŐKE Alajos: Gondolatok az árvaszékről. Magyar Közigazgatás, 1990/9.

URBÁN Zoltán: A telekkönyvi eljárás gyámügyi vonatkozása. Gyámügyi- és Gyermekvédelmi Közszolgálat”, VIII. Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam Közétette: Vitéz Keresztes Fischer Magyar Királyi titkos tanácsos belügyminiszter. Szerkesztette: Mártonffy Károly. Bp. 1943. Pécs Egyetemi Kiadó Nyomdaipari Rt.

VÉRTÉNYINÉ FUTÓ Gabriella: A gyámügyi igazgatás általános szabályai. Államigazgatási Szervezési Intézet, Bp., 1979.

WEISS Emília: A származáshoz való jog és a jog korlátai. Jogtudományi Közlöny, 2002./1.

WEISS Emília: Változások a magyar családjogban – különös tekintettel a gyermek jogairól szóló 1989. évi New-York-i Egyezményre. Közjegyzők Közlönye. 1998/9.

WERBŐCZY István: Hármaskönyve. Pécs, Szikra Nyomda, 1989.

ZÁMBÓ Géza: A gyámhatóságok, árvaszékek szervezetére, eljárására vonatkozó szabályok a kiegyezés után. Jogelméleti Szemle. Szeged, 2003/4.

ZÁMBÓ Géza: A gyámsági törvény (1877. évi XX. tc.) anyagi joga a szakirodalom tükrében. Acta Iur. et Pol. Tomus LXIV. Fasc. 28. Szeged, 2004. Nagy László emlékkönyv.

ZÁMBÓ Géza: Gyámság, gyermekvédelem, az intézeti gyámság problematikája. Acta Iur. et Pol. Tomus LXIII. Fasc. 21. Szeged, 2003.

ZÁMBÓ Géza: Gyámi-gondozói tanácsadás dilemmái. Magyar Jog 2004. március.

ZÁMBÓ Géza: Gyámság a római jogban és hatása a magyar gyámsági jog fejlődésére. Jogtudományi Közlöny. 2004. április.

ZÁMBÓ Géza: Gyermek átmeneti gondozás a helyettes szülővel. Magyar Jog 2004/4.

ZAVISEK Darja: Kisebbségekhez tartozó gyermekek etnikai jogai. (Elveszeten az állami ellátás rendszerében.) Fordította: Neményi Eszter. Család, Gyermek, Ifjúság. 2001. 3. szám

Tartalomjegyzék

ELŐSZÓ	2
ELSŐ FEJEZET A GYÁMSÁG TÖRTÉNETE	4
1. RÉSZ A KEZDETEK: GYÁMSÁG A RÓMAI JOGBAN	4
I. BEVEZETÉS.....	4
II. GYÁMSÁG A RÓMAI KORBAN	4
2. RÉSZ A RÓMAI JOG TOVÁBBÉLÉSE, HATÁSAI	10
I. A RÓMAI JOG TOVÁBBÉLÉSÉRŐL ÁLTALÁBAN	10
II. A GYÁMSÁG INTÉZMÉNYE A GERMÁNOKNÁL.....	11
III. A GYÁMSÁG INTÉZMÉNYE A FRANKOKNÁL	13
3. RÉSZ A GYÁMSÁG INTÉZMÉNYÉNEK KEZDETI FORMÁI MAGYARORSZÁGON	15
I. A GYÁMSÁG AZ ÁLLAMALAPÍTÁSTÓL 1526-IG, A REVOKÁCIÓS JOG MEGJELENÉSE	15
II. RÓMAI JOGI HATÁSOK, A GYÁMSÁG WERBŐCZI ISTVÁN HÁRMASKÖNYVÉBEN	18
4. RÉSZ A GYÁMSÁG INTÉZMÉNYE 1526 UTÁN	24
I. ÁLTALÁNOS HELYZETÉRTÉKELÉS A MOHÁCSI VÉSzt KÖVETŐ IDŐSZAKRA	24
II. A KORAI ABSZOLUTIZMUS REFORMJAI	25
III. AZ ÁRVAPÉNTÁRAK LÉTREHOZÁSÁNAK SZÜKSÉGESSÉGE	28
IV. A VAGYONKEZELÉSRE VONATKOZÓ ELVEK ELTÉRÉSEI A RENDEK KAPCSÁN	28
V. A GYÁMSÁG AZ 1848-AS REFORMOK TÜKRÉBEN	35
VI. A NEOABSZOLUTIZMUS IDŐSZAKÁRA JELLEMZŐ SAJÁTOSságOK	35
VII. AZ OKTÓBERI DIPLOMA ÉS AZ ORSZÁGBÍRÓI ÉRTEKEZLET HATÁSAI	37
5. RÉSZ A GYÁMSÁG SZABÁLYOZÁSA A KIEGYEZÉS UTÁN	41
I. AZ 1877. ÉVI XX. TÖRVÉNYCIKK MEGALKOTÁSÁNAK ELŐZMÉNYEI ÉS MAGYARÁZATA A SZAKIRODALOM TÜKRÉBEN	41
II. A TÖRVÉNY ALAPVETŐ RENDELKEZÉSEI	42
III. SZERVEZETI, ELJÁRÁSI SZABÁLYOK	60
IV. A GYÁMHTÓSAGI ELJÁRÁS	70
MÁSODIK FEJEZET A GYÁMSÁG A CSJT. ÉS A KÜLFÖLDI SZABÁLYOZÁS ALAPJÁN	90
1. RÉSZ A GYÁMSÁGRÓL ÁLTALÁBAN A CSALÁDJOGI TÖRVÉNY ALAPJÁN	90
I. BEVEZETÉS.....	90
II. A GYÁMSÁG RENDELTETÉSE, A GYÁMRENDELÉS.....	90
III. A GYÁMSÁG FAJTÁI.....	94
IV. A GYÁMRENDELÉS FELTÉTELEI.....	99
V. A GYÁMSÁG ELLÁTÁSA, A GYÁM JOGAI ÉS KÖTELESSÉGEI.....	100
VI. GYÁMHTÓSAGI KONTROLL	103
VII. A GYÁMSÁGNAK ÉS A GYÁM TISZTSÉGÉNEK A MEGSZŰNÉSE, ÉRVÉNYTELEN ÉS „NEMLÉTEZŐ” GYÁMRENDELÉS	105
2. RÉSZ A GYÁMSÁG SZABÁLYOZÁSA NAPJAINKBAN EURÓPÁBAN	108

I. BEVEZETÉS.....	108
II. A GYÁMSÁG SZABÁLYOZÁSA AZ EGYES ORSZÁGOKBAN	108
HARMADIK FEJEZET AZ INTÉZETI GYÁMSÁG PROBLEMATIKÁJA	141
1. RÉSZ A GYERMEKVÉDELEM MAGYARORSZÁGON.....	141
I. A GYERMEKVÉDELEMRŐL ÁLTALÁBAN.....	141
2. RÉSZ AZ INTÉZETI GYÁMSÁG BÍRÁLATA	145
I. AZ INTÉZETI GYÁMSÁG	145
II. ELŐZMÉNYEK, AZ INTÉZETI GYÁMSÁG SZABÁLYOZÁSÁNAK ÁLLOMÁSAI	147
III. AZ INTÉZETI GYÁMSÁG JOGINTÉZMÉNYÉNEK MEGSZÜNTETÉSÉT ELŐIDÉZŐ OKOK	166
IV. AZ ÁLLAMPOLGÁRI JOGOK BIZTOSA ÉS HELYETTESE AJÁNLÁSAI.....	169
V. AZ INTÉZMÉNYI RENDSZER ÁTALAKÍTÁSÁNAK – 1997-1999– IDŐSZAKÁNAK JELLEMZŐI.....	170
VI. ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK.....	171
NEGYEDIK FEJEZET A GYERMEKVÉDELMI GYÁMSÁG HATÁLYOS SZABÁLYOZÁSÁNAK BÍRÁLATA.....	174
1. RÉSZ A GYÁMSÁGHOZ „VEZETŐ” ÚJ SZAKELLÁTÁSI FORMÁK	174
I. A KISKORÚ IDEIGLENES HATÁLYÚ ELHELYEZÉSE.....	174
II. A KISKORÚ ÁTMENETI NEVELÉSBE VÉTELE	177
III. A KISKORÚAK TARTÓS NEVELÉSBE VÉTELE.....	179
IV. A GYERMEKVÉDELMI SZAKELLÁTÁS CSALÁDJUKBÓL KIKERÜLT GYERMEKEK RÉSZÉRE.....	180
2. RÉSZ. A GYERMEKOTTHONOKRÓL ÉS AZ OTT ELHELYEZETT KISKORÚAK GYÁMSÁGÁRÓL.....	183
I. AZ OTTHONT NYÚJTÓ ELLÁTÁS A GYERMEKOTTHONOKBAN.....	183
II. A GYERMEKOTTHONBAN NEVELKEDŐ GYERMEKEK GYÁMSÁGA	185
III. SPECIÁLIS SZÜKSÉGLETŰ GYERMEKEK GONDOZÁSA- NEVELÉSE, GYÁMSÁGA.....	190
3. RÉSZ A NEVELŐSZÜLŐ ÉS A NEVELŐSZÜLŐI GYÁMSÁG.....	193
I. A NEVELŐSZÜLŐI ELLÁTÁSRÓL ÁLTALÁBAN	193
II. A GYERMEKVÉDELMI TÖRVÉNY ÁLTAL BEVEZETETT NEVELŐSZÜLŐI ELLÁTÁS	194
4. RÉSZ A HIVATÁSOS GYÁMSÁG AZ 1997. ÉVI REFORM ELŐTT ÉS MA.....	201
I. A HIVATÁSOS GYÁMSÁG SZABÁLYOZÁSÁNAK ELŐZMÉNYEI	201
II. A HIVATÁSOS GYÁMSÁG BEVEZETÉSE ÉS SZABÁLYOZÁSÁNAK ÁLLOMÁSAI	203
III. A HIVATÁSOS GYÁM JOGÁLLÁSA, KIRENDELÉSE, FELMENTÉSE.....	206
IV. A HIVATÁSOS GYÁM FELADATAI, AZOK VÉGREHAJTÁSÁNAK SAJÁTOSÁGAI	208
V. ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSAINK A HIVATÁSOS GYÁMSÁG TEKINTETÉBEN.....	213
ÖTÖDIK FEJEZET KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK DE LEGE FERENDA	215
I. A GYÁMI TANÁCSADÁS DILEMMÁI	215
II. KÉTELYEINK A HELYETTES SZÜLŐI ELLÁTÁSSAL KAPCSOLATBAN.....	223
III. TOVÁBBI JAVASLATAINK.....	231
FELHASZNÁLT IRODALOM.....	239

Rövidítések jegyzéke

ABGB	Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch
BGB	Bürgerliches Gesetzbuch
CC	Code Civil (fr.)
CC	Codice Civile (por.)
CC	Codico Civil (ol.)
Csjt.	Családjogi törvény (1952. évi IV. tv.)
Gyer.	Gyámhatósági eljárásról szóló 149/1997. (IX. 10.) korm. r.
GYIVI	Gyermekvédő Intézet
Gyt.	Gyámtörvény (1877. évi XX. tc.)
Gyut.	Gyámügyi Utasítás (955-84/1954. OM sz. utasítás)
Gyüsz.	Gyámhatósági Ügyviteli Szabályzat (120/1974 OM sz. utasítás)
Gyvt.	Gyermekvédelmi törvény (1997. évi XXXI. tv.)
ITSZ	Ideiglenes Törvénykezési Szabályok
KJHG	Die Kinder und Jugendhilfegesetz
OBÉ	Országbírói Értekezlet
OBH	Országgyűlési Biztosok Hivatala
OHT	Országos Hitelügyi Tanács
OPTK	Osztrák Polgári Törvénykönyv
OTP	Országos Takarékpénztár Rt.
Ptk.	Polgári Törvénykönyv (1959. évi IV. tv.)
SZMSZ	Szervezeti és Működési Szabályzat
TGYSZ	Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat
ZGB	Zivilgesetzbuch